

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ανδρέας Ιωακείμ, Κωνσταντίνος Μπουσδέκης, Κωνσταντίνος Φωτόπουλος

Εκκλησιαστική Μουσική

Α΄, Β΄ & Γ΄ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

**ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ**

Ανδρέας Ιωακείμ, Εκπαιδευτικός Μουσικός ΠΕ79, Δρ. Βυζαντινής Μουσικολογίας,
δεξιός ψάλτης

Κωνσταντίνος Μπουσδέκης, αριστερός ψάλτης, Msc Βυζαντινής Μουσικολογίας

Κωνσταντίνος Φωτόπουλος, δεξιός ψάλτης, Msc Βυζαντινής Μουσικολογίας

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ**

Κωνσταντίνος Κορναράκης, Αναπληρωτής Καθηγητής Θεολογικής Σχολής, ΕΚΠΑ
(πρόεδρος)

Γεώργιος Ζήσιμος, Καθηγητής Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (μέλος)

Ελευθέριος Βεκρής, Σύμβουλος Α΄ του ΙΕΠ (μέλος)

Ευστράτιος Ψάλτου, Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ (μέλος)

**ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ-
ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ**

Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ

Το παρόν εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) στο πλαίσιο της Πράξης με τίτλο «Αναβάθμιση της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης», MIS 5007907, η οποία εντάσσεται στο Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020» και συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο).

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ιωάννης Αντωνίου

Πρόεδρος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνος Υλοποίησης Έργου

Ευστράτιος Ψάλτου

Σύμβουλος Β΄ του ΙΕΠ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

**Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση**
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εικόνα Εξωφύλλου: Μήτηρ Θεού (τοιχογραφία), μητροπολιτικός ναός Αγίου Ιωάννου Καλλονής Λέσβου,
δια χειρός Γεωργίου Κοψιδά

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ανδρέας Ιωακείμ, Κωνσταντίνος Μπουσδέκης,
Κωνσταντίνος Φωτόπουλος

Εκκλησιαστική Μουσική

Α', Β' & Γ'
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ	
1. Σύντομη ιστορική επισκόπηση της εκκλησιαστικής μουσικής	9
2. 1. Σημειογραφία: φθόγγοι, βάση, χρόνος / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου	13
3. 1. Σημειογραφία: μαρτυρίες Πα-Βου-Γα-Δι, χαρακτήρες ποσότητας, ἴσον-ολίγον-ἀπόστροφος, παραλλαγή-μέλος / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Εὐλογητὸς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου	16
4. 1. Σημειογραφία: χαρακτήρες ποιότητας, υφέν, χαρακτήρες χρόνου, κλάσμα, απλή, σταυρός / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Μέγαν εὐρατο, Κύριε ἐλέησον (Τριπλά)	20
5. 1. Σημειογραφία: διπλή, τριπλή, κορωνίς, σιωπές / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τῆς Σκέπης Σου Παρθένε, Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν	26
6. 1. Σημειογραφία: μαρτυρίες Κε-Ζώ-Νή, Κεντήματα / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Συληβρίας τόν γόνον, Πᾶσα πνοή (Εὐαγγελίου του Ὁρθρου)	28
7. 1. Σημειογραφία: πεταστή, βαρεία, ψηφιστόν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σήμερον τῆς εὐδοκίας, Εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον	32
8. 1. Σημειογραφία: ύφεση, δίεση, υπορροή / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὡς τῶν Ἀποστόλων Πρωτόκλητος, Τρισάγιον (σύντομον)	36
9. 1. Σημειογραφία: γοργόν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Κανόνα πίστεως, Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ	41
10. 1. Σημειογραφία: συνδυασμοὶ ολίγου και κεντημάτων με γοργόν και κλάσμα / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε, Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν	44
11. 1. Σημειογραφία: συνδυασμὸς υπορροῆς με γοργόν και απλή / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Μυστήριον ξένον	49
12. 1. Σημειογραφία: η ἐνέργεια του γοργού, όταν προηγούνται κλάσμα-απλή-διπλή-τριπλή / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἡ γέννησίς σου Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν	54
13. 1. Σημειογραφία: συνεχές ελαφρόν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος σου	58
14. 1. Σημειογραφία: ομαλόν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἐν Ἱορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε	62
15. 1. Σημειογραφία: υπερβατὲς ἀναβάσεις και καταβάσεις – υπερβατὴ ἀνάβαση και κατάβαση δύο φωνῶν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τοὺς τρεῖς μεγίστους φωστήρας	66
16. 1. Σημειογραφία: υπερβατὴ ἀνάβαση και κατάβαση τριῶν φωνῶν, στηρίγματα / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χαῖρε Κεχαριτωμένη Θεοτόκε Παρθένε, Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν	70
17. 1. Σημειογραφία: υψηλή, χαμηλή, υπερβατὴ ἀνάβαση και κατάβαση τεσσάρων φωνῶν, ἀντικένωμα, σύνδεσμος ἢ ἕτερον / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τῇ ὑπερμάχῳ, Τὴν Τιμιωτέραν	74
18. 1. Σημειογραφία: υπερβατὲς ἀναβάσεις και καταβάσεις πέντε, ἑξι και επτά φωνῶν / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀνοίξω τὸ στόμα μου, Ἄπας γηγενής	78
19. 1. Σημειογραφία: διάστημα, τόνος, πολύχορδο / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον	82
20. 1. Σημειογραφία: ἤχοι, γένη, διατονικὸ γένος / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀλληλούια (Νυμφίου)	86
21. 1. Σημειογραφία: συστατικά των ἡχων, μαρτυρία ἡχου / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται	89
22. 1. Σημειογραφία: εἶδη ψαλμωδίας, εἶδη μελοποιίας, σύντομο εἰρμολογικὸ εἶδος μελοποιίας / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χριστὸς Ἀνέστη	93
23. 1. Σημειογραφία: ἡχος α΄ (σύντομος εἰρμολογικός), θεωρία του ἡχου, μέλη α΄ ἡχου (σύντομα εἰρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ	97
24. 1. Σημειογραφία: θέσεις – ἡχος α΄ (σύντομος εἰρμολογικός) – θέσεις, μέλη α΄ ἡχου (σύντομα εἰρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὡς τῶν αἰχμαλῶτων ἐλευθερωτῆς, Τοῦ Σταυροῦ σου τὸν τύπον	101

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

1. 1. Σημειογραφία: φθορές / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τοῦ λίθου σφραγισθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων	106
2. 1. Σημειογραφία: παραχορδή / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὴν Τιμιωτέραν (ήχος α΄)	110
3. 1. Σημειογραφία: διατονικές φθορές, ήχος πλ. α΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. α΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια (σύντομα), μέρος α΄	114
4. 1. Σημειογραφία: μαρτυρίες των φθόγγων, σχέση φθορῶν με τις μαρτυρίες, ήχος πλ. α΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη πλ. α΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια (σύντομα), μέρος β΄	119
5. 1. Σημειογραφία: ήχος δ΄ (σύντομος ειρμολογικός), θεωρία του ήχου, μέλη του δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια (σύντομα), μέρος γ΄	124
6. 1. Σημειογραφία: έλξεις, μέλη δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὸν συνάναρχον Λόγον Πατρὶ καὶ Πνεύματι	129
7. 1. Σημειογραφία: αργόν, διάργον, τρίαργον, μέλη δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Εὐφραινέσθω τὰ οὐράνια	132
8. 1. Σημειογραφία: ήχος δ΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά μέλη) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου	136
9. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. δ΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀπόστολοι ἐκ περάτων (σύντομα)	140
10. 1. Σημειογραφία: διαφορές ολίγου – πεταστής – κεντημάτων, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀπόστολοι ἐκ περάτων (αργά)	145
11. 1. Σημειογραφία: μουσικός τονισμός και τονιζόμενες συλλαβές, συνδυασμός υπερβατῶν αναβάσεων με κεντήματα, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀκατάληπτον ἔστι	149
12. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. δ΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τιμιωτέρα (γ΄ ήχου)	153
13. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. δ΄ με βάση τον Γα (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. δ΄ ήχου με βάση τον Γα (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἡ Παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει	157
14. 1. Σημειογραφία: εναρμόνιο γένος, εναρμόνιος φθορά, εναρμόνιες μαρτυρίες, μέλη βαρέος ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς, Τιμιωτέρα (πλ. δ΄ ήχου, γα)	161
15. 1. Σημειογραφία: ήχος βαρύς (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη βαρέος ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἐξ ὕψους κατήλθες ὁ εὐσπλαχνος	167
16. 1. Σημειογραφία: ήχος βαρύς (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη βαρέος ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Κατέλυσας τῷ Σταυρῷ σου τὸν θάνατον	172
17. 1. Σημειογραφία: διαρκής ύφεση, διαρκής δίεση, μέλη γ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χιτῶνα μοι παράσχου φωτεινόν (Βαπτίσεως)	176
18. 1. Σημειογραφία: ήχος γ΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη γ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Μυστικός εἶ Θεοτόκε παράδεισος	180
19. 1. Σημειογραφία: ήχος γ΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη γ΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σύντομη Δοξολογία (ήχος πλ. δ΄), μέρος α΄	186
20. 1. Σημειογραφία: χρωματικό γένος, διαστήματα – μαρτυρίες – φθορές β΄ ήχου, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Σύντομη Δοξολογία (ήχος πλ. δ΄), μέρος β΄	191
21. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. β΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀναστάσεως ἡμέρα λαμπρυνθῶμεν Λαοί	197
22. 1. Σημειογραφία: μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὁ ἄγγελος ἐβόα... Φωτίζει, φωτίζει ἡ νέα Ἰερουσαλήμ	203
23. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. β΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἐν τῇ γεννήσει τὴν παρθενίαν ἐφύλαξας	206
24. 1. Σημειογραφία: ιδιαίτερα μέλη / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Μετεμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστὲ ὁ Θεός	209

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

1. 1. Σημειογραφία: χρωματικό γένος, διαστήματα - μαρτυρίες - φθορές πλ. β΄ ήχου, μέλη β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὸ φαιδρὸν τῆς Ἀναστάσεως κήρυγμα, Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον	214
2. 1. Σημειογραφία: ήχος β΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θεωρία του ήχου, μέλη β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὅτε κατήλθες πρὸς τὸν θάνατον	219
3. 1. Σημειογραφία: ήχος β΄ (σύντομος ειρμολογικός) – θέσεις, μέλη β΄ ήχου (σύντομα ειρμολογικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐπὶ τὸ μνῆμα σου	224
4. 1. Σημειογραφία: χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ειδών μελοποιίας – σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, μέλη α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν	228
5. 1. Σημειογραφία: ήχος α΄ (σύντομος ειρμολογικός), θεωρία του ήχου, μέλη α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Προστασία των Χριστιανῶν ἀκαταίσχυντε	233
6. 1. Σημειογραφία: ήχος α΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τρισάγιο (Αργό), Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν Δέσποτα	238
7. 1. Σημειογραφία: ήχος δ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη δ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τρισάγιο (Νεκρώσιμο)	242
8. 1. Σημειογραφία: μουσικός τονισμός (σύντομα στιχηραρικά), μέλη δ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ (καὶ προσόμοια)	248
9. 1. Σημειογραφία: ήχος δ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη δ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὸν τάφον σου Σωτήρ	251
10. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. δ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὸν τάφον σου Σωτήρ (καὶ προσόμοια)	255
11. 1. Σημειογραφία: ἀπόστροφος με γοργόν και απλή, ήχος πλ. δ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη πλ. δ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ταχὺ προκατάλαβε (καὶ προσόμοια)	260
12. 1. Σημειογραφία: ήχος βαρύς (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη βαρέος ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Θεῖας πίστεως (καὶ προσόμοια)	265
13. 1. Σημειογραφία: ήχος βαρύς (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη βαρέος ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τῶν οὐρανίων ταγμάτων	270
14. 1. Σημειογραφία: ήχος γ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη γ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τῶν οὐρανίων ταγμάτων (καὶ προσόμοια)	274
15. 1. Σημειογραφία: ήχος γ΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη γ΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Πανεύφημοι μάρτυρες (καὶ προσόμοια)	279
16. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. α΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἐδῶκα σημεῖωσιν (καὶ προσόμοια)	283
17. 1. Σημειογραφία: δίγοργον, τρίγοργον, ερμηνεία των θέσεων κατά την προφορική παράδοση, μέλη πλ. α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσιν (καὶ προσόμοια)	288
18. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. α΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη πλ. α΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς	294
19. 1. Σημειογραφία: ήχος β΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς (καὶ προσόμοια)	298
20. 1. Σημειογραφία: σύστημα, μέλη β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος (πλ. δ΄)	303
21. 1. Σημειογραφία: ήχος β΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος (πλ. δ΄) (καὶ προσόμοια)	308
22. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. β΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θεωρία του ήχου, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον ἐν σῇ γαστρὶ	312
23. 1. Σημειογραφία: παρεστιγμένα γοργά, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά) 2. Ύμνοι εξ ακοής: Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον ἐν σῇ γαστρὶ (καὶ προσόμοια)	317
24. 1. Σημειογραφία: ήχος πλ. β΄ (σύντομος στιχηραρικός) – θέσεις, μέλη πλ. β΄ ήχου (σύντομα στιχηραρικά), χρονική αγωγή / 2. Ύμνοι εξ ακοής: Ἐπεφάνης σήμερον τῇ Οἰκουμένῃ	321

Αγαπητά παιδιά,

η εκκλησιαστική μουσική είναι η μουσική που ψάλλουμε στους ναούς μας. Είναι μια πολύ παλιά μουσική, που δημιουργήθηκε για να καλλωπίσει ακόμα παλαιότερους ύμνους. Η μουσική αυτή φτιάχτηκε και χρησιμοποιήθηκε από αγίους, αυτοκράτορες, πατριάρχες, ιερείς, μοναχούς, ιεροψάλτες και από τον απλό λαό. Κατοχυρώθηκε ως η επίσημη μουσική της Ορθόδοξου Εκκλησίας ενώ προστατεύθηκε και οριοθετήθηκε από μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας, έως και από Οικουμενικές Συνόδους. Αυτή η μουσική, λοιπόν, είναι ζωντανή μέχρι και σήμερα, **ψάλλεται** στους ναούς μας και θα έχουμε και εμείς την ευκαιρία να τη γνωρίσουμε, μέσα από αυτό το βιβλίο.

Πολλές φορές, θα ακούσουμε να χρησιμοποιείται ο όρος **ψαλτική**. Ο μαθητής της εκκλησιαστικής μουσικής, τις περισσότερες φορές, είναι ο υποψήφιος **ιεροψάλτης**. Ο ιεροψάλτης, ανήκει στον κατώτερο κλήρο ενώ για να ψάλει χρειάζεται ειδική χειροθεσία από Επίσκοπο. Η «δουλειά» του ιεροψάλτη, λοιπόν, δεν είναι απλά ένα χόμπι, είναι ένα λειτούργημα και μία διακονία και για το λόγο αυτό θα πρέπει να την αντιμετωπίζουμε με την ανάλογη σοβαρότητα και υπευθυνότητα.

Τί χρειάζεται, όμως, για να γίνει κάποιος ιεροψάλτης;

Χρειάζεται σωστά ακούσματα. Η μουσική μας είναι προφορική και μαθαίνεται από το δάσκαλο στο μαθητή. Έχουμε την ευτυχία να έχουμε ηχογραφήσεις πολύ καλών παραδοσιακών ιεροψαλτών του 20ού αιώνα, οι οποίες είναι και ο οδηγός μας και μας λύνουν πολλά προβλήματα σχετικά με τον τρόπο που πρέπει να ψάλλουμε.

Χρειάζεται, επίσης, γνώση της σημειογραφίας, κάτι που -επίσης- μαθαίνεται από το δάσκαλο.

Χρειάζεται, τέλος, βιωματική επαφή με το αναλόγιο. Πρέπει να ψάλλουμε στην πράξη όσα μαθαίνουμε στην τάξη. Χρειάζεται τριβή και εμπειρία ώστε να καταφέρουμε να αποκτήσουμε το σωστό τρόπο ψαλμωδίας αλλά και να γνωρίσουμε το Τυπικό, τη σειρά, δηλαδή, των ακολουθιών.

Ξεκινώντας να μαθαίνουμε την ψαλτική, θα διαπιστώσουμε ότι δεν είναι τελικά τόσο δύσκολη όσο μπορεί να νομίζουμε. Αρκεί να έχουμε τα απαραίτητα εφόδια. Εκτός, λοιπόν, από τα κατάλληλα φωνητικά προσόντα, χρειάζεται θέληση για μάθηση, καλός δάσκαλος, επιμονή και υπομονή.

Το βιβλίο αυτό, λοιπόν, τί χρειάζεται;

Το βιβλίο το έγραψαν τρεις ιεροψάλτες που διδάσκουν εδώ και πολλά χρόνια αυτή τη μουσική σε παιδιά. Είναι γραμμένο, λοιπόν, ειδικά για εσάς. Το βιβλίο μας προσπαθεί να συνδυάσει όσα χρειάζεται κανείς για να γίνει ιεροψάλτης. Όλα όσα θέλουμε να πούμε είναι πολλά. Όσα πρέπει να πούμε, είναι ακόμα περισσότερα και οι τρεις αυτές Τάξεις δεν αρκούν. Θεωρούμε, όμως, ότι είναι μία καλή εισαγωγή για κάποιον που θέλει να γνωρίσει την ψαλτική.

Κάθε ενότητα του βιβλίου είναι χωρισμένη σε δύο εξίσου σημαντικά μέρη. Το **πρώτο μέρος** κάθε ενότητας (μία ώρα την εβδομάδα) ασχολείται με τη μουσική σημειογραφία της εκκλησιαστικής μουσικής ενώ το **δεύτερο** (άλλη μία ώρα την εβδομάδα) ασχολείται με την πρακτική (εξ' ακοής) εκμάθηση σημαντικών ύμνων των ιερών ακολουθιών. Παράλληλα με τα δύο αυτά βασικά μέρη, σε κάθε ενότητα εμπεριέχονται συνοδευτικά μουσικά παραδείγματα, ασκήσεις, ύμνοι, σχετικές εικόνες, θέματα «τάξεως» των ιερών ακολουθιών καθώς και λόγοι Πατέρων και Αγίων της Εκκλησίας μας σχετικά με την εκκλησιαστική μουσική και τους ψάλτες.

Με την προσπάθειά μας αυτή, ευελπιστούμε να σας βοηθήσουμε να αγαπήσετε την εκκλησιαστική μας μουσική ώστε να γίνετε οι αυριανοί ιεροψάλτες των εκκλησιών μας, που θα υπηρέτουν με σεβασμό την υπερχλιετή αυτή μουσική παράδοση.

Δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε να ευχαριστήσουμε ορισμένους ανθρώπους που συνέβαλαν, ο καθένας με τον τρόπο του, στην ολοκλήρωση του βιβλίου. Η βοήθειά τους ήταν πραγματικά πολύτιμη. Θερμές ευχαριστίες λοιπόν στην ιερά αδελφότητα της Ι. Μ. Ρουσάνου Μετεώρων, στους Άρχοντες Οφφικιάλιους της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, Δημοσθένη Παϊκόπουλο και Σταμάτιο Κίσσα καθώς και στους Αλέξανδρο Ν. Φωτόπουλο, Αλέξιο Χορία, Αναστάσιο Μπόκο, Άννα Κώστα, Βασίλειο Μπόκο, Δαυίδ Ζήσιμο, Δημήτριο Λόζο, Δημήτριο Ράικο, Δημήτριο Σκρέκα, Εμμανουήλ Μπεκιάρη, Λάμπρο Χαραλάμπους και Ξενοφώντα Μπόκο.

Οι συγγραφείς,
Ανδρέας, Κώστας και Κώστας

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ιστορία της **εκκλησιαστικής μουσικής** ξεκινάει από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους. Η μουσική που ακούμε στους ναούς μας γεννήθηκε και καλλιεργήθηκε στα πλαίσια της βυζαντινής αυτοκρατορίας και γι' αυτόν τον λόγο τα τελευταία χρόνια ακούμε να χρησιμοποιείται πολύ συχνά ο όρος βυζαντινή μουσική. Άλλες ονομασίες που μπορεί να ακούσουμε είναι ψαλτική τέχνη ή απλά **ψαλτική**. Παλαιότερα, καθώς η εκκλησιαστική μουσική κατείχε κεντρικό ρόλο στην ζωή των ανθρώπων, αναφέρονταν συχνά σε αυτήν απλώς με τον όρο μουσική.

Μέχρι τον 10ο αιώνα η μουσική καλλιεργείται παράλληλα με την υμνογραφία, με την οποία συνδέεται στενά. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται η συμβολή του υμνογράφου και μουσικού Αγ. Ιωάννη του Δαμασκηνού, που ζει τον 8ο αιώνα. Από τον 11ο αιώνα και εξής γνωρίζει ιδιαίτερη ανάπτυξη η μελοποιία, κυρίως στην Κωνσταντινούπολη και στο Άγιον Όρος. Τον 13ο και 14ο αιώνα υπάρχει μια πρώτη μεγάλη ακμή στη μελοποιία. Την εποχή αυτή κυριαρχεί η φυσιογνωμία ενός ακόμα Αγίου, του Αγ. Ιωάννη του Κουκουζέλη και συντίθενται μέλη έντεχνα και μεγάλα σε έκταση.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους και για μία περίοδο 150 ετών στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν παρατηρείται ιδιαίτερη μουσική δραστηριότητα. Αντιθέτως, σε περιοχές όπως η Κρήτη, η Κύπρος, η Σερβία και η Μολδοβλαχία η μουσική φαίνεται να ακμάζει.

Από τον 17ο αιώνα κι έπειτα, η Κωνσταντινούπολη και το Άγ. Όρος καθίστανται και πάλι τα δύο βασικά κέντρα καλλιέργειας της εκκλησιαστικής μουσικής. Οι μελοποιοί συνεχίζουν να συνθέτουν εκτεταμένα μέλη ενώ σταδιακά εισάγουν και κάποια στοιχεία από την κοσμική μουσική της εποχής, που όμως ταιριάζουν στο ήθος και το ύφος της λατρείας.

Τον 18ο αιώνα έχουμε μία «χρυσή εποχή» για τη μουσική μας, με πληθώρα σπουδαίων μουσικοδιδασκάλων ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει ο Πέτρος Πελοποννήσιος ο Λαμπαδάριος. Τα μέλη που συντίθενται είναι πλέον συντομότερα ενώ τα περισσότερα από αυτά ψάλλονται αυτούσια μέχρι τις μέρες μας ή χρησιμοποιούνται ως πρότυπα για νεότερες συνθέσεις.

Τον 19ο αιώνα συντελούνται τρία σημαντικά γεγονότα: **α. Η καθιέρωση της Νέας Μεθόδου.** Το 1814 συστήνεται από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως μουσική επιτροπή, η οποία απλοποιεί τη μουσική γραφή -που μέχρι τότε ήταν πολύ δύσκολη στην εκμάθησή της- και συστηματοποιεί τη θεωρία της εκκλησιαστικής μουσικής. Παράλληλα «εξηγεί», δηλαδή μεταφράζει έναν μεγάλο όγκο παλαιών μελών στη γραφή της Νέας Μεθόδου. Το μνημειώδες αυτό έργο αναλαμβάνουν οι Γρηγόριος Πρωτοψάλτης, Χουρμούζιος Χαρτοφύλαξ και Χρύσαν-

θος εκ Μαδύτων, οι οποίοι για την προσφορά τους αναγνωρίζονται ως ευεργέτες του έθνους.
β. Η έναρξη της μουσικής τυπογραφίας. Το 1820 τυπώνεται το πρώτο βιβλίο εκκλησιαστικής μουσικής. Οι εκδόσεις των μουσικών βιβλίων που ακολουθούν συμβάλλουν στη γρήγορη διάδοση και καθιέρωση της Νέας Μεθόδου.
γ. Η σύγκληση της νέας πατριαρχικής, Μουσικής Επιτροπής το 1881, η οποία ολοκληρώνει το θεωρητικό έργο της Επιτροπής του 1814.

Τον 20ο αιώνα έχουμε τις πρώτες ηχητικές καταγραφές εκκλησιαστικής μουσικής. Στην Κωνσταντινούπολη δεσπόζουν οι φυσιογνωμίες του Ιακώβου Ναυπλιώτη, Κωνσταντίνου Πρίγγου και Θρασυβούλου Στανίτσα. Διακονούν διαδοχικά ως Πρωτοψάλτες του πατριαρχικού ναού Κωνσταντινουπόλεως και καθίστανται πρότυπα ερμηνείας για τους περισσότερους ιεροψάλτες. Παράλληλα στο Άγιον Όρος, οι Ιερές Αδελφότητες των Δανιηλαίων και των Θωμάδων καθώς και ο διακο-Διονύσης Φιρφιρής προσκαλούνται επί μία εκατονταετία και ψάλλουν σε όλες τις πανηγύρεις των Ιερών Κοινοβίων, διασώζοντας στην πράξη πολλά παλαιά αργά μέλη, τα οποία έχουν αρχίσει να χάνονται από την ενοριακή πράξη λόγω της συντόμευσης των ακολουθιών.

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Ας δούμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μουσικής αυτής, που την καθιστούν κατάλληλη για χρήση της στη λατρεία. **α. Είναι λόγια μουσική αλλά, ταυτόχρονα, παραδοσιακή. β. Είναι φωνητική. γ. Είναι μονοφωνική. δ. Είναι τροπική. ε. Ψάλλεται κυρίως από ανδρικές φωνές.**

Ας τα δούμε όμως αναλυτικά:

α. Λόγια και, ταυτόχρονα, παραδοσιακή μουσική:

Λόγια μουσική μπορεί να θεωρηθεί καθώς χρησιμοποιεί το δικό της σύστημα γραφής, το οποίο είναι πολύ παλιό και δομημένο με εντελώς διαφορετικό τρόπο από αυτό της δυτικής μουσικής (το γνωστό σε όλους πεντάγραμμο). Συνοδεύεται από συγκεκριμένη Θεωρία, που αποτελεί τη «Γραμματική» της και επεξηγεί τη σημειογραφία και σε κάποιο βαθμό τον τρόπο ερμηνείας των ύμνων.

Παραδοσιακή μουσική μπορεί να θεωρηθεί καθώς η προφορική παράδοση έχει κυρίαρχο ρόλο. Αιώνες τώρα η μουσική μεταδίδεται από γενιά σε γενιά στο αναλόγιο, την ώρα της ακολουθίας, από το δάσκαλο στο μαθητή. Εκεί γίνεται κατ' ουσίαν η διδασκαλία, καθώς ο μαθητής βιώνει και αφομοιώνει όσα βλέπει και όσα ακούει στα μαθήματα. Είναι η ίδια η πράξη που τελικά διαμορφώνει τον ιεροψάλτη. Η μουσική σημειογραφία και η «Γραμματική» της έρχονται απλώς για να στηρίξουν και να εξηγήσουν την πράξη.

Ο διττός χαρακτήρας της εκκλησιαστικής μουσικής επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι συνδυάζει την αυστηρή πειθαρχία με τη λελογισμένη ελευθερία. Με απλούστερα λόγια, υπάρχει ένα αυστηρό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται η μελωδία. Αυτό το πλαίσιο το καθορίζει ο ίδιος ο σκοπός της εκκλησιαστικής μουσικής. Το ότι πρόκειται δηλαδή για μουσική που προορίζεται για τη λατρεία. Συνεπώς, δεν επιτρέπονται ούτε υπερβολές ούτε μουσικές ακροβασίες. Από την άλλη, εντός αυτού του πλαισίου δίνεται μία σχετική ελευθερία στον ιεροψάλτη να «ξεφύγει» λίγο (=λελογισμένη ελευθερία) από τη μουσική γραμμή και να προσθέσει κάποια στοιχεία καλλωπισμού. Με τον τρόπο αυτό εξελίσσεται η εκκλησιαστική μουσική μέσα στους αιώνες. Παραμένει πιστή στο σκοπό της και ταυτόχρονα αφομοιώνει μουσικά χαρακτηριστικά ανάλογα με την εποχή και τις ανάγκες της Εκκλησίας.

β. Φωνητική μουσική:

Στην εκκλησιαστική μουσική δεν χρησιμοποιούνται μουσικά όργανα. Ο λαός μετέχει ενεργά στη λατρεία και ο σκοπός της ύπαρξης του ιεροψάλτη είναι να «μιλάει» για λογαριασμό του λαού. Από τα πρώτα χρόνια του Χριστιανισμού η ανθρώπινη φωνή, που δόθηκε από τον ίδιο τον Θεό, θεωρείται το τελειότερο όργανο και κανένα ανθρώπινο κατασκεύασμα δεν μπορεί να την υποκαταστήσει.

γ. Μονοφωνική μουσική:

Ακόμα και όταν ψάλλουν δύο ή περισσότεροι ιεροψάλτες, όπως στην περίπτωση μιας χορωδίας, όλοι ψάλλουν την ίδια μελωδία. Το μοναδικό στοιχείο που μπορεί να θεωρηθεί ότι παραπέμπει σε πολυφωνία είναι το ισοκράτημα, το οποίο όμως δεν αποτελεί βασικό συστατικό της μουσικής και υπόκειται σε αυστηρούς κανόνες ως προς τη χρήση του, ώστε να αποφεύγεται το πολυφωνικό άκουσμα.

δ. Τροπική μουσική:

Στη δυτική μουσική χρησιμοποιούνται κατά βάση δύο ήχοι, δύο κλίμακες. Η μείζονα και η ελάσσονα. Στην εκκλησιαστική μουσική υπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία καθώς χρησιμοποιούνται αντίστοιχα οκτώ ήχοι, που έχουν την βάση τους στους μουσικούς «τρόπους» της αρχαίας ελληνικής μουσικής. Αυτή η ποικιλία δίνει τη δυνατότητα στον ιεροψάλτη να αποδώσει πολύ τεχνικά, μελωδικά και με μεγάλη λεπτομέρεια μία μελωδία.

ε. Ψάλλεται κυρίως από ανδρικές φωνές:

Σύμφωνα με την παράδοση, η εκκλησιαστική μουσική ψάλλεται κυρίως από άνδρες. Γυνακείους χορούς συναντάμε μόνο στα γυναικεία μοναστήρια ενώ, κατ'εξαίρεση, στο αναλόγιο διακονούν γυναίκες όταν δεν υπάρχουν άνδρες, πράγμα που συναντάται ιδιαίτερα στην επαρχία. Σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπονται οι μεικτές χορωδίες.

Η εκκλησιαστική μουσική αναπτύχθηκε κυρίως στον ελληνόφωνο κόσμο. Αποτελεί όμως οικουμενικό κτήμα των Ορθοδόξων Χριστιανών ανεξαρτήτως καταγωγής και γλώσσας, όπως αντίστοιχα και πολλά θεολογικά κείμενα των πατέρων της Εκκλησίας, που είναι γραμμένα στην ελληνική γλώσσα. Είναι μία μουσική που μέχρι και σήμερα ζει και εξελίσσεται στην Ελλάδα αλλά και στους αραβόφωνους και σλαβόφωνους ορθοδόξους, στις ορθόδοξες Εκκλησίες των χωρών της Βαλκανικής αλλά και σε αυτές του δυτικού κόσμου.

Οι Δανιηλαίοι και οι Θωμάδες
στην πανήγυρη της Ι. Μ. Μεγίστης
Λαύρας. Άγιον Όρος, 1997.

Για το λόγο αυτό έχουν επινοηθεί τα ψαλτικά μέλη. Για να νομίζουν τα παιδιά αλλά και οι πλέον ανώριμοι στην αρετή ότι «τραγουδούν», ενώ στην πραγματικότητα εκπαιδεύεται η ψυχή τους.

Μέγας Βασίλειος (4ος αιώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Ακούμε τρία χαρακτηριστικά δείγματα εκκλησιαστικής μουσικής, από τους κορυφαίους ψάλτες του 20ού αιώνα. Από το Άγιον Όρος, ακούμε την Ιερά Αδελφότητα των Δανιηλαίων ενώ από την Κωνσταντινούπολη ακούμε τον Κωνταντίνο Πρίγγο († 1964) και το Θρασύβουλο Στανίτσα († 1987).

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

2.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΦΘΟΓΓΟΙ, ΒΑΣΗ, ΧΡΟΝΟΣ

ΦΘΟΓΓΟΙ

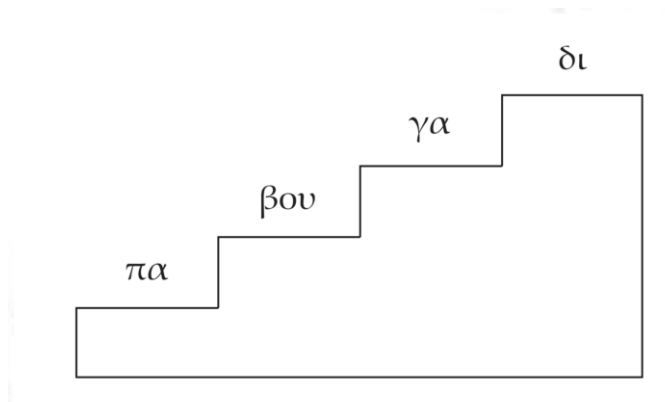
Όταν ψάλλουμε χρησιμοποιούμε κάποιους ήχους, που άλλοτε είναι πιο ψηλοί και άλλοτε πιο χαμηλοί. Αυτούς τους ήχους τους ονομάζουμε **φθόγγους** ή φωνές.

Οι φθόγγοι είναι επτά:

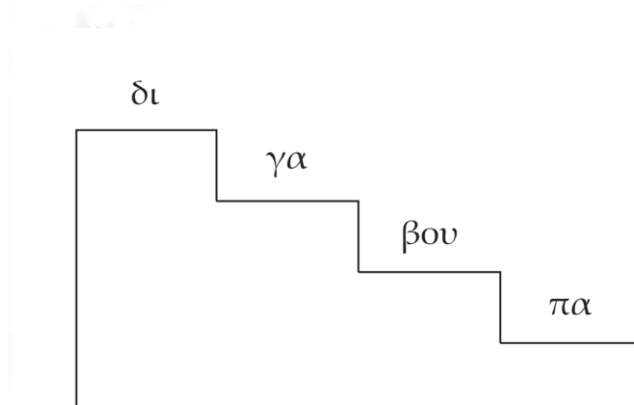
πα, βου, γα, δι, κε, ζω, νη

Ας ακούσουμε το δάσκαλό μας να ψάλει τους τέσσερις πρώτους φθόγγους και ας επαναλάβουμε:

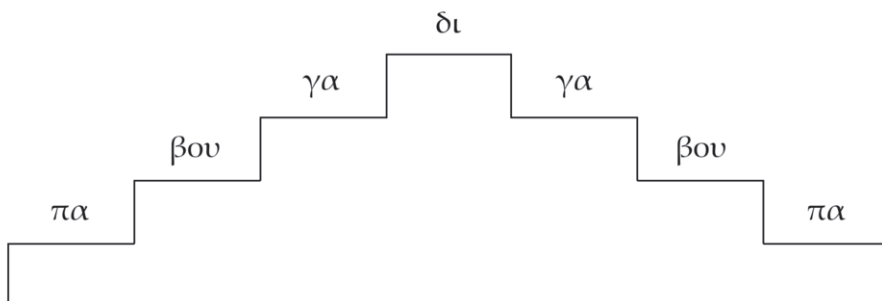
Αρχικά θα κινήσουμε τη φωνή μας προς τα πάνω, ξεκινώντας από το χαμηλότερο φθόγγο και πηγαίνοντας στον ψηλότερο.

Τώρα θα κινήσουμε τη φωνή μας προς τα κάτω, ξεκινώντας από τον ψηλότερο φθόγγο και πηγαίνοντας στον χαμηλότερο.

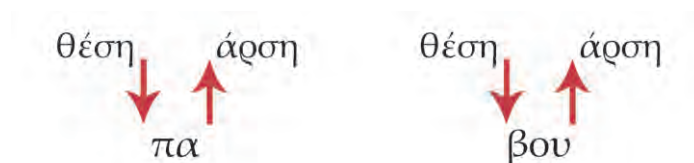
Ας ξαναψάλλουμε τώρα τους τέσσερις πρώτους φθόγγους στην ανάβαση και στην κατάβαση, χτυπώντας σε κάθε φθόγγο το χέρι μας στο θρανίο ή στο γόνατο.

ΧΡΟΝΟΣ

Για κάθε φθόγγο που ψάλλουμε, χτυπάμε το χέρι μας κάνοντας δύο κινήσεις. Μία καθοδική, που λέγεται **θέση** και μία ανοδική, που λέγεται **άρση**.

Παράδειγμα:

Στη μουσική, η χρονική διάρκεια που απαιτείται για να γίνουν αυτές οι δύο κινήσεις ορίζεται ως ένας **χρόνος**.

Σημείωση: Στο εξής θα σημειώνονται με κόκκινα βέλη -όπου είναι απαραίτητο- οι κινήσεις του χεριού.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Ψάλλουμε τους παρακάτω φθόγγους με τη σειρά που είναι γραμμένοι, χτυπώντας σε κάθε φθόγγο το χέρι μας.

1. πα βου γα δι. δι γα βου πα.
2. πα πα βου βου γα γα δι δι. δι δι γα γα βου βου πα πα.
3. πα βου γα γα βου γα δι δι. δι γα βου βου γα βου πα πα.
4. πα βου βου πα. βου γα γα βου. γα δι δι γα. γα δι δι γα. βου γα γα βου.
πα βου βου πα.

2.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΣΟΥ

Ἀπολυτίκιον Σταυροῦ

ᾠχος α΄

Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου, καὶ εὐλόγησον τὴν κληρονομίαν σου,
νίκας τοῖς βασιλεῦσι, κατὰ βαρβάρων δωρούμενος,
καὶ τὸ σὸν φυλάττων, διὰ τοῦ Σταυροῦ σου πολίτευμα.

Οἱ Εκκλησίες τοῦ Θεοῦ λέγονται καὶ οἴκοι προσευχών. Γι' αὐτὸ οἱ προσευχόμενοι οφείλουν νὰ προσεύχονται με δάκρυα καὶ ταπείνωση καὶ ὄχι με αταξία καὶ θρασύτητα. Ὅρισαν λοιπὸν οἱ Πατέρες οἱ ιερές ψαλμωδίες νὰ μὴ γίνονται με ἀτακτες καὶ δυνατές φωνές, παραβιάζοντας τὴ φυσικὴ ἀνθρώπινη φωνή. Οὔτε νὰ χρησιμοποιοῦν ἀπρεπες καλλιφωνίες που δεν ταιριάζουν στο ἐκκλησιαστικὸ ἦθος καὶ τάξη, ὅπως οἱ θεατρικὲς μελωδίες καὶ τὰ περιττὰ τσακίσματα τῆς φωνῆς. Αντίθετα, με πολλή κατάνυξη καὶ με θεάρεστο ἦθος νὰ ἀναπέμπουν τὶς προσευχές στο Θεό, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὸ βάθος τῶν καρδιῶν μας. Αὐτὰ λοιπὸν παραγγέλλουν οἱ Πατέρες, ἀκολουθώντας τὸ εὐαγγελικὸ ρητὸ που ὀρίζει ὅτι δεν πρέπει νὰ προσευκόμαστε ὅπως οἱ εἰδωλολάτρες, με πολυλογίες καὶ κραυγές, νομίζοντας ὅτι ἔτσι θὰ εἰσακουσθούμε καλύτερα. Πρέπει νὰ προσφέρουμε τὸν ὕμνο στο Θεό μυστικά καὶ με τὸν ἴδιο τρόπο νὰ λέμε καὶ τὰ αἰτήματά μας, ὥστε ὁ Πατέρας μας -που βλέπει τὰ κρυφά- νὰ μας ἀνταμείψει στα φανερά.

Θεόδωρος Βαλσαμών, Πατριάρχης Ἀντιοχείας
(12ος αἰώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Αντιγράφουμε πολυτονικά τὸν ὕμνο «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου».

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός «ὁ μουσικώτατος». Χειρόγραφο 332 (Ἔτος 1764), Ἱ. Μ. Δοχειαρίου, Ἅγιον Ὄρος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

3.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΑ–ΒΟΥ–ΓΑ–ΔΙ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΣΟΤΗΤΟΣ, ΙΣΟΝ–ΟΛΙΓΟΝ–ΑΠΟΣΤΡΟΦΟΣ, ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ-ΜΕΛΟΣ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Κάθε φθόγγος έχει ένα δικό του σύμβολο, που ονομάζεται **μαρτυρία**.

Οι μαρτυρίες δεν ψάλλονται. Γράφονται στην αρχή του μουσικού κειμένου, για να ξέρουμε ποια είναι η αφετηρία μας και στα ενδιάμεσα ή στο τέλος του μουσικού κειμένου, για να επαληθεύσουμε ότι βρισκόμαστε στο σωστό φθόγγο.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΑ – ΒΟΥ – ΓΑ - ΔΙ

Είναι εύκολο να καταλάβουμε ποια είναι η μαρτυρία κάθε φθόγγου, αφού περιλαμβάνει και το αρχικό γράμμα του φθόγγου που αντιπροσωπεύει.

Οι μαρτυρίες των τεσσάρων πρώτων φθόγγων είναι οι εξής:

$$\text{πα} \rightarrow \begin{matrix} \pi \\ \text{q} \end{matrix}, \quad \text{βου} \rightarrow \begin{matrix} \text{b} \\ \text{x} \end{matrix}, \quad \text{γα} \rightarrow \begin{matrix} \text{g} \\ \text{ŋ} \end{matrix}, \quad \text{δι} \rightarrow \begin{matrix} \Delta \\ \text{ð} \end{matrix}$$

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΣΟΤΗΤΟΣ, ΙΣΟΝ – ΟΛΙΓΟΝ - ΑΠΟΣΤΡΟΦΟΣ

Αφού όμως οι μαρτυρίες δεν ψάλλονται, ποια είναι τα σημάδια που μας δείχνουν τους φθόγγους που θα ψάλουμε;

Τα σημάδια που μας δείχνουν τους φθόγγους που θα ψάλουμε ονομάζονται **χαρακτήρες ποσότητος** ή **χαρακτήρες φθόγγων** και χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- α) Χαρακτήρας ισότητας: μας δείχνει ότι πρέπει να επαναλάβουμε τον προηγούμενο φθόγγο.
- β) Χαρακτήρες αναβάσεως: μας δείχνουν ότι πρέπει να ανεβάσουμε τη φωνή μας.
- γ) Χαρακτήρες καταβάσεως: μας δείχνουν ότι πρέπει να κατεβάσουμε τη φωνή μας.

Σήμερα θα μάθουμε τους εξής τρεις χαρακτήρες ποσότητας:

Ίσον:

Μας δείχνει ότι πρέπει να επαναλάβουμε τον προηγούμενο φθόγγο.

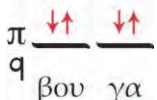
Παράδειγμα:

Ολίγον:

Μας δείχνει ότι πρέπει να ανεβούμε μία φωνή.

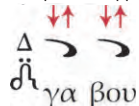
Παράδειγμα:

Απόστροφος:

Μας δείχνει ότι πρέπει να κατεβούμε μία φωνή.

Παράδειγμα:

Προσοχή! Οι χαρακτήρες ποσότητας καταλαμβάνουν έναν χρόνο.

ΠΩΣ ΔΙΑΒΑΖΟΥΜΕ ΕΝΑ ΜΟΥΣΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ;

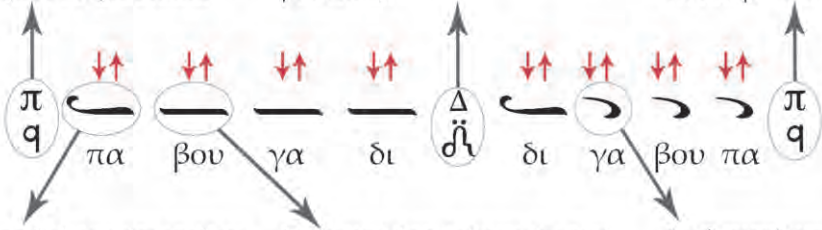
Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα λειτουργίας της μουσικής γραφής ή της μουσικής σημειογραφίας, όπως λέμε.

Παράδειγμα:

Μαρτυρία του φθόγγου πα: Βρίσκεται στην αρχή του μουσικού κειμένου για να μας δείξει από πού ξεκινάμε. Η μαρτυρία δεν ψάλλεται.

Μαρτυρία του φθόγγου δι: Αν στο προηγούμενο ολίγον ο φθόγγος που ψάλαμε ήταν ο δι, τότε ψάλλουμε σωστά. Αν όχι, πρέπει να ξαναψάλλουμε από την προηγούμενη μαρτυρία και να δούμε πού κάναμε λάθος.

Μαρτυρία του φθόγγου πα: Αν στην προηγούμενη απόστροφο ο φθόγγος που ψάλαμε ήταν ο πα, τότε ψάλλουμε σωστά. Αν όχι, πρέπει να ξαναψάλλουμε από την προηγούμενη μαρτυρία και να δούμε πού κάναμε λάθος.

Ίσον: Μας δείχνει ότι πρέπει να ψάλλουμε το φθόγγο πα που είδαμε στην προηγούμενη μαρτυρία.

Ολίγον: Μας δείχνει ότι πρέπει να ανεβούμε μία φωνή από το φθόγγο του ίσου και να ψάλλουμε το φθόγγο βου.

Απόστροφος: Μας δείχνει ότι πρέπει να κατεβούμε μία φωνή από το φθόγγο του ίσου και να ψάλλουμε το φθόγγο γα.

Ας ψάλλουμε τώρα το προηγούμενο παράδειγμα.

Προσοχή! Δεν ξεχνάμε ότι όταν ψάλλουμε πρέπει να «μετράμε τον χρόνο», με την ανάλογη κίνηση του χεριού μας.

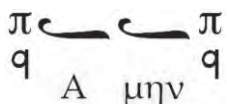
ΠΑΡΑΛΛΑΓΗ - ΜΕΛΟΣ

Όταν διαβάζουμε ένα μουσικό κείμενο και ψάλλουμε τις συλλαβές των φθόγγων πα, βου, γα, δι κτλ., τότε λέμε ότι ψάλλουμε **παραλλαγή**.

Ας ψάλλουμε τώρα το παρακάτω:

Τώρα θα αντικαταστήσουμε τους φθόγγους με τις συλλαβές της λέξης «Άμην».

Όταν διαβάζουμε ένα μουσικό κείμενο και αντί για τους φθόγγους ψάλλουμε τις συλλαβές του ύμνου, τότε λέμε ότι ψάλλουμε **μέλος**.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εισαγωγική άσκηση

3.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΥΛΟΓΗΤΟΣ ΕΙ ΧΡΙΣΤΕ Ο ΘΕΟΣ ΗΜΩΝ, ΤΑΙΣ ΠΡΕΣΒΕΙΑΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Ἀπολυτίκιον Πεντηκοστῆς

Ἦχος πλ. δ΄

Εὐλογητὸς εἶ Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,
ὁ πανσόφους τοὺς ἁγίους ἀναδείξας, καταπέμψας αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον,
καὶ δι’ αὐτῶν τὴν οἰκουμένην σαγηνεύσας, Φιλάνθρωπε, δόξα σοι.

Ἀντίφωνον Α' - Θείας Λειτουργίας

Ἦχος β΄

Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, Σῶτερ, σῶσον ἡμᾶς.

Στίχ. α': Ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, καὶ ψάλλειν τῷ ὀνόματί σου, Ὑψίστε.

Το Πανάγιο Πνεῦμα ἔνωσε τὴν ευχαρίστηση που προέρχεται ἀπὸ τὴ μελωδία με τὰ δόγματα ἔτσι ὥστε με τὸ ἥρεμο καὶ ἀπαλὸ σὴν ἀκοή μας ψάλσιμο, χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνουμε, νὰ περνᾷ μέσα μας ἡ ωφέλεια τῶν δογμάτων.

Μέγας Βασίλειος (4ος αἰώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε καὶ μαθαίνουμε νὰ γράφουμε «ἀπ' ἐξω» τὶς μαρτυρίες τῶν φθόγων πα, βου, γα, δι.
2. Αντιγράφουμε τὶς ἀσκήσεις τῆς Ἐνότητος.
3. Χωριζόμαστε σὲ δύο χοροὺς καὶ ψάλλουμε ἐναλλάξ τὸ Ἀντίφωνο «Ταῖς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου», χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Καὶ οἱ δύο χοροὶ τὴν ὥρα που ψάλλουμε παρατηροῦμε τὶς ἐκφράσεις ἀλλὰ καὶ τὰ χέρια τοῦ δασκάλου – χοράρχη, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ υπεύθυνος γιὰ ἓνα ἀρμονικὸ ἀποτέλεσμα. Μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ δάσκαλο πῶς ἀπαγγέλλεται ὁ στίχος καὶ ἐπαναλαμβάνουμε.

Μέγας Βασίλειος, Θεοφάνους τοῦ Ἑλλήνος.
Καθεδρικός Ναός Ευαγγελισμού τῆς Θεοτόκου,
Κρεμλίνο, Μόσχα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

4.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ, ΥΦΕΝ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΧΡΟΝΟΥ, ΚΛΑΣΜΑ, ΑΠΛΗ, ΣΤΑΥΡΟΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ

Όταν ψάλλουμε προφέρουμε τους φθόγγους με αρκετούς διαφορετικούς τρόπους. Κάθε φθόγγο μπορούμε να τον ψάλλουμε σιγά, δυνατά, αδύναμα, τονισμένα κτλ.

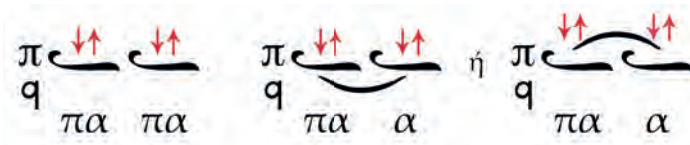
Προκειμένου να δείξουμε τους ιδιαίτερους τρόπους έκφρασης των φθόγγων χρησιμοποιούμε κάποιους χαρακτήρες, που ονομάζονται **χαρακτήρες ποιότητας**.

ΥΦΕΝ

Υφέν: ή .

Είναι ο πιο απλός χαρακτήρας ποιότητας. Γράφεται πάνω ή κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητας και ενώνει δυο όμοιους φθόγγους.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εισαγωγική άσκηση

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΧΡΟΝΟΥ

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο μάθημα, κάθε χαρακτήρας ποσότητας ψάλλεται σε έναν χρόνο. Τι κάνουμε όμως αν θέλουμε να ψάλουμε κάποιο φθόγγο για περισσότερο ή λιγότερο από έναν χρόνο; Σε αυτήν την περίπτωση χρησιμοποιούμε τους **χαρακτήρες χρόνου**. Στο σημερινό μάθημα θα γνωρίσουμε κάποιους από αυτούς τους χαρακτήρες.

ΚΛΑΣΜΑ

Κλάσμα:

Γράφεται πάνω ή κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητας και τους προσθέτει έναν χρόνο. Συνολικά, λοιπόν, χτυπάμε το χέρι μας δύο φορές: μία για τον χαρακτήρα ποσότητας και μία για το κλάσμα.

Παράδειγμα:

$$\pi \begin{array}{c} \uparrow \uparrow \uparrow \uparrow \\ \text{q} \end{array} \text{παα} = \pi \begin{array}{c} \uparrow \uparrow \\ \text{q} \end{array} \text{πα} \begin{array}{c} \uparrow \uparrow \\ \text{q} \end{array} \alpha$$

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

$$3. \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \Delta \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array}$$

$$4. \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \Delta \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array}$$

$$5. \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \Delta \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array}$$

$$6. \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \Delta \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array}$$

$$7. \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array} \text{—} \text{—} \pi \begin{array}{c} \text{q} \end{array}$$

Α μη ην

ΑΠΛΗ

Απλή: •

Γράφεται κάτω από χαρακτήρες ποσότητας και κάνει ό,τι και το κλάσμα, δηλαδή τους προσθέτει έναν χρόνο. Συνολικά, λοιπόν, χτυπάμε το χέρι μας δύο φορές: μία για το χαρακτήρα ποσότητας και μία για το κλάσμα.

Παράδειγμα:

$$\frac{\delta}{\chi} \text{ πα-α} = \frac{\delta}{\chi} \text{ πα } \alpha$$

ΑΣΚΗΣΗ

$$8. \frac{\pi}{q} \text{ ————— } \frac{\Delta}{\delta\lambda} \text{ ————— } \frac{\pi}{q}$$

ΣΤΑΥΡΟΣ

Όταν ψάλλουμε μια άσκηση ή κάποιον ύμνο πώς ξέρουμε πότε πρέπει να πάρουμε αναπνοή;

Αναπνοή παίρνουμε πάντοτε όταν βλέπουμε μαρτυρία. Πολλές φορές όμως χρειάζεται να πάρουμε αναπνοή και σε άλλα σημεία. Τότε, αν θέλει ο **μελοποιός**, βάζει το **σταυρό** για να μας βοηθήσει.

Σταυρός: +

Σημειώνεται μέσα στο μουσικό κείμενο όταν πρέπει να πάρουμε αναπνοή. Την αναπνοή την παίρνουμε «κλέβοντας» λίγο από τον προηγούμενο χρόνο.

Παράδειγμα:

$$\frac{\pi}{q} \text{ πα } \text{βου} \text{βου} \text{γα} \text{η}$$

Θα «κλέψουμε» λίγο χρόνο από τον φθόγγο βου για να πάρουμε την αναπνοή μας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

$$9. \frac{\pi}{q} \text{ Κυ ρι ε ε λε ησον } \frac{\pi}{q}$$

$$10. \frac{\pi}{q} \text{ ————— } \frac{\pi}{q}$$

4.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΜΕΓΑΝ ΕΥΡΑΤΟ, ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ ΤΡΙΠΛΑ

Ἀπολυτίκιον Ἁγ. Δημητρίου

ᾠχος γ'

Μέγαν εὖρατο ἐν τοῖς κινδύνοις, σὲ ὑπέρμαχον ἢ οἰκουμένη, Ἀθλοφόρε τὰ ἔθνη τροποούμενον.
Ὡς οὖν Λυαίου καθεῖλες τὴν ἔπαρσιν, ἐν τῷ σταδίῳ θαρρύνας τὸν Νέστορα,
οὕτως Ἅγιε, Μεγαλομάρτυς Δημήτριε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευε,
δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Κύριε ἐλέησον (Τριπλά)

ᾠχος β'

Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον, Κύριε ἐλέησον.

Μάθε να ψάλλεις και θα δεις την ηδονή του Αγίου Πνεύματος. Διότι οι ψάλλοντες γεμίζουν από το Ἅγιο Πνεῦμα, όπως ακριβῶς αυτοί που τραγουδούν σατανικά τραγούδια γεμίζουν από το ακάθαρτο πνεῦμα.

Ἅγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος (4ος αἰώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ξαναγράφουμε τις ασκήσεις, αντικαθιστώντας τα κλάσματα και τις απλές με υφέν και το αντίστροφο.
2. Στις ασκήσεις που δεν υπάρχει το σημάδι του σταυρού, τον τοποθετούμε όπου νομίζουμε ότι χρειάζεται.
3. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ψάλλουμε εναλλάξ τα τριπλά «Κύριε ἐλέησον», χωρίς μουσικό κείμενο. Στη συνέχεια αλλάζουμε ρόλους, ώστε όλοι να ψάλλουμε και την κατάληξη. Και οι δύο χοροί την ώρα που ψάλλουμε παρατηρούμε τις εκφράσεις αλλά και τα χέρια του δασκάλου – χοράρχη.

Ἅγιος Ἰωάννης ο Χρυσόστομος.

$$\pi_q \overbrace{\alpha-\alpha-\alpha-\alpha}^{\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow\uparrow\downarrow} = \pi_q \overbrace{\alpha}^{\uparrow\downarrow} \overbrace{\alpha}^{\uparrow\downarrow} \overbrace{\alpha}^{\uparrow\downarrow} \overbrace{\alpha}^{\uparrow\downarrow}$$

Σιωπή τριών χρόνων:

Όταν μετά τη βαρεία υπάρχει τριπλή, τότε σιωπούμε για τρεις χρόνους. Επομένως, χτυπάμε το χέρι μας τρεις φορές χωρίς να ψάλουμε.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

5.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗΣ ΣΚΕΠΗΣ ΣΟΥ ΠΑΡΘΕΝΕ, Ο ΚΥΡΙΟΣ ΕΒΑΣΙΛΕΥΣΕΝ

Άπολυτίκιον Ἁγ. Σκέπης

Ἦχος α'

Τῆς Σκέπης σου Παρθέने ἀνυμνοῦμεν τὰς χαρίτας,
ἦν ὡς φωτοφόρον νεφέλην, ἐφαπλοῖς ὑπὲρ ἔννοιαν,
καὶ σκέπεις τὸν λαόν σου νοερῶς, ἐκ πάσης τῶν ἐχθρῶν ἐπιβουλῆς.
Σὲ γὰρ σκέπην καὶ προστάτιν καὶ βοηθόν, κεκτήμεθα βοῶντές σοι·
Δόξα τοῖς μεγαλείοις σου Ἁγνή, δόξα τῇ θείᾳ Σκέπῃ σου,
δόξα τῇ πρὸς ἡμᾶς σου, προμηθεΐᾳ Ἄκραντε.

Προκείμενον Σαββάτου

Ἦχος πλ. β'

Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο.

Στίχ: Ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν, καὶ περιεζώσατο.

Στίχ: Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται.

Η Θεία Χάρη ανέμειξε την ωφέλεια με την ευχαρίστηση της μελωδίας και μ' αυτόν τον τρόπο πρόσφερε στους ανθρώπους τη διδασκαλία ως πολύ ποθητή και αξιαγάπητη.

Θεοδώρητος ο Κύρου (5ος αιώνας), Επίσκοπος Κύρου

Χορωδία Θρασυβούλου Στανίτσα. Συναυλία στη Λυρική Σκηνή, 1970.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις της Ενότητας.
2. Ακούμε τη χορωδία του Θρασυβούλου Στανίτσα να ψάλλει τον πολυέλεο «Δούλοι Κύριον» του Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, σε ήχο πλ. δ΄. Στον στίχο «ὅς ἐπάταξεν ἔθνη πολλά» παρατηρούμε τις παύσεις και τις κορώνες που εκτελεί η χορωδία κι έπειτα συζητάμε στην τάξη με ποιον τρόπο θεωρούμε ότι συμβάλλουν στην ανάδειξη της μελωδίας.
3. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ψάλλουμε το προκείμενο «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν» μαζί με τους στίχους, χωρίς μουσικό κείμενο. Οι στίχοι λέγονται -κατά παράδοση- μονωδιακά. Ο δάσκαλος διδάσκει τον τρόπο και ορίζει ποιοι μαθητές θα απαγγείλουν τους στίχους. Και τους δύο χορούς τους διευθύνει ο δάσκαλος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

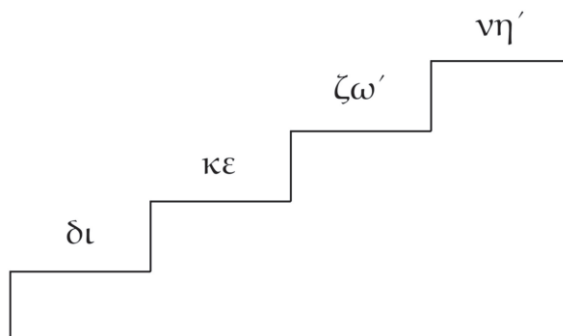
6.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΕ – ΖΩ΄- ΝΗ΄, ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΕ – ΖΩ΄- ΝΗ΄

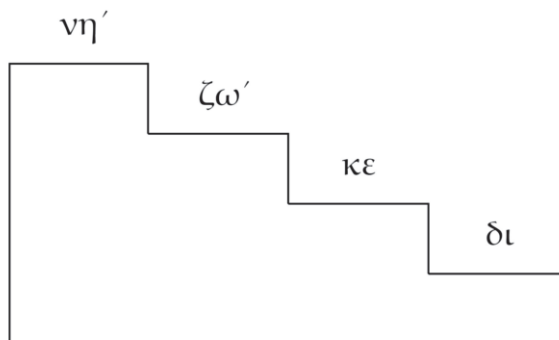
Είδαμε σε προηγούμενη Ενότητα ότι στην εκκλησιαστική μουσική χρησιμοποιούμε τους φθόγγους πα, βου, γα, δι, κε, ζω΄, νη΄ και μάθαμε να ψάλλουμε τους τέσσερις πρώτους. Σήμερα θα μάθουμε να ανεβαίνουμε και να κατεβαίνουμε στους φθόγγους δι, κε, ζω΄, νη΄.

Ας ακούσουμε το δάσκαλο μας να μας τους ψάλλει και ας επαναλάβουμε.

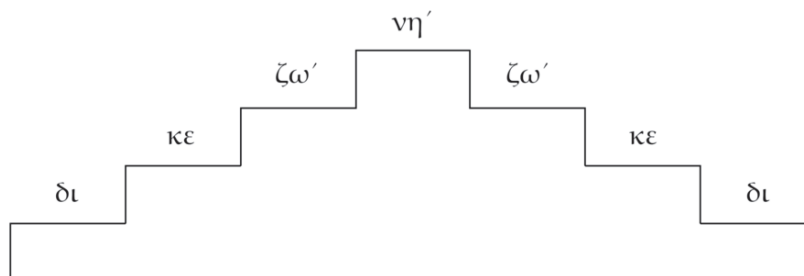
Αρχικά θα κινήσουμε τη φωνή μας προς τα πάνω, ξεκινώντας από τον φθόγγο δι και φθάνοντας στον φθόγγο νη΄.

Τώρα θα κινήσουμε τη φωνή μας προς τα κάτω, ξεκινώντας από τον φθόγγο νη΄ και φθάνοντας στον φθόγγο δι.

Ας ξαναψάλουμε τώρα τους φθόγγους δι, κε, ζω', νη', στην ανάβαση και στην κατάβαση, χωρίς να ξεχνάμε να «κρατάμε» το χρόνο, χτυπώντας το χέρι μας σε κάθε φθόγγο.

Οι μαρτυρίες των φθόγγων που μάθαμε σήμερα είναι οι εξής:

$$\text{κε} \rightarrow \begin{matrix} \kappa \\ \text{q} \end{matrix}, \quad \text{ζω}' \rightarrow \begin{matrix} \text{z}' \\ \text{x} \end{matrix}, \quad \text{νη}' \rightarrow \begin{matrix} \text{v}' \\ \text{ŋ} \end{matrix}$$

ΑΣΚΗΣΗ

Εισαγωγική άσκηση

$$\pi_{\text{q}} \text{ ————— } \Delta_{\text{d}'} \text{ ————— } \pi_{\text{q}}$$

$$1. \pi_{\text{q}} \text{ ————— } \Delta_{\text{d}'} \text{ ————— } \nu'_{\text{ŋ}} \text{ ————— } \Delta_{\text{d}'} \text{ ————— } \pi_{\text{q}}$$

ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ

Μέχρι τώρα για να ανεβούμε μία φωνή χρησιμοποιούσαμε το ολίγον. Ωστόσο, αυτός δεν είναι ο μοναδικός τρόπος.

Κεντήματα: **↗↘**

Μας δείχνουν ότι πρέπει να ανεβούμε μία φωνή.

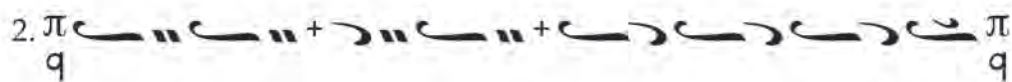
Παράδειγμα:

$$\pi_{\text{q}} \text{ ————— } \text{↗↘} \text{ ————— } \pi_{\text{q}}$$

παβου

Παρόλο που το ολίγον και τα κεντήματα ανεβαίνουν μία φωνή, τα κεντήματα έχουν έναν ιδιαίτερο τρόπο ερμηνείας, τον οποίο θα μάθουμε αργότερα.

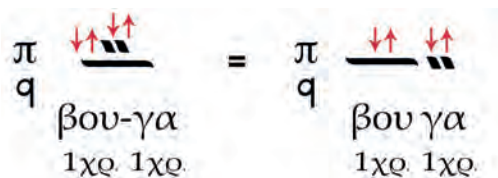
ΑΣΚΗΣΗ

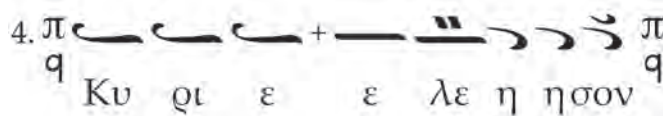
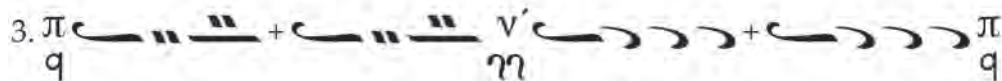
Ολίγον με κεντήματα:

Όταν υπάρχει ολίγον και από πάνω κεντήματα, τότε ψάλλουμε πρώτα το ολίγον σε έναν χρόνο και έπειτα τα κεντήματα σε άλλον έναν.

Παράδειγμα:

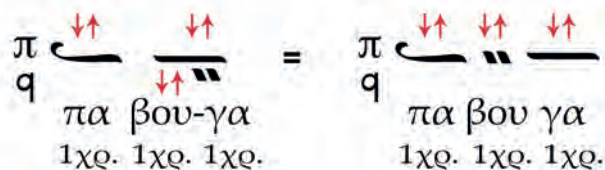
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

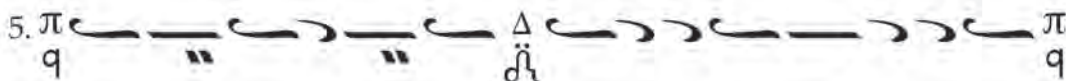
Κεντήματα με ολίγον:

Όταν υπάρχουν κεντήματα και από πάνω ολίγον, τότε ψάλλουμε πρώτα τα κεντήματα σε έναν χρόνο και έπειτα το ολίγον σε άλλον έναν.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

6.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΥΛΗΒΡΙΑΣ ΤΟΝ ΓΟΝΟΝ, ΠΑΣΑ ΠΝΟΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΤΟΥ ΟΡΘΡΟΥ

Ἀπολυτίκιον Ἀγ. Νεκταρίου

Ἦχος α'

Σηλυβρίας τὸν γόνον καὶ Αἰγίνης τὸν ἔφορον,
τὸν ἐσχάτοις χρόνοις φανέντα, ἀρετῆς φίλον γνήσιον,
Νεκτάριον τιμῆσωμεν πιστοί, ὡς ἔνθεον θεράποντα Χριστοῦ·
ἀναβλύξεις γὰρ ἰάσεις παντοδαπὰς, τοῖς εὐλαβῶς κραυγάζουσι·
δόξα τῷ σὲ δοξάσαντι Χριστῷ, δόξα τῷ σὲ θαυμαστώσαντι,
δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ, πᾶσιν ἰάματα.

«Πᾶσα πνοή» - Ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου

Ἦχος πλ. β'

Πᾶσα πνοή αἰνεσάτω τὸν Κύριον (ἐκ γ').

Επειδὴ λοιπόν ἡ φύση ἀγαπᾷ καὶ προτιμᾷ τὸ φυσικὸ καὶ ἀποδείχθηκε ὅτι ἡ μουσικὴ ταιριάζει στὴ φύση μας (τὴν ἀνθρώπινη), γι' αὐτὸ ὁ μέγας Δαυὶδ ἀνέμειξε τὴ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς με τὴ μελωδία, σαν νὰ ἔχυσε γλυκὸ μέλι στὰ «υψηλά» (καὶ δύσκολα δόγματα).

Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης (4ος αἰώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Μαθαίνουμε νὰ γράφουμε «ἀπ' ἔξω» τὶς μαρτυρίες τῶν φθόγγων κε, ζω' καὶ νη'.
2. Αντιγράφουμε τὶς ἀσκήσεις τῆς Εὐόησηας.
3. Χωρίζομαστε σὲ δύο χοροὺς καὶ ψάλλουμε εναλλάξ τὸ «Πᾶσα πνοή» τοῦ Ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου, χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Στὴ συνέχεια ἀλλάζουμε ρόλους, ὥστε ὅλοι νὰ ψάλλουμε καὶ τὴν κατάληξη. Καὶ τοὺς δύο χοροὺς τοὺς διευθύνει ὁ δάσκαλος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7

7.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΠΕΤΑΣΤΗ, ΒΑΡΕΙΑ, ΨΗΦΙΣΤΟΝ

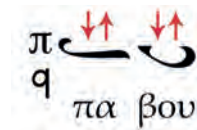
ΠΕΤΑΣΤΗ

Για να ανεβούμε μία φωνή υπάρχουν τρεις τρόποι. Διδαχθήκαμε ήδη το ολίγον και τα κεντήματα. Σήμερα θα μάθουμε και τον τρίτο τρόπο.

Πεταστή:

Μας δείχνει ότι πρέπει να ανεβούμε μία φωνή.

Παράδειγμα:

Όπως τα κεντήματα έτσι και η πεταστή έχει έναν ιδιαίτερο τρόπο ερμηνείας, τον οποίο θα μάθουμε αργότερα.

ΥΜΝΟΣ

Εισαγωγική άσκηση

ΒΑΡΕΙΑ

Αν ακούσουμε κάποιον έμπειρο ιεροψάλτη να ψάλλει, θα δούμε ότι κάποιους φθόγγους τους προφέρει πιο αδύναμα και κάποιους πιο ζωηρά. Αυτόν τον τονισμό τον σημειώνουμε με διάφορους τρόπους. Τους δυο πιο βασικούς θα τους δούμε παρακάτω.

Βαρεία:

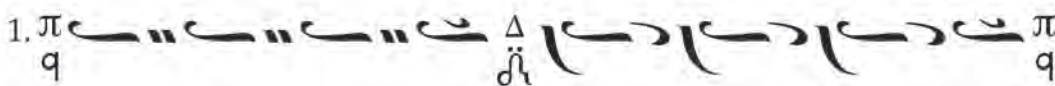
Ζητά να ψάλλουμε με βαρύτητα τον χαρακτήρα ποσότητας που ακολουθεί.

Παράδειγμα:

Ο φθόγγος γα προφέρεται πιο τονισμένα από τους δι και βου.

ΑΣΚΗΣΗ

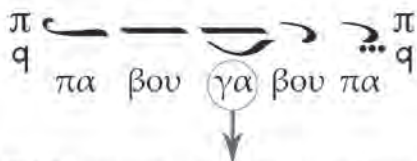

ΨΗΦΙΣΤΟΝ

Ψηφιστόν:

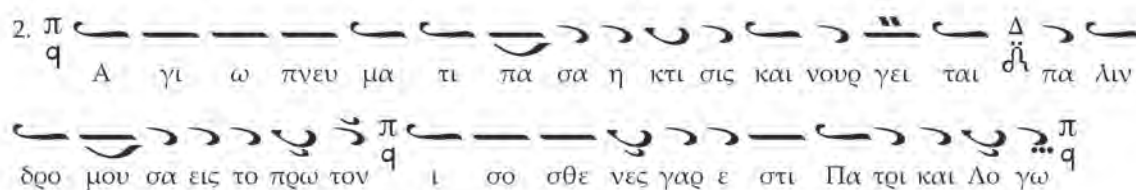
Γράφεται κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητας και ζητά να τους ψάλλουμε με δύναμη.

Παράδειγμα:

Ο φθόγγος γα προφέρεται πιο ζωηρά σε σχέση με τους δύο βου, στους οποίους βρίσκεται ανάμεσα.

ΥΜΝΟΣ

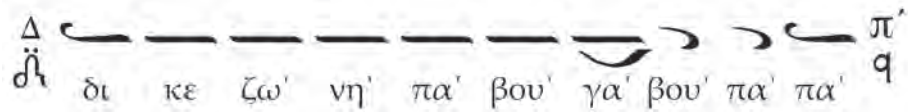
ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΠΕΡΑΝ ΤΩΝ ΕΠΤΑ ΦΘΟΓΓΩΝ

Σε όλες τις ασκήσεις μέχρι τώρα, ψάλλαμε μόνο τους επτά φθόγγους: πα, βου, γα, δι, κε, ζω΄, νη΄.

Αν χρειασθεί όμως να πάμε τη φωνή μας πιο ψηλά από τον φθόγγο νη΄, τότε τι κάνουμε;

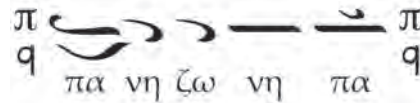
Ψάλλουμε πιο ψηλά, επαναλαμβάνοντας τις ονομασίες των φθόγγων από την αρχή.

Παράδειγμα:

Αντίστοιχα, αν χρειασθεί να ψάλουμε πιο χαμηλά από τον φθόγγο πα, επαναλαμβάνουμε τις ονομασίες των φθόγγων που ξέρουμε ανάποδα, από το τέλος προς την αρχή.

Παράδειγμα:

ΥΜΝΟΙ

3. π
q Κυ ρι ε ε λε η σον π q

4. π
q Η δη μι ουρ γι κη και συ νε κτι κη των α πα ντων Δ
Θε ου

σα φι α και δυ να μισ π α κλι νη α κρα δα ντον την Εκ κλη αι

αν στη ρι ξον Χρι στε Δ μο νος γαρ ει α γι ος Δ ο εν α γι οις α

να παυ ο με νο ο ο ο ο ος π q

7.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΣ ΕΥΔΟΚΙΑΣ, ΕΙΗ ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΚΥΡΙΟΥ ΕΥΛΟΓΗΜΕΝΟΝ

Ἀπολυτίκιον Εἰσοδίων Θεοτόκου

Ἦχος δ'

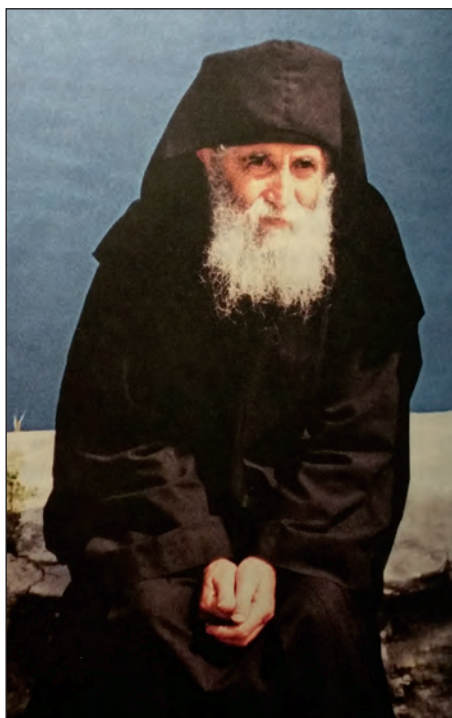
Σήμερον τῆς εὐδοκίας Θεοῦ τὸ προοίμιον, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας ἡ προκήρυξις. Ἐν ναῷ τοῦ Θεοῦ τρανῶς ἡ Παρθένος δείκνυται, καὶ τὸν Χριστὸν τοῖς πᾶσι προκαταγγέλλεται. Αὐτῇ καὶ ἡμεῖς μεγαλοφώνως βοήσωμεν· Χαῖρε τῆς οἰκονομίας τοῦ Κτίστου ἡ ἐκπλήρωσις.

«Εἵη τὸ ὄνομα Κυρίου» - Ὑμνος ἀπολύσεως
ᾠχος β'

Εἵη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἵωνος.

Ο Ἅγιος Ιωάννης της Κλίμακος λέει ὅτι ἡ ψαλμωδία εἶναι τὸ ὄπλο τοῦ μοναχοῦ, τὸ ὁποῖο διώχνει τὴ λύπη. Κι ἐγὼ σε ὅσους περνοῦν δοκιμασίες καὶ εἶναι θλιμμένοι λέω νὰ ψάλλουν διάφορα τροπάρια.

Ὁσιος Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης (1924 – 1994)

Ὁσιος Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τὸν ὕμνο «Ἄγιῳ πνεύματι».
2. Παρατηροῦμε τὸν ὕμνο «Ἄγιῳ πνεύματι» καὶ προσπαθοῦμε νὰ καταλάβουμε πότε γράφεται ὀλίγον καὶ πότε πεταστή. Ἐπειτα συζητᾶμε τὸ θέμα τῆς ὀρθογραφίας τῆς πεταστῆς με τὸν δάσκαλό μας.
3. Χωρίζομαστε σὲ δύο χοροὺς καὶ ψάλλουμε εναλλάξ τὸ «Εἵη τὸ ὄνομα Κυρίου», χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Στὴ συνέχεια ἀλλάζουμε ρόλους, ὥστε ὅλοι νὰ ψάλλουμε καὶ τὴν κατάληξη. ΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ, ἕνας μαθητὴς ἀπὸ κάθε χορὸ ἀναλαμβάνει χρέη χοράρχη, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τοῦ δασκάλου.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 25 καὶ Ι ἀπὸ τὰ Λειτουργικά, πού βρίσκονται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

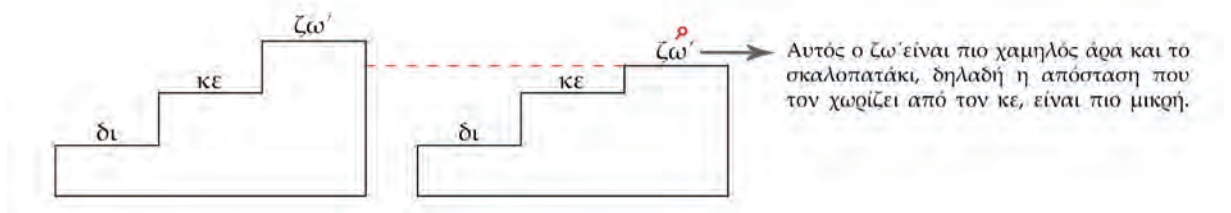
ΕΝΟΤΗΤΑ 8

8.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΥΦΕΣΗ, ΔΙΕΣΗ, ΥΠΟΡΡΟΗ

ΥΦΕΣΗ

Κάποιες φορές χρειάζεται να ψάλουμε έναν φθόγγο λίγο πιο χαμηλά απ' ότι συνήθως. Για να καταλάβουμε καλύτερα πως γίνεται αυτό, θα πάρουμε για παράδειγμα τον φθόγγο ζω'.

Ο δάσκαλός μας θα ψάλει τους φθόγγους δι, κε, ζω' δυο φορές. Την πρώτη θα ψάλει τον ζω' όπως τον ψάλλαμε μέχρι τώρα ενώ τη δεύτερη θα τον ψάλει πιο χαμηλά, δηλαδή κοντά στον κε.

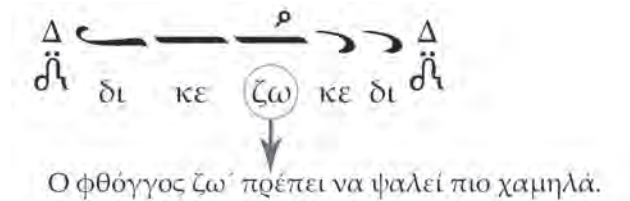

Πως όμως θα σημειώσουμε αυτό το «χαμήλωμα» του φθόγγου;

Υφεση: p

Γράφεται πάνω ή κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητας και ζητά να ψαλούν λίγο πιο χαμηλά απ' ότι συνήθως.

Παράδειγμα:

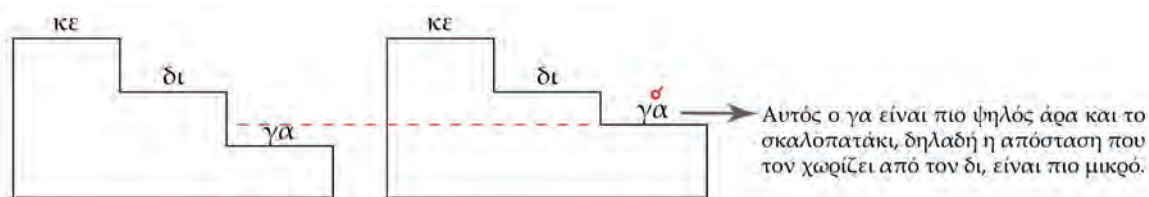

ΔΙΕΣΗ

Κάποιες φορές χρειάζεται να ψάλουμε έναν φθόγγο λίγο πιο ψηλά απ' ότι συνήθως.

Για να καταλάβουμε καλύτερα πως γίνεται αυτό, θα πάρουμε για παράδειγμα τον φθόγγο γα.

Ο δάσκαλός μας θα ψάλει τους φθόγγους κε, δι, γα δυο φορές. Την πρώτη θα ψάλει τον γα όπως τον ψάλλαμε μέχρι τώρα ενώ τη δεύτερη θα τον ψάλει πιο ψηλά, δηλαδή κοντά στον δι.

Πώς όμως θα σημειώσουμε αυτό το ανέβασμα του φθόγγου προς τα πάνω;

Δίεση: σ

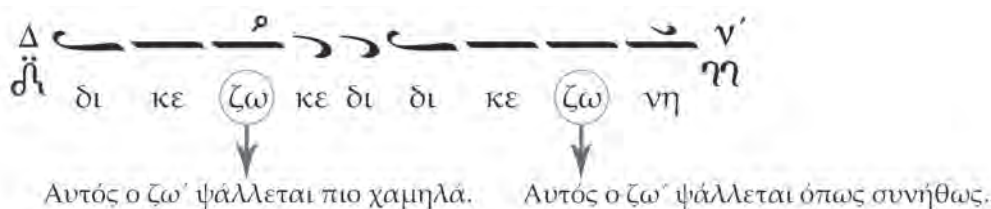
Γράφεται πάνω ή κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητας και ζητά να ψαλούν λίγο πιο ψηλά απ' ό τι συνήθως.

Παράδειγμα:

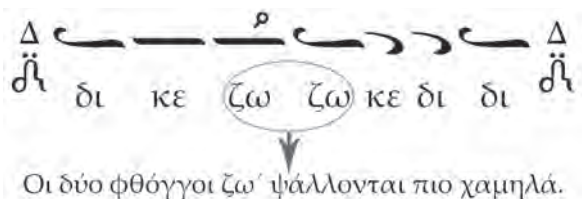
Προσοχή! Η ύφεση και η δίεση ενεργούν μόνο στον χαρακτήρα ποσότητας στον οποίο έχουν γραφεί.

Παράδειγμα:

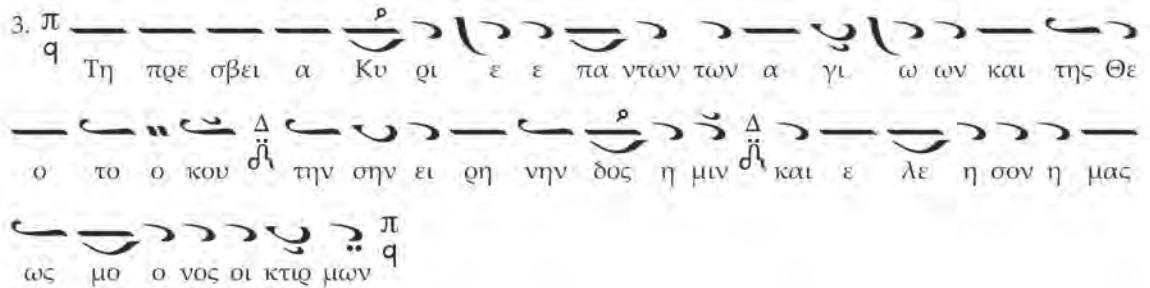
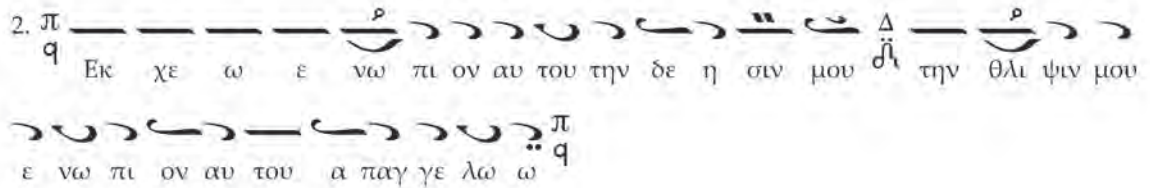
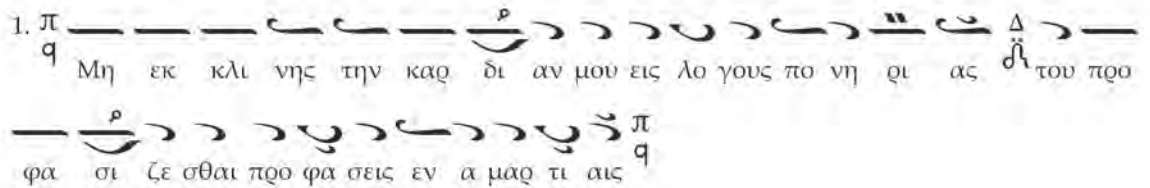
Η μοναδική περίπτωση που η ύφεση και η δίεση ενεργούν και σε άλλον χαρακτήρα ποσότητας είναι όταν ο επόμενος χαρακτήρας, από αυτόν που βρίσκεται η ύφεση ή η δίεση, είναι το ίσον.

Παράδειγμα:

ΥΜΝΟΙ

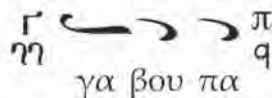
Εισαγωγική άσκηση

ΥΠΟΡΡΟΗ

Για να κατεβούμε δύο φωνές συνεχόμενα, δηλαδή πρώτα μία φωνή και μετά άλλη μία, γράφουμε δύο αποστροφους.

Παράδειγμα:

Υπάρχει όμως και ένας άλλος χαρακτήρας ποσότητας, που κάνει ακριβώς το ίδιο.

Υπορροή:

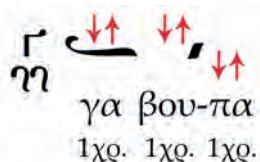
Η υπορροή μας δείχνει ότι πρέπει να κατεβούμε δύο φωνές, ακριβώς σαν να έχουμε δύο αποστροφους.

Παράδειγμα:

Εδώ πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι η υπορροή, σε αντίθεση με τους άλλους χαρακτήρες ποσότητας, ψάλλεται σε δύο χρόνους. Χτυπάμε δηλαδή δυο φορές το χέρι μας, μία για κάθε φθόγγο.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1.

2.

8.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΩΣ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΠΡΩΤΟΚΛΗΤΟΣ, ΤΡΙΣΑΓΙΟΝ ΣΥΝΤΟΜΟΝ

Άπολυτίκιον Ἀγ. Ἀνδρέα

ᾠχος δ΄

Ὡς τῶν Ἀποστόλων Πρωτόκλητος, καὶ τοῦ Κορυφαίου αὐτάδελφος,
τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων Ἀνδρέα ἰκέτευε, εἰρήνην τῇ οἰκουμένην δωρήσασθαι,
καὶ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τὸ μέγα ἔλεος.

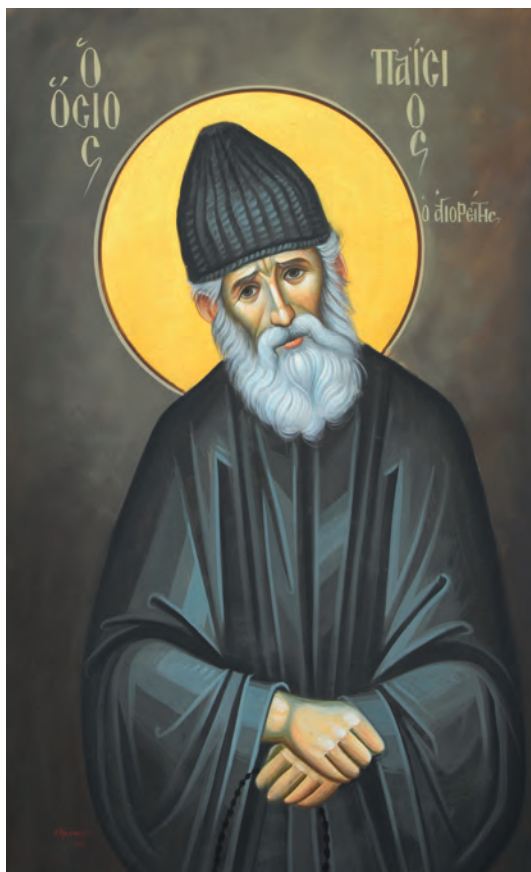
Τρισάγιος Ὑμνος

ᾠχος β΄

Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.
Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι,
καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.
Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

—Γέροντα, μερικές φορές μου έρχεται ένας επίμονος άσχημος λογισμός. Πώς να τον διώχνω;

—Να ψάλλεις ένα «Άξιον εστί» και θα δεις, το ταγκαλάκι (= ο διάβολος) θα παίρνει τα ναύλα του και θα φεύγει. Η ψαλμωδία είναι περιφρόνηση στο διάβολο.
Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης (1924 – 1994)

Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ο δάσκαλος ορίζει από έναν χοράρχη σε κάθε χορό. Οι δύο χοροί ψάλλουν εναλλάξ το Τρισάγιον, χωρίς μουσικό κείμενο.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 18 απ' ό τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9

9.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΓΟΡΓΟΝ

ΓΟΡΓΟΝ

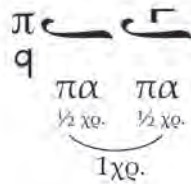
Μέχρι τώρα γνωρίζαμε ότι κάθε χαρακτήρας ποσότητας, εκτός από την υπορροή, καταλαμβάνει έναν χρόνο.

Τι κάνουμε όμως αν θέλουμε σε έναν χρόνο να ψάλουμε όχι έναν αλλά δύο φθόγγους; Τότε χρησιμοποιούμε το **γοργόν**.

Γοργόν: **Γ**

Γράφεται πάνω ή κάτω από έναν χαρακτήρα ποσότητας. Ζητά να ψάλουμε αυτόν και τον προηγούμενο χαρακτήρα σε έναν χρόνο.

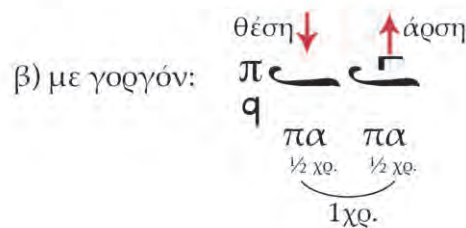
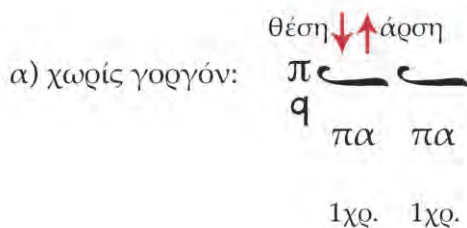
Παράδειγμα:

Πώς όμως θα καταλάβουμε στην πράξη το γοργόν;

Τον έναν χρόνο έχουμε μάθει να τον μετράμε κάνοντας δύο κινήσεις. Μία καθοδική (θέση) και μία ανοδική (άρση). Όταν έχουμε γοργόν, στη θέση θα ψάλουμε τον πρώτο φθόγγο και στην άρση τον δεύτερο.

Παράδειγμα:

9.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΚΑΝΟΝΑ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΣΩΣΟΝ ΗΜΑΣ ΥΙΕ ΘΕΟΥ

Άγ. Νικολάου

ᾠχος δ'

Κανόνα πίστεως καὶ εἰκόνα πραότητος,
ἐγκρατείας Διδάσκαλον, ἀνέδειξέ σε τῇ ποιμνῇ σου, ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια·
διὰ τοῦτο ἐκτήσω τῇ ταπεινώσει τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια,
Πάτερ Ἰεράρχα Νικόλαε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἀντίφωνον Θείας Λειτουργίας

ᾠχος β'

Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ, ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν (ὁ ἐν Ἁγίοις θαυμαστός)
ψάλλοντάς σοι, Ἀλληλούϊα.

Η ψαλμωδία ειρηνεύει την ψυχή. Ακόμα και τα άγρια θηρία τα ημερεύει, πόσο μάλλον τον άνθρωπο! Βλέπεις, το λιοντάρι, ο λύκος, όταν ακούσουν ψαλμωδία κάθονται ήσυχα σαν αρνάκια και ακούνε ήρεμα!

Ὁσιος Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης (1924 – 1994)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Εὐλογητὸς εἶ Κύριε».
2. Προσπαθούμε να συνθέσουμε μία δική μας μικρή μελωδία - άσκηση, χρησιμοποιώντας το γοργόν και κάποιους από τους χαρακτήρες που έχουμε μάθει έως τώρα.
3. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ο δάσκαλος ορίζει από ένα χοράρχη σε κάθε χορό. Οι δύο χοροί ψάλλουν εναλλάξ το Αντίφωνο «Σῶσον ἡμᾶς Υἱὲ Θεοῦ», χωρίς μουσικό κείμενο.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις Ι 5 και Ι 6 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

1. $\pi_q \hookrightarrow \Gamma \hookrightarrow \overline{\Gamma} \hookrightarrow \overline{\Gamma} \hookrightarrow \Delta \hookrightarrow \Gamma \hookrightarrow \Gamma \hookrightarrow \Gamma \hookrightarrow \pi_q$

ΥΜΝΟΣ

1. π — — — — — Δ — — — — — π
 q Εικ βα θε ων ε κε κρα ξα σοι $\delta\lambda$ Κυ ρι ε Κυ ρι ε ει σα α
— — — — — π q
κου σον της φω νη ης μου

Όταν γράφουμε τότε ψάλλουμε πρώτα τα κεντήματα σε έναν χρόνο και μετά το ολίγον σε άλλον έναν.

Παράδειγμα:

$$\pi_q \frac{\uparrow\uparrow}{\downarrow\downarrow} \frac{\uparrow\uparrow}{\downarrow\downarrow} = \pi_q \frac{\uparrow\uparrow}{\downarrow\downarrow} \frac{\uparrow\uparrow}{\downarrow\downarrow}$$

Τι γίνεται όμως αν πάνω στο ολίγον γράψουμε γοργόν;

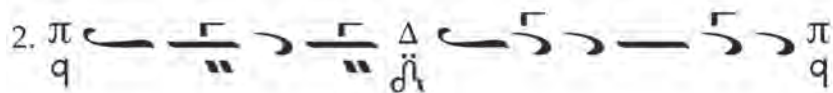
Σε αυτήν την περίπτωση, παρά το γεγονός ότι το γοργόν γράφεται στο ολίγον, θεωρούμε ότι «ανήκει» στα κεντήματα. Συνεπώς, θα ψάλουμε σε έναν χρόνο τα κεντήματα με τον προηγούμενο χαρακτήρα και σε έναν χρόνο το ολίγον.

Παράδειγμα:

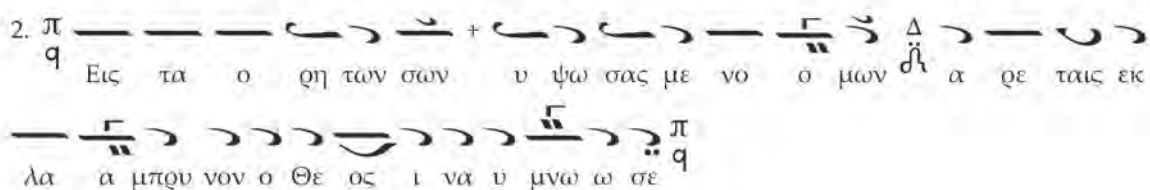
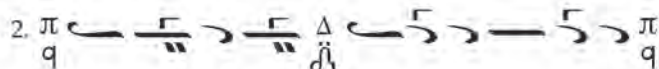
$$\pi_q \begin{array}{c} \downarrow \quad \downarrow \uparrow \\ \text{---} \quad \text{---} \\ \uparrow \\ \text{---} \end{array} = \pi_q \begin{array}{c} \downarrow \quad \uparrow \quad \downarrow \uparrow \\ \text{---} \quad \text{---} \quad \text{---} \\ \text{---} \end{array}$$

Προσοχή! Δεν ψάλλουμε τα κεντήματα με το ολίγον σε έναν χρόνο.

ΑΣΚΗΣΗ

ΥΜΝΟΙ

Σημείωση: Για να μην μπερδεύουμε τις δύο αυτές περιπτώσεις $\underline{\underline{\text{—}}}$ και $\underline{\text{—}}$ αρκεί να θυμόμαστε τα εξής:

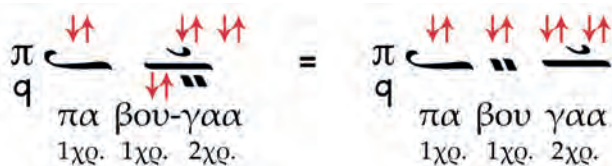
- διαβάζουμε πάντοτε από κάτω προς τα πάνω και
- το γοργόν ανήκει -και στις δύο περιπτώσεις- στα κεντήματα.

Στο συνδυασμό $\underline{\underline{\text{—}}}$ μπορούμε να γράψουμε και κλάσμα.

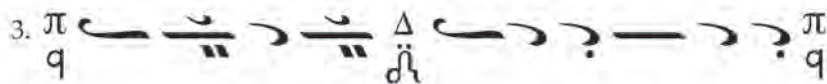

Σε αυτήν την περίπτωση θεωρούμε ότι το κλάσμα ανήκει στο ολίγον, όπου και γράφεται. Έτσι, ψάλλουμε πρώτα τα κεντήματα σε έναν χρόνο και έπειτα το ολίγον σε δύο.

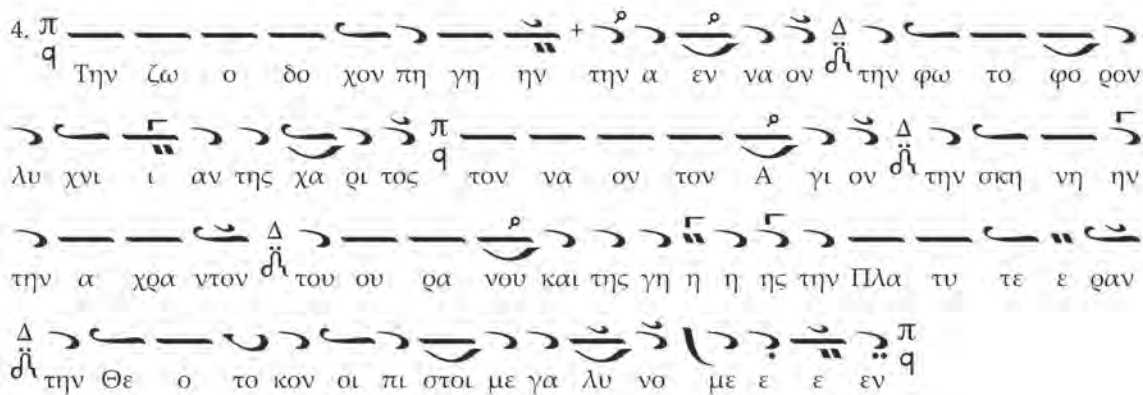
Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

ΥΜΝΟΣ

10.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΣ ΓΕΝΝΑΤΑΙ ΔΟΞΑΣΑΤΕ, ΕΙΔΟΜΕΝ ΤΟ ΦΩΣ ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟΝ

Εἰρμός Α΄ Ὁδῆς Χριστουγέννων

ᾠδὸς α΄

Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε. Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν ἀπαντήσατε. Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε,
Ἄσατε τῷ Κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἐν εὐφροσύνῃ,
ἀνυμνήσατε λαοί, ὅτι δεδόξασται.

«Εἶδομεν τὸ φῶς» - Ὑμνος ἀπολύσεως

ᾠδὸς β΄

Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἐλάβομεν Πνεῦμα ἐπουράνιον,
εὗρομεν πίστιν ἀληθῆ, ἀδιαίρετον Τριάδα προσκυνοῦντες·
αὕτη γὰρ ἡμᾶς ἔσωσεν.

Όταν δυσκολεύεσαι να πεις την ευχή να σιγοψάλλεις. Και η ψαλμωδία προσευχή είναι. Η ψαλμωδία δίνει στην καρδιά μια απαλάδα, τη γλυκαίνει και τη θερμαίνει με τις πνευματικές της θερμίδες. Έτσι δημιουργεί τις καλύτερες προϋποθέσεις για να

λέει κανείς με όρεξη την ευχή. Για μένα τα κουμπιά για την πνευματική ζωή είναι αυτά: λίγη μελέτη αλλά δυνατή, ευχή, μετάνοιες, ψαλτική.

Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης (1924 – 1994)

Γέρων Δανιήλ Δανιηλίδης (30 Απριλίου 2010).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις της Ενότητας.
2. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Εἰς τὰ ὄρη τῶν Σῶν», αλλάζοντας μόνο τους συνδυασμούς ολίγου και κεντημάτων με γοργόν και γράφοντάς τους τελείως αναλυτικά (ξεχωριστά το ολίγον, ξεχωριστά τα κεντήματα και ξεχωριστά το γοργόν, στη θέση που πρέπει).
3. Από τους πατέρες της Ιεράς Αδελφότητας των Δανιηλαίων Δανιήλ και Στέφανο (†2015) ακούμε την Α΄ Ωδή του Κανόνα των Χριστουγέννων και συζητάμε για τη συγκεκριμένη ερμηνεία σε σχέση με τον τρόπο ψαλίσματος ενός λαϊκού (κοσμικού) ιεροψάλτη.
4. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ο δάσκαλος ορίζει από ένα χοράρχη σε κάθε χορό. Οι δύο χοροί ψάλλουν εναλλάξ τον ύμνο «Εἶδομεν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν», χωρίς μουσικό κείμενο.
5. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση Ι 7 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

11.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΥΠΟΡΡΟΗΣ ΜΕ ΓΟΡΓΟΝ ΚΑΙ ΑΠΛΗ

ΔΙΑΦΟΡΟΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΙ ΤΗΣ ΥΠΟΡΡΟΗΣ ΜΕ ΓΟΡΓΟΝ ΚΑΙ ΑΠΛΗ

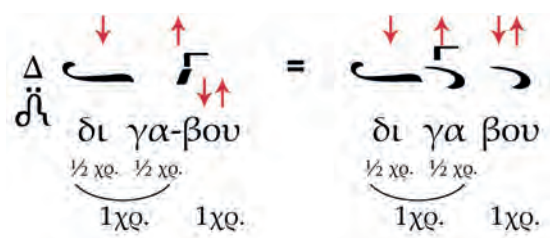
Όπως γνωρίζουμε η υπορροή ισούται με δυο αποστρόφους (ι = ~ ~).

Τί γίνεται όμως όταν στην υπορροή γράψουμε γοργόν ή απλή; Ας δούμε τι συμβαίνει σε κάθε περίπτωση.

Υπορροή με γοργόν:

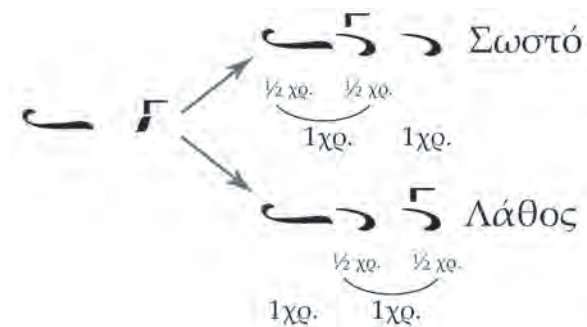
Όταν πάνω στην υπορροή γράφεται γοργόν, τότε θεωρούμε ότι αυτό ανήκει στην πρώτη απόστροφό της και ψάλλουμε σε έναν χρόνο την πρώτη απόστροφο μαζί με τον προηγούμενο χαρακτήρα.

Παράδειγμα:

Προσοχή! Δεν ψάλλουμε τις δύο αποστρόφους της υπορροής σε έναν χρόνο. Η πρώτη ξε-δεύει μισό χρόνο και η δεύτερη έναν.

Παράδειγμα:

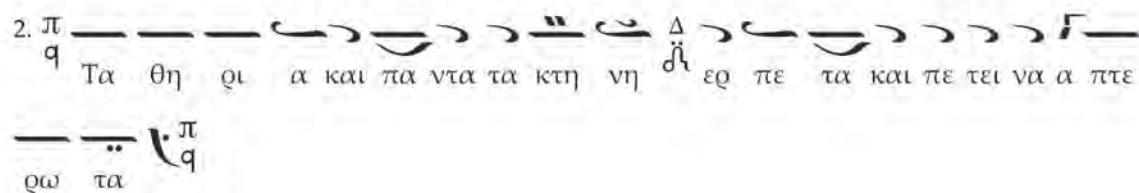
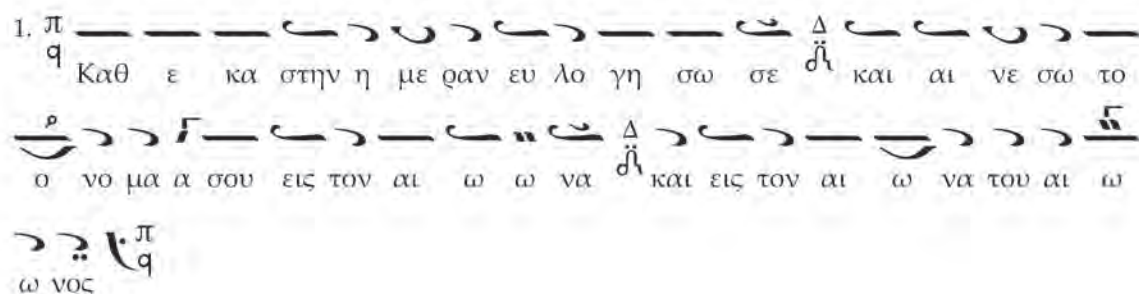

ΑΣΚΗΣΗ

Εισαγωγική άσκηση

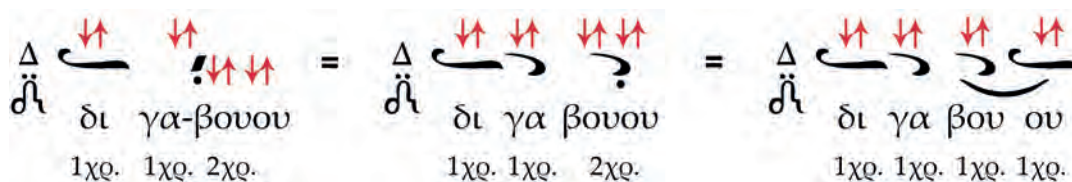
ΥΜΝΟΙ

Υπορροή με απλή: !

Όταν κάτω από την υπορροή γράφεται απλή, τότε θεωρούμε ότι αυτή ανήκει στη δεύτερη απόστροφό της και ψάλλουμε την πρώτη απόστροφο σε έναν χρόνο και τη δεύτερη σε δυο.

Παράδειγμα:

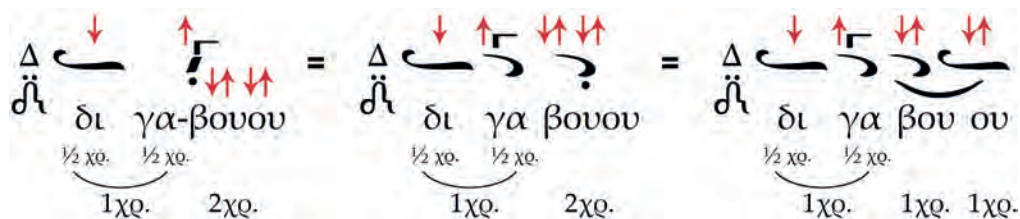
ΑΣΚΗΣΗ

Υπορροή με γοργόν και απλή:

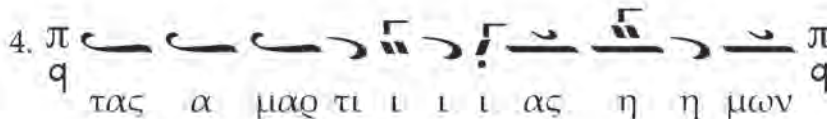
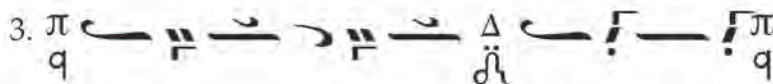
Σε αυτήν την περίπτωση ξοδεύουμε έναν χρόνο για την πρώτη απόστροφο της υπορροής και τον προηγούμενο χαρακτήρα και δύο χρόνους για τη δεύτερη απόστροφο (έναν για την απόστροφο και έναν για την απλή).

Παράδειγμα:

Σημείωση: Αντί για απλή μπορεί να συναντήσουμε και διπλή ή τριπλή.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

11.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ΞΕΝΟΝ

Εἰρμός Θ' Ὡδῆς Χριστουγέννων
Ἦχος α'

Μεγάλυνον ψυχὴ μου, τὴν τιμιωτέραν, καὶ ἐνδοξοτέραν τῶν ἄνω στρατευμάτων.

Μυστήριον ξένον, ὁρῶ καὶ παράδοξον!

Οὐρανὸν τὸ Σπήλαιον· θρόνον Χερουβικόν, τὴν Παρθένον· τὴν φάτνην χωρίον·
ἐν ᾧ ἀνεκλίθη ὁ ἀχώρητος, Χριστὸς ὁ Θεός· ὃν ἀνυμνοῦντες μεγαλύνομεν.

11.3. ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Στις ιερές ακολουθίες εκτός από τους ύμνους που ψάλλονται υπάρχουν και τα αναγνώσματα. Τα περισσότερα αναγνώσματα είναι ποιητικά κείμενα. Προσπαθούμε λοιπόν να τα διαβάσουμε όπως ένα ποίημα και «όχι σαν να διαβάζουμε εφημερίδα», όπως λένε και κάποιοι παλαιοί δάσκαλοι. Ανάλογα με τους τόνους και τα σημεία στίξης, αλλού ανεβάζουμε τον τόνο της φωνής μας και αλλού τον κατεβάζουμε, ενώ σημαντικό ρόλο παίζουν και οι παύσεις που κάνουμε στα ενδιάμεσα. Είναι σημαντικό όμως να διαβάζουμε με τρόπο απλό, χωρίς να προσθέτουμε τα προσωπικά μας συναισθήματα που μπορεί να μην βοηθούν τους πιστούς στην προσευχή.

Μετεωρίτης μοναχός κατά τη διάρκεια της ακολουθίας.

Ας ακούσουμε όμως το δάσκαλό μας να αναγιγνώσκει το Τρισάγιο κι έπειτα ας προσπαθήσουμε να το διαβάσουμε και εμείς **ένας-ένας**, όπως έχει καθιερωθεί από την παράδοση.

«Άγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς (ἐκ γ΄).

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι. Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Παναγία Τριάς, ἐλέησον ἡμᾶς. Κύριε, ἰλάσθητι ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν. Δέσποτα, συγχώρησον τὰς ἀνομίας ἡμῖν. Ἄγιε, ἐπίσκεψαι καὶ ἴασαι τὰς ἀσθενείας ἡμῶν, ἕνεκεν τοῦ ὀνόματός σου.

Κύριε, ἐλέησον· Κύριε, ἐλέησον· Κύριε, ἐλέησον.

Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι. Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Γενηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ».

Στην αρρώστια η ψαλμωδία είναι φάρμακο. Και βαριά άρρωστος να είναι κανείς και να πονάει πολύ, άμα ακούσει ψαλμωδία μαλακώνει ο πόνος του. Αν μπορεί και ο ίδιος να ψάλλει τότε το γλεντάει. Να εγώ απόψε που πονούσα έψελνα «στη διαπασών». Όσο κουράγιο είχα το έδωσα εκεί. Ξέρεις πόση δύναμη μου έδωσε αυτή η ψαλμωδία;

Όσιος Παῖσιος ο Αγιορείτης (Ι 924 – Ι 994)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

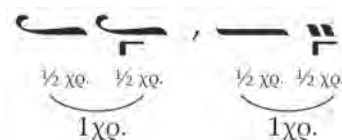
1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις της Ενότητας.
2. Παρατηρούμε τη χρήση της υπορροής με γοργόν στους ύμνους της Ενότητας και προσπαθούμε να καταλάβουμε πότε χρησιμοποιείται αυτή αντί για δύο συνεχόμενες αποστροφές. Έπειτα, συζητάμε το θέμα της ορθογραφίας της υπορροής με τον δάσκαλό μας.
3. Ακούμε την ανάγνωση του Τρισαγίου από τον Πατριαρχικό Ναό Κωνσταντινουπόλεως, κατά την ακολουθία των Αχράντων Παθών του έτους 1961. Στη συνέχεια, προσπαθούμε ένας-ένας να το μιμηθούμε. Με τον ίδιο τρόπο κάνουμε την ανάγνωση και στο ναό του Σχολείου, κατά τη διάρκεια των μαθητικών ακολουθιών.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 5 και 8 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12

12.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: Η ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΓΟΡΓΟΝ ΟΤΑΝ ΠΡΟΗΓΟΥΝΤΑΙ ΚΛΑΣΜΑ – ΑΠΛΗ - ΔΙΠΛΗ - ΤΡΙΠΛΗ

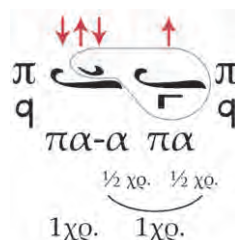
Σε όλες τις περιπτώσεις που συναντήσαμε μέχρι τώρα, το γοργόν ενεργούσε σε δύο χαρακτήρες ποσότητας, σε αυτόν στον οποίο γράφεται και στον προηγούμενο.

Παράδειγμα:

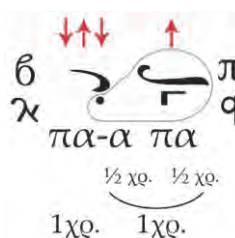
Όταν υπάρχει ένας χαρακτήρας ποσότητας με γοργόν και στον προηγούμενο χαρακτήρα ποσότητας γράφεται κλάσμα ή απλή, τότε το γοργόν ενεργεί: α. στον χαρακτήρα στον οποίο γράφεται και β. στο κλάσμα ή στην απλή που προηγείται.

Παράδειγμα 1:

Σε αυτό το παράδειγμα ψάλλουμε σε έναν χρόνο το πρώτο ίσον και σε έναν το κλάσμα με το δεύτερο ίσον.

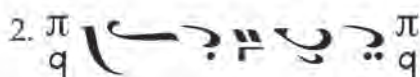
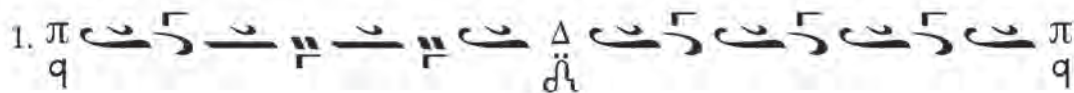
Παράδειγμα 2:

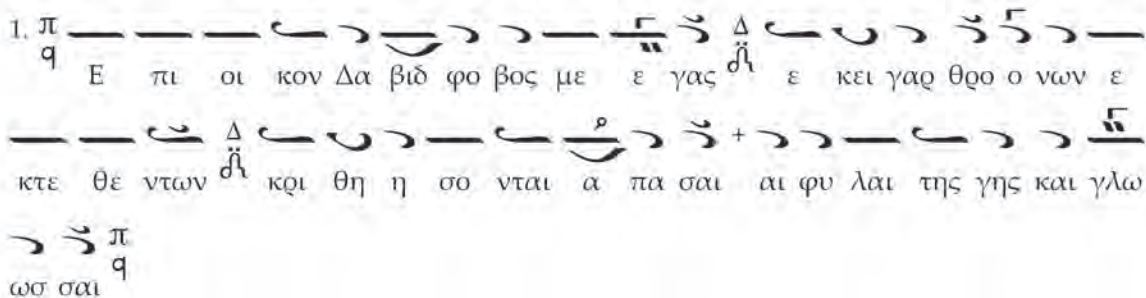
Σε αυτό το παράδειγμα ψάλλουμε σε έναν χρόνο την απόστροφο και σε έναν την απλή με το ίσον.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εισαγωγική άσκηση

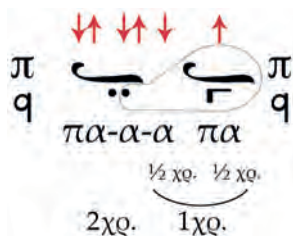

ΥΜΝΟΣ

Όταν υπάρχει ένας χαρακτήρας ποσότητας με γοργόν και στον προηγούμενο χαρακτήρα γράφεται διπλή, τότε το γοργόν ενεργεί: α. στον χαρακτήρα στον οποίο γράφεται και β. στον τελευταίο χρόνο της διπλής που προηγείται.

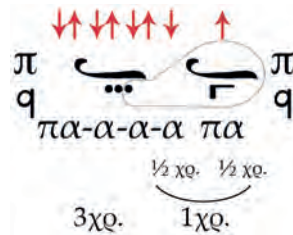
Παράδειγμα:

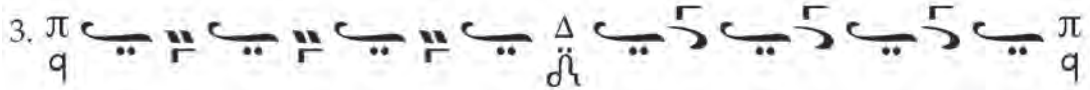
Σε αυτό το παράδειγμα ψάλλουμε σε έναν χρόνο το πρώτο ίσον, σε έναν την πρώτη απλή της διπλής και σε έναν τη δεύτερη απλή της διπλής μαζί με το τελευταίο ίσον.

Στην περίπτωση που υπάρχει τριπλή εφαρμόζουμε το ίδιο σκεπτικό.

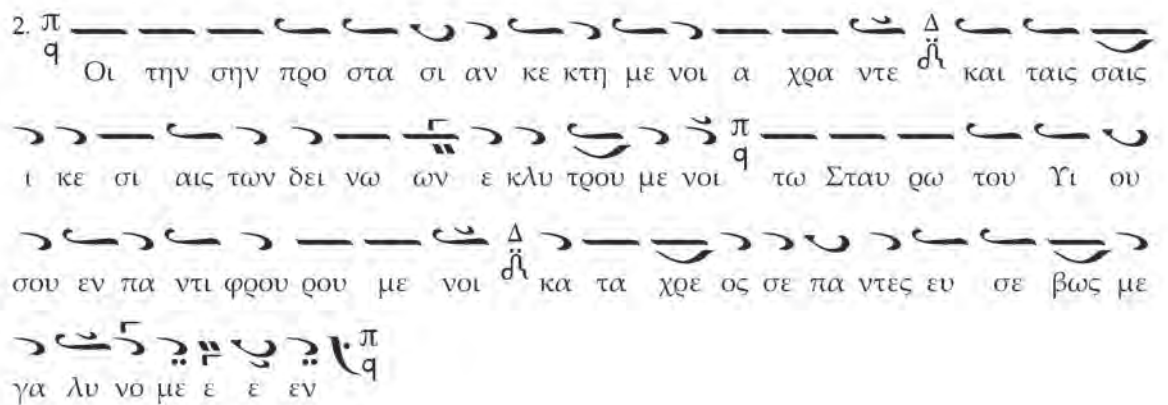
Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

ΥΜΝΟΣ

12.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ ΣΟΥ ΧΡΙΣΤΕ Ο ΘΕΟΣ ΗΜΩΝ

Ἀπολυτίκιον Χριστουγέννων

Ἦχος δ'

Ἡ γέννησίς σου Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ἀνέτειλε τῷ κόσμῳ, τὸ φῶς τὸ τῆς γνώσεως·
ἐν αὐτῇ γὰρ οἱ τοῖς ἄστροις λατρεύοντες, ὑπὸ ἀστέρος ἐδιδάσκοντο·
σὲ προσκυνεῖν, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης, καὶ σὲ γινώσκειν ἐξ ὕψους ἀνατολήν, Κύριε δόξα σοι.

Αν δεν μπορείτε να κάνετε την ευχή να ψάλλετε. Θέλει υπομονή. Όταν έρχομαι με το καράβι έχει πολύ θόρυβο. Κάθομαι σε μια γωνιά, κλείνω τα μάτια σαν να κοιμάμαι, για να μη με ενοχλεί ο κόσμος και ψάλλω -και τι δεν ψάλλω! Πόσα «Άξιον

εστίν», πόσα «Άγιος ο Θεός»! Κάνει και ένα κρότο το καράβι που ταιριάζει ακριβώς με την ψαλτική! Γίνεται ισοκράτημα στο «Άξιον εστίν» του Παπανικολάου, στο «Άγιος ο Θεός» του Νηλέως. Σε όλα ταιριάζει αυτός ο κρότος! Ψάλλω με το νου μου, συμμετέχει όμως και η καρδιά.

Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης (Ι 924 – Ι 994)

12.3. ΑΝΑΓΝΩΣΗ

Αναγιγνώσκουμε τους ψαλμούς «Φῶς ἱλαρόν» και «Καταξίωσον, Κύριε» με τον τρόπο που μάθαμε στην προηγούμενη Ενότητα.

«Φῶς ἱλαρόν ἁγίας δόξης, ἀθανάτου Πατρός, οὐρανόιου, ἁγίου, μάκαρος, Ἰησοῦ Χριστέ, ἐλθόντες ἐπὶ τὴν ἡλίου δύσιν, ἰδόντες φῶς ἑσπερινόν, ὑμνοῦμεν Πατέρα, Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα Θεόν. Ἄξιόν σε ἐν πᾶσι καιροῖς, ὑμνεῖσθαι φωναῖς αἰσίσαις, Υἱὲ Θεοῦ, ζῶν ὁ διδούς, Διὸ ὁ κόσμος σε δοξάζει».

«Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ταύτῃ, ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ. Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδασόν με τὰ δικαιώματά σου. Εὐλογητὸς εἶ, Δέσποτα, συνέτισον μὲ τὰ δικαιώματά σου. Εὐλογητὸς εἶ, Ἄγιε, φώτισόν με τοῖς δικαιώμασί σου. Κύριε, τὸ ἔλεός σου εἰς τὸν αἰῶνα, τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου μὴ παρίδης. Σοὶ πρέπει αἶνος, σοὶ πρέπει ὕμνος, σοὶ δόξα πρέπει, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους ὕμνους της Ενότητας.
2. Από την Ι. Μ. Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου στην Πάτμο, ακούμε τον Επιλύχνιο Ὑμνο «Φῶς ἱλαρόν» (το γνωστό και ως «ἀρχαῖον»), ὅπως ψαλλόταν παντού μέχρι τον προηγούμενο αἰῶνα. Η παράδοση αὐτὴ διατηρεῖται ἀκόμα σε ελάχιστες περιοχές ὅπως η Πάτμος ἢ το Ἅγιον Ὅρος.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 9, II καὶ 27 ἀπὸ τὰ Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Ο Αναγνώστης κατά την διάρκεια της ακολουθίας, Ἅγιον Ὅρος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

13.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΣΥΝΕΧΕΣ ΕΛΑΦΡΟΝ

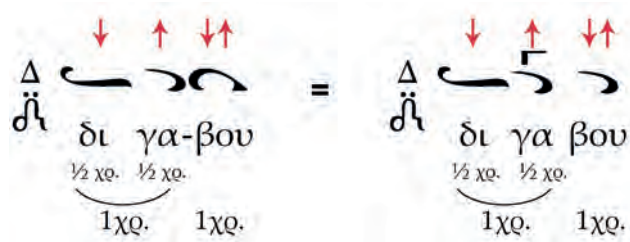
ΣΥΝΕΧΕΣ ΕΛΑΦΡΟΝ

Συνεχές ελαφρόν:

Συνεχές ελαφρόν ονομάζεται ο συνδυασμός μίας αποστρόφου και ενός χαρακτήρα που ονομάζεται ελαφρόν .

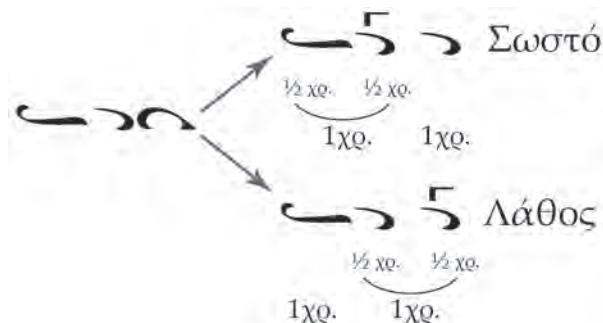
Σε αυτήν την περίπτωση θεωρούμε ότι στην απόστροφο υπάρχει γοργόν και ότι το ελαφρόν κατεβαίνει μία φωνή, σαν την απόστροφο.

Παράδειγμα:

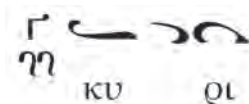

Όπως λοιπόν βλέπουμε και από το παράδειγμα, η απόστροφος ψάλλεται σε έναν χρόνο μαζί με τον προηγούμενο χαρακτήρα και σε άλλον έναν ψάλλεται το ελαφρόν.

Προσοχή! Δεν ψάλλουμε τους δύο χαρακτήρες του συνεχούς ελαφρού σε έναν χρόνο.

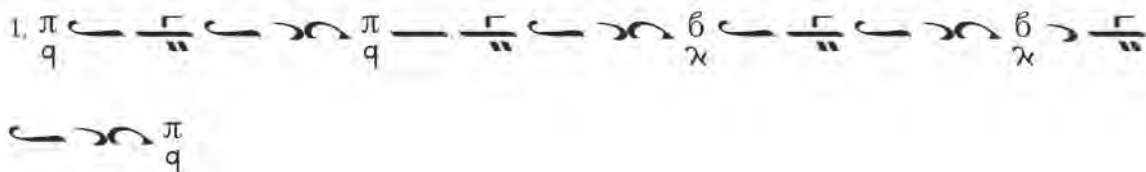

Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι κάτω από την απόστροφο του συνεχούς ελαφρού δεν γράφεται η αντίστοιχη συλλαβή του κειμένου αλλά θεωρούμε ότι συνεχίζεται το φωνήεν της προηγούμενης συλλαβής.

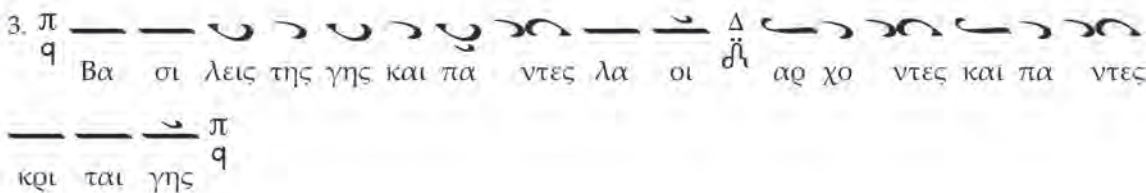
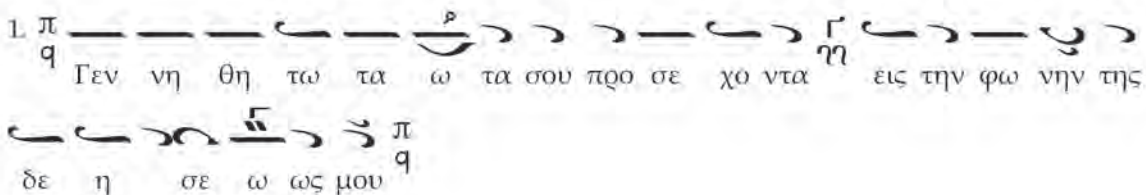

ΑΣΚΗΣΗ

Εισαγωγική άσκηση

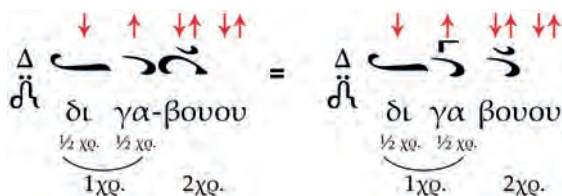
YMNOI

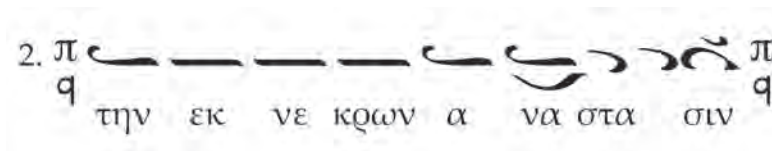
Συνεχές ελαφρόν με κλάσμα:

Σε αυτήν την περίπτωση ψάλλουμε σε έναν χρόνο την απόστροφο με τον προηγούμενο χαρακτήρα και το ελαφρόν σε δύο χρόνους.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

13.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΙΣ ΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΓΗΝ ΕΞΗΛΘΕΝ Ο ΦΘΟΓΓΟΣ ΣΟΥ

Ἀπολυτίκιον Ἀγ. Βασιλείου
Ἦχος α΄

Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος σου, ὡς δεξαμένην τὸν λόγον σου,
δί' οὗ θεοπρεπῶς ἐδογμάτισας, τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐτράνωσας,
τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη κατεκόσμησας, Βασιλεῖον ἱεράτευμα,
Πάτερ Ὅσιε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευε, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

13.3. ΕΜΜΕΛΗΣ ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ (ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑ)

Εκτός από την ανάγνωση και την ψαλμωδία υπάρχει και ένας ενδιαμέσος τρόπος απόδοσης του λόγου στη λατρεία. Ονομάζεται εμμελής απαγγελία, δηλαδή ανάγνωση με πιο μελωδικό τρόπο και χρησιμοποιείται κυρίως στον Απόστολο, στο Ευαγγέλιο και στις ιερατικές εκφωνήσεις. Σημαντικό είναι να γνωρίζουμε τις μικρές μουσικές φράσεις που αντιστοιχούν σε κάθε ένα από τα σημεία στίξης καθώς και μία κάπως μεγαλύτερη μουσική φράση που ψάλλεται στο τέλος του αποστολικού ή ευαγγελικού αναγνώσματος. Ο τρόπος εμμελούς απαγγελίας είναι λιτός και αρκετά συγκεκριμένος και ο αναγνώστης πρέπει να αποφεύγει τις υπερβολές στην έκφραση. Για να μάθουμε να απαγγέλλουμε τον Απόστολο χρειάζεται να έχουμε πολλά και σωστά ακούσματα.

Η σωστή ψαλμωδία είναι το ξεχείλισμα της εσωτερικής πνευματικής καταστάσεως. Είναι θεία ευφροσύνη! Δηλαδή ευφραίνεται η καρδιά από το Χριστό και με ευφροσύνη μιλάει ο άνθρωπος στο Θεό! Όταν συμμετέχει κανείς σ' αυτό που ψάλλει τότε αλλοιώνεται -με την καλή έννοια- και ο ίδιος και οι άλλοι που τον ακούνε. Πριν κάποια χρόνια κάποιος παλιός ψάλτης πήγε στο Άγιον Όρος και έγινε ρεζίλι. Οι Πατέρες έψελναν παραδοσιακά. Τον πήραν και αυτόν μαζί τους να ψάλλει αλλά αυτός δεν έκανε τα «γυρίσματα» γιατί δεν τα ήξερε. Οι αγιορείτες τα είχαν από παράδοση. Μετά προβληματίσθηκε και αυτός και μερικοί άλλοι. Μπήκε η καλή ανησυχία, έψαξαν, διάβασαν, άκουσαν παλιούς παραδοσιακούς ψάλτες και βρήκαν τα «γυρίσματα» που είχαν οι παλιοί».

Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης (1924 – 1994)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις της Ενότητας.
2. Παρατηρούμε τη χρήση του συνεχούς ελαφρού στους ύμνους της Ενότητας και προσπαθούμε να καταλάβουμε πότε χρησιμοποιείται. Έπειτα, συζητάμε το θέμα της ορθογραφίας του με τον δάσκαλό μας.
3. Από τον Δημήτριο Νεραντζή ακούμε ένα δείγμα εμμελούς απαγγελίας Αποστολικού Αναγνώσματος.
4. Προετοιμαζόμαστε για τις ακολουθίες του Σχολείου μας, αναλαμβάνοντας -στο εξής- να αναγινώσκουμε το Κοντάκιο, τον Οίκο και το Συναξάρι, όπως ορίσει ο δάσκαλός μας.
5. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 22 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 14

14.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΟΜΑΛΟΝ

Όπως γνωρίζουμε, οι χαρακτήρες ποιότητας δείχνουν έναν ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης των φθόγγων. Άλλοι μας δείχνουν ότι πρέπει να ψάλλουμε κάποιον φθόγγο πιο μαλακά ή πιο τονισμένα (π.χ. βαρεία, ψηφιστόν), ενώ άλλοι μας δείχνουν κάποιο πολύ γρήγορο ποίκιλμα που πρέπει να κάνουμε με τη φωνή μας.

Οι χαρακτήρες αυτοί δεν εκτελούνται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Ο τρόπος εκτέλεσης εξαρτάται από την ταχύτητα που ψάλλουμε, από το σημείο στο οποίο συναντώνται, από τη φωνή κάθε ιεροψάλτη και κυρίως από τα ακούσματα που έχει.

Τα ακούσματα που έχουμε είναι ίσως και ο πιο σημαντικός παράγοντας καθώς τους χαρακτήρες ποιότητας θα μάθουμε να τους εκτελούμε μόνο ακούγοντας τον δάσκαλό μας. Μάλιστα, δεν πρέπει να περιμένουμε ότι από την αρχή θα τα καταφέρουμε να τους ψάλλουμε καλά. Χρειάζεται πολύ μελέτη και πολύ πρακτική εξάσκηση στο αναλόγιο.

Παρόλα αυτά υπάρχουν και κάποιες γενικές οδηγίες, που θα μας βοηθήσουν να καταλάβουμε πώς περίπου ψάλλονται.

Ομαλόν:

Γράφεται κάτω από έναν χαρακτήρα ποσότητας και ένα ίσον και ζητά να κάνουμε έναν κυματισμό με τη φωνή μας.

Παράδειγμα:

Ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει το παρακάτω παράδειγμα και ας επαναλάβουμε.

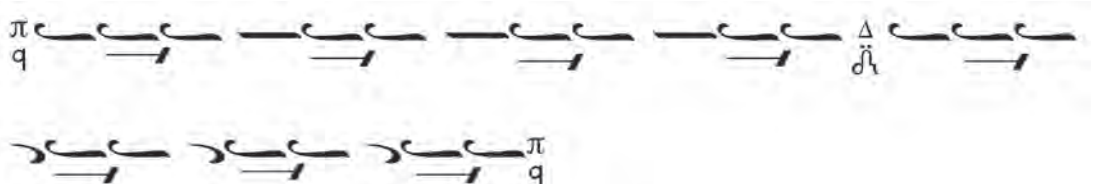
Παράδειγμα:

Κάποιες φορές το ομαλόν ενεργεί σε τρεις χαρακτήρες. Σε αυτές τις περιπτώσεις συχνά γράφεται κάτω από τον μεσαίο χαρακτήρα ποσότητας.

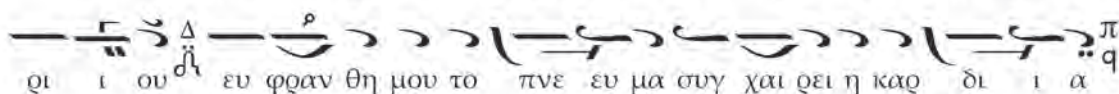
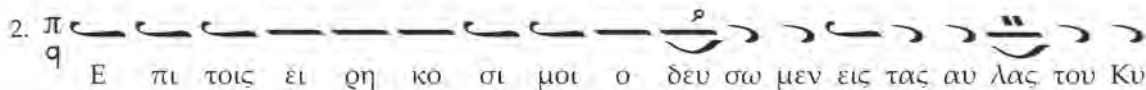
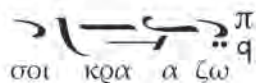
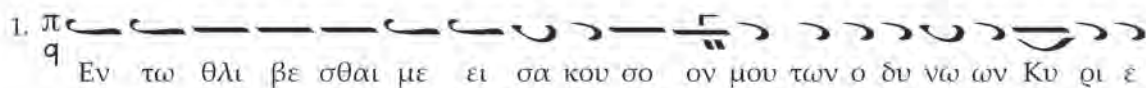
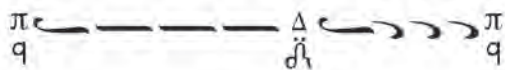
Ας ακούσουμε τον δάσκαλο μας να ψάλλει το παρακάτω παράδειγμα και ας επαναλάβουμε.

Παράδειγμα:

ΥΜΝΟΙ

Εισαγωγική άσκηση

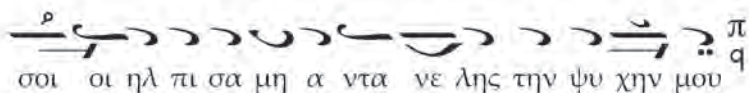
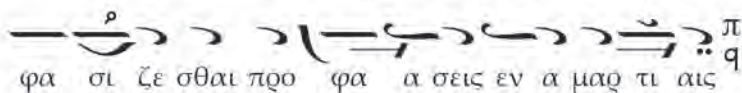

Σε κάποιες περιπτώσεις το ομαλόν γράφεται κάτω από έναν χαρακτήρα ποσότητας που έχει κλάσμα. Τότε το ομαλόν ενεργεί μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου χρόνου, ακριβώς σαν να έχουμε ίσον αντί για κλάσμα.

Παράδειγμα:

$$\pi \frac{\Delta}{q} \rightarrow = \pi \frac{\Delta}{q} \rightarrow$$

ΥΜΝΟΙ

Συχνά το ομαλόν συναντάται σε αυτόν τον συνδυασμό . Τότε το ομαλόν ενεργεί στο ολίγον και στο κλάσμα.

Παράδειγμα:

$$\text{Musical notation: } \text{Double bar line with fermata} = \text{Single bar line with fermata} = \text{Single bar line with fermata}$$

ΥΜΝΟΣ

5. π
 q Την ζω ο δο χον πη γη ην την α εν να ον Δ την φω το φο
 ρον λυ χνι ι αν της χα ρι τος π τον να ον τον Α γι ον Δ την σκη
 νην την α χρα ντον Δ του ου ρα νου και της γη η ης την Πλα τυ
 τε ε ραν Δ την Θε ο το κον οι πι στοι με γα λυ νο με ε ε εν π
 q

14.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΝ ΙΟΡΔΑΝΗ ΒΑΠΤΙΖΟΜΕΝΟΥ ΣΟΥ ΚΥΡΙΕ

Ἀπολυτίκιον Θεοφανείων

Ἦχος α'

Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου σου Κύριε, ἡ τῆς Τριάδος ἐφανερώθη προσκύνησις·
 τοῦ γὰρ Γεννήτορος ἡ φωνὴ προσεμαρτύρει σοι, ἀγαπητόν σε Υἱὸν ὀνομάζουσα·
 καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἵδει περιστερᾶς, ἐβεβαίου τοῦ λόγου τὸ ἀσφαλές.
 Ὁ ἐπιφανεὶς Χριστὲ ὁ Θεός, καὶ τὸν κόσμον φωτίσας δόξα σοι.

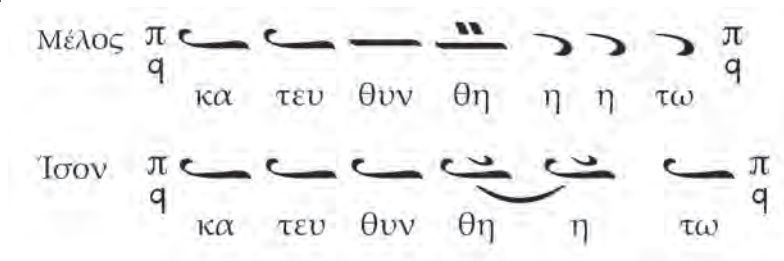
14.3. ΙΣΟΚΡΑΤΗΜΑ

Ὅπως έχουμε ξαναπεί η εκκλησιαστική μουσική είναι μονοφωνική. Ὅμως κάποιες φορές θα παρατηρήσουμε ὅτι ἀκούγεται ταυτόχρονα και μία δεύτερη φωνή. Αυτή η δεύτερη φωνή λέγεται **ισοκράτημα** ἢ **ίσον** και, ἀντίστοιχα, οι ἄνθρωποι που **κάνουν** ἢ που **κρατούν** το ισοκράτημα λέγονται **ισοκράτες**.

Δεν εἶναι ἀπαραίτητο να υπάρχει ισοκράτημα για να ψάλει κανείς. Παρόλα αυτά ένα καλό ισοκράτημα «ντύνει», υποστηρίζει και ἀναδεικνύει τη βασική μελωδία, προσφέροντας ένα καλαίσθητο ηχητικό ἀποτέλεσμα. Για το λόγο αυτό εἶναι ἰδιαίτερα ἀγαπητὸ ἀπὸ τους ιεροψάλτες.

Το ισοκράτημα είναι συνήθως απλό, στη βάση της μελωδίας ενώ υπάρχουν διάφοροι τρόποι που ισοκρατούμε, ανάλογα με το είδος του ύμνου που ψάλλουμε και ανάλογα με τον τρόπο που έχει γίνει η μελοποίηση. Εμείς προς το παρόν θα μάθουμε να ισοκρατούμε προφέροντας καθαρά τις συλλαβές του ποιητικού κειμένου.

Παράδειγμα:

Το κέντρο του βάρους όμως θα ήθελα να το ρίξουμε στο «Πανεπιστήμιο της Εκκλησίας». Κι εννοώ στους ύμνους, κανόνες, μεσονυκτικά, μεσώρια, Ψαλτήρι, Παρακλητική, Μηναίο, Θεοτοκάριο, Τριώδιο, Πεντηκοστάριο. Ήθελα να τα διαβάζουμε όλα -ει δυνατόν- όσα γράφει το Τυπικό [...] Η αφοσίωση, η απασχόληση με τους ύμνους και τ' αναγνώσματα είναι μεγάλο πράγμα για μένα, διότι αγιάζεται ο άνθρωπος χωρίς να το καταλάβει. Αποκτάει και αγάπη και ταπείνωση και όλα, ακούγοντας των Αγίων τα λόγια, του Μηναίου, της Παρακλητικής κτλ. Να ενδιατρίψουμε εκεί. Αυτό πρέπει να είναι καθημερινό εντρύφημά μας μες στην Εκκλησία.

Όσιος Πορφύριος ο Κουσοκαλυβίτης (1906 – 1991)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Από τη χορωδία του Θρασυβούλου Στανίτσα ακούμε τη Στιχολογία σε ήχο α', όπως εψάλη σε συναυλία στις Βρυξέλλες το έτος 1977 και παρατηρούμε τον τρόπο με τον οποίο γίνεται το ισοκράτημα.
3. Χωριζόμαστε σε ιεροψάλτες και ισοκράτες και ψάλλουμε τον ύμνο «Ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι», πολύ αργά. Οι ισοκράτες προσπαθούν να προφέρουν καθαρά τις συλλαβές του ποιητικού κειμένου, χωρίς να μπερδεύονται από αυτούς που ψάλλουν τη βασική μελωδία. Στη συνέχεια, αλλάζουμε ρόλους ώστε να ισοκρατήσουν όλοι.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις Ι 3 και Ι 4 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 15

15.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΥΠΕΡΒΑΤΕΣ ΑΝΑΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΕΙΣ – ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΔΥΟ ΦΩΝΩΝ

ΥΠΕΡΒΑΤΕΣ ΑΝΑΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΕΙΣ ΔΥΟ ΦΩΝΩΝ

Μέχρι τώρα έχουμε μάθει να ψάλλουμε ανεβάζοντας και κατεβάζοντας τη φωνή μας **συνεχώς**. «Συνεχώς» σημαίνει διαδοχικά, δηλαδή από τον πα στον βου, από τον δι στον κε κτλ.

Πώς όμως θα κινηθούμε από τον πα στον δι ή από τον ζω' στον δι χωρίς να ψάλλουμε τους ενδιάμεσους φθόγγους; Με άλλα λόγια, πώς ανεβάζουμε και κατεβάζουμε τη φωνή μας **υπερβατώς**;

Στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιούμε άλλους χαρακτήρες ποσότητος ή κάποιους συνδυασμούς τους.

ΚΕΝΤΗΜΑ

Στο σημερινό μάθημα, θα μάθουμε να ανεβαίνουμε και να κατεβαίνουμε **δύο** φωνές υπερβατώς. Για να γίνει αυτό όμως, θα πρέπει πρώτα να μάθουμε έναν καινούριο χαρακτήρα ποσότητος, το **κέντημα**.

Κέντημα:

Δεν θα το συναντήσουμε ποτέ μόνο του αλλά πάντοτε σε συνδυασμό με το ολίγον ή την πεταστή. Ανάλογα με το σημείο στο οποίο γράφεται αλλάζει και η ενέργειά του.

Προσοχή! Πολλοί μπερδεύουν την υπορροή με το κέντημα . Η υπορροή «κοιτάει» προς τα δεξιά ενώ το κέντημα προς τα αριστερά.

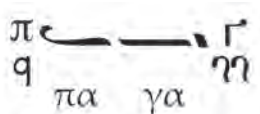
Επίσης, θα πρέπει να προσέξουμε να μη μπερδεύουμε το κέντημα με τα κεντήματα. Τα κεντήματα είναι δύο αλλά ανεβαίνουν μία φωνή ενώ το κέντημα είναι ένα και, σε συνδυασμό με άλλους χαρακτήρες, ανεβαίνει δύο ή περισσότερες φωνές.

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΔΥΟ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** δύο φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τρεις τρόπους:

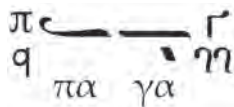
- Ολίγον και μετά κέντημα:

Παράδειγμα:

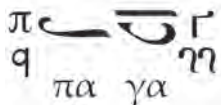
- Ολίγον και το κέντημα από κάτω και προς τα δεξιά:

Παράδειγμα:

- Πεταστή με ολίγον από πάνω:

Παράδειγμα:

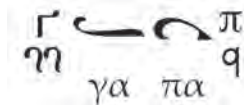

Στις δύο πρώτες περιπτώσεις , δεν υπάρχει καμία διαφορά στην ερμηνεία ενώ στην τελευταία μπορούμε να ανεβούμε δύο φωνές αλλά με τον ιδιαίτερο τρόπο ερμηνείας της πεταστής, τον οποίο θα εξηγήσουμε στο μέλλον.

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΔΥΟ ΦΩΝΩΝ. ΕΛΑΦΡΟΝ.

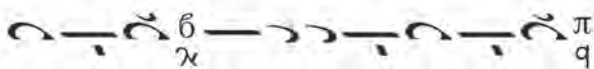
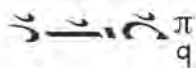
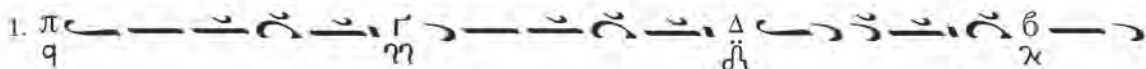
Προκειμένου να **κατεβούμε** δύο φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε έναν χαρακτήρα ποσότητος που ονομάζεται **ελαφρόν** .

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εισαγωγική άσκηση

Να είσαι ψάλτης στην εκκλησία, στο μοναστήρι. Να έχεις καλή φωνή πολύ αγγελική και να ψάλλεις στο Θεό χωρίς να ξέρεις ότι τόσοι άνθρωποι σ' ακούνε, δηλαδή χωρίς να το σκέπτεσαι. Γίνεται; Δεν γίνεται εύκολα. Είναι δύσκολο αυτό. Γι' αυτό πολλοί ψάλτες επλανήθησαν. Κατά κανόνα όλοι οι καλοί ψάλτες έχουν μεγάλο εγωισμό. Όχι βέβαια όλοι, αλλά οι περισσότεροι. Όταν έχεις όμως ταπείνωση, έστω κι αν ψάλλεις ωραία κι αν διαβάζεις ωραία, δεν επηρεάζεσαι από εκείνους που σε ακούνε.

Όσιος Πορφύριος ο Καυσοκαλυβίτης (1906 – 1991)

Όσιος Πορφύριος ο Καυσοκαλυβίτης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ιεροψάλτες και ισοκράτες και ψάλλουμε τον ύμνο «Κατενόουν εις τὰ δεξιά καὶ ἐπέβλεπον», πολύ αργά. Οι ισοκράτες προσπαθούν να προφέρουν καθαρά τις συλλαβές του ποιητικού κειμένου, χωρίς να μπερδεύονται από τους ιεροψάλτες. Στη συνέχεια αλλάζουμε ρόλους ώστε να ισοκρατήσουν όλοι.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 2 και 23 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

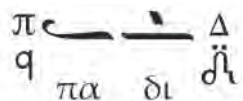
16.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΤΡΙΩΝ ΦΩΝΩΝ, ΣΤΗΡΙΓΜΑΤΑ

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΤΡΙΩΝ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** τρεις φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε δύο τρόπους:

- Ολίγον και από πάνω κέντημα:

Παράδειγμα:

- Πεταστή και από πάνω κέντημα:

Παράδειγμα:

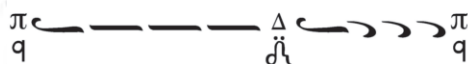
Προκειμένου να κατεβούμε τρεις φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε το ελαφρόν σε συνδυασμό με την απόστροφο:

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Εισαγωγική άσκηση

ΣΤΗΡΙΓΜΑΤΑ

Όπως γνωρίζουμε, το ολίγον ανεβαίνει μία φωνή. Υπάρχουν όμως κάποιες περιπτώσεις που χάνει αυτήν του την ενέργεια και χρησιμοποιείται ως «στήριγμα», κυρίως για λόγους μουσικής ορθογραφίας.

Οι συνηθέστερες περιπτώσεις από αυτές είναι οι παρακάτω:

α.

Παράδειγμα:

πα-βου

β.

Παράδειγμα:

νη-πα

γ.

Παράδειγμα:

ζω-νη

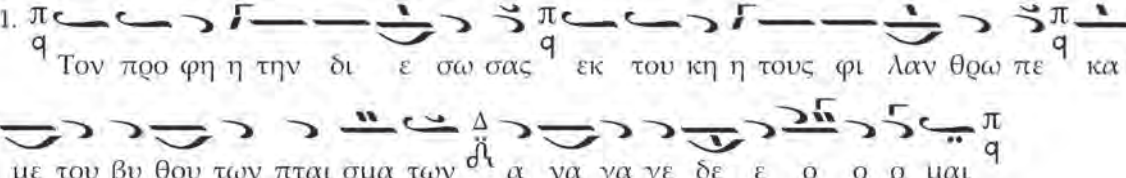
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

3.
Τω ζω ο δο χω σου τα φω

4α.
Αι νε σα τω σαν το ο ο νο μα Κυ ρι ου

4β.
Αι νε σα τω σαν το ο ο νο μα Κυ ρι ου

ΥΜΝΟΣ

1.
Τον προ φη η την δι ε σω σας εκ του κη η τους φι λαν θρω πε κα
με του βυ θου των πται σμα των α να γα γε δε ε ο ο ο μαι

Το ίδιο που συμβαίνει με το ολίγον συμβαίνει και με την πεταστή. Παρόλο που ξέρουμε ότι ανεβαίνει μία φωνή, σε κάποιες περιπτώσεις χάνει αυτήν της την ενέργεια και χρησιμοποιείται ως «στήριγμα».

Οι συνηθέστερες περιπτώσεις από αυτές είναι οι παρακάτω:

α.

Παράδειγμα:

πα

β.

Παράδειγμα:

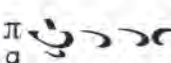

νη

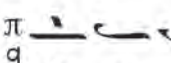

ΑΣΚΗΣΗ

4γ.
Αι νε σα τω σαν το ο νο μα Κυ ρι ου

ΥΜΝΟΙ

2.
Φω νη η μου προς Κυ ρι ον ε κε κρα ξα
ον ε δε η θην

3.
Α γι ος ο Θε ος
Α γι ος Ι σχυ ρος
Α γι ος Α θα
να τος ε λε η σον η μας

4.
Εκ χε ω ε νω πι ον αυ του την δε η σιν μου
την θλι ψιν μου ε
νω πι ον αυ του α παγ γε λω ω

Σημείωση: Στους πίνακες που βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου μπορούμε να δούμε περισσότερες παρόμοιες περιπτώσεις, όπου το ολίγον και η πεταστή χάνουν την ποσοτική τους ενέργεια και λειτουργούν ως «στηρίγματα».

16.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΧΑΙΡΕ ΚΕΧΑΡΙΤΩΜΕΝΗ ΘΕΟΤΟΚΕ ΠΑΡΘΕΝΕ, ΑΓΙΟΣ ΚΥΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΣ ΗΜΩΝ

Ἀπολυτίκιον Ὑπαπαντῆς

Ἦχος α'

Χαῖρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε Παρθένε·
ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, φωτίζων τοὺς ἐν σκότει.
Εὐφραίνου καὶ σὺ Πρεσβύτα δίκαιε, δεξάμενος ἐν ἀγκάλαις τὸν ἐλευθερωτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν,
χαριζόμενον ἡμῖν καὶ τὴν Ἀνάστασιν.

«Ἅγιος Κύριος» πρὸ τῶν Ἐξαποστειλαρίων

Ἦχος β'

Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν Αὐτοῦ.

Ὅτι Ἅγιός ἐστι.

Εἶδате πὼς ανεβαίνει ἡ ψυχὴ μας ψάλλοντας; Πείτε μου, πὼς τα ξέρω; Ἐχω τρέλα, μέθη, θεία μέθη. Δεν τα χορταίνω! Θυμάμαι τα ωραία μου χρόνια στο Ἅγιον Ὅρος... Οἱ Γέροντές μου ἐμένα δεν μ' ἐβγαζαν ἔξω. Ἦμουν μικρός καὶ δεν μ' ἐπαίρναν στις πανηγύρεις κτλ. Ὅταν λοιπὸν ἐμένα μόνος μου, πήγαινα ἐκεῖ στο ἐκκλησάκι μας, τὸν Ἅγιο Γεώργιο καὶ ἐψάλλα ὅλο τέτοια κατανυκτικὰ τροπάρια [...] Οἱ Γέροντές μου δεν μ' εἶχαν μάθει ψαλτικά. Ακούγοντας τα ἔμαθα.

Ὅσιος Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης (1906 – 1991)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τις ασκήσεις τῆς Ενότητας.
2. Ακούμε τὸν δάσκαλο νὰ ψάλλει μία μικρὴ μουσικὴ φράση σὲ ἦχο α' καὶ προσπαθοῦμε νὰ τὴ γράψουμε με μουσικὴ σημειογραφία.
3. Χωρίζομαστε σὲ δύο χορούς καὶ ὁ δάσκαλος ὀρίζει ἀπὸ ἓνα χοράρχη σὲ κάθε χορό. Οἱ δύο χοροὶ ψάλλουν ἐναλλάξ τὸ «Ἅγιος Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν», χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Στὴ συνέχεια ἀλλάζουν ρόλους ὥστε ὅλοι νὰ ψάλουν καὶ τὴν κατάληξη.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 1, 2, 3, 6 καὶ 7 ἀπὸ τὰ Λειτουργικά, ποὺ βρίσκονται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Ο Ὅσιος Πορφύριος στα Καλλίσια.

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

17.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΥΨΗΛΗ, ΧΑΜΗΛΗ, ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΦΩΝΩΝ, ΑΝΤΙΚΕΝΩΜΑ, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ή ΕΤΕΡΟΝ

ΥΨΗΛΗ

Προκειμένου να μάθουμε να ανεβαίνουμε υπερβατώς τέσσερις ή και περισσότερες φωνές, θα πρέπει πρώτα να μάθουμε έναν καινούριο χαρακτήρα ποσότητας, **την υψηλή**.

Υψηλή:

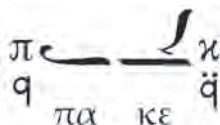
Δεν θα τη συναντήσουμε ποτέ μόνη της (όπως και το κέντημα) αλλά πάντοτε σε συνδυασμό με το ολίγον ή την πεταστή. Ανάλογα με το σημείο στο οποίο γράφεται αλλάζει και η ενέργειά της.

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** τέσσερις φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε δύο τρόπους:

- Ολίγον και την υψηλή από πάνω και στα δεξιά:

Παράδειγμα:

πα κε

- Πεταστή και την υψηλή από πάνω και στα δεξιά:

Παράδειγμα:

πα κε

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΦΩΝΩΝ - ΧΑΜΗΛΗ

Προκειμένου να **κατεβούμε** τέσσερις φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε έναν χαρακτήρα ποσότητας που ονομάζεται **χαμηλή**:

Παράδειγμα:

κε πα

ΑΣΚΗΣΗ

Εισαγωγική άσκηση

πα κε

1.
πα κε

ΥΜΝΟΣ

1.
 Πνευ χα λα ζα χι ω ων κρυ σταλ λος Δ πνευ μα κα ται γι δος Δ τα ποι
 ου ντα τον λο ο γον αυ του π

ΑΝΤΙΚΕΝΩΜΑ

Όπως γνωρίζουμε, οι χαρακτήρες ποιότητας δείχνουν κάποιον ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης των φθόγγων. Μετά το ψηφιστόν, τη βαρεία και το ομαλόν, θα δούμε τώρα και κάποιους ακόμα χαρακτήρες ποιότητας και, βέβαια, θα πρέπει να επαναλάβουμε ότι τον ακριβή τρόπο ερμηνείας τους θα τον μάθουμε ακούγοντας προσεκτικά τον δάσκαλό μας.

Αντικένωμα:

Όταν το αντικένωμα γραφεί κάτω από ολίγον και ακολουθεί χαρακτήρας ποσότητας που δείχνει κατάβαση όπως, για παράδειγμα ή , τότε το ολίγον προφέρεται με ένα πέταγμα της φωνής.

Αντικένωμα με απλή:

Όταν το αντικένωμα γραφεί με την απλή και ακολουθεί γοργόν όπως, για παράδειγμα ή , τότε ο χαρακτήρας που κατεβαίνει ψάλλεται ενωμένος με τον προηγούμενο και, όπως αναφέρουν κάποια παλαιά θεωρητικά βιβλία, είναι σαν να κρέμεται από αυτόν.

ΥΜΝΟΙ

2.
 Ο σοι εις Χρι στον ε βα πτι σθη τε Δ Χρι στον ε νε δυ σα σθε αλ λη λου
 ου ι ι α π

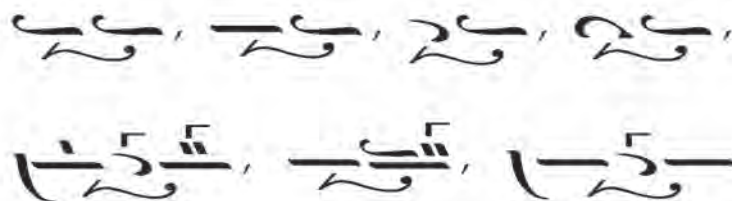
3.
 Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σον μου Δ ει σα κου σον μου
 Κυ ρι ε Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σον μου Δ προ σχες τη
 φω νη της δε η σε ω ως μου π εν τω κε κρα γε ναι με προς σε Δ ει
 σα κου σον μου Κυ υ ρι ι ε π

ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ἢ ἙΤΕΡΟΝ

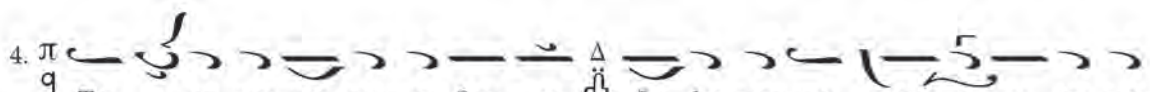

Σύνδεσμος ἢ Ἑτερον:

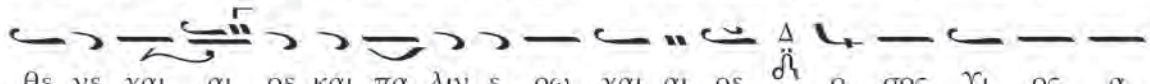

Συνδέει κάποιους χαρακτήρες ποσότητος και ζητά να ψαλούν χωρίς να πάρουμε ανάσα στο ενδιαίμεσο. Μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις μπορούμε να κάνουμε και έναν κυματισμό με τη φωνή μας, πιο μαλακά όμως από αυτόν που κάνουμε στο ομαλόν.

Ας δούμε κάποιες από τις συχνότερες χρήσεις του συνδέσμου.

ΥΜΝΟΙ

4. Τα ο ρη και πα ντες οι βου νοι ξυ λα καρ πο φο ο ο ρα και
 πα σαι κε δοι

5. Ο αγ γε λος ε βο ο α τη κε χα ρι τω με ε νη α γνη παρ
 θε νε χαι αι ρε και πα λιν ε ρω χαι αι ρε ο σος Υι ος α
 νε ε ε στη τρι η με ρος εκ τα φου

17.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗ ΥΠΕΡΜΑΧΩ, ΤΗΝ ΤΙΜΙΩΤΕΡΑΝ (Ήχος δ')

Κοντάκιον

Ἦχος πλ. δ'

Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια,
 ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια,
 ἀναγράφω σοι ἡ Πόλις σου Θεοτόκε.
 Ἀλλ' ὡς ἔχουσα τὸ κράτος ἀπροσμάχητον,
 ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον,
 ἵνα κράζω σοι· Χαῖρε νύμφη ἀνύμφευτε.

Ἡ Τιμιωτέρα
(Ὡδή Θ' τῆς Θεοτόκου)
ᾠχος δ'

Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ, καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεὶμ,
τὴν ἀδιαφθόρως, Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν.

Στίχ.: Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον
καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ Σωτῆρι μου.

Ἡ ψαλμωδία εἶναι ἡ -μέσω θρησκευτικῆς ποιήσεως καὶ φωνητικῆς ιεροπρεποῦς μελωδίας- προσευχητικὴ κοινωνία καὶ αναφορά τοῦ πιστοῦ πρὸς τὸν τριαδικὸ Θεό, στὴν ατομικὴ προσευχή καὶ τὴν κοινὴ λατρεία, ὅπως αὐτὴ ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Θεό καὶ θεσπίστηκε ἀπὸ τοὺς Προφῆτες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, παραδόθηκε καὶ καθιερώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἀποστόλους, περιφρουρήθηκε καὶ καλλιεργήθηκε ἀπὸ τοὺς Πατέρες, προσδιορίσθηκε καὶ «εκανονίσθη» ἀπὸ τὶς Ἁγίες Συνόδους, διασώθηκε, χρησιμοποιήθηκε καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὴν ιερὰ ὀρθόδοξη παράδοση στὴ ζωὴ τῆς Ὀρθοδόξου Εκκλησίας.

Πηγὴ: Βουρλῆς Αθ. (1994). *Δογματικοθηκαὶ Ὁψεις τῆς Ὀρθοδόξου Ψαλμωδίας*.

Αθήνα: Εκδόσεις Κληροδοτήματος Βασιλ. Μωραΐτου.

Θεολογικὴ Σχολὴ Πανεπιστημίου Αθηνῶν.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Γράφουμε στὸν πίνακα ὅσους χαρακτήρες ποιότητος θυμόμαστε.
2. Αντιγράφουμε τὸν ὕμνο «Κύριε ἐκέκραξα».
3. Χωρίζομαστε σὲ δύο χοροὺς καὶ ψάλλουμε τὸν ὕμνο «Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ», σὲ ἴχο δ', μαζί με τὸ στίχο, χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Οἱ στίχοι ψάλλονται μονωδιακὰ. Ὁ δάσκαλος διδάσκει τὸν τρόπο καὶ ὀρίζει ποιοὶ μαθητὲς θὰ ψάλουν τοὺς στίχους (τοὺς στίχους που δὲν υπάρχουν στὸ βιβλίό μας, μπορούμε νὰ τοὺς βρούμε ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ ναοῦ). Καὶ τοὺς δύο χοροὺς τοὺς διευθύνει ὁ δάσκαλος.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 4, 10, 19 καὶ 20 ἀπὸ τὰ Λειτουργικά, που βρίσκονται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Χειρόγραφο 1240, Ι. Μ. Δοχειαρίου,
Αγ. Όρους, 19ος αιώνας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 18

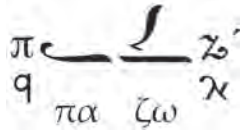
18.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΥΠΕΡΒΑΤΕΣ ΑΝΑΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΕΙΣ ΠΕΝΤΕ, ΕΞΙ ΚΑΙ ΕΠΤΑ ΦΩΝΩΝ

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΠΕΝΤΕ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** πέντε φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε δύο τρόπους:

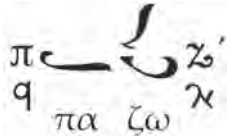
- Ολίγον και την υψηλή από πάνω και στα αριστερά:

Παράδειγμα:

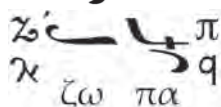
- Πεταστή και την υψηλή από πάνω και στα αριστερά:

Παράδειγμα:

Προκειμένου να **κατεβούμε** πέντε φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε τη χαμηλή σε συνδυασμό με την απόστροφο:

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

Εισαγωγική άσκηση

ΥΜΝΟΙ

1.
 Πα σα πνο η αι νε σα τω τον Κυ ρι ον αι νει τε τον Κυ ρι ον εκ των
 ου ρα νων αι νει ει τε αυ τον εν τοις υ ψι στοις σοι προ πει υ μνος τω
 ω Θε ε ω

2.
 Ρυσαι με εκ των κα τα δι ω κο ντων με ο τι εκρα ται ω θη σαν
 υ περ ε με ε

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΕΞΙ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** έξι φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε δύο τρόπους:

- Ολίγον, από πάνω κέντημα και στα δεξιά υψηλή:

Παράδειγμα:

πα νη

- Πεταστή, από πάνω κέντημα και στα δεξιά υψηλή:

Παράδειγμα:

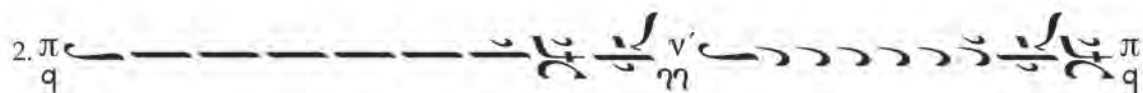
πα νη

Προκειμένου να **κατεβούμε** έξι φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε τη χαμηλή σε συνδυασμό με το ελαφρόν και την απόστροφο:

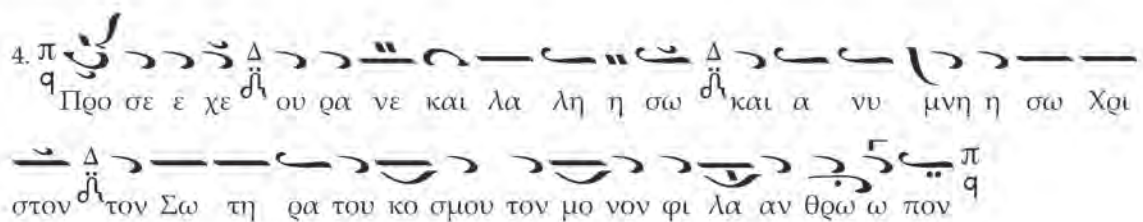
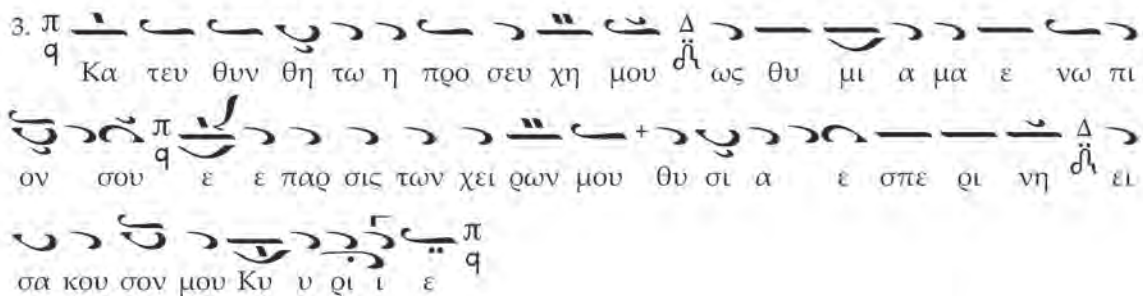
Παράδειγμα:

νη πα

ΑΣΚΗΣΗ

ΥΜΝΟΙ

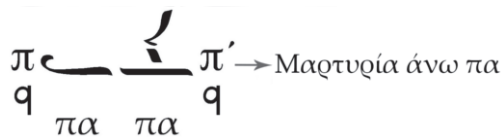

ΥΠΕΡΒΑΤΗ ΑΝΑΒΑΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΒΑΣΗ ΕΠΤΑ ΦΩΝΩΝ

Προκειμένου να **ανεβούμε** επτά φωνές υπερβατώς μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε δύο τρόπους:

- Ολίγον, από πάνω κέντημα και πάνω από το κέντημα υψηλή:

Παράδειγμα:

- Πεταστή, από πάνω κέντημα και πάνω από το κέντημα υψηλή:

Παράδειγμα:

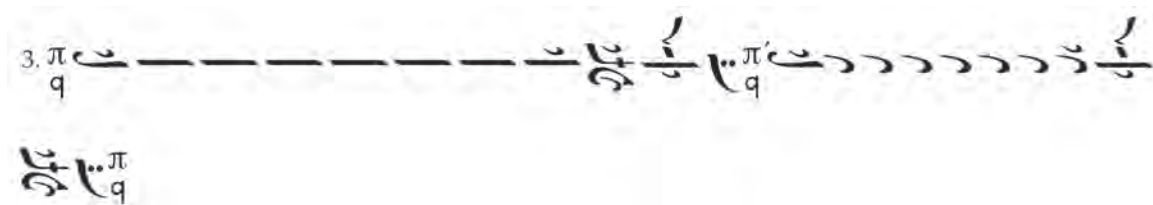

Προκειμένου να **κατεβούμε** επτά φωνές υπερβατώς, χρησιμοποιούμε τη χαμηλή σε συνδυασμό με το ελαφρόν και την απόστροφο:

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

18.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΝΟΙΞΩ ΤΟ ΣΤΟΜΑ ΜΟΥ, ΑΠΑΣ ΓΗΓΕΝΗΣ

Εἰρμός Α΄ Ὠδῆς Θεοτόκου

ᾠχος δ΄

Ἀνοίξω τὸ στόμα μου καὶ πληρωθήσεται Πνεύματος,
καὶ λόγον ἐρεύξομαι, τῇ Βασιλίδι Μητρί,
καὶ ὀφθήσομαι, φαιδρῶς πανηγυρίζων,
καὶ ᾄσω γηθόμενος, ταύτης τὰ θαύματα.

Εἰρμός Θ΄ Ὠδῆς Θεοτόκου

ᾠχος δ΄

Ἄπας γηγενής, σκιρτάτω τῷ πνεύματι λαμπαδουχούμενος·
πανηγυρίζετω δέ, αὐλῶν νόων φύσις γεραίρουσα,
τὴν ἱερὰν πανήγυριν τῆς Θεομήτορος, καὶ βοάτω· Χαίροις παμμακάριστε,
Θεοτόκε Ἀγνὴ Ἀειπάρθενε.

Στη δική μας εκκλησιαστική μουσική (της ανατολής) αίσθηση, συναισθήματα, ακροάματα, βιώματα, ακόμα και εικονισμένα οράματα, σχηματίζουν και δημιουργούν τον κόσμο της μεγάλης παρουσίας του Θεού [...]. Το ύψιστο -το οποίο προσπαθεί να επιτύχει η μελωδική μουσική της Εκκλησίας μας- δεν είναι η ευχαρίστηση, η τέρψη του ακροατή ή του πιστού. Είναι [...] η μετακίνηση και η συμμετοχή από τα γήινα στα επουράνια.

Θρασύβουλος Στανίτσας (1910 – 1987)

Ἀρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Συνθέτουμε μία δική μας άσκηση σε ήχο α΄, προσπαθώντας να χρησιμοποιήσουμε όσο περισσότερες υπερβατές αναβάσεις και καταβάσεις μπορούμε.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 23, 24 και 25 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

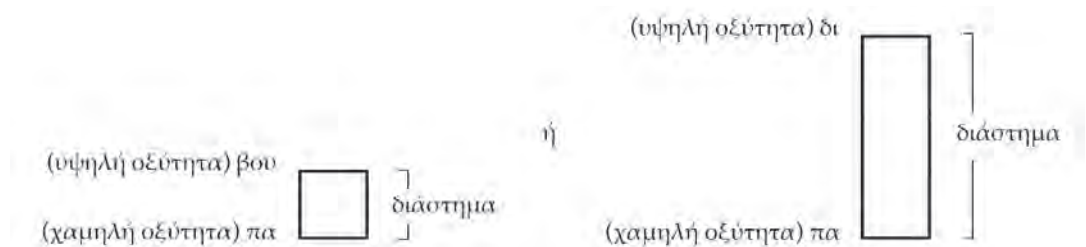
ΕΝΟΤΗΤΑ 19

19.1 ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΑΣΤΗΜΑ, ΤΟΝΟΣ, ΠΟΛΥΧΟΡΔΟ

ΔΙΑΣΤΗΜΑ, ΤΟΝΟΣ

Όπως γνωρίζουμε, κάθε φθόγγος έχει διαφορετική οξύτητα. Άλλος δηλαδή είναι πιο ψηλός και άλλος πιο χαμηλός.

Ας ακούσουμε τώρα τον δάσκαλό μας να ψάλλει τον φθόγγο πα και να «σύρει» τη φωνή του μέχρι τον φθόγγο βου και στη συνέχεια να ψάλλει τον φθόγγο πα και να «σύρει» τη φωνή του μέχρι τον φθόγγο δι.

Μέσα από το παραπάνω παράδειγμα, καταλαβαίνουμε ότι μεταξύ δύο φθόγγων διαφορετικής οξύτητας υπάρχει μία ηχητική απόσταση.

Η ηχητική απόσταση μεταξύ δύο οποιωνδήποτε φθόγγων ονομάζεται **διάστημα**.

Το διάστημα μεταξύ δύο διαδοχικών φθόγγων ονομάζεται **τόνος**.

Η ηχητική απόσταση μεταξύ δύο διαδοχικών φθόγγων δεν είναι πάντοτε ίδια. Άλλες φορές είναι μικρότερη και άλλες μεγαλύτερη. Έτσι λοιπόν έχουμε διάφορα είδη τόνων.

Τα βασικά είδη τόνων, από το μικρότερο στο μεγαλύτερο, είναι τα εξής:

- Ημιτόνιο
- Ελάχιστος τόνος
- Ελάσσων τόνος
- Μείζων τόνος
- Υπερμείζων τόνος

ΠΟΛΥΧΟΡΔΟ

Πολύχορδο ονομάζεται μια ομάδα διαδοχικών φθόγγων (τριών ή περισσότερων). Για παράδειγμα, ένα πολύχορδο αποτελούν οι φθόγγοι πα-βου-γα ή πα-βου-γα-δι ή δι-κε-ζω'-νη', κτλ.

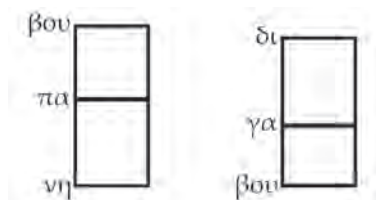
Στην εκκλησιαστική μουσική οι μουσικές φράσεις ή θέσεις (όπως συνηθίζουμε να τις λέμε) κινούνται μέσα στα όρια συγκεκριμένων πολυχόρδων.

Παράδειγμα: $\pi \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \Delta$
 $q \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \text{ — } \delta'$

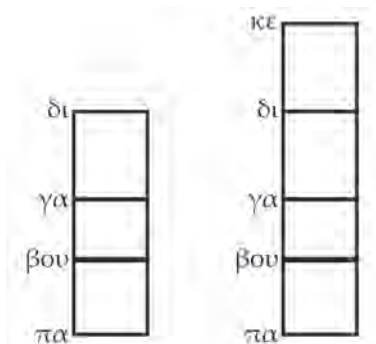
Η παραπάνω θέση κινείται στα όρια των φθόγγων πα και δι. Δεν ανεβαίνει δηλαδή πάνω από τον δι ούτε κατεβαίνει κάτω από τον πα. Άλλες θέσεις μπορεί να κινούνται από τον πα μέχρι τον κε, από τον δι μέχρι τον νη΄, κ.ο.κ.

ΕΙΔΗ ΠΟΛΥΧΟΡΔΩΝ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΑΡΙΘΜΟΥ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

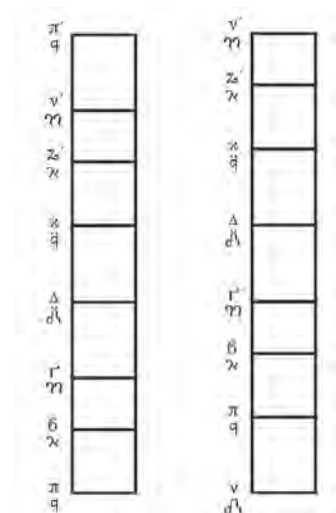
Μία σειρά από τρεις διαδοχικούς φθόγγους λέμε ότι σχηματίζει ένα **τρίχορδο**, το οποίο περιλαμβάνει δύο τόνους (πχ. νη-πα-βου, βου-γα-δι).

Αντίστοιχα, μία σειρά από τέσσερις φθόγγους λέμε ότι σχηματίζει ένα **τετράχορδο** (πχ. πα-βου-γα-δι) ενώ μία σειρά από πέντε φθόγγους σχηματίζει ένα **πεντάχορδο** (πα-βου-γα-δι-κε).

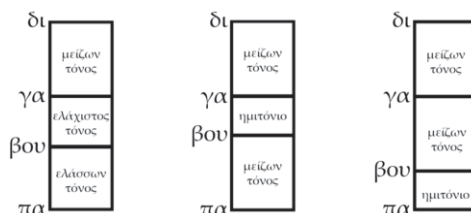
Μία σειρά από οκτώ φθόγγους λέμε ότι σχηματίζει ένα **οκτάχορδο** (πχ. πα-βου-γα-δι-κε-ζω΄-νη΄-πα΄, νη-πα-βου-γα-δι-κε-ζω΄-νη΄). Το οκτάχορδο συνήθως ονομάζεται **κλίμακα**.

Ο χαμηλότερος φθόγγος κάθε πολυχόρδου ονομάζεται **βάση** και ο υψηλότερος **κορυφή**.

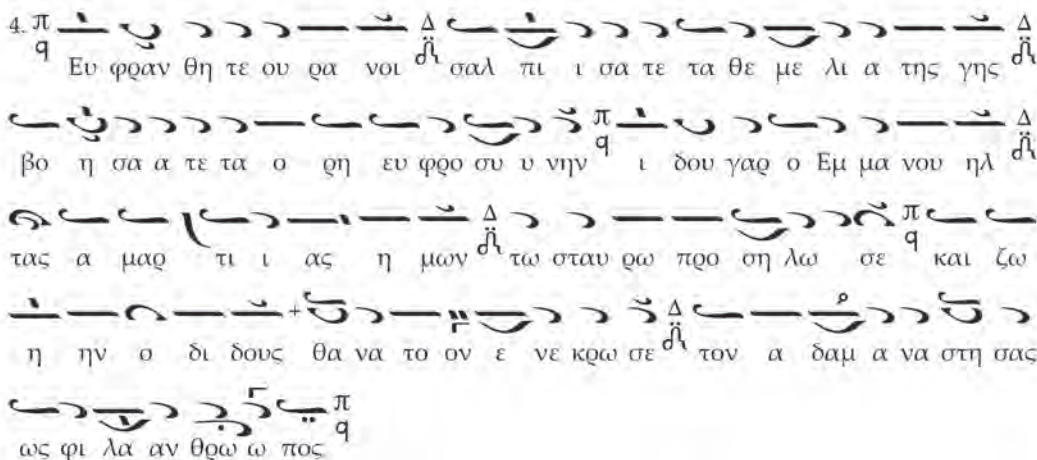
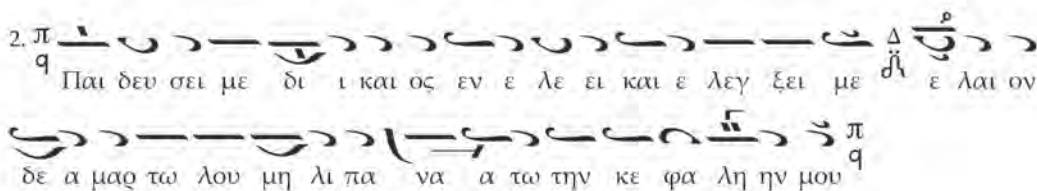
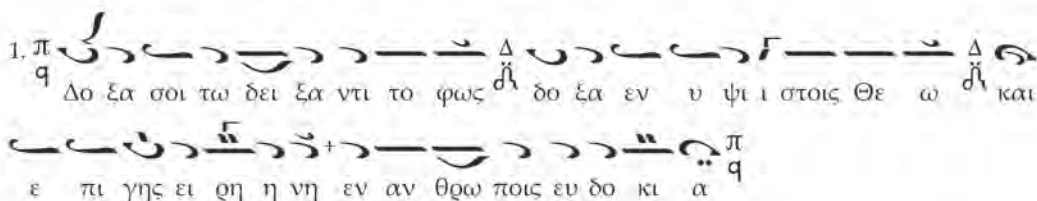
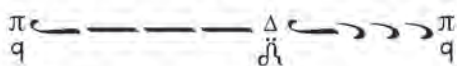
ΕΙΔΗ ΠΟΛΥΧΟΡΔΩΝ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΩΝ ΤΟΝΩΝ

Καθώς υπάρχουν διαφορετικά είδη τόνων, μπορούν να φτιαχτούν και αρκετά διαφορετικά πολύχορδα. Για παράδειγμα, το τετράχορδο πα-βου-γα-δι μπορεί να έχει κάποια από τις παρακάτω μορφές:

ΥΜΝΟΙ

Εισαγωγική άσκηση

19.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΗΜΩΝ ΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ

Ἀπολυτίκιον Εὐαγγελισμοῦ

ᾠχος δ'

Σήμερον τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ Κεφάλαιον, καὶ τοῦ ἀπ' αἰῶνος Μυστηρίου ἡ φανέρωσις, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Υἱὸς τῆς Παρθένου γίνεται, καὶ Γαβριὴλ τὴν χάριν εὐαγγελίζεται. Διὸ σὺν αὐτῷ τῇ Θεοτόκῃ βοήσωμεν· Χαῖρε Κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ.

Πολλές φορές ενώ έψελνα, βρέθηκα να υπηρετώ την αμαρτία. Και ενώ με την γλώσσα έψαλλα ύμνους, με την ψυχή (με το νου μου) σκεφτόμουν αμαρτωλά. Αλλά Σου, Χριστέ ο Θεός, διόρθωσε το -μέσω της μετάνοιάς μου- και σώσε με. Κατανυκτικό τροπάριο, γ' ήχου, Παρακλητική

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Γράφουμε τα είδη τόνων στη σειρά από το μικρότερο προς το μεγαλύτερο και αντίστροφα.
3. Προσπαθούμε να αναγνωρίσουμε το είδος του πολυχόρδου που ψάλλει ο δάσκαλος (τρίχορδο, τετράχορδο, κτλ.). Στη συνέχεια, χωριζόμαστε σε ομάδες και προσπαθούμε να συνθέσουμε μικρές μελωδίες στα πολύχορδα που μας αναθέτει ο δάσκαλος.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 21, 29 και 31 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Χριστός Μεγάλης Δεήσεως, Κρητική Σχολή, Ευφρόσυνος, 1542, Ι. Μ. Διονυσίου, Άγιον Όρος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 20

20.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΙ, ΓΕΝΗ, ΔΙΑΤΟΝΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

ΗΧΟΙ

Στην εκκλησιαστική μουσική οι ύμνοι ψάλλονται με διάφορους τρόπους. Οι τρόποι αυτοί ονομάζονται **ήχοι**.

Οι ήχοι είναι οκτώ και διακρίνονται σε **κυρίους** και **πλάγιους**.

Κύριοι ήχοι είναι ο πρώτος (α'), ο δεύτερος (β'), ο τρίτος (γ') και ο τέταρτος (δ').

Πλάγιοι ήχοι είναι ο πλάγιος του πρώτου (πλ. α'), ο πλάγιος του δευτέρου (πλ. β'), ο βαρύς (αντί για πλάγιος του τρίτου) και ο πλάγιος του τετάρτου (πλ. δ').

ΓΕΝΗ

Για να διακρίνουμε και να μελετάμε καλύτερα τους ήχους, τους έχουμε χωρίσει σε ομάδες. Οι ομάδες αυτές ονομάζονται **γένη**.

Τα γένη είναι τρία: το **διατονικό**, το **χρωματικό** και το **εναρμόνιο**.

Σε κάθε γένος ανήκουν ήχοι με κοινά ή παρόμοια χαρακτηριστικά.

Έτσι, στο διατονικό γένος ανήκουν οι ήχοι: α', πλ. α', δ', πλ. δ'.

Στο χρωματικό γένος ανήκουν οι ήχοι: β', πλ. β'.

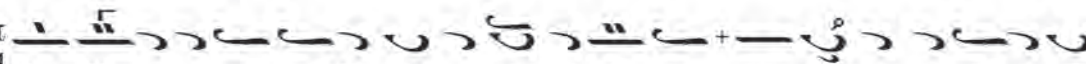
Στο εναρμόνιο γένος ανήκουν οι ήχοι: γ', βαρύς.

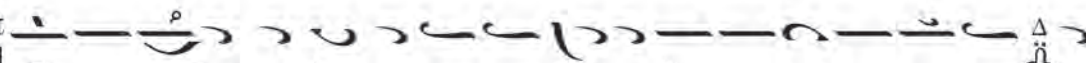
Το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό κάθε γένους είναι τα **διαστήματα** που χρησιμοποιεί. Σήμερα θα διδαχθούμε τα διαστήματα του διατονικού γένους, δηλαδή τα διαστήματα που έχουν οι ήχοι α', πλ. α', δ' και πλ. δ'.

Στο διπλανό σχέδιο μπορούμε να δούμε και τις μαρτυρίες των υψηλότερων και χαμηλότερων φθόγγων, τις οποίες συναντάμε σήμερα για πρώτη φορά.

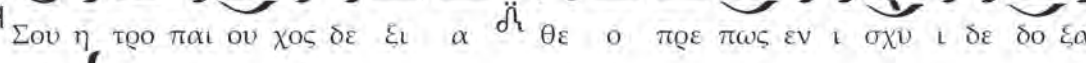

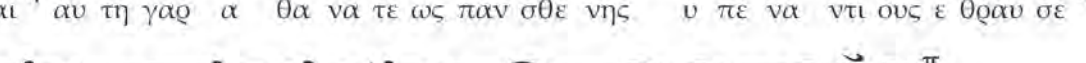
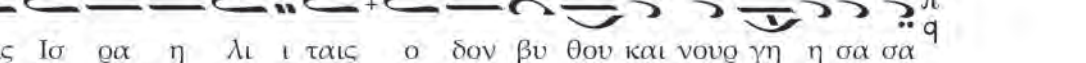

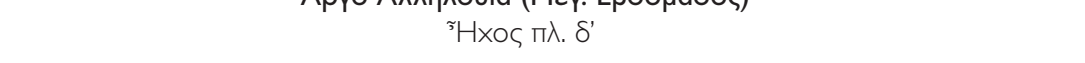

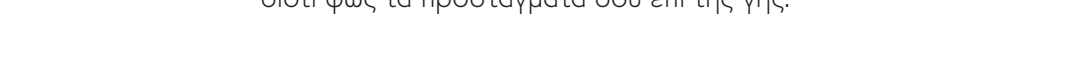

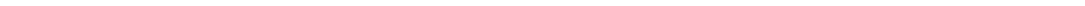
Δ'	δλ	μείζων τόνος
Γ'	γλ	ελαχιστος τόνος
Β'	βλ	ελασσων τόνος
Π'	πλ	μείζων τόνος
Υ'	υλ	ελαχιστος τόνος
Ζ'	ζλ	ελασσων τόνος
Χ'	χλ	μείζων τόνος
Δ	δλ	μείζων τόνος
Γ	γλ	ελαχιστος τόνος
Β	βλ	ελασσων τόνος
Π	πλ	μείζων τόνος
Υ	υλ	ελαχιστος τόνος
Ζ	ζλ	ελασσων τόνος
Χ	χλ	μείζων τόνος
Δ	δλ	

ΥΜΝΟΙ

1. π
 q
 Θου Κυ υ ρι ε φυ λα κην τω στο μα τι μου και θυ ραν πε ρι ο χης
 πε ρι τα χει λη μου π
 q

2. π
 q
 Ο τον α δην σκυ λευ σας και τον α αν θρω πον α να στη σας Δ
 $\delta\lambda$ τη
 α να στα σει σου Χρι στε Δ α ξι ω σον η μας εν κα θα ρα καρ δι
 $\delta\lambda$
 α Δ υ μνειν και δο ξα ζειν σε π
 q

3. π
 q
 Νυν α να στη η σο μαι λε γει Κυ ρι ος Δ θη σο μαι εν σω τη ρι ω
 $\delta\lambda$
 παρ ρη σι α σο μαι εν αυ τω ω ω π
 q

4. π
 q
 Σου η τρο παι ου χος δε ξι α Δ θε ο πρε πως εν ι σχυ ι δε δο ξα
 $\delta\lambda$
 π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π
 q π

Στίχ. β'. Δικαιοσύνην μάθετε, οἱ ἐνοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς.

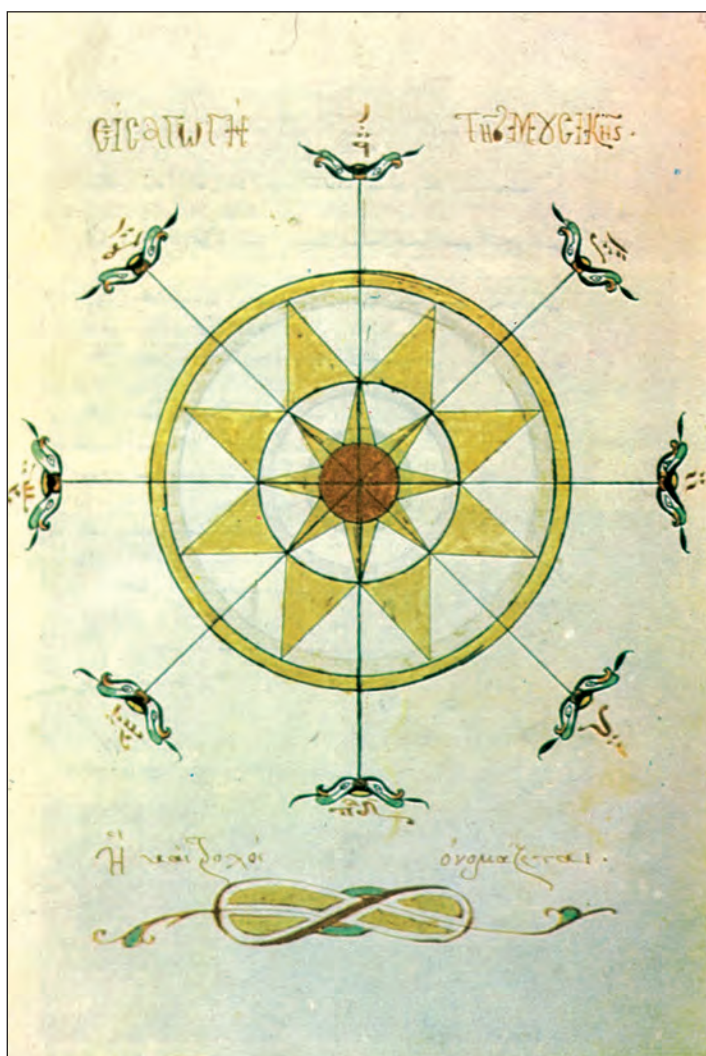
Στίχ. γ'. Ζῆλος λήψεται λαὸν ἀπαίδευτον, καὶ νῦν πῦρ τοὺς ὑπεναντίους ἔδεται.

Στίχ. δ'. Πρόσθετε αὐτοῖς κακά, Κύριε, πρόσθετε αὐτοῖς κακά, τοῖς ἐνδόξοις τῆς γῆς.

Ο Αρχιερέας, στην ειδική Τάξη χειροθεσίας Αναγνώστη ή Ψάλτη εύχεται:

Ξεχώρισε τον δούλο Σου και αγιάσε τον και χάρισέ του την ικανότητα να μελετά και να αναγινώσκει στην Εκκλησία τα θεία Σου λόγια με σοφία και σύνεση, διαφυλάττοντάς τον ώστε να έχει άμεμπτη ζωή.

Ευχολόγιον το Μέγα

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Μαθαίνουμε να γράφουμε «απ' έξω» τις καινούριες μαρτυρίες της Ενότητας.
3. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ψάλλουμε το Εφύμνιο «Άλληλούια» μαζί με τους στίχους, χωρίς μουσικό κείμενο. Οι στίχοι λέγονται -κατά παράδοση- μονωδικά. Ο δάσκαλος διδάσκει τον τρόπο και ορίζει ποιοι μαθητές θα απαγγείλουν τους στίχους. Και τους δύο χορούς, τους διευθύνει ο δάσκαλος.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 28, 30 και 32 από τα Λειτουργικά, που βρίσκονται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 21

21.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΩΝ ΗΧΩΝ, ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΗΧΟΥ

ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΤΩΝ ΗΧΩΝ

Κάθε ήχο τον αναγνωρίζουμε κυρίως από τη **βάση** του, τους **δεσπόζοντες φθόγγους** του, τις **καταλήξεις** του, τα **πολύχορδα** που χρησιμοποιεί και το **απήχημά** του. Ας δούμε όμως ξεχωριστά καθένα από αυτά τα **συστατικά**.

ΒΑΣΗ

Βάση ονομάζεται ο φθόγγος ο οποίος θεωρείται η αφετηρία για κάθε μελωδία. Μέχρι τώρα όλες οι ασκήσεις και οι ύμνοι που ψάλαμε (σε μουσική σημειογραφία) ήταν σε πρώτο (α΄) ήχο και η βάση μας ήταν ο φθόγγος πα. Τη βάση του ήχου τη σημειώναμε με τη μαρτυρία του πα (π) στην αρχή κάθε άσκησης.

ΔΕΣΠΟΖΟΝΤΕΣ ΦΘΟΓΓΟΙ

Δεσπόζοντες ονομάζονται οι φθόγγοι που κυριαρχούν, που δεσπόζουν στο κείμενο, είτε επειδή ακούγονται πιο συχνά από τους άλλους είτε επειδή είναι πολύ σημαντικοί για την εξέλιξη της μελωδίας.

Παράδειγμα:

π^α π^α δι δι δι δι δι δι δι δι Δ δι
q Τὴν κοίτην ἀναστασιν πρό τοῦ σου παθούς πιστοῦ μένος ὁ ἐκ νέ-
δι δι δι π^α π^α π^α
κρῶν ἡ γείρας τὸν Λαζάρου Χριστέ εὐοθέος q

Σε αυτόν τον ύμνο του α΄ ήχου δεσπίζοντες φθόγγοι είναι:

- Ο πα, επειδή από εκεί ξεκινά και εκεί καταλήγει η μελωδία.
- Ο δι', επειδή ακούγεται πολλές φορές στη μελωδία.

ΚΑΤΑΛΗΞΕΙΣ

Καταλήξεις ονομάζονται τα τέλη των μουσικών φράσεων, τα οποία συνήθως γίνονται σε κάποιον από τους δεσπίζοντες φθόγγους. Μάλιστα πολλές φορές ακολουθεί και η μαρτυρία του φθόγγου της κατάληξης, οπότε είναι εύκολο να τον εντοπίσουμε.

Στο προηγούμενο παράδειγμα η κατάληξη στο «πιστούμενος» έγινε στο φθόγγο δι, που είναι και δεσπόζων φθόγγος ενώ στο «Χριστέ ο Θεός» η κατάληξη έγινε στο φθόγγο πα, που επίσης είναι δεσπόζων φθόγγος.

ΠΟΛΥΧΟΡΔΑ

Είπαμε και σε προηγούμενο μάθημα ότι πολύχορδα ονομάζονται οι ομάδες των φθόγγων στα όρια των οποίων κινούνται οι μουσικές φράσεις (**θέσεις**). Οι ομάδες αυτές περιλαμβάνουν συγκεκριμένα μουσικά διαστήματα.

Προκειμένου να προσδιορίσουμε κάθε φορά σε τί πολύχορδο αν αφερόμαστε, θα πρέπει να διακρίνουμε αρχικά εάν μιλάμε για τρίχορδο ή τετράχορδο ή πεντάχορδο κτλ. και στη συνέχεια το είδος του, το οποίο εξαρτάται από τα διαστήματα που περιέχει.

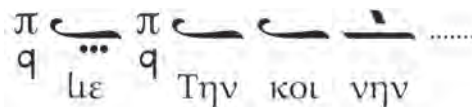
Συνεπώς, στο προηγούμενο παράδειγμα αφού η μελωδία κινείται περισσότερο στους φθόγγους πα, βου, γα, δι, λέμε ότι κινείται στο τετράχορδο πα-δι. Αν και γενικώς δεν θα ασχοληθούμε λεπτομερώς με τα διαστήματα, θα αναφέρουμε εδώ και τα διαστήματα του συγκεκριμένου τετραχορδου, προκειμένου να έχουμε ένα ολοκληρωμένο παράδειγμα.

ΑΠΗΧΗΜΑ

Απήχημα ονομάζεται η μουσική φράση που ψάλλουμε πριν ξεκινήσουμε έναν ύμνο, ώστε να «πιάσουμε τη βάση μας» και «να μπούμε στο κλίμα» του ήχου. Το απήχημα δεν είναι υποχρεωτικό να ψαλεί ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις αντικαθίσταται από το «αμήν».

Για παράδειγμα, πριν τον ύμνο «Την κοινήν ανάστασιν» θα μπορούσαμε να ψάλλουμε το απήχημα:

ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΗΧΟΥ

Εκτός των παραπάνω βασικών συστατικών κάθε ήχος έχει και τη δική του μαρτυρία που ονομάζεται **μαρτυρία ήχου** ή **αρκτική μαρτυρία**. Όταν δούμε μία μαρτυρία ήχου καταλαβαίνουμε σε ποιο ήχο είναι το μέλος που ακολουθεί και ποια είναι η βάση του. Συνεπώς, όταν υπάρχει μαρτυρία ήχου δεν χρειάζεται να σημειώσουμε πριν από τον ύμνο και τη μαρτυρία του φθόγγου. Για παράδειγμα η μαρτυρία του πρώτου ήχου είναι η εξής: $\frac{4}{4}$ πα

Σημείωση: Όταν ακούμε σκέτη τη λέξη «μαρτυρία» συνήθως αναφερόμαστε στις μαρτυρίες των φθόγγων.

ΥΜΝΟΙ

Εισαγωγική άσκηση

1.
 Ὑ μνού μεν σου Χρί στε τό σω τη ρι ον πα θος και δο ξα ζο μέν σου
 την α να α στα α σιν
 π
 q

2.
 Ο σταυ ρον υ πο μει νας και τον θα α να τον κα ταρ γη η σας
 και α να στας εκ των νε κρων ει ρη νευ στον η μων την ζω ω ην Κυ
 ρι ε ως μο νος πα ντο δυ υ να α μος
 π
 q

3.
 Εν τώ εκ λει πει ει ν εξ ε μου το πνευ μα μου και συ ε γνως τας
 τρι βους μου
 π
 q

4.
 Ο μη τραν παρ θε νι κην α γι α σας τω το κω σου και χει ρας
 του Συ με ων ευ λο γη η σας ως ε προ πε προ φθα σας και νυν ε σω
 σας η μας Χρί στε ε ο Θε ος αλλ ει ρη η νευ στον εν πο λε μοις
 το ο πο λι τευ μα και κρα ται ω στον βα σι λεις ους η γα πη σας
 μο νος φι λα αν θρω ω πο ο ο ος
 π
 q

21.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΙΔΟΥ Ο ΝΥΜΦΙΟΣ ΕΡΧΕΤΑΙ

Ἀπολυτίκιον Νυμφίου

Ἦχος πλ. δ'

Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός,
καὶ μακάριος ὁ δοῦλος, ὃν εὐρήσει γρηγοροῦντα,
ἀνάξιος δὲ πάλιν, ὃν εὐρήσει ῥαθυμοῦντα.
Βλέπε οὖν ψυχὴ μου, μὴ τῷ ὕπνῳ κατενεχθῆς,
ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῇς, καὶ τῆς βασιλείας ἔξω κλεισθῇς,
ἀλλὰ ἀνάνηψον κράζουσα· Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Θεός,
διὰ τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς.

... και να μην αφήνουν κανέναν να αναγιγνώσκει τα θεία λόγια από τον άμβωνα (ψαλτήρι), αν πρώτα δεν λάβει από τον Αρχιερέα επίσημη χειροθεσία «Αναγνώστου». Όποιος δεν το τηρήσει αυτό να αφορίζεται.

33ος Κανόνας της 6ης Οικουμενικής Συνόδου

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Ακούμε το τροπάριο «Ἴδου ὁ Νυμφίος ἔρχεται» σε σύντομο μέλος, από τον Πρωτοψάλτη του Αγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Χρύσανθο Θεοδοσόπουλο (†1988).

3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις I έως 5 από το «Ἄξιόν ἐστιν», που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Πάσχα στο Ἅγιον Ὄρος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 22

22.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΕΙΔΗ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ, ΕΙΔΗ ΜΕΛΟΠΟΙΑΣ, ΣΥΝΤΟΜΟ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΜΕΛΟΠΟΙΑΣ

ΕΙΔΗ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

Στις ιερές ακολουθίες υπάρχει μεγάλη ποικιλία ύμνων. Άλλοι ύμνοι είναι πολύ παλαιοί, «αρχαίοι» όπως συνηθίζουμε να λέμε, άλλοι είναι νεότεροι, ενώ ύμνοι συνθέτονται ακόμα και στις μέρες μας.

Ανάλογα με το περιεχόμενό τους, τη θέση τους στην ακολουθία, την ιστορία τους ή άλλους παράγοντες, αποκτούν διάφορες χαρακτηριστικές ονομασίες. Μερικές από αυτές είναι: ανοιξαντάρια, κεκραγάρια, τροπάρια, δοξαστικά, απολυτικά, καθίσματα, πολυέλεοι, κανόνες, ειρμοί, καταβασίες, κοντάκια, εξαποστειλάρια, μακαρισμοί, χερουβικά, κοινωνικά.

ΕΙΔΗ ΜΕΛΟΠΟΙΑΣ

Στις ιερές ακολουθίες δεν προσευχόμαστε πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Άλλες φορές καλούμαστε να δοξολογήσουμε το Θεό, άλλες να μετανοήσουμε για τις αμαρτίες μας και άλλες να διδαχθούμε από τη ζωή των Αγίων της Εκκλησίας μας. Επίσης, ανάλογα με την περίπτωση μία ακολουθία μπορεί να ψάλλεται πιο απλά ή πιο πανηγυρικά (όταν για παράδειγμα εορτάζει ένας ναός).

Για να γίνονται λοιπόν σωστά οι ακολουθίες, πρέπει και η μουσική να είναι αυτή που χρειάζεται σε κάθε περίπτωση. Σημαντικό ρόλο σε αυτό παίζει και η έκταση του μέλους. Υπάρχουν μέλη (ύμνοι) σύντομα, αργοσύντομα και αργά. Ανάλογα με το τί χρειάζεται στην ακολουθία, πρέπει ο ψάλτης να ξέρει με ποιον τρόπο θα ψάλει. Υπάρχουν μέλη που ψάλλονται μόνο κατά έναν τρόπο, υπάρχουν όμως και άλλα που μπορεί να έχουν συντεθεί σε διάφορες εκδοχές, αργές ή συντομότερες.

Στην ορολογία της εκκλησιαστικής μουσικής, η μουσική σύνθεση ονομάζεται μελοποιία.

Οι ψάλτες έχουν χωρίσει τα μέλη σε πέντε κατηγορίες:

- α. σύντομα ειρμολογικά
- β. αργά ειρμολογικά
- γ. σύντομα στιχηραρικά
- δ. αργά στιχηραρικά
- ε. παπαδικά

Οι κατηγορίες αυτές ονομάζονται είδη μελοποιίας.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ

Εμείς προς το παρόν θα ασχοληθούμε με το **σύντομο ειρμολογικό είδος**.

Σε αυτό ανήκουν οι περισσότεροι ύμνοι που ψάλαμε μέχρι τώρα. Βασικό τους χαρακτηριστικό είναι ότι κάθε συλλαβή του ποιητικού κειμένου καταλαμβάνει συνήθως έναν ή δύο χρόνους.

Παράδειγμα:

1χρ. 1χρ. 1χρ. 1 1 1 1 1 1 2 Δ 1 2 [1+1] 1 1 2

π ρ Τους εν κα μι νω παι δας σου Σω τηρ δ' ουχ η ψα α το ου δε

1 1 1 1 1 1 2 π ρ

πα ρη νο χλη σε πο τε

Υπάρχουν δύο μουσικά έργα (βιβλία) που θεωρούνται πολύ σημαντικά για όποιον θέλει να μάθει καλά το σύντομο ειρμολογικό είδος μελοποιίας. Αυτά είναι το σύντομο «Αναστασιματάριον», που συνέθεσε ο Πέτρος Λαμπαδάριος ή Πελοποννήσιος (18ος αιώνας) και το σύντομο «Ειρμολόγιον», που συνέθεσε ο Πέτρος ο Βυζάντιος (18ος - 19ος αιώνας), μαθητής του Πέτρου Λαμπαδαρίου. Και οι δύο έζησαν και έψαλαν στην Κωνσταντινούπολη και είναι από τις σημαντικότερες μουσικές φυσιογνωμίες στην ιστορία της εκκλησιαστικής μουσικής.

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

1. Α ι νει τε αυ τον πα α ντες οι αγ γε λοι αυ του αι νει τε

αυ τον πασαι αι δυ να α μεις αυ του σοι πρε πει υ μνος τω Θε ω

Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

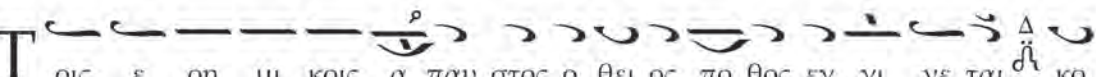
2. Δ ε ευ τε λα οι οι υ μνη σω μεν και προ σκυ νη σω μεν Χρι στον

δο ξα ζο ντες αυ του την εκ νε κρων α να στα σιν ο ο τι αυ τος

ε στι ν ο ο Θε ος η μων ο εκ της πλα νης του εχ θρου τον κο σμον

λυ τρω σα α με ε νος

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

3. Τ
 οἰς ε ρη μι κοῖς α παύ στος ο θει ος πο θος εγ γι νε ται Δ $\delta\lambda$ π q $\delta\lambda$ π q
 σμου ου σι του μα ται αι ου ε κτο ος

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

4. Ν
 ε νι κη νται της φυ σε ως οι ο ροι $\delta\lambda$ εν σοι Παρ θε νε α χρα ντε π q $\delta\lambda$ π q
 παρ θε νευ ει γάρ το κος π q και ζω ην προ μνη στέ ευ ε ται θα
 να τος π q η με τα το κον Παρ θε νος Δ $\delta\lambda$ και με τα θα να τον ζω σα π q
 σω ω ζεις α ει Δ $\delta\lambda$ Θε ο το κε την κλη ρο νο μι ι α αν σου

22.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ

Ἀπολυτίκιον Ἀναστάσεως

Ἦχος πλ.α'

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, θανάτῳ θάνατον πατήσας,
 καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι, ζῶν χαρισάμενος.

Αν κάποιος ψάλτης δεν νηστεύει τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή ή Τετάρτη ή Παρασκευή να καθαιρείται. Εκτός εάν συντρέχει ιατρικός λόγος.

69ος Κανόνας των Αγίων Αποστόλων

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Από το «Μηναίο» του ναού του σχολείου μας, βρίσκουμε -με τη βοήθεια του δασκάλου- δύο ύμνους από κάθε κατηγορία ψαλμωδίας.
3. Ακούμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει μικρές μουσικές φράσεις και προσπαθούμε να καταλάβουμε ποιες από αυτές ανήκουν στο σύντομο ειρμολογικό είδος.
4. Ακούμε το «Χριστὸς ἀνέστη» σε αργό μέλος από το Θρασύβουλο Στανίτσα και από το Γέροντα Γρηγόριο Δανιηλίδη (†2016) και συζητάμε στην τάξη τις εντυπώσεις μας καθώς και τις πιθανές διαφορές στον τρόπο ψαλσίματος.
5. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 6 έως 10 από το «Ἄξιόν ἐστιν», που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Στα αριστερά ο Γέρων Γρηγόριος και στα δεξιά ο μοναχός Στέφανος από την περίφημη συνοδεία των Δανιηλαίων.

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

23.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ), ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ. ΜΕΛΗ Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

Όπως έχουμε ξαναπεί, όλες οι ασκήσεις και πολλά από τα μέλη που έχουμε ψάλει μέχρι τώρα είναι σε πρώτο (α') ήχο και μάλιστα ανήκουν στο σύντομο ειρμολογικό είδος μελοποιίας.

Ήρθε η ώρα να εξηγήσουμε και θεωρητικά πλέον τον ήχο που ψάλλουμε τόσον καιρό!

ΗΧΟΣ Α' (σύντομος ειρμολογικός)

Ο πρώτος (α') ήχος ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά, δηλαδή αυτά που έχουμε συναντήσει μέχρι τώρα και έχουμε εξηγήσει στην ενότητα 20.

Επίσης χρησιμοποιεί τις διατονικές **φθορές** αλλά για αυτές θα κάνουμε λόγο αργότερα.

Μαρτυρία ήχου:

Ἦχος $\frac{4}{q}$ πα

Μαρτυρίες:

οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: $\frac{\pi}{q}$, $\frac{\Delta}{d\lambda}$

Φθορές:

οι διατονικές: $\frac{\nu\eta}{\rho}$ πα $\frac{\beta\upsilon}{\xi}$ γα $\frac{\delta\iota}{\phi}$ κε $\frac{\zeta\omega'}{\alpha}$ νη' $\frac{\nu\eta'}{\xi}$

Βάση:

ο φθόγγος πα

απήχημα:¹

$\frac{\pi}{q}$ $\frac{\Delta}{\lambda\epsilon}$

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον πα.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: πα, δι

Καταλήξεις:

στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον πα.

Ιδιαιτερότητα στα διαστήματα:

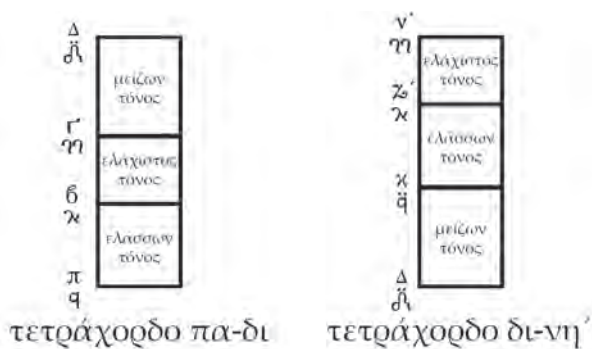
Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί.

Παράδειγμα:

$\frac{\Delta}{d\lambda}$ $\frac{\rho}{\rho}$ $\frac{\Delta}{d\lambda}$

¹ Το σύμβολο λ που βλέπετε στο διπλανό σχήμα είναι το γράμμα «ν», όπως συνηθιζόταν να γράφεται παλαιότερα. Το συναντάμε και σε μία ακόμα μορφή: λ .

Οι περισσότερες μουσικές φράσεις (θέσεις) του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος $\frac{4}{q}$ πα → μαρτυρία ήχου, βάση ο πα

πα π
Α μην

τετράχορδο δι-νη τετράχορδο πα-δι

δι (ρ) δι δι δι δι δι δι Δ → κατάληξη στον δι

Τω πα θει σου Χρι στε πα θων η λευ θε ρω θη μεν

τετράχορδο δι-νη

δι δι Δ → κατάληξη στον δι

και τη α α να στα σει σου

τετράχορδο δι-νη τετράχορδο πα-δι

δι δι δι δι δι δι δι πα π → τελική κατάληξη στον πα

εκ φθο ρας ε λυ τρω θη μεν Κυ ρι ε δο ξα σοι

Σημείωση: Όταν ψάλλουμε έναν ύμνο και η μελωδία για λίγο (με έναν ή δύο χρόνους) ξεφεύγει από τα όρια ενός συγκεκριμένου πολυχόρδου τότε αυτό θεωρείται εξαίρεση και όχι πέρασμα σε άλλο πολύχορδο.

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\frac{4}{q}$ πα

1 Ε

κε ε κρα ξα προς σε Κυ ρι ε ει πα συ ει η ελ πις μου με

ρι ις μου η εν γη ζω ω ντων

Ἡχος ὁ πα

2. Ε σω σε λα ον θαυ μα τουρ γων δε σπο ο της υ γρον θα
λα ασ της κυ μα χειρ σω σας πα λαι ε κων δε τεχ θεις εκ κο ρης
τρι βον βα την πο λου τι θη σιν η μιν ον κατ ου σι αν ι σον
τε Πα τρι και βρο τοις δο ξα α ζο ο μεν

23.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Ο ΜΟΝΟΓΕΝΗΣ ΥΙΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

«Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς»

ἤχος β'

Ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀθάνατος ὑπάρχων
καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας,
σταυρωθεὶς τε, Χριστὲ ὁ Θεός, θανάτῳ θάνατον πατήσας,
εἷς ὢν τῆς Ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι,
σῶσον ἡμᾶς.

Πρόσπεχε μήπως φεύγοντας από το ναό, αντί να ανταμειφθείς από το Θεό για τη δοξολογία που ανέπεμψες, καταδικαστείς μαζί με αυτούς που βλασφημούν το όνομά Του. Όταν κατά τη διάρκεια μιας ακολουθίας ψάλλεται κάποιος Ψαλμός ή διαβάζεται κάποια Προφητεία ή ακούγεται το Ευαγγέλιο ή διαβάζεται ο Απόστολος, το στόμα σου να ψάλλει και ο νους σου να ερευνά τα νοήματα των λεγομένων, ώστε (όπως είπε ο Απόστολος) να ψάλλεις με το πνεύμα, να ψάλλεις όμως και με το νου.

Μέγας Βασίλειος (4ος αιώνας)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του α' ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
2. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Ἐσώσε λαόν» και πάνω στον ύμνο σημειώνουμε τα βασικά συστατικά του α' ήχου, όπως ακριβώς είδαμε να γίνεται στο παράδειγμα του βιβλίου («Τῷ πάθει Σου Χριστέ»).
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις Ι | έως Ι 5 από το «Ἄξιόν ἐστιν», που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Οι Τρεις Ιεράρχες, 1552.

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

24.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΘΕΣΕΙΣ - ΗΧΟΣ Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΘΕΣΕΙΣ

Όταν ψάλλουμε, ίσως έχετε παρατηρήσει ότι υπάρχουν σημεία του μουσικού κειμένου που μας είναι πιο εύκολο να τα διαβάσουμε. Σε αυτήν την ενότητα θα καταλάβουμε γιατί συμβαίνει αυτό.

Όπως στη γλώσσα που μιλάμε ενώνουμε διάφορες λέξεις και σχηματίζονται οι φράσεις, έτσι και στην εκκλησιαστική μουσική υπάρχουν οι μουσικές λέξεις (φθόγγοι) που, όταν ενωθούν, δημιουργούν τις μουσικές φράσεις. Αυτές οι μουσικές φράσεις ονομάζονται και **θέσεις**.

Υπάρχουν δύο ειδών θέσεις:

α. Οι **κλασικές θέσεις**. Είναι οι θέσεις που καθιερώθηκαν στην εκκλησιαστική μουσική στο πέρας των αιώνων. Συνήθως, δεν γνωρίζουμε ποιος είναι ο αρχικός δημιουργός τους. Επαναλαμβάνονται συχνά στους ύμνους και για το λόγο αυτό οι ιεροψάλτες τις απομνημονεύουν και μπορούν ανά πάσα στιγμή να τις απομονώσουν και να τις ψάλουν με μεγάλη ευκολία.

β. Οι θέσεις που έχει εμπνευστεί ένας συγκεκριμένος μελοποιός. Αυτές συναντώνται πιο σπάνια και απαιτούν από μας ιδιαίτερη μελέτη.

Μάλλον καταλάβατε τώρα ποια είναι αυτά τα σημεία του μουσικού κειμένου που δεν μας δυσκολεύουν καθόλου... Φυσικά είναι αυτά που περιέχουν κλασικές θέσεις!

Ας δούμε, τώρα, κάποιες από τις κλασικές θέσεις που συναντήσαμε αυτή τη χρονιά στα σύντομα ειρμολογικά μέλη του α' ήχου.

Θέσεις στον πα:

α)
δυ να μις

β)
δε ο μαι

γ)
ε ε λε ε ος

δ)
ε λε ος

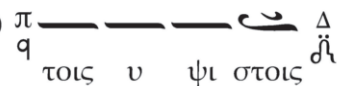
ε)
πα ντας τους αι ω νας

στ)
χω σου τα φω

Θέσεις στον δι:

α)

β)

γ)

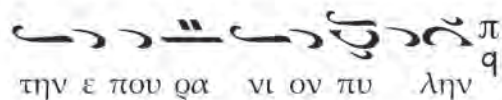
ΥΜΝΟΣ

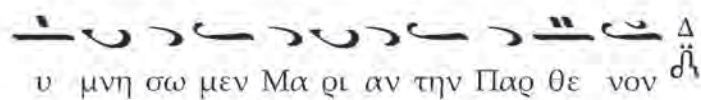
Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

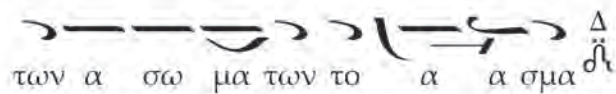

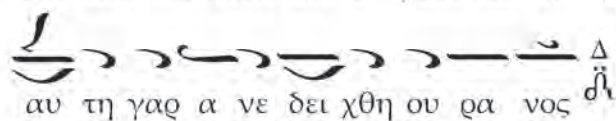

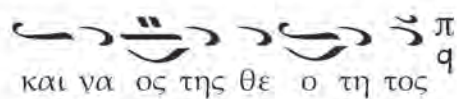

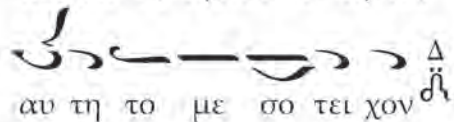

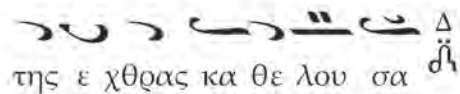

ει ρη η νην α ντει ση ξε Δ
 $\delta\lambda$

και το βασιλει ον η νε ω ξε π
 q

ταυ την ουν κα τε χο ντες Δ
 $\delta\lambda$

της πι στε ως την α γκυ ραν Δ
 $\delta\lambda$

υ πε ερ μα α χον ε χο μεν Δ
 $\delta\lambda$

τον εξ αυ της τε χθε ντα Κυ ρι ον π
 q

θαρ σει τω τοι νυν π
 q

θαρ σει τω λα ος του Θε ου Δ
 $\delta\lambda$

και γαρ αυ τος πο λε μη σει τους ε χθρους Δ
 $\delta\lambda$

ως πα ντο δυ να α μο ο ος

24.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΩΣ ΤΩΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΤΗΣ, ΤΟΥ ΣΤΑΥΡΟΥ ΣΟΥ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ

Ἀπολυτίκιον Ἁγ. Γεωργίου
 ᾠχος δ΄

Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς, καὶ τῶν πτωχῶν ὑπερασπιστῆς,
 ἀσθενούντων ἰατρός, βασιλέων ὑπέρμαχος,
 Τροπαιοφόρε Μεγαλομάρτυς Γεώργιε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

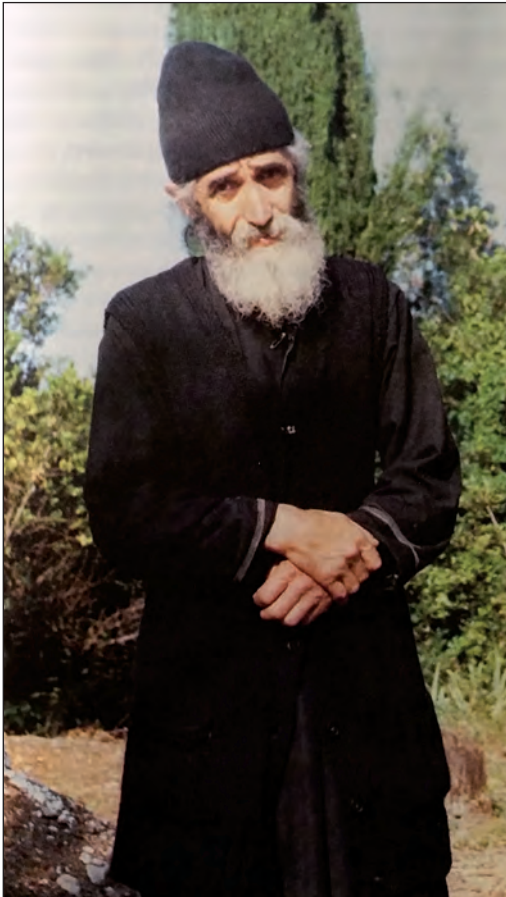
Ἀπολυτίκιον Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Ἦχος δ'

Τοῦ Σταυροῦ σου τὸν τύπον ἐν οὐρανῷ θεασάμενος,
καὶ ὡς ὁ Παῦλος τὴν κλῆσιν οὐκ ἐξ ἀνθρώπων δεξάμενος,
ὁ ἐν βασιλεῦσιν, Ἀπόστολός σου Κύριε, Βασιλεύουσιν πόλιν τῇ χειρὶ σου παρέθετο
ἦν περισώζε διὰ παντὸς ἐν εἰρήνῃ, πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου, μόνε Φιλάνθρωπε.

Βλέπεις με τη βυζαντινή μουσική πώς τα πράγματα έρχονται στη θέση τους; Μικρά παιδιά έχουν μάθει βυζαντινή μουσική. Παλιότερα δύσκολα έβρισκες έναν που να ήξερε βυζαντινή μουσική. Τώρα μικρά παιδιά ξέρουν και οι άλλοι προβληματίζονται μετά. Και τι γλυκά «γυρίσματα» έχει η βυζαντινή μουσική! Ιδίως τα καθαρά βυζαντινά έχουν διάφορα όμορφα, γλυκά «γυρίσματα». Άλλα λεπτά σαν το αηδόνι, άλλα σαν απαλό κυματάκι, άλλα δίνουν μια μεγαλοπρέπεια. Όλα αποδίδουν, τονίζουν τα θεία νοήματα. Όμως σπάνια να ακούσεις αυτά τα όμορφα «γυρίσματα». Οι περισσότεροι που ψέλνουν τα λένε λειψά, κουτσουρεμένα, καλουπωμένα. Αφήνουν κενά, τρύπες! Και το κυριότερο, τα λένε χωρίς τόνο. Απορώ! Δεν έχουν οξειές τα βιβλία τους; [...] Τελείως ρηχά τα λένε. Όλα τα πάνε ίσια, λες και πέ-

ρασε οδοστρωτήρας και τα ισοπέδωσε όλα! «Πα-νη-ζω», «πα-νη-ζω», πανίζουν-πανίζουν το φούρνο και ψωμί δεν βγάζουν! Άλλοι πάλι τονίζουν χωρίς καρδιά και τσιρίζουν. Άλλοι τα τονίζουν όλα δυνατά, τα λένε και όλα ίσια, όλα καρφωτά και νομίζεις χτυπούν καρδιά με το σκεπάρνι. Ναι, αλήθεια, ή τελείως άτονα ή σκληρά! Δεν σε ξεσηκώνουν εσωτερικά, δεν σε αλλοιώνουν. Ενώ πόσο γλυκιά είναι η καθαρή βυζαντινή μουσική! Ειρηνεύει, μαλακώνει την ψυχή.

Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης (1924 – 1994)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Τὴν παγκόσμιον δόξαν» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε.
2. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, ψάλλοντας ολόκληρο το «Ἄξιόν ἐστιν», που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Ο Όσιος Παΐσιος στην αυλή της Παναγούδας.

B' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

1.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΦΘΟΡΕΣ

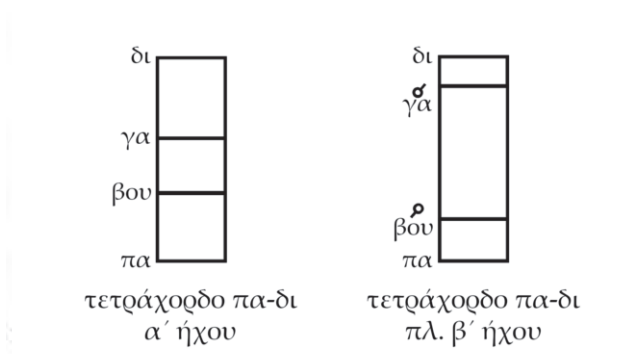
ΦΘΟΡΕΣ

Όπως γνωρίζουμε, μεταξύ δύο φθόγγων υπάρχει μία ηχητική απόσταση που λέγεται **διάστημα**. Κάθε ήχος έχει τα δικά του διαστήματα.

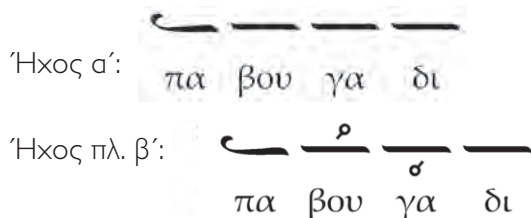
Εμείς μέχρι τώρα έχουμε διδαχθεί μόνο τα διαστήματα του πρώτου (α΄) ήχου, που είναι τα **διατονικά**.

Ο ήχος πλάγιος του δευτέρου (πλ. β΄) όμως, που ανήκει στο χρωματικό γένος, έχει διαφορετικά διαστήματα στο τετράχορδο πα – δι. Τα διαστήματα αυτά προκύπτουν αν χρησιμοποιήσουμε το τετράχορδο του α΄ ήχου και ψάλουμε τον βου πιο χαμηλά (με ύφεση) και τον γα πιο ψηλά (με δίεση).

Ας δούμε λοιπόν πλάι - πλάι τα δύο τετράχορδα πα - δι, το διατονικό του α΄ ήχου και το χρωματικό του πλ. β΄, ώστε να καταλάβουμε οπτικά τη διαφορά.

Τώρα, ο δάσκαλός μας θα ψάλει αυτά τα δύο τετράχορδα, ώστε να καταλάβουμε τη διαφορά και ακουστικά.

Ας δούμε πως θα σημειώσουμε την αλλαγή των διαστημάτων εάν ενώ ψάλλουμε έναν ύμνο σε α΄ ήχο χρειαστεί να ψάλλουμε αυτά του πλ. β΄.

Αφού ξέρουμε ότι στον πλ. β' ψάλλεται ο βου με ύφεση και ο γα με δίεση, θα μπορούσαμε να σημειώνουμε παντού τις υφέσεις και τις διέσεις αυτές. Για να μην γεμίζουμε όμως το μουσικό κείμενο με πολλές υφέσεις και διέσεις, χρησιμοποιούμε τις **φθορές**.

Φθορές ονομάζονται τα σημάδια που γράφονται πάνω ή κάτω από τους χαρακτήρες ποσότητος και ζητούν να αλλάξουμε τα διαστήματα που ψάλλουμε. Τα διαστήματα αλλάζουν από το σημείο που γράφεται η φθορά και μετά.

Κάθε φθόγγος, ανάλογα με το γένος και τον ήχο που βρίσκεται, έχει τη δική του φθορά. Για παράδειγμα ο φθόγγος πα στον α' ήχο, που ανήκει στο διατονικό γένος, έχει τη φθορά ῥ ενώ ο ίδιος φθόγγος στον πλ. β' ήχο, που ανήκει στο χρωματικό γένος, έχει τη φθορά ῖ . Αντίστοιχα, ο φθόγγος δι στον α' ήχο έχει τη φθορά ῗ ενώ ο ίδιος φθόγγος στον πλ. β' ήχο έχει τη φθορά Ῐ κ.ο.κ.

Είπαμε προηγουμένως ότι τα διαστήματα αλλάζουν από το σημείο που γράφεται η φθορά και μετά. Εάν θελήσουμε να επιστρέψουμε στα αρχικά διαστήματα, θα πρέπει να «λύσουμε» -όπως λέμε- τη φθορά. Αυτό γίνεται γράφοντας μία νέα φθορά.

Για να καταλάβουμε καλύτερα τις φθορές, ας δούμε το παρακάτω παράδειγμα και ας το ακούσουμε από το δάσκαλό μας:

Ἦχος $\frac{L}{q}$ πα

<p>Διατονικά διαστήματα α' ήχου.</p> <p>πα βου γα-δι γα βου πα</p>	+	<p>Χρωματικά διαστήματα πλ. β' ήχου, που σημειώνονται με υφέσεις και διέσεις.</p> <p>πα βου γα-δι γα βου πα</p>
<p>Χρωματικά διαστήματα πλ. β' ήχου, που σημειώνονται με τη χρωματική φθορά του πλ. β' ήχου στο φθόγγο πα.</p> <p>πα βου γα-δι γα βου πα</p>	+	<p>Διατονικά διαστήματα α' ήχου, που σημειώνονται με τη διατονική φθορά του πα. Στο ἴσον, με τη διατονική φθορά «λύνεται» η προηγούμενη χρωματική φθορά.</p> <p>πα βου γα βου πα π q</p>

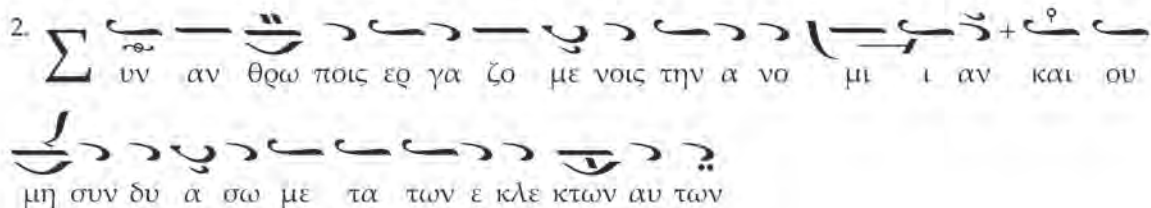
ΥΜΝΟΙ

Ἦχος $\frac{L}{q}$ πα

1. Π

ε σου νται εν αμ φι βλη στρω αυ των οι α μαρ τω λοι κα τα
μο νας ει μι ε γω ε ως αν πα ρε ελ θω

Ἦχος $\frac{L}{q}$ πα

2.
 υν αν θρω ποις ερ γα ζο με νοις την α νο μι ι αν και ου
 μη συν δυ α σω με τα των ε κλε κτων αυ των

Ἦχος $\frac{L}{q}$ πα

3.
 ευ τε λα οι υ μνη σω μεν και προ σκυ νη σω μεν Χρι στον
 δο ξα ζο ντες αυ του την εκ νε κρων α να στα σιν ο ο τι
 αυ τος ε στι ιν ο ο Θε ος η μων ο εκ της πλα νης του ε
 χθρου τον κο σμον λυ τρω σα α με ε νος

1.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟΥ ΛΙΘΟΥ ΣΦΡΑΓΙΣΘΕΝΤΟΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ

Ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος α΄

Τοῦ λίθου σφραγισθέντος ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων,
 καὶ στρατιωτῶν φυλασσόντων τὸ ἄχραντόν σου Σῶμα,
 ἀνέστης τριήμερος Σωτήρ, δωρούμενος τῷ κόσμῳ τὴν ζωήν·
 διὰ τοῦτο αἱ Δυνάμεις τῶν οὐρανῶν ἐβόων σοι ζωοδότα·
 Δόξα τῇ Ἀναστάσει σου Χριστέ, δόξα τῇ βασιλείᾳ σου,
 δόξα τῇ οἰκονομίᾳ σου, μόνε φιλόνηθρωπε.

15ος Κανόνας Συνόδου της Λαοδικείας (367 μ. Χ.)

Κανείς άλλος δεν επιτρέπεται να ψάλλει στην Εκκλησία, εκτός από τους καθορισμένους ψάλτες που ψάλλουν από τον άμβωνα (ψαλτήρι) και μέσα από τα βιβλία.

Πηγή: Παπαδόπουλου, Γ. (1890). *Συμβολαί εις την Ιστορίαν της παρ' ημίν Εκκλησιαστικής Μουσικής*. Αθήνα: Τυπογραφείο και Βιβλιοπωλείο Κουσουλίνου και Αθανασιάδου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Από την αγιορείτικη ψαλτική παράδοση ακούμε στίχους από τον πολυέλεο «Δούλοι Κύριον» του Πέτρου Λαμπαδαρίου σε ήχο πλ. α΄. Ψάλλει ο διακο-Διονύσης Φιρφιρής μαζί με πατέρες των Δανιηλαίων και των Θωμάδων.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 10 απ' ό το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Πατέρες των Δανιηλαίων και των Θωμάδων εισέρχονται ψάλλοντας στην Τράπεζα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

2.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΠΑΡΑΧΟΡΔΗ

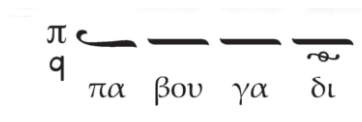
ΠΑΡΑΧΟΡΔΗ

Συνήθως οι φθορές γράφονται στον φθόγγο που ανήκουν. Η φθορά του πα θα γραφεί στον πα. Η φθορά του δι στον δι, κ.ο.κ. Για παράδειγμα, στην προηγούμενη ενότητα είδαμε ότι η χρωματική φθορά του πα του πλ. β' ήχου, γράφηκε στον πα του α' ήχου.

Σε αυτόν τον κανόνα όμως, όπως θα δούμε, υπάρχουν και εξαιρέσεις.

Παραχορδή λέγεται η τοποθέτηση μίας φθοράς σε διαφορετικό φθόγγο από αυτόν στον οποίο κανονικά ανήκει.

Παράδειγμα:

Βλέπουμε στο παράδειγμα ότι η φθορά του πα του πλ. β' δεν μπαίνει στον πα αλλά στον δι του α' ήχου.

Σε μία τέτοια περίπτωση παραχορδής, από το σημείο που γράφεται η φθορά και μετά ψάλλουμε την παραλλαγή με τις ονομασίες των φθόγγων και τα διαστήματα που ζητά η φθορά.

Ας ακούσουμε τώρα τον δάσκαλό μας να ψάλλει το παρακάτω και έπειτα ας επαναλάβουμε κι εμείς.

Παράδειγμα:

Ήχος $\frac{4}{q}$ πα

πα	βου	γα	(δι=)πα	(κε=)βου	(ζω'=)γα	(νη=)δι

↓

Η χρωματική φθορά του πλ. β' του πα γράφεται στον δι και τον μετονομάζει σε πα του πλ. β' ήχου.

↓

Ο κε πλέον ψάλλεται ως βου και μάλιστα με ύφεση, καθώς αυτό ζητούν τα διαστήματα του πλ. β' ήχου.

↓

Ο ζω πλέον ψάλλεται ως γα και μάλιστα με διέση, καθώς αυτό ζητούν τα διαστήματα του πλ. β' ήχου.

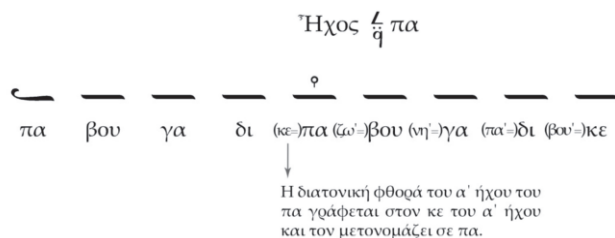
↓

Ο νη πλέον ψάλλεται ως δι.

Παραχορδή όμως μπορεί να έχουμε όχι μόνο με τη χρήση φθορών διαφορετικών ήχων αλλά και με τη χρήση φθορών του ίδιου ήχου.

Ας δούμε στο παρακάτω παράδειγμα μία τέτοια περίπτωση και ας την ψάλουμε αφού ακούσουμε πρώτα τον δάσκαλό μας.

Παράδειγμα:

Γιατί όμως να βάλουμε μία φθορά του α' ήχου σε ένα μέλος που είναι ήδη σε α' ήχο;

Ας δούμε λοιπόν γιατί στο παραπάνω παράδειγμα γράφτηκε η διατονική φθορά του πα στο φθόγγο κε:

Στο παρακάτω σχήμα μπορούμε να δούμε τι διαστήματα υπάρχουν μεταξύ των φθόγγων κε-ζω'-νη'-πα'-βου' και πα-βου-γα-δι-κε στον α' ήχο, σύμφωνα με όσα έχουμε διδαχθεί για το διατονικό γένος και να καταλάβουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές.

βου'	ελάσσων τόνος	κε	μείζων τόνος
πα'	μείζων τόνος	δι	μείζων τόνος
νη'	ελάχιστος τόνος	γα	ελάχιστος τόνος
ζω'	ελάσσων τόνος	βου	ελάσσων τόνος
κε		πα	

Έτσι λοιπόν, αν στον κε βάλουμε τη διατονική φθορά του πα (όπως στο τελευταίο παράδειγμα), αλλάζουν τα διαστήματα από εκεί και μετά, όπως εξηγήσαμε προηγουμένως.

Άρα, αντί να ψάλουμε το διάστημα κε – ζω' θα ψάλουμε το διάστημα πα – βου, το οποίο παρατηρούμε ότι είναι ίδιο με το κε – ζω' και ισούται με ελάσσονα τόνο.

Αντί να ψάλουμε το διάστημα ζω' - νη' θα ψάλουμε το διάστημα βου – γα, το οποίο πάλι είναι το ίδιο με το ζω' - νη' και ισούται με ελάχιστο τόνο.

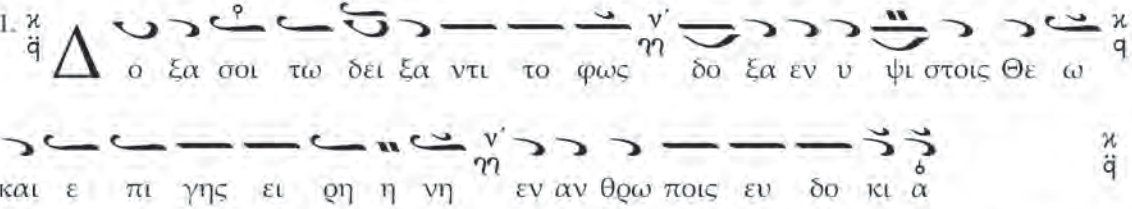
Αντί να ψάλουμε το διάστημα νη' - πα' θα ψάλουμε το διάστημα γα – δι, το οποίο πάλι είναι το ίδιο με το νη' - πα' και ισούται με μείζονα τόνο.

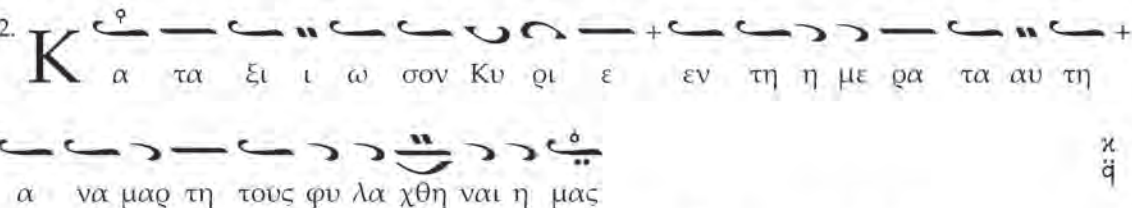
Τέλος, αντί να ψάλουμε το διάστημα πα' - βου' θα ψάλουμε το διάστημα δι – κε. Εδώ θα παρατηρήσουμε ότι υπάρχει διαφορά. Το εν λόγω διάστημα έχει γίνει μείζων τόνος και όχι ελάσσων. Αυτός ήταν και ο λόγος που μπήκε αυτή η φθορά του πα στον κε και είχαμε αυτήν την παραχορδή.

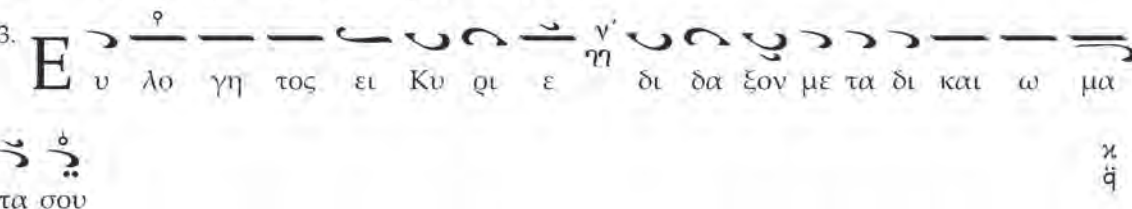
Για να κατανοήσουμε καλύτερα την παραχορδή θα ψάλουμε σε αυτήν την ενότητα κάποιους ύμνους στον πλάγιο του πρώτου (πλ. α'), σε σύντομο ειρμολογικό μέλος, ενώ στην επόμενη ενότητα θα διδαχθούμε αναλυτικά και τη θεωρία του ήχου αυτού.

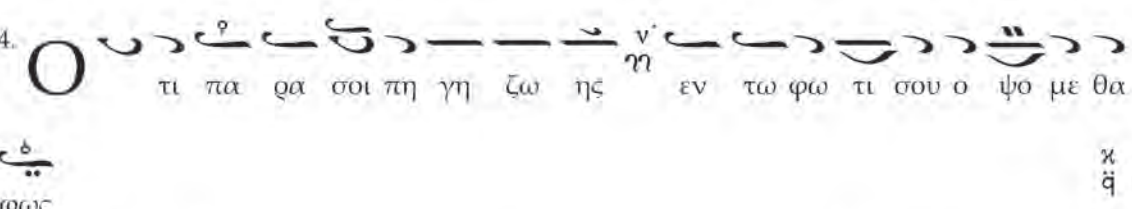
Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους η βάση μας είναι ο φθόγγος κε και όχι ο πα.

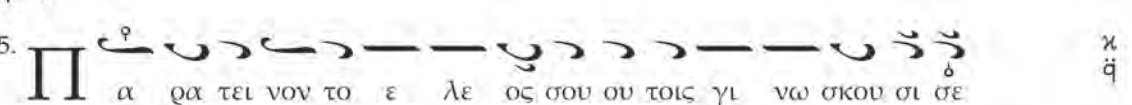
ΥΜΝΟΙ

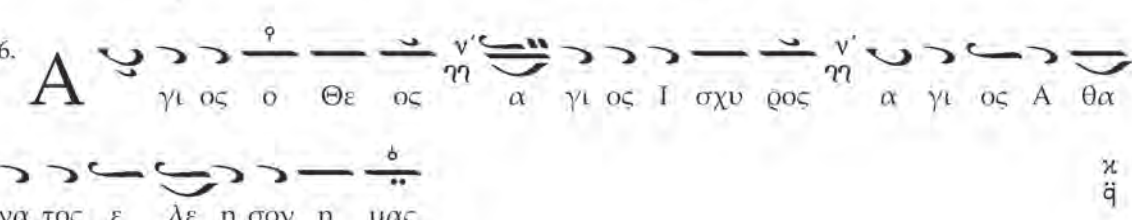
1.

Δ ό ξα σοι τώ δεί ξα ντι το φως δό ξα εν υ ψι στοις Θε ω
και ε πι γης ει ρη η νη εν αν θρω ποις ευ δο κι α
2.

Κ α τὰ ξι ι ω σον Κυ ρι ε εν τη η με ρα τα αυ τη
α να μαρ τη τούς φυ λα χθη ναι η μας
3.

Ε υ λο γη τος ει Κυ ρι ε δι δα ξον με τα δι και ω μα
τα σου
4.

Ο τι πα ρα σοι πη γη ζω ης εν τω φω τι σου ο ψο με θα
φως
5.

Π α ρα τει νον το ε λε ος σου ου τοις γι νω σκου σι σε
6.

Α γι ος ο Θε ος α γι ος Ι σχυ ρος α γι ος Α θα
να τος ε λε η σον η μας

2.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗΝ ΤΙΜΙΩΤΕΡΑΝ (ΗΧΟΣ Α')

Ἡ Τιμιωτέρα
(Θ' Ὡδή τῆς Θεοτόκου)
Ἦχος α'

Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ, καὶ ἑνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεείμ,
τὴν ἀδιαφθόρως, Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν.
Στίχ.: Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ
τῷ Σωτῆρι μου.

Και ἡ ψαλτική εἶναι μία διακονία. Γι' αὐτὸ ὁ ἱερέας εὐχεται καὶ «ὑπὲρ τῶν ψαλλόντων». Ὁ ψάλτης ἀντιπροσωπεύει ὅλο το λαὸ που ἐκκλησιάζεται. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ἄλλοι δὲν χρειάζεται νὰ λένε τὸ «Κύριε ἐλέησον» με τὸ νοῦ τους ἀλλὰ νὰ περιμένουν μόνο ἀπὸ ἓνα «Κύριε ἐλέησον» τοῦ ψάλτη. Παλιὰ ἐφέλναν ὅλοι οἱ πιστοὶ μαζί καὶ κανονικά αὐτὸ εἶναι τὸ σωστό. Ἐπειδὴ ὅμως γινόταν χασμωδία καὶ σύγχυση, ἡ Ἐκκλησία —που εἶναι τὸ σύνολο τῶν πιστῶν— διαλέγει ὅσους γνωρίζουν νὰ ψάλλουν καὶ ἔχουν καλὴ φωνὴ καὶ λίγη ευλάβεια καὶ ὀρίζει νὰ ψάλλουν μόνο αὐτοί. Οἱ υπόλοιποι παρακολουθοῦν καὶ ψάλλουν νοερῶς καὶ χαίρουνται, γιατί πρόσφεραν μερικὸς ἀνθρώπους γιὰ νὰ δοξολογήσουν τὸ Θεό.
—Αὐτός, γέροντα, που ἀπλῶς παρακολουθεῖ, τί προσφέρει στο Θεό;
—Αφοῦ παρακολουθεῖ καὶ εὐχαριστιέται με τὴ δοξολογία τοῦ Θεοῦ, δὲν ευαρεστεῖται με αὐτόν ὁ Θεός; Εἶναι καὶ αὐτὸ μια προσφορά στο Θεό.

Ὁσιος Παῖσιος ὁ Ἀγιορείτης (1924 – 1994)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Ἀντιγράφουμε τοὺς δύο πρώτους ὕμνους τῆς Ἑνότητας.
2. Ἀπὸ τὸν Δημοσθένη Παϊκόπουλο ἀκούμε τὰ Ἀπολυτίκια τῶν Κατανυκτικῶν Ἑσπερινῶν τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακοστῆς «Θεοτόκε Παρθένε» σὲ ἦχο πλ. α' (σύντομο εἰρμολογικό).
3. Χωρίζομαστε σὲ δύο χοροὺς καὶ ψάλλουμε τὸν ὕμνο «Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ», σὲ ἦχο α', μαζί με τὸ στίχο, χωρὶς μουσικὸ κείμενο. Οἱ στίχοι ψάλλονται μονωδιακά. Ὁ δάσκαλος διδάσκει τὸν τρόπο καὶ ὀρίζει ποιοὶ μαθητὲς θὰ ψάλλουν τοὺς στίχους (μποροῦμε νὰ βρούμε καὶ τοὺς υπόλοιπους ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ ναοῦ). Καὶ τοὺς δύο χοροὺς τοὺς διευθύνει ὁ δάσκαλος.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὴ φράση II ἀπὸ τὸ Κοινωνικόν, που βρίσκεται στο Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Χειρόγραφο 740, I. Μ. Ἰβήρων,
Ἅγιον Ὅρος, ἀρχὲς 18ου αἰώνα.

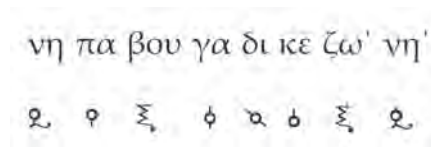
ΕΝΟΤΗΤΑ 3

3.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΑΤΟΝΙΚΕΣ ΦΘΟΡΕΣ, ΗΧΟΣ ΠΛ. Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

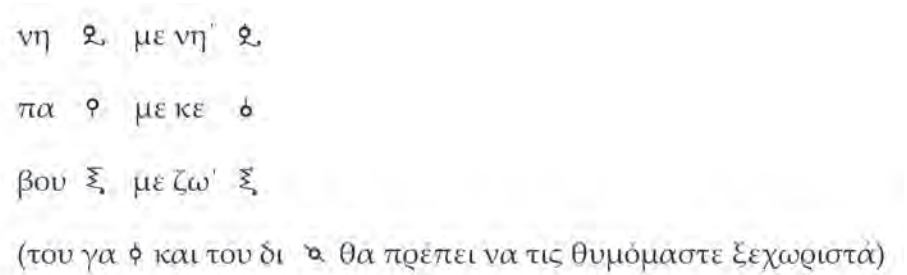
ΔΙΑΤΟΝΙΚΕΣ ΦΘΟΡΕΣ

Οι διατονικοί ήχοι, δηλαδή ο α', ο πλ. α', ο δ' και ο πλ. δ', έχουν κοινές μαρτυρίες, κοινά διαστήματα και κοινές φθορές.

Οι φθορές του διατονικού γένους είναι οι εξής:

Είναι πολύ σημαντικό να ξέρουμε καλά αυτές τις φθορές. Ένα μικρό κόλπο για να τις θυμόμαστε πιο εύκολα είναι να τις μάθουμε ανά ζεύγη:

Όταν σε ένα μουσικό κείμενο μπει μια φθορά, αυτόματα επηρεάζονται και οι μαρτυρίες που ακολουθούν. Για το λόγο αυτό θα δείτε παρακάτω να γράφουμε, για παράδειγμα, ως μαρτυρία του κε αυτήν: \mathfrak{K} και όχι τη συνηθισμένη, δηλαδή αυτήν: \mathfrak{K} .

Πιο αναλυτικά όμως θα μιλήσουμε για αυτό το θέμα στην επόμενη ενότητα.

ΗΧΟΣ ΠΛ. Α' (σύντομος ειρμολογικός)

Ήδη από την προηγούμενη ενότητα γνωρίσαμε τον πλάγιο του πρώτου (πλ. α') και ψάλαμε λίγους ύμνους στον ήχο αυτό. Σήμερα θα γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του.

Ο ήχος πλ. α' ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Πρέπει να τονίσουμε ότι ο ήχος παρουσιάζει μία ιδιαιτερότητα αφού σημειώνεται με μόνη παραχορδή, με τον κε δηλαδή να ψάλλεται ως πα. Αντίστοιχα λοιπόν μεταβάλλονται τα διαστήματα και οι μαρτυρίες του, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Μαρτυρία ήχου: $\tau\text{H}\chi\text{o}\varsigma \lambda\pi\tilde{\alpha}$ ΚΕ

Μαρτυρίες: οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής:

Φθορές: οι διατονικές: νη πα βου γα δι κε ζω' νη'
Ϸ ϣ ξ ο υ φ ψ Ϻ ϻ

Βάση: ο φθόγγος κε (τον θεωρούμε ως πα)

Απήχημα: $\kappa \overset{\circ}{\underset{\circ}{\text{q}}} \text{λε}$

Όταν παραλείπουμε το σπήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον κε.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: κε (ως πα), νη' (ως γα)

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον κε και στον νη΄ ενώ στο τέλος του ύμνου στον κε.

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

a.

δ'
 π'
 δ'
 ν'
 γ'
 ζ'
 κ'

φ
 $\kappa \epsilon = \kappa \eta$

Ας το ψάλουμε:

$\kappa \varphi$ — — — — — δ' φ $\kappa \eta$

πεντάχορδο κε-βου' (ως πα-κε)

β.

$\varphi_{KE} = \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix}$

Ας το ψάλλουμε:

$\gamma \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix} \begin{matrix} \gamma \\ \alpha \end{matrix}$

τρίχορδο γα-κε (ως ζω-πα)

3.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ ΕΥΛΟΓΗΤΑΡΙΑ (ΣΥΝΤΟΜΑ). ΜΕΡΟΣ Α'

Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια

Ἦχος πλ. α'

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Τῶν Ἀγγέλων ὁ δῆμος, κατεπλάγη ὁρῶν σε, ἐν νεκροῖς λογισθέντα,
τοῦ θανάτου δὲ Σωτήρ, τὴν ἰσχὺν καθελόντα, καὶ σὺν ἑαυτῷ τὸν Ἄδὰμ ἐγείραντα,
καὶ ἐξ Ἄδου πάντας ἐλευθερώσαντα.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.
Τὶ τὰ μύρα, συμπαθῶς τοῖς δάκρυσιν, ὦ Μαθήτριάι κιρνᾶτε;
ὁ ἀστράπτων ἐν τῷ τάφῳ Ἄγγελος, προσεφθέγγετο ταῖς Μυροφόροις·
Ἰδετε ὑμεῖς τὸν τάφον καὶ ἦσθητε· ὁ Σωτὴρ γὰρ ἐξανέστη τοῦ μνήματος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Μαθαίνουμε να γράφουμε «ἀπ' ἐξω» τις διατονικές μαρτυρίες.
2. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ὕμνους της Ενότητας.
3. Από τον Κωνσταντῖνο Πρίγγο και το Θρασύβουλο Στανίτσα ἀκούμε τα ἀργὰ Εὐλογητάρια του Πέτρου Λαμπαδαρίου, το 1961 στον πατριαρχικό ναό του Ἀγίου Γεωργίου, στο Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως. Μαζί τους συμψάλλουν οἱ μικροὶ κανονάρχες των δύο χορῶν.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 3 ἀπὸ το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

4.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ, ΣΧΕΣΗ ΦΘΟΡΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, ΗΧΟΣ ΠΛ. Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

MARTYRIΕΣ ΤΩΝ ΦΘΟΓΓΩΝ

Οι μαρτυρίες των φθόγγων αποτελούνται από δύο μέρη:

- β. Από το μαρτυρικό σημείο (**η για τον πα, χ για τον βου**).

Παράδειγμα:

π \longrightarrow αρχικό γράμμα του φθόγγου πα
 q \longrightarrow μαρτυρικό σημείο

Η ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΦΘΟΡΩΝ ΜΕ ΤΙΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

Όπως αναφέραμε και στην προηγούμενη ενότητα, οι φθορές επηρεάζουν και τις μαρτυρίες που ακολουθούν. Έτσι όταν συναντάμε μία φθορά, για να καταλάβουμε ποια μαρτυρία ακολουθεί πρέπει να κάνουμε τα εξής βήματα:

- α. Ψάλλουμε το κείμενο παραλλαγή μέχρι το σημείο που πρόκειται να γράψουμε τη μαρτυρία. Το ψάλλουμε σαν να μην υπάρχει φθορά και γράφουμε το αρχικό γράμμα του φθόγγου στον οποίο καταλήξαμε.

Παράδειγμα:

$$\begin{array}{ccccccc} \kappa & \frown & \text{---} & \xrightarrow{(\phi)} & \frown & \frown & \kappa \\ \ddot{q} & & \zeta\omega & \nu\eta & \zeta\omega & \kappa\epsilon & \end{array}$$

- β. Ψάλλουμε το κείμενο παραλλαγή από το σημείο που βρίσκεται η φθορά (όχι πιο πριν) μέχρι το σημείο που πρόκειται να γράψουμε τη μαρτυρία, προφέροντας τους φθόγγους που μας δείχνει η φθορά.

Παράδειγμα:

κ — — — — — ϕ — — — — — κ
 — — — — — γα βου πα

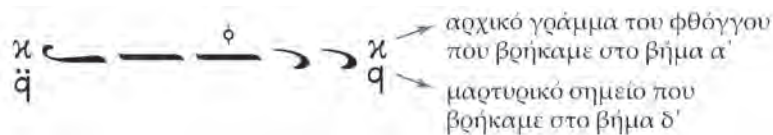
- γ. Βρίσκουμε τη μαρτυρία του φθόγγου στον οποίο καταλήξαμε, ανάλογα με το γένος και τον ήχο που μας υποδεικνύει η φθορά.

Παράδειγμα:

$\kappa \xrightarrow{\phi} \kappa$ διατονική φθορά του γα
 $\tilde{\alpha} \xrightarrow{\gamma} \alpha$ καταλήξαμε στον πα, άρα πρέπει να βρούμε τη διατονική μαρτυρία του πα, η οποία είναι η εξής:
 $\pi \rightarrow$ αρχικό γράμμα του φθόγγου πα
 $\eta \rightarrow$ μαρτυρικό σημείο του φθόγγου πα στο διατονικό γένος

δ. Από τη μαρτυρία που βρήκαμε χρειαζόμαστε μόνο το μαρτυρικό της σημείο, το οποίο το γράφουμε κάτω από το αρχικό γράμμα του φθόγγου που είχαμε γράψει στο βήμα α.

Παράδειγμα:

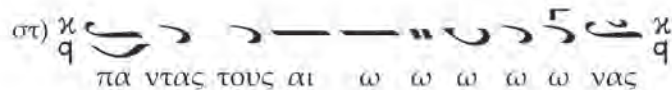
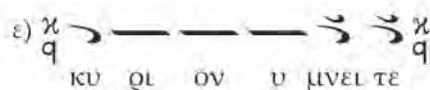
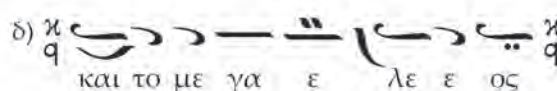
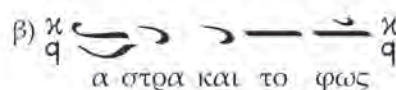
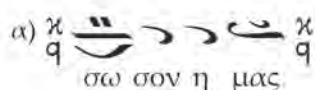
Άρα λοιπόν εξαιτίας της φθοράς άλλαξε και η μαρτυρία μας από $\begin{smallmatrix} \text{κ} \\ \text{q} \end{smallmatrix}$ σε $\begin{smallmatrix} \text{κ} \\ \text{q} \end{smallmatrix}$.

Συνοψίζοντας, όταν έχουμε μαρτυρία μετά από φθορά, το αρχικό γράμμα του φθόγγου της μαρτυρίας εξαρτάται από την παραλλαγή **χωρίς τη φθορά** ενώ το μαρτυρικό σημείο της μαρτυρίας εξαρτάται από την παραλλαγή **με τη φθορά**.

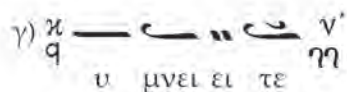
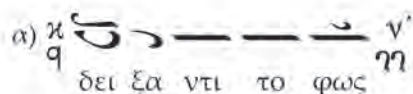
ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΠΛ. Α΄ ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του πλ. α΄ ήχου, σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον κε:

Θέσεις στον νη΄:

4.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ ΕΥΛΟΓΗΤΑΡΙΑ (ΣΥΝΤΟΜΑ). ΜΕΡΟΣ Β'

Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια

Ἦχος πλ. α'

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Λίαν πρωΐ, Μυροφόροι ἔδραμον, πρὸς τὸ μνήμά σου θρηνολογοῦσαι·
 ἀλλ' ἐπέστη, πρὸς αὐτὰς ὁ Ἄγγελος, καὶ εἶπε· θρήνου ὁ καιρὸς πέπαυται, μὴ κλαίετε,
 τὴν Ἀνάστασιν δέ, Ἀποστόλοις εἵπατε.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου.

Μυροφόροι γυναῖκες, μετὰ μύρων ἐλθοῦσαι, πρὸς τὸ μνήμά σου, Σῶτερ ἐνηχοῦντο.
 Ἄγγελος δε, πρὸς αὐτὰς ἔφη λέγων· Τὶ μετὰ νεκρῶν, τὸν ζῶντα λογίζεσθε;
 ὡς Θεὸς γάρ, ἔξανεστή τοῦ μνήματος.

Το γεγονός ότι οι σπουδαιότεροι υμνωδοί, μελωδοί και υμνογράφοι υπήρξαν επιφανείς Πατέρες, διαπρεπεῖς θεολόγοι και Ἅγιοι της Εκκλησίας με έντονα λειτουργικά βιώματα, δημιουργεῖ αἶσθημα ασφάλειας ότι τα θεσπισθέντα και παραδοθέντα περί την ψαλμωδία έχουν την ευωδία και την Χάρη του Ἁγίου Πνεύματος, το οποίο πιστεύουμε ως διδάσκαλο και εμπνευστή της ιερᾶς υμνωδίας.

Πηγή: Βουρλής Αθ. (2005). *Προχριστιανική και χριστιανική Ὑμνογραφία και Μουσική*. Αθήνα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

5.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ), ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ Δ' (σύντομος ειρμολογικός)

Μέχρι τώρα έχουμε μάθει να ψάλλουμε σύντομα ειρμολογικά μέλη σε δύο «συγγενείς» ήχους, στον πρώτο και στον πλάγιο του πρώτου. Σήμερα θα γνωρίσουμε τον τέταρτο (δ') ήχο. Ο δ' μοιάζει κάπως με τους δύο προηγούμενους ήχους αλλά έχει και αρκετές ιδιαιτερότητες.

Πριν όμως γνωρίσουμε τις λεπτομέρειες, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον δ' ήχο.

Ήχος δ'

Ε κ νε ο τη το ος μου πολ λα πο λε μει με πα θη

αλλ αυ τος α ντι λα βου δ' και σω σον σω τηρ μου

Ο δ' στα ειρμολογικά μέλη ονομάζεται και **λέγετος**. Ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Μαρτυρία ήχου:

Ήχος δ' ή Ήχος λ'τος βου

Μαρτυρίες:

οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: π, δ, Δ

Φθορές:

οι διατονικές:

νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

ρ ρ ξ ρ α ο ξ ρ

Βάση:

ο φθόγγος βου

Απήχημα:

δ
λ
λε

Όταν παραλείψουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον βου.

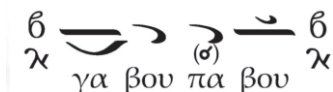
Δεσπόζοντες φθόγγοι: βου, δι

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα, στον βου και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον βου.

Ιδιαιτερότητες στα διαστήματα:

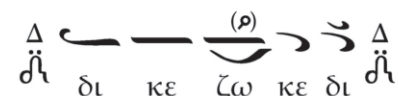
α. Συνήθως ο πα ψάλλεται με δίεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί πάνω στο μουσικό κείμενο.

Παράδειγμα:

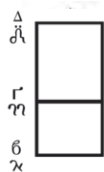
β. Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί πάνω στο μουσικό κείμενο.

Παράδειγμα:

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

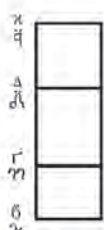

τριχορδο βου-δι

Ας το ψάλουμε:

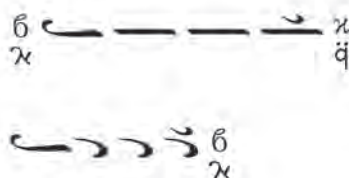
β.

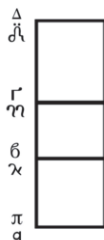
τετραχορδο βου-κε

→ συνήθως ο κε ψάλλεται λίγο πιο χαμηλά

Ας το ψάλουμε:

γ.

τετραχορδο πα-δι

Ας το ψάλουμε:

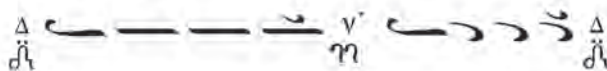

δ.

τετραχορδο δι-νη'

Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη Θεωρία.

Ἦχος $\frac{\delta}{\chi}$ → μαρτυρία ήχου,
βάση ο βου

βου → απήχημα

λιε τρίχορδο βου-δι

βου βου δι δι δι δι δι δι βου βου $\frac{\delta}{\chi}$ → κατάληξη
στον βου

Α γι ω πνευ μα τι θε ο γνω σι ας πλου τος

τετράχορδο πα-δι

βου βου δι $\frac{\pi}{\eta}$ → κατάληξη
στον πα

(σ) θε ω ρι ας και σο φι ας

τρίχορδο βου-δι

βου βου δι (σ)

πα ντα γαρ εν του τω

τετράχορδο δι-νη'

δι δι δι δι $\frac{\Delta}{\delta\lambda}$ → κατάληξη
στον δι

τα πα τρω α δογ μα τα

τετράχορδο βου-κε

δι δι δι βου βου $\frac{\delta}{\chi}$ → τελική κατάληξη
στον βου

ο λο γος εκ κα λυ πτει

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος $\frac{\delta}{\chi}$

1. Ε $\frac{\delta}{\chi}$ αλλ

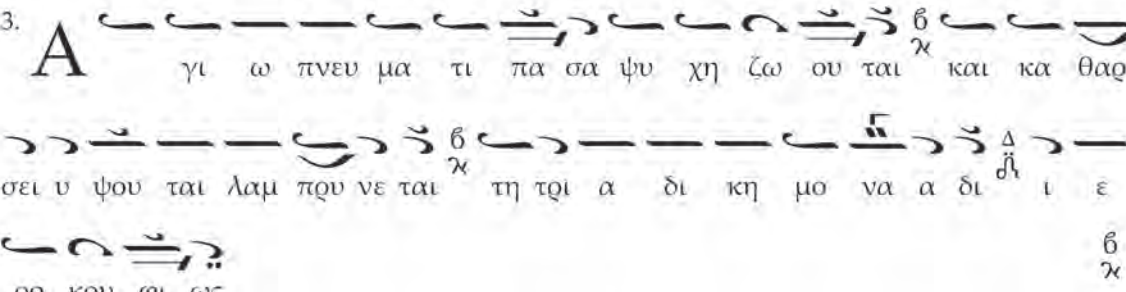
κ νε ο τη το ος μου πολ λα πο λε μει με πα θη

αυ τος α ντι λα βου $\frac{\Delta}{\delta\lambda}$ και σω σον σω τηρ μου $\frac{\delta}{\chi}$

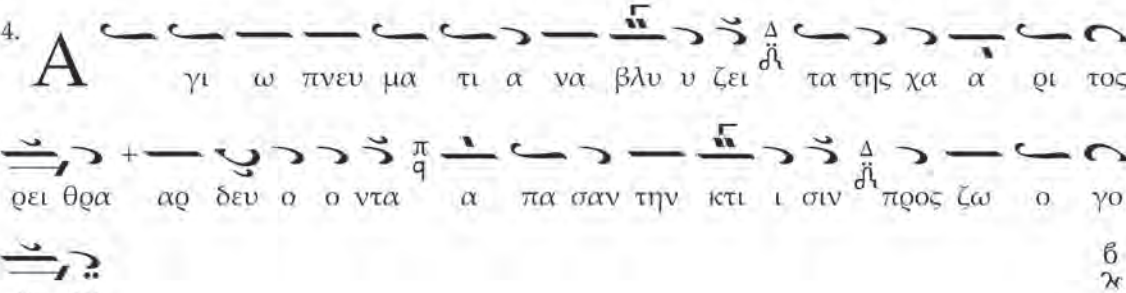
2. Ο $\frac{\Delta}{\delta\lambda}$ ου

ι μι σου ντες Σι ων αι σχυν θη τε α πο του κυ ρι ου

ως χορ τος γαρ πυ ρι $\frac{\Delta}{\delta\lambda}$ ε σε σθε α πε ξη ραμ με νοι $\frac{\delta}{\chi}$

3.

 Α γι ω πνευ μα τι πα σα ψυ χη ζω ου ται και κα θαρ
 σει υ ψου ται λαμ πρυ νε ται τη τρι α δι κη μο να α δι ι ε
 ρο κυ φι ως

4.

 Α γι ω πνευ μα τι α να βλυ υ ζει τα της χα α ρι τος
 ρει θρα αρ δευ ο ο ντα α πα σαν την κτι ι σιν προς ζω ο γο
 νι αν

5.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ ΕΥΛΟΓΗΤΑΡΙΑ (ΣΥΝΤΟΜΑ). ΜΕΡΟΣ Γ'

Ἀναστάσιμα Εὐλογητάρια

Ἦχος πλ. α'

Δόξα... Τριαδικὸν

Προσκυνοῦμεν Πατέρα, καὶ τὸν τοῦτου Υἱόν τε, καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα,
τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ἐν μιᾷ τῇ οὐσίᾳ, σὺν τοῖς Σεραφεῖμ, κράζοντες τό· Ἅγιος, Ἅγιος,
Ἅγιος εἶ, Κύριε.

Καὶ νῦν ... Θεοτοκίον

Ζωοδότην τεκοῦσα, ἐλυτρώσω Παρθέने, τὸν Ἀδὰμ ἁμαρτίας,
χαρμονὴν δὲ τῇ Εὐᾷ, ἀντὶ λύπης παρέσχες, ρεύσαντα ζωῆς, ἔθυνε πρὸς ταύτην δέ,
ὁ ἐκ σοῦ σαρκωθείς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Ἀλληλούϊα, Ἀλληλούϊα, Ἀλληλούϊα. Δόξα σοι ὁ Θεός (ἐκ γ').

Σκοπὸς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς

Ἡ μουσικὴ εἶναι ἓνα μεγάλο δῶρο τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ γλυκιὰ λαλιά που βγαίνει ἀπὸ
το υπέροχο φυσικὸ ὄργανο τοῦ ἀνθρώπου· τῆ φωνῆ, ἡ ὁποία ἐκδηλώνει με θαυ-
μαστό τρόπο διάφορα αἰσθήματα τῆς καρδιάς του.

Οἱ ἅγιοι καὶ σοφοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας αξιοποίησαν τὸ θεῖο δῶρο τῆς

μουσικής και δημιούργησαν ύμνους και ωδές ενώ εμπλούτισαν τις ιερές ακολουθίες με μελωδία και ρυθμό μέχρι και σήμερα που ψάλλουμε την εκκλησιαστική μουσική.

Σκοπός της εκκλησιαστικής μουσικής είναι, προσευχόμενος ο άνθρωπος να αισθάνεται (μέσω της μουσικής) βαθύτερα και από καρδιάς τη χαρά και τη λύπη, την ψυχική ανάταση καθώς και την κατάνυξη. «Ἄδοντες και ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν τῷ Κυρίῳ...», όπως μας λέγει και ο Απόστολος Παύλος.

Ψάλλοντας λοιπόν τη βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική, όπως ακριβώς μας την παρέδωσαν και δίδαξαν οι θεόπνευστοι Πατέρες και Διδάσκαλοί μας, επιτυγχάνουμε σίγουρα αυτόν τον σκοπό «εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων».

Πηγή: Παϊκόπουλος Δημοσθένης (2019) τέως Ἄρχων
Δομέστικος (1958-1962) της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας
– Από ανέκδοτη επιστολή του προς το «Σχολεῖον Ψαλτικῆς»

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Ακούμε το δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο δ' και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους από ένα μικρό μέρος της Θεωρίας του δ' ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση I από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

6.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΕΛΞΕΙΣ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΕΛΞΕΙΣ

Μέχρι τώρα έχουμε αναφερθεί αρκετές φορές στα μουσικά διαστήματα και στα είδη των τόνων (μείζονες, ελάσσονες, ελάχιστοι, κτλ.). Παρόλα αυτά, στην πράξη τα διαστήματα δεν είναι τόσο σταθερά όσο παρουσιάζονται στη θεωρία. Μπορεί να μεταβληθούν, δηλαδή να μεγαλώσουν ή να μικρύνουν χωρίς αυτό να σημειωθεί με κάποια δίεση ή ύφεση στο μουσικό κείμενο. Αυτό στην εκκλησιαστική μουσική είναι το φαινόμενο των έλξεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα έλξης είναι αυτό που αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα. Ότι ο πα στον δ' ήχο συχνά ψάλλεται με δίεση ακόμα και αν δεν είναι γραμμένη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση αυτό συμβαίνει γιατί ο βου – που κυριαρχεί στη μελωδία- «έλκει», δηλαδή τραβάει προς το μέρος του τον αμέσως προηγούμενο φθόγγο, που είναι ο πα.

Προσοχή! Εμείς θα εξετάζουμε μόνο τις σημαντικότερες έλξεις κάθε ήχου. Για να μάθουμε να τις ψάλλουμε όλες σωστά (δηλαδή, να ακούγονται φυσικά), θα πρέπει να φροντίσουμε να έχουμε σωστά ακούσματα.

ΥΜΝΟΙ

Ήχος β'
κ

1. Π α σά πνο η αι νε σά α τώ τον Κυ ρι ον αι νει τε τον

Κυ ρι ον εκ των ου ρα νων αι νει τε αυ τον εν τοις υ ψι στοις σοι

πρε πει υ μνος τω Θε ω

2. Α ι νει ει τε αυ τον πα α ντες οι αγ γε λοι αυ του αι

νει τε αυ τον πασαι αι δυ να α μεις αυ του σοι πρε πει υ μνος

τω Θε ω

Ἦχος β̣
κ

3. Κ υ ρ ι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σο ον μου ει σα κου
 σον μου Κυ ρι ι ε Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σον μου
 προ σχεις τη φω νη της δε η σε ω ως μου εν τω κε κρα γε ναι
 με προς σε ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

4. Κ α τευ θυν θη η τω η προ σευ χη μου ως θυ μι α μα ε
 νω πι ον σου ε παρ σις των χει ρων μου θυ σι α ε σπε ρι νη
 ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

6.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟΝ ΣΥΝΑΝΑΡΧΟΝ ΛΟΓΟΝ ΠΑΤΡΙ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙ

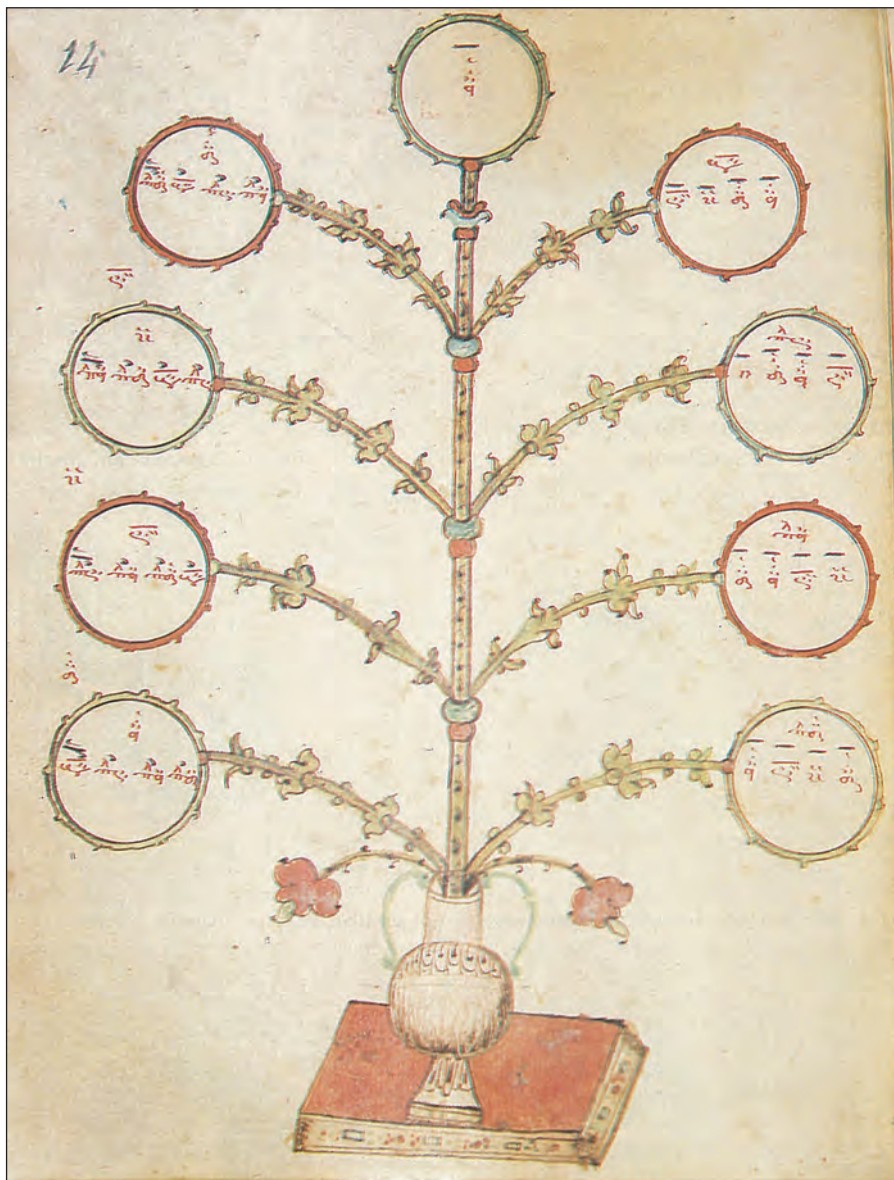
Ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος πλ. α΄

Τὸν συνάναρχον Λόγον Πατρὶ καὶ Πνεύματι,
 τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα εἰς σωτηρίαν ἡμῶν, ἀνυμνήσωμεν πιστοὶ καὶ προσκυνήσωμεν,
 ὅτι ἡυδόκησε σαρκί, ἀνελθεῖν ἐν τῷ σταυρῷ, καὶ θάνατον ὑπομεῖναι,
 καὶ ἐγεῖραι τοὺς τεθνεῶτας, ἐν τῇ ἐνδόξῳ Ἀναστάσει αὐτοῦ.

75ος Κανόνας Πενθέκτης Οικουμενικῆς Συνόδου (692 μ.Χ., Κωνσταντινούπολη)

Θα θέλαμε ὅσοι ασχολοῦνται με την ψαλτική στις Εκκλησίες να μην ξεφωνίζουν και να πιέζουν υπερβολικά τις φωνές τους, ούτε να ψάλλουν μέλη που δεν είναι κατάλληλα και γνώριμα για την Εκκλησία. Αντιθέτως, θα πρέπει με πολλή προσοχή και κατάνυξη να αναπέμπουν τις ψαλμωδίες στο Θεό, που γνωρίζει τα κρυπτά των καρδιών μας.

Το δέντρο της παραλλαγής. Χειρόγραφο 447, Ι. Μ. Κουτλουμουσίου, Άγιον Όρος, μέσα 18ου αιώνα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Από το Θρασύβουλο Στανίτσα και το Νικόλαο Δανιηλίδη (†1965) ακούμε τα αναστάσιμα στιχηρά ιδιόμελα του δ' ήχου (σύντομα ειρμολογικά). Στην ηχογράφιση ακούγονται πλήρεις οι πατριαρχικοί χοροί, μαζί με τους βοηθητικούς και τους κανονάρχες. Συζητάμε στην τάξη σχετικά με τις έλξεις που ακούμε, τα ισοκρατήματα και το κανονάρχημα.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 2 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7

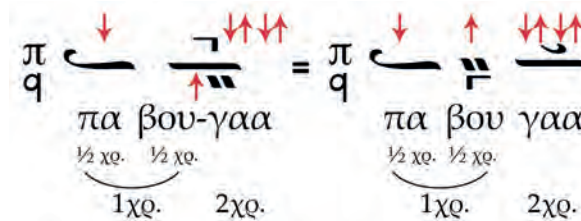
7.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΑΡΓΟΝ, ΔΙΑΡΓΟΝ, ΤΡΙΑΡΓΟΝ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΑΡΓΟΝ, ΔΙΑΡΓΟΝ, ΤΡΙΑΡΓΟΝ

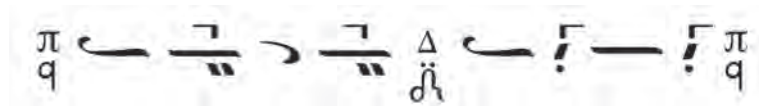
Αργόν: ㄱ

Γράφεται μόνο στον εξής συνδυασμό: ㄱ and ζητά να ψάλουμε τα κεντήματα με γοργόν και το ολίγον με κλάσμα.

Παράδειγμα:

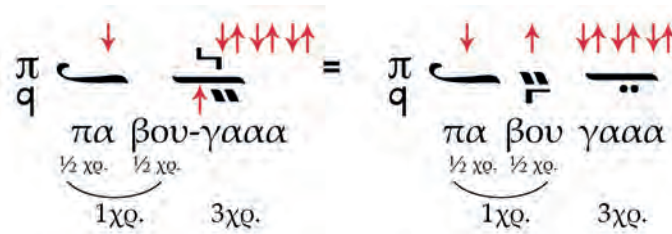
ΑΣΚΗΣΗ

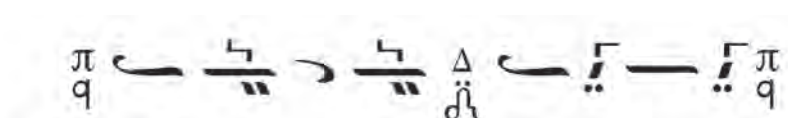
Δίαργον: ㄴ

Γράφεται μόνο στον εξής συνδυασμό: ㄴ and ζητά να ψάλουμε τα κεντήματα με γοργόν και το ολίγον με διπλή.

Παράδειγμα:

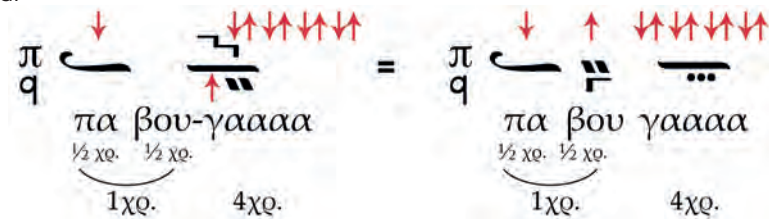
ΑΣΚΗΣΗ

Τρίαργον:

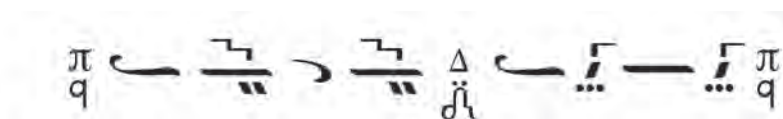
Γράφεται μόνο στον εξής συνδυασμό: και ζητά να ψάλουμε τα κεντήματα με γοργόν και το ολίγον με τριπλή.

Παράδειγμα:

πα βου-γαααα
1/2 χο. 1/2 χο. 4χο.
πα βου γαααα
1/2 χο. 1/2 χο. 4χο.

ΑΣΚΗΣΗ

Συνδυασμός αργού με ομαλόν:

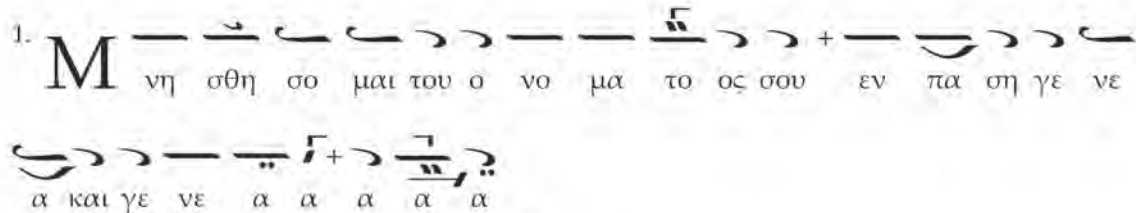
Αν το ομαλόν γραφτεί σε συνδυασμό με το αργόν, τότε ενεργεί στους χρόνους του ολίγου (=).

Παράδειγμα:

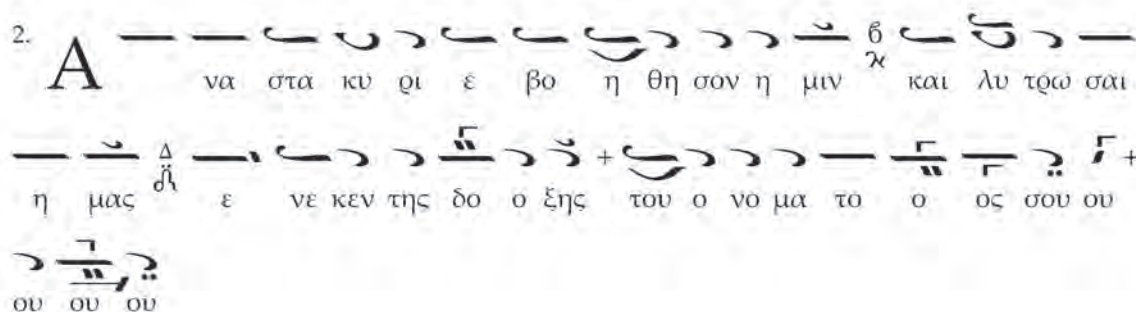

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος β

1.
 Μ νη σθη σο μαι του ο νο μα το ος σου εν πα ση γε νε
 α και γε νε α α α α α

Ἦχος β

2.
 Α να στα κυ ρι ε βο η θη σον η μιν και λυ τρω σαι
 η μας ε νε κεν της δο ο ξης του ο νο μα το ο ος σου ου
 ου ου ου

Ἦχος β̣

3. Δ ι ε με ρι ι ι σα ντο τα ι μα τι α μου ε αυ
 τοις και ε πι τον ι μα τι σμο ον νου ε βα λον κλη η
 ρο ο ο ο ον

Ἦχος β̣

4. Σ η με ρον σω τη ρι α τω κο σμω γε γο νεν α σω μεν τω
 α να στα ντι εκ τα α φου και αρ χη γω της ζω ης η μων κα θε
 λων γαρ τω θα να α τω τον θα να τον το νι κος ε δω κεν
 η μιν και το με γα ε λε ο ο ο ο ος

7.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΥΦΡΑΙΝΕΣΘΩ ΤΑ ΟΥΡΑΝΙΑ

Ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος γ'

Εὐφραινέσθω τὰ οὐράνια, ἀγαλλιάσθω τὰ ἐπίγεια,
 ὅτι ἐποίησε κράτος, ἐν βραχίονι αὐτοῦ, ὁ Κύριος, ἐπάτησε τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον,
 πρωτότοκος τῶν νεκρῶν ἐγένετο,
 ἐκ κοιλίας ἄδου ἐρρύσατο ἡμᾶς, καὶ παρέσχε τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος.

Η υπεροχή της ανθρώπινης φωνής έναντι των μουσικών οργάνων έγκειται μετα-
 ξύ άλλων:

- Στη δυνατότητα αυτόματης παραγωγής λόγου και μέλους.
- Στη μοναδικότητα της έκφρασης των πολλαπλών συναισθημάτων του χρι-
 στιανού.

- Στην άριστη προσαρμογή της στο πνεύμα και το σκοπό της «κοινής» λατρείας.
- Στο πλεονέκτημα της αμεσότητας της χρήσης της κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες.

Αντιθέτως, ένα μουσικό όργανο:

- Δεν παράγει λόγο, απεναντίας παρεμποδίζει την ευκρίνεια του λόγου της ψαλμωδίας.
- Παίζει τον παθητικό του ρόλο μεταξύ ανθρώπου και Θεού «μεσάζοντος», χωρίς κάποια ιδιαίτερη –θεολογική τουλάχιστον– σημασία.
- Απασχολεί τον χειριστή του (του οργάνου) από τη συμμετοχή και ολοκληρωτική αφοσίωσή του στη λατρεία.
- Κοσμικοποιεί το λατρευτικό χριστιανικό αισθητήριο των πιστών.
- Προκαλεί επιβλαβή αισθησιασμό και «μάλλον» (περισσότερο) θόρυβο.
- Θυμίζει άλλες εποχές (Ιουδαϊσμό – ειδωλολατρία) και άλλους εξωεκκλησιαστικούς χώρους (αίθουσες συναυλιών – κοσμικά κέντρα).

Πηγή: Βουρλής Αθ. (1994). *Δογματικοηθικά Όψεις της Ορθόδοξου Ψαλμωδίας*.
Αθήνα: Εκδόσεις Κληροδοτήματος Βασιλ. Μωραΐτου.
Θεολογική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 5 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

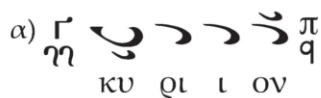
ΕΝΟΤΗΤΑ 8

8.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

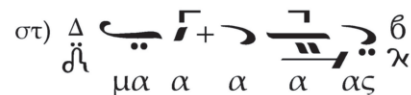
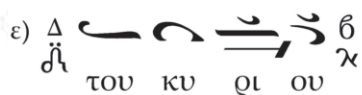
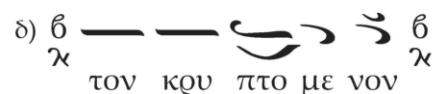
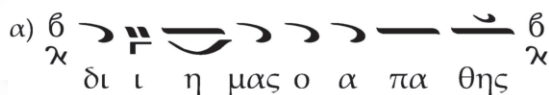
ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Δ' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του δ' ήχου, σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

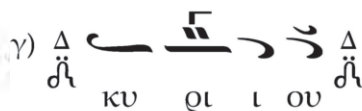
Θέσεις στον πα:

Θέσεις στον βου:

Θέσεις στον δι:

ΥΜΝΟΙ

Ήχος β
γ

1. Δ ι α ξυ λου ο Α δαμ

πα ρά δει σου γε γο νεν α ποι κος

δι ι α ξυ λου δε σταυ ρου

ο λη στης πα ρά δει σόν ω κη σεν

ο με εν γαρ γευ σα με νος

ε ντο λην η θε ε τη σε του ποι η σα ντος

ο δε ε συ σταυ ρου με νος

θε ον ω μο λο ο γη σε τον κρυ πτο με νον

μνη η σθη τι και η μων σω τηρ εν τη βα σι λει α σου

Ήχος β
γ

2. Η θε λον दा क्खु सिन ए खा लै प्पαι त्वान ए म्भान प्पαι सिमा त्वान

Κυ ρι ε το χει ρο γρα φον και το υ πο λοι πον της ζω ης μου δι

α με τα νοι ας ευ α ρε στησαι σοι αλλ ο εχ θρος α πα τα

με και πο λε μει την ψυ χην μου Κυ υ ρι ε πριν εις τε λος α πο

λω μαι σω σον με

Ἦχος β̣
κ

3. Ο υκ ε λα τρε ευ σαν τη κτι σει οι οι θε ο φρο νες πα ρα
 τον κτι σα α ντα αλ λα πυ ρο ος α πει λην αν δρει ως πα τη σα
 ντες χαι ρο ντες ε ψαλ λον υ πε ρυ μνη η τε ο των πα τε ρων
 Κυ ρι ος και Θε ος ευ λο γη τος ει

8.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗΝ ΩΡΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ ΣΟΥ

«Τὴν ὠραιότητα»

Ἦχος γ'

Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου, καὶ τὸ ὑπέρλαμπρον τὸ τῆς ἀγνεΐας σου,
 ὁ Γαβριὴλ καταπλαγεῖς ἐβόα σοι Θεοτόκε·
 Ποῖόν σοι ἐγκώμιον, προσαγάγω ἐπάξιον, τί δὲ ὀνομάσω σε; ἀπορῶ καὶ ἐξίσταμαι·
 διὸ ὡς προσετάγην βοῶ σοι· Χαῖρε ἡ Κεχαριτωμένη.

Ηλεκτρονικός Ισοκράτης

Κατά τα τελευταία ἔτη παρατηρεῖται ολοένα και περισσότερο ἡ χρήση -ἀπὸ κάποιους ιεροψάλτες- μίας ηλεκτρονικῆς συσκευῆς που ονομάζεται «ψηφιακός ισοκράτης» ἢ «μηχανικός ισοκράτης», ἡ ὁποία παράγει ἦχο που προσομοιάζει στὴν ἀνθρώπινη φωνή, προκειμένου νὰ ἀναπληρώσουν τὸ κενό τῆς παρουσίας βοηθοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐκτελέσει τὸ ισοκράτημα.

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Εκκλησίας τῆς Ελλάδος, ἤδη ἀπὸ τὸ ἔτος 1992 καταδίκασε ἐπίσημα «τὴν ἐν τοῖς Ἱεροῖς Ναοῖς καινοφανῆ χρῆσιν “μηχανικοῦ ἰσοκράτου” ὡς μὴ συνάδουσαν πρὸς τὴν ζῶσαν λατρείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἔκπαια καθεστηκυῖαν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ τάξιν καὶ ὡς ὀλισθηρὰν ἀπαρχὴν εἰσαγωγῆς ὀργάνων ἐν ταῖς Ἱεραῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀκολουθίαις».

Τὸ παραπάνω λοιπὸν ζήτημα οδήγησε τὴ Διαρκὴ Ἱερά Σύνοδο νὰ λάβει τὴν παρακάτω ἀπόφαση:

Ανανεώνει τὴν παραπάνω Συνοδικὴ ἀπαγόρευση τῆς χρήσεως ηλεκτρονικῶν ισοκρατῶν (μηχανικῶν ἢ ψηφιακῶν) σὲ ὅλους τοὺς Ἱερούς Ναοὺς τῆς Ἀγιωτάτης

Εκκλησίας της Ελλάδος. Η καινοτομία αυτή δεν συνάδει προς τον ΟΕ΄ Κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου [...] Αντί της χρήσεως ηλεκτρονικών ισοκρατών, η Ιερά Σύνοδος προτρέπει -με μέριμνα των ενοριών και των ιεροψαλτών- να εκπαιδευθούν νέοι μαθητές της πατρώας Εκκλησιαστικής Μουσικής, ώστε να επιλυθεί με φυσικό τρόπο το πρόβλημα της ελλείψεως ισοκρατών.

Πηγή: Εγκύκλιος Ιεράς Συνόδου Εκκλησίας της Ελλάδος (πρωτ. 5080/2018. Αρ. Διεκπ. 304, Αθήνα, 14-02-2019).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Διὰ ξύλου ὁ Ἀδάμ» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις κλασικές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Από τον Κωνσταντίνο Πρίγγο και το Νικόλαο Δαυηλίδη ακούμε το αργό Κάθισμα «Τὴν ὠραιότητα τῆς παρθενίας σου» σε ήχο γ', όπως αυτό ψάλλεται στο τέλος της ακολουθίας των Χαιρετισμών.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 6 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Χειρόγραφο 1580, Μονή Σινά, Έτος 1720.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9

9.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (σύντομος ειρμολογικός)

Μέχρι τώρα έχουμε μάθει να ψάλλουμε σύντομα ειρμολογικά μέλη σε τρεις διατονικούς ήχους. Στον πρώτο, στον πλάγιο του πρώτου και στον τέταρτο. Σήμερα θα γνωρίσουμε τον τελευταίο από τους διατονικούς ήχους, που είναι ο πλάγιος του τετάρτου (πλ. δ').

Πριν όμως γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του ήχου, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον πλ. δ' ήχο.

Ἦχος λ̣ δ̣ νη

Δο ξα α σοι τω δει ξα ντι το φως δο ξα εν υ ψι στοις Θε ω και
ε πι γης ει ρη η η νη εν αν θρω ποις ευ δο κι α

Ο πλ. δ' ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Μαρτυρία ήχου:

Ἦχος λ̣ δ̣ νη

Μαρτυρίες:

οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: ν̣, β̣, Δ̣

Φθορές:

οι διατονικές:

νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

Βάση:

ο φθόγγος νη

ν̣ ρ̣ ξ̣ φ̣ α̣ ο̣ ξ̣ ρ̣

Απήχημα:

ν̣
δ̣ λ̣ ε̣

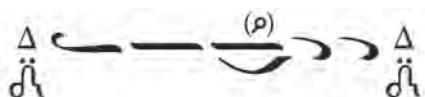
Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον νη.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: νη, βου, δι

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον νη, στον βου και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον νη.

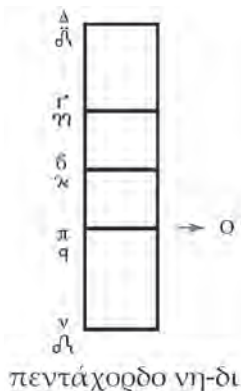
Ιδιαιτερότητα στα διαστήματα: Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί πάνω στο μουσικό κείμενο.

Παράδειγμα:

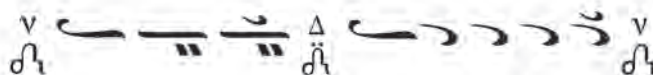

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

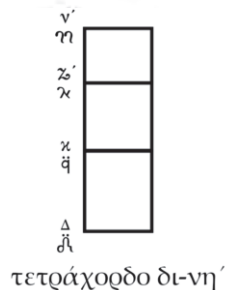

Ας το ψάλουμε:

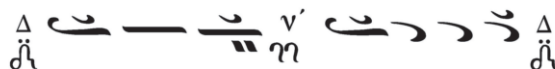

→ ο πα συνήθως ψάλλεται λίγο πιο ψηλά

β.

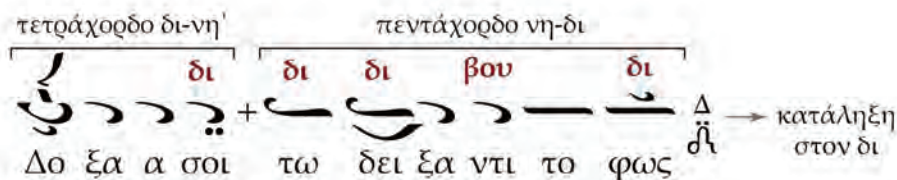
Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος λ̣ π̣ νη → μαρτυρία ήχου, βάση ο νη

νη → απήχημα
λιε

τετράχορδο δι-νη¹

δι δι

δο ξα εν υ ψι στοις Θε ω Δ
 $\delta\lambda$ → κατάληξη στον δι

πεντάχορδο νη-δι

νη βου δι δι βου βου

και ε πι γης ει ρη η η νη δ
 χ → κατάληξη στον βου

πεντάχορδο νη-δι

βου βου νη βου νη

εν αν θρω ποις ευ δο κι α ν
 $\delta\lambda$ → τελική κατάληξη στον νη

ΥΜΝΟΙ

Ήχος λ $\delta\lambda$ νη

1. Υ δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 μνου ου μεν σε ευ λο γου μεν σε προ σκυ νου μεν σε δο

δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 ξο λο γου μεν σε ευ χα ρι στου μεν σοι δι α την με γα α λην σου

ν
 $\delta\lambda$
 δο ξαν

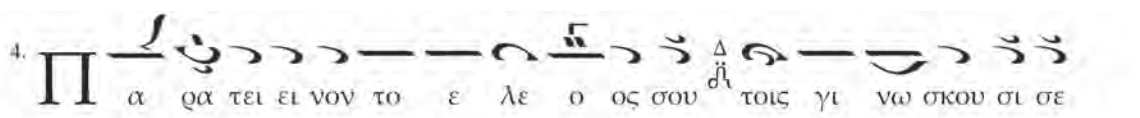
2. \mathbf{K} δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 υ ρι ε ο Θε ος ο α μνος του Θε ου ο Υι ο ος

δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 του Πα τρος ο αι αι ρων την α μαρ τι ι αν του κο ο σμου

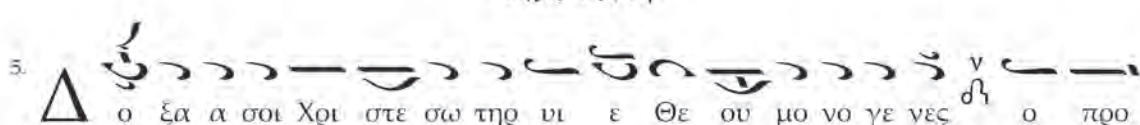
ν
 $\delta\lambda$
 ε λε η σον η μας ο αι αι ρων τας α μαρ τι ι ας του κο σμου

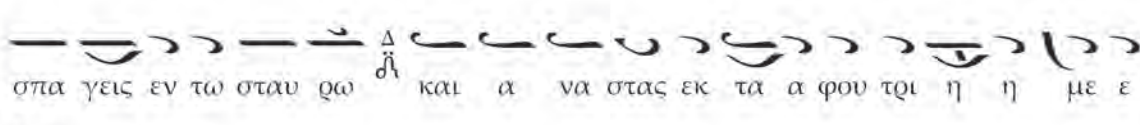
3. $\mathbf{\Pi}$ δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 ρος δε ξαι την δε η σιν η μων ο κα θη με νος εκ δε

δ
 χ ν ρ ϵ \omicron Θ ϵ \omicron ς $\delta\lambda$ \omicron α μ ν \omicron ς δ
 ξι ων του Πα τρος και ε λε η σον η μας

4.
 Ἀ ρά τει ει νον τό ε λε ο ος σου τοις γι νω σκου σι σε

Ἦχος π̣ δ̣ νη

5.
 ο ξα α σοι Χρι στε σω τηρ υι ε Θε ου μο νο γε νες ο προ

 σπα γεις εν τω σταυ ρω και α να στας εκ τα α φου τρι η η με ε

 ρος

9.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΕΚ ΠΕΡΑΤΩΝ (ΣΥΝΤΟΜΑ)

Ἐξαποστειλάρια

Ἦχος γ'

Ἀπόστολοι ἐκ περάτων, συναθροισθέντες ἐνθάδε,
 Γεθσημανῇ τῷ χωρίῳ, κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα,
 καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μου παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα.

Ὁ γλυκασμὸς τῶν Ἀγγέλων, τῶν θλιβομένων ἡ χαρά,
 χριστιανῶν ἡ προστάτις, Παρθένε Μήτηρ Κυρίου,
 ἀντιλαβοῦ μου καὶ ῥῦσαι, τῶν αἰωνίων βασάνων.

Καὶ σὲ μεσίτριαν ἔχω, πρὸς τὸν φιλόανθρωπον Θεόν,
 μή μου ἐλέγξῃ τὰς πράξεις, ἐνώπιον τῶν Ἀγγέλων,
 παρακαλῶ σε, Παρθένε, βοήθησόν μοι ἐν τάχει.

Χρυσοπλοκώτατε πύργε, καὶ δωδεκάτειχε πόλις,
 ἡλιοστάλακτε θρόνε, καθέδρα τοῦ Βασιλέως,
 ἀκατανόητον θαῦμα, πῶς γαλουχεῖς τὸν Δεσπότην;

Χαρακτηριστικά Πατριαρχικοῦ Ὑφους

Γενικά στη μουσική, «ῥυθμός» λέγεται ἡ διαφορά που παρατηρεῖται μεταξύ αὐτῶν που τραγουδοῦν ἢ ψάλλουν. Ἡ διαφορά αὐτὴ οφείλεται στὸν τρόπο ομιλίας καὶ τὴν προφορὰ τῆς ἀπαγγελίας. Ἐτσι λοιπὸν στὸ τραγούδι καὶ στὸ ψάλλσιμο διακρί-

νουμε ύφος θρακικό, μακεδονικό, επτανησιακό, κρητικό, στερεοελλαδίτικο, κωνσταντινουπολίτικο, κτλ.

Το πατριαρχικό ψαλτικό ύφος (πατριαρχικό το ονομάζουμε γιατί είναι αυτό που ψάλλεται στο Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως) συμπεριλαμβάνει:

- Εκτέλεση εκκλησιαστικών ύμνων μόνο παλαιών μεγάλων μουσικοδιδασκάλων και νεότερων Πρωτοψαλτών και Λαμπαδαρίων του 20ου αιώνα, πάντοτε και κατόπιν της εγκρίσεως της Πατριαρχικής Επιτροπής Μουσικών Θεμάτων και του Οικουμενικού Πατριάρχου.
- Ψάλσιμο κατά την ακουστική παράδοση των παλαιών ψαλτών και ορθή ανάλυση των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτήρων της νέας παρασημαντικής γραφής των τριών Διδασκάλων, Χρυσάνθου εκ Μαδύτων, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου και Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος.
- Τήρηση της Τάξης και του Τυπικού του Πατριαρχικού Ναού.

Πηγή: Παϊκόπουλος Δημοσθένης (2019),
τέως Άρχων Δομέστικος (1958-1962) της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας
(από ανέκδοτη επιστολή του προς το «Σχολεῖον Ψαλτικῆς»)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωρίζομαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. δ' ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
3. Από το Θρασύβουλο Στανίτσα ακούμε τα Εξαποστειλάρια των Παρακλητικών Κανόνων στην Υπεραγία Θεοτόκο και παρατηρούμε την ερμηνεία και τα στολίδια που κάνει σε σχέση με τον τρόπο που εμείς διδαχθήκαμε τον ύμνο.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 7 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 10

10.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΟΛΙΓΟΥ - ΠΕΤΑΣΤΗΣ - ΚΕΝΤΗΜΑΤΩΝ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΟΛΙΓΟΥ, ΠΕΤΑΣΤΗΣ ΚΑΙ ΚΕΝΤΗΜΑΤΩΝ

Γνωρίζουμε ότι για να ανεβούμε μία φωνή υπάρχουν τρεις διαφορετικοί τρόποι:

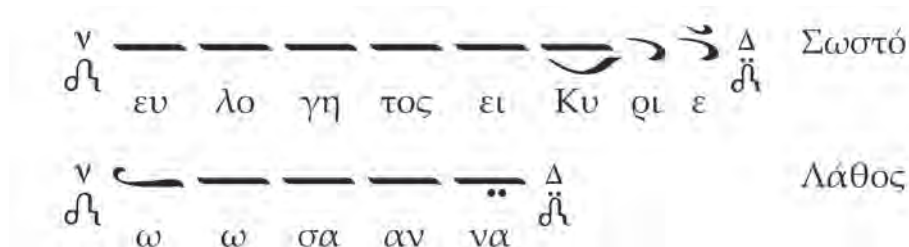
α. με ολίγον —, β. με πεταστή και γ. με κεντήματα .

Έχετε ποτέ αναρωτηθεί γιατί υπάρχουν αυτοί οι τρεις τρόποι και γιατί δεν χρησιμοποιούμε, για παράδειγμα, μόνο το ολίγον;

Ο λόγος είναι γιατί κάθε ένας από αυτούς τους τρεις χαρακτήρες ποσότητας δεν ζητά μόνο να ανεβούμε μία φωνή αλλά μας δείχνει και έναν ιδιαίτερο τρόπο έκφρασης.

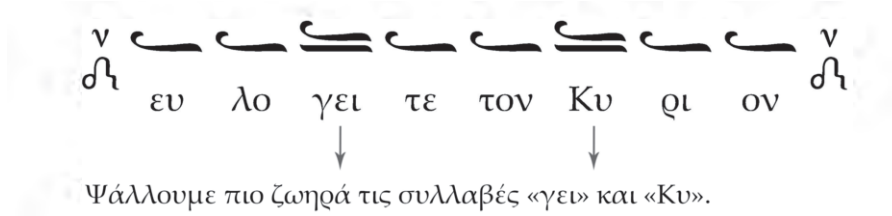
Το **ολίγον** ζητά να ανεβούμε μία φωνή αλλά κάπως κοφτά. Έτσι λοιπόν τις περισσότερες φορές που θέλουμε να ανεβούμε μία φωνή και ταυτόχρονα να ψάλουμε μία καινούρια συλλαβή του κειμένου χρησιμοποιούμε το ολίγον.

Παράδειγμα:

Το ολίγον όμως έχει και μία ακόμα ενέργεια. Όταν γράφεται κάτω από το ίσον ($\underline{=}$) ή κάτω από κάποιον άλλο χαρακτήρα ποσότητας που δείχνει κατάβαση ($\underline{=}$, $\underline{=}$) τότε χάνει την ποσοτική του ενέργεια (δεν ανεβαίνει δηλαδή μία φωνή) και ζητά να ψαλεί πιο ζυηρά και πιο τονισμένα το ίσον ή ο τυχών χαρακτήρας ποσότητας.

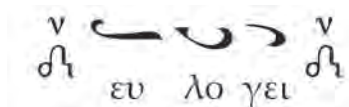
Παράδειγμα:

Ψάλλουμε πιο ζωντανά τις συλλαβές «γει» και «Κυ».

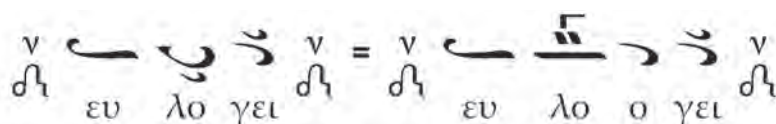
Η **πεταστή** ζητά να ανεβούμε μία φωνή αλλά με έναν ιδιαίτερο τρόπο, που συνήθως είναι ένα σύντομο «πέταγμα» της φωνής προς τα πάνω. Για να το καταλάβουμε καλύτερα, θα πρέπει να το ακούσουμε από τον δάσκαλό μας.

Παράδειγμα:

Όταν συναντήσουμε **πεταστή με κλάσμα** θα κάνουμε με τη φωνή μας το πέταγμα που ζητά η πεταστή, με τη διαφορά ότι θα κρατήσει λίγο περισσότερο, αφού ο φθόγγος διαρκεί δύο χρόνους.

Παράδειγμα:

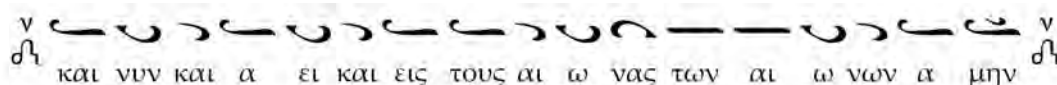
Η ενέργεια αυτή της πεταστής διατηρείται και όταν τη συναντήσουμε σε συνδυασμούς με άλλους χαρακτήρες ποσότητος όπως για παράδειγμα:

Το πέταγμα αυτό μας θυμίζει λίγο την ενέργεια κάποιων χαρακτήρων ποιότητας όπως το ομαλόν (—) και το αντικένωμα (↗). Θα πρέπει να τονίσουμε ότι υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι ερμηνείας της πεταστής, τους οποίους θα μάθουμε σιγά σιγά ακούγοντας τον δάσκαλό μας.

Προσοχή! Αν ακούσουμε προσεκτικά τους παλαιούς ψάλτες θα διαπιστώσουμε ότι δεν εκτελούν πάντοτε αυτό το πέταγμα. Συχνά, ψάλλουν το φθόγγο της πεταστής τονίζοντας απλώς λίγο παραπάνω τον συγκεκριμένο φθόγγο. Έτσι κι εμείς, θα πρέπει να φροντίσουμε το ψάλισμά μας να μην είναι φορτωμένο με πολλά τσακίσματα της φωνής. Μάλιστα, εάν ψάλλουμε γρήγορα ή συναντάμε πολλές πεταστές σε κοντινή απόσταση μεταξύ τους, θα πρέπει να παραβλέπουμε το πέταγμα αυτό.

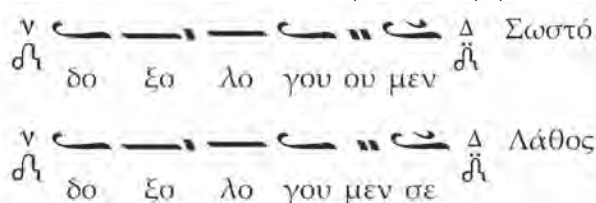
Παράδειγμα:

Στο παραπάνω παράδειγμα, από τις τέσσερις πεταστές μπορούμε να κάνουμε το πέταγμα της φωνής στη μία ή και σε καμία. Σίγουρα όμως τις συλλαβές «νυν», «ει», «ω» και «ω» θα τις ψάλλουμε πιο ζωηρά.

Τα **κεντήματα** ζητούν να ανεβούμε μία φωνή αλλά με ομαλό τρόπο και όχι κοφτά όπως το ολίγον. Θα παρατηρήσουμε ότι πάντοτε ακολουθούν το φωνήεν της συλλαβής του προηγούμενου χαρακτήρα και ποτέ δεν δέχονται καινούρια συλλαβή.

Παράδειγμα:

ΥΜΝΟΙ

Ήχος λ' α' νη

1. Ε σπε ρι νον υ μνον και λο γι κην λα τρει ει ει αν σοι
 Χρι στε προ σφε ρο μεν ο ο τι ην δο κη σας του ε λε ησαι η
 μας δι α της α να στα α σε ε ως

2. Κ υ υ ρι ε Κυ ρι ε μη α πορ ρι ι ψης η μας α πο
 του προ σω που σου αλ λα ευ δο κη σον του ε λε ησαι η
 μας δι α της α να στα α σε ε ως

3. Ο αγ γε λος σου Κυ ρι ε ο την α να στα σιν κη ρυ ξας
 τους μεν φυ λα κας ε φο βη σε τα δε γυ ναι α ε φω ω νη σε
 λε γων τι ζη τει τε τον ζω ντα με τα των νε κρων α νε στη θε
 ος ων και τη οι κου με νη ζω η ην ε δω ρη η σα α το

4. Π ρο σκυ νω και δο ξα α α ζω και α νυ μνω Χρι στε την
 σην εκ τα φου α να στα σιν δι ης η λευ θε ρω σας η μας εκ
 των του α δου α λυ των δε σμων και ε δω ρη σω τω κο σμω
 ως θε ος ζω ην αι ω νι ον και το με γα ε ε λε ε ος

10.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΠΟΣΤΟΛΟΙ ΕΚ ΠΕΡΑΤΩΝ (ΑΡΓΑ)

Ἐξαποστειλάριο
(παρακλήσεων)
ᾠχος γ'

Ἀπόστολοι ἐκ περάτων, συναθροισθέντες ἐνθάδε,
Γεθημανῇ τῷ χωρίῳ, κηδεύσατέ μου τὸ σῶμα,
καὶ σὺ Υἱὲ καὶ Θεέ μου παράλαβέ μου τὸ πνεῦμα.

Περὶ πατριαρχικοῦ ὕφους

Το ὕφος αυτό, δηλαδή η κατάλληλη ερμηνεία κατά την απαγγελία της μελωδίας, αποτελούσε θησαυρό που είχαν στην κατοχή τους οι μουσικοί χοροὶ του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως μετά την άλωση. Εκεί διασωζόταν και «διέλαμπε». Κι αυτό γιατί σχεδόν σε κάθε εποχή υπήρχαν στη Μεγάλη Εκκλησία οι επιφανέστεροι μουσικοί, οι οποίοι το παρελάμβαναν από τους παλαιότερους και το διατηρούσαν γνήσιο και ανόθευτο, αυτό το λεγόμενο «πατριαρχικό ὕφος», αυτό το ὕφος που καταφέρνει να ενσταλάξει στις καρδιές ὅσων το ακούν το γλυκύτατο και σωτηριώδες φάρμακο της κατάνυξης, που είναι και ο τελικός σκοπὸς της ιερὰς ὑμνωδίας. Το Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὅπως κράτησε ανόθευτη την παρακαταθήκη των ιερῶν δογμάτων της Εκκλησίας, ἔτσι διατήρησε ανόθευτο μετά την άλωση και το μουσικὸ ὕφος. Ο δε πατριαρχικὸς ναὸς ἦταν το διδασκαλεῖο του ὕφους, της γνησιότερης απαγγελίας των εκκλησιαστικῶν μας μελῶν.

Πηγή: *Παράρτημα Εκκλησιαστικῆς Αλήθειας* (1901).
Τεύχος Γ'. Κωνσταντινούπολη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ὕμνους της Ενότητας.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε πλ. δ' και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Μίας και γίνεται λόγος για το «πατριαρχικὸν ὕφος» ακούμε τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη (†1942), που διακόνησε στον πατριαρχικὸν ναὸ για ἐξήντα χρόνια, να ψάλλει τον ὕμνο «Δεῦτε λάβετε φῶς».
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 8 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

11.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΖΟΜΕΝΕΣ ΣΥΛΛΑΒΕΣ, ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΥΠΕΡΒΑΤΩΝ ΑΝΑΒΑΣΕΩΝ ΜΕ ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

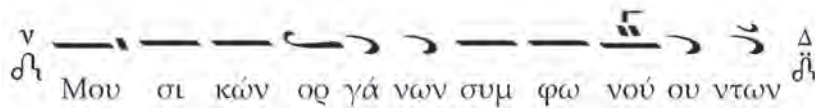
ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΖΟΜΕΝΕΣ ΣΥΛΛΑΒΕΣ

Όπως έχουμε μάθει, δεν ψάλλουμε όλους τους φθόγγους το ίδιο ζωηρά και τονισμένα. Συχνά, συναντάμε κάποιους χαρακτήρες ποιότητας (πχ. βαρεία, ψηφιστόν) που μας υποδεικνύουν ποιους φθόγγους πρέπει να τονίσουμε.

Σε ένα μουσικό κείμενο όμως δεν σημειώνονται πάντα οι φθόγγοι που πρέπει να τονιστούν. Στα σύντομα ειρμολογικά μέλη ψάλλουμε πιο ζωηρά και τονισμένα όλες σχεδόν τις τονιζόμενες συλλαβές του ποιητικού κειμένου, είτε υπάρχει κάποιος χαρακτήρας που δείχνει τονισμό είτε όχι.

Στο παρακάτω παράδειγμα θα τονίσουμε μουσικά τις συλλαβές «κών», «γά» και «νού», παρόλο που δεν βλέπουμε κάποιον ιδιαίτερο χαρακτήρα να μας το υποδεικνύει.

Παράδειγμα:

Προσοχή! Από εδώ και πέρα λοιπόν, όταν ψάλλουμε θα προσπαθούμε να τονίζουμε και μουσικά όλες τις τονιζόμενες συλλαβές του ποιητικού κειμένου.

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος π̣ δ̣ ἁ νη

2.

Κ α τευ θυν θη τω η προ σευ χη η μου ως θυ μι α μα ε
 νω πι ο ο ον σου ε ε παρ σις των χει ρων μου θυ σι α ε σπε
 ρι νη ει σα κου σον μου Κυ υ ρι ι ε

Ήχος λ' ρ' νη

3.

Π α σα πνο η αι νε σα τω τον Κυ ρι ον αι νει ει τε τον Κυ
 υ ρι ον εκ των ου ρα νων αι νει ει τε αυ τον εν τοις υ ψι στοις
 σοι πρε πει υ μνος τω ω θε ε ω

ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΥΠΕΡΒΑΤΩΝ ΑΝΑΒΑΣΕΩΝ ΜΕ ΚΕΝΤΗΜΑΤΑ

Παρακάτω θα δούμε τον τρόπο με τον οποίο ψάλλουμε συνηθισμένους συνδυασμούς χαρακτήρων.

Σε συνδυασμούς με υπερβατές αναβάσεις και κεντήματα, πρώτα ψάλλουμε την υπερβατή ανάβαση (σε έναν χρόνο) και μετά τα κεντήματα (σε άλλον έναν χρόνο).

α. = Παράδειγμα: =

β. = Παράδειγμα: =

γ. = Παράδειγμα: =

ΥΜΝΟΙ

Ήχος λ' ρ' νη

4.

Α ι νει τε αυ τον πα ντες οι αγ γε λοι αυ του αι νει ει τε

 αυ τον πασαι αι δυνα αμεις αυ του σοι πρεπει υμνος τω ω

Ἦχος λ' αἶ νη

5. $\prod_{\rho \in \sigma} \frac{f(\rho)}{\rho} + \frac{1}{\sigma} = \frac{1}{\sigma} + \frac{1}{\sigma} = \frac{2}{\sigma}$
 ο σχες προς την δε η σιν μου ο ο τι ε τα πει νω
 την σφο δρα

Ἥχος ἀπὸ νῆ

6. $\text{A} \overset{\Delta}{\text{A}} \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \text{—} \rightsquigarrow \overset{\Delta}{\text{A}} \overset{\Delta}{\text{A}} \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \text{—} \rightsquigarrow \overset{\Delta}{\text{A}} \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow$
 $\alpha \gamma \iota \omicron \varsigma \theta \Theta \epsilon \omicron \varsigma \overset{\Delta}{\text{A}} \alpha \alpha \gamma \iota \omicron \varsigma \text{I} \sigma \chi \upsilon \rho \omicron \varsigma \overset{\Delta}{\text{A}} \alpha \gamma \iota \omicron \varsigma \text{A}$
 $\text{—} \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \text{—} \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow \rightsquigarrow$
 $\theta \alpha \nu \alpha \tau \omicron \varsigma \epsilon \lambda \epsilon \eta \sigma \omicron \nu \eta \mu \alpha \varsigma$

11.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΚΑΤΑΛΗΠΤΟΝ ΕΣΤΙΝ

Μεγαλυνάρια Ὑπαπαντῆς
(ψαλλόμενα ἐν τῇ Θ' Ὡδῇ τῆς Ἑορτῆς)
Ἦχος γ'

Ἀκατάληπτόν ἐστι, τὸ τελούμενον ἐν σοί,
καὶ Ἀγγέλοις καὶ βροτοῖς, Μητροπάρθενε ἀγνή.

Βουληθεὶς ὁ Πλαστοουργός, ἵνα σώσῃ τὸν Ἀδάμ,
μήτραν ὥκησε τὴν σὴν, τῆς Παρθένου καὶ ἀγνῆς.

Δεῦτε, ἴδετε Χριστόν, τὸν Δεσπότην τοῦ παντός,
ὃν βαστάζει Συμεὼν, σήμερον ἐν τῷ ναῷ.

Θεοτόκε ἡ ἐλπίς, πάντων τῶν Χριστιανῶν,
σκέπε φρούρει φύλαττε, τοὺς ἐλπίζοντας εἰς σέ.

Περί διατήρησης κοινού ύφους

(Άγγελος Βουδούρης (1891 – 1951): Α΄ Δομέστικος του Πατριαρχικού Ναού Κωνσταντινουπόλεως (1924 – 1925), με Πρωτοψάλτη τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη).

Ο εκάστοτε Πρωτοψάλτης δίδασκε, με τη βοήθεια ενός Δομεστικού, στην πατριαρχική μουσική σχολή. Έτσι, οι τελειόφοιτοι μαθητές έψαλλαν κατά μίμηση (και αυτοί) των πατριαρχικών ψαλτών. Κατ' αυτόν τον τρόπο επικρατούσε παντού ομοιόμορφος τρόπος ψαλσίματος.

Εκτός όμως από τους αρχάριους και νεαρότερους μαθητές, ο Πρωτοψάλτης ήταν δάσκαλος όλων των εν ενεργεία ιεροψαλτών, όλων των ναών της Κωνσταντινουπόλεως. Μαζεύονταν λοιπόν κάθε δεκαπέντε ημέρες στα Πατριαρχεία και τους παρέδιδε τη μουσική τέχνη κατά το ύφος του πατριαρχικού ναού. Εκεί έψαλλαν υπό τη διεύθυνσή του σε χοροστασίες και εξασκούσαν στο μέλος, το ρυθμό και τη στάση θεωρητικά αλλά και πρακτικά: «Υπαγορεύομεν δὲ πᾶσι τοῖς ἐν ἐνεργείᾳ ἱεροψάλταις ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐνταῦθα ἱεραῖς ἐκκλησίαις, ὅπως συνέρχωνται ἀπαραιτήτως δις τοῦ μηνὸς ἐν τῇ πατριαρχικῇ μουσικῇ σχολῇ ἐν ἡμέρᾳ Κυριακῇ (κατὰ τὸ δειλινόν), καὶ ψάλλωσι κατὰ χοροὺς πρὸς ᾄσκησιν τὰ ᾄσματα τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν πάσης ἐορτῆς μετὰ τῆς πρεπούσης εὐκοσμίας καὶ σεμνότητος καὶ ἡσυχίας καὶ μετὰ καθαρᾶς τῆς προφορᾶς πρὸς γενικὸν καὶ ὁμοιόμορφον καὶ ἀκριβῆ διάσωσιν τοῦ ὕφους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (1868)».

Ἡ διάσωση τοῦ ὕφους αὐτοῦ ἐπιδιωκόταν πάντοτε μέσω τῆς διδασκαλίας τοῦ Πρωτοψάλτη. Ὁ δε πατριαρχικός ναός «ἐδονεῖτο» πάντοτε ἀπὸ τοὺς ἤχους τοῦ ἀγνοῦ ἐκκλησιαστικοῦ μέλους, τὸ ὁποῖο ἐκτελούνταν ἀναλλοίωτο. Χωρὶς καμία ἀμφιβολία ὁ Πρωτοψάλτης εἶναι ὁ πλέον κατάλληλος ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεση τοῦ μέλους ἀφοῦ αὐτὸς ἀκούσε καὶ διδάχθηκε κατὰ βάθος καὶ κατὰ πλάτος τὴ μουσικὴ ἐκτέλεση ἀπὸ τοὺς προγενέστερους μουσικοδιδασκάλους τοῦ.

Ἡ μουσικὴ τέχνη παραμένει δύσκολη καὶ ἀκόμα καὶ με τὴ νέα γραφὴ (τὴ σημερινή) ἀπαιτεῖ διδασκαλία «διὰ ζώσης φωνῆς». Καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀποψη, μόνον ὁ Πρωτοψάλτης ἀποτελεῖ καὶ πάλι τὴν πηγὴ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ μέλους.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωρίζομαστε σε δύο χορούς και ο δάσκαλος ορίζει από έναν χοράρχη σε κάθε χορό. Οι δύο χοροί ψάλλουν εναλλάξ τους ύμνους της Ενότητας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο μουσικό τονισμό.
3. Από τον Θρασύβουλο Στανίτσα ακούμε τα Μεγαλυνάρια της εορτής της Υπαπαντής «Ἀκατάληπτόν ἐστι» σε ἦχο γ΄.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση 9 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12

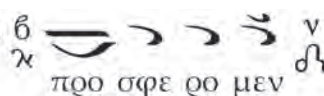
12.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

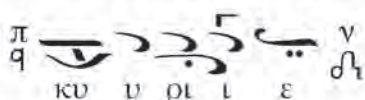
ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ

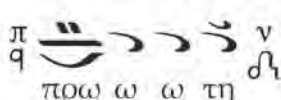
Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του πλ. δ' ήχου σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

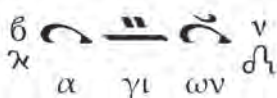
Θέσεις στον νη:

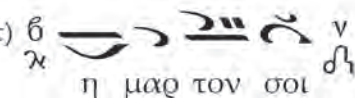
α)
α στρα και το φως νη

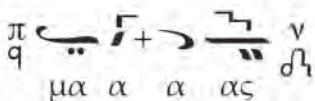
β)
προ σφε ρο μεν νη

γ)
κυ υ ρι ι ε νη

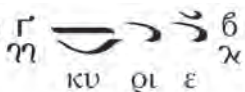
δ)
προ ω ω τη νη

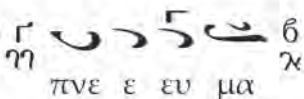
ε)
α γι ων νη

στ)
η μαρ τον σοι νη

ζ)
μα α α ας νη

Θέσεις στον βου:

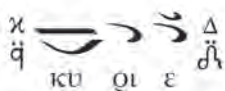
α)
κυ ρι ε βου

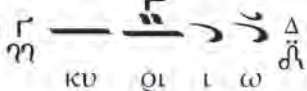
β)
πνε ε ευ μα βου

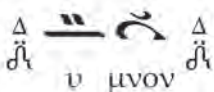
Θέσεις στον δι:

α)
δει ξα ντι το φως δι

β)
πα α ντων η μων δι

γ)
κυ ρι ε δι

δ)
κυ ρι ι ω δι

ε)
υ μον δι

ΥΜΝΟΙ

Ήχος λ̣̣̣ νη

1.
 αι ρε Σι ων α γι ι ι α ^ν _{δλ}

 μη τηρ των εκ κλη σι ων ^Δ _{δλ}

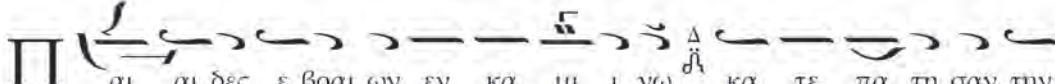

 Θε ου κα τοι οι κη τη ρι ον ^ν _{δλ}

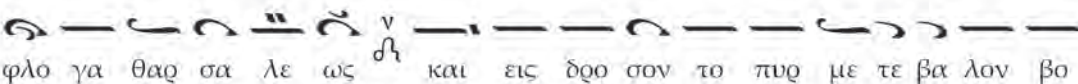

 συ γαρ ε δε ξω πρω ω ω τη ^ν _{δλ}

 α φε σιν α μαρ τι ων ^Δ _{δλ}

 δι α της α να στα α σε ε ως ^ν _{δλ}

Ήχος λ̣̣̣ νη

2.
 αι αι δες ε βραι ων εν κα μι ι νω ^Δ _{δλ} κα τε πα τη σαν την

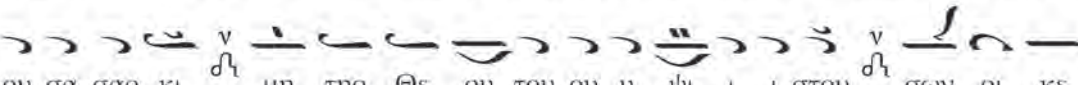

 φλο γα θαρ σα λε ως ^ν _{δλ} και εις δρο σον το πυρ με τε βα λον βο

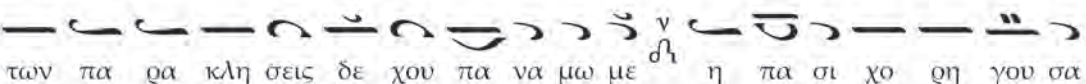

 ω ω ντες ^Δ _{δλ} ευ λο γη τος ει κυ ρι ι ε ^Δ _{δλ} ο Θε ος εις τους αι ω

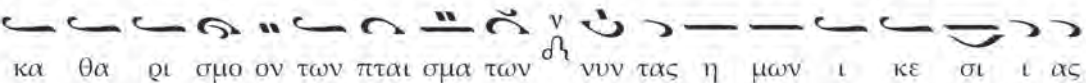

 νας

Ήχος λ̣̣̣ νη

3.
 νυμ φευ τε παρ θε νε η τον Θε ον α φρα στως συλ λα βου

 ου σα σαρ κι ^ν _{δλ} μη τηρ Θε ου του ου υ ψι ι ι στου ^ν _{δλ} σων οι κε

 των πα ρα κλη σεις δε χου πα να μω με ^ν _{δλ} η πα σι χο ρη γου σα

 κα θα ρι σμο ον των πται σμα των ^ν _{δλ} νυν τας η μων ι κε σι ι ας

 προσ δε χο με ε νη δυ σω ω πει σω θη ναι πα ντας η μα α α ας

Σημείωση: Όταν συναντήσουμε δύο αποστροφούς, εκ των οποίων η δεύτερη βρίσκεται κάτω από την πρώτη, τότε τις ψάλλουμε κανονικά, όπως θα τις ψάλλαμε και εάν βρίσκονταν η μία δίπλα στην άλλη.

Παράδειγμα:

$$\overset{\Delta}{\delta\lambda} \text{ } \text{γα-βου} = \overset{\Delta}{\delta\lambda} \text{ } \text{γα} \text{ } \text{βου}$$

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος λ' δ' νη

4. Κ υ υ ρι ε ει και κρι τη ρι ω πα ρε στης ^Δδ' υ πο
 πι λα του κρι νο με νος ^νδ' αλλ ουκ α πε λει φθης του ^βθρο ο ο νου ^λκ
 τω πα τρι συ γκα α θε ζο με νος ^νδ' και α να στας εκ νε κρων ^Δδ'
 τον κο σμον η λευ θε ρω σας ^βκ εκ της δου λει ας του αλ λο τρι ου ^Δδ'
 ως οι κτισ των και φι λα αν θρω ω πος

12.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΙΜΙΩΤΕΡΑ (γ' ήχου)

Ἦ Τιμιωτέρα
 (ᾠδή Θ' τῆς Θεοτόκου)
 Ἦχος γ'

Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ, καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφείμ,
 τὴν ἀδιαφθόρως, Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν, τὴν ὄντως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν.

Στίχ.: Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ
 τῷ Σωτῆρι μου.

Κατά την αρχαία Τάξη, τους μουσικούς χορούς του πατριαρχικού ναού (Κωνσταντινουπόλεως) συγκροτούν οι εξής:

- Πρωτοψάλτης
- Λαμπαδάριος
- Α΄ Δομέστικος
- Β΄ Δομέστικος
- Πρώτος (Πρωτοκανονάρχης) και Δεύτερος Κανονάρχης του δεξιού χορού
- Πρώτος και Δεύτερος Κανονάρχης του αριστερού χορού
- Ισοκράτες των δύο χορών
- Βοηθητικοί ή κανονάρχες των δύο χορών

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Χαῖρε Σιών Ἁγία» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ψάλλουμε τον ύμνο «Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ», σε ήχο γ΄, μαζί με τον στίχο, χωρίς μουσικό κείμενο. Οι στίχοι ψάλλονται μονωδιακά. Ο δάσκαλος διδάσκει τον τρόπο και ορίζει ποιοι μαθητές θα ψάλλουν τους στίχους (μπορούμε να βρούμε και τους υπόλοιπους από τα βιβλία του ναού). Και τους δύο χορούς τους διευθύνει ο δάσκαλος.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 1 και 2 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Οι Ἄρχοντες των πατριαρχικῶν αναλογίων.
Από αριστερά, στην μπροστινὴ σειρὰ οἱ Κων. Πρίγγος
και Θρασ. Στανίτσας (με τὰ ράσα) και στην πίσω
οἱ Νικ. Δανηλίδης και Ανδρ. Πετρόχειλος (με τὰ ράσα).

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

13.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ΄ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΝ ΓΑ (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ΄ ΗΧΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΝ ΓΑ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ΄ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΝ ΓΑ (σύντομος ειρμολογικός)

Μέχρι τώρα όλοι οι ύμνοι που ψάλαμε στον ήχο πλάγιο του τετάρτου (πλ. δ΄) είχαν ως βάση τον νη. Στον ήχο αυτό όμως υπάρχουν και κάποια μέλη που έχουν ως βάση τον φθόγγο **γα**.

Πριν όμως γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του ήχου, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον πλ. δ΄ εκ του γα.

Ἦχος λ̣δ̣ — γα

Θε ος Κυ ρι ος και ε πε φα α νεν η η μιν εὐ λο γη
με νος ο ερ χο με νος εν ο νο μα τι Κυ υ ρι ου

Ο πλ. δ΄ με βάση τον γα, ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Πρέπει να τονίσουμε ότι ο ήχος παρουσιάζει κάποια ιδιαιτερότητα αφού γράφεται με μόνιμη παραχορδή, με τον γα να ψάλλεται ως νη. Αντίστοιχα λοιπόν μεταβάλλονται τα διαστήματα και οι μαρτυρίες του, όπως θα δούμε και παρακάτω.

Μαρτυρία ήχου: Ἦχος λ̣δ̣ — γα

Μαρτυρίες: οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: λ̣δ̣ ' Δ̣

νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

Φθορές: οι διατονικές: ρ̣ ρ̣ ξ̣ ρ̣ α̣ ο̣ ξ̣ ρ̣

Βάση: ο φθόγγος γα (τον θεωρούμε ως νη)

Απήχημα: λ̣δ̣
λε

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον γα.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: γα (ως νη), δι (ως πα).

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον γα και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον γα.

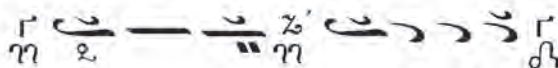
Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

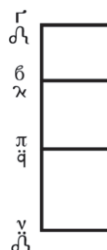

τετράχορδο γα-ζω' (ως νη-γα)

Ας το ψάλλουμε:

β.

τετράχορδο νη-γα (ως δι-νη)

Ας το ψάλλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος λ π δ λ — γα → μαρτυρία ήχου,
βάση ο γα

γα → απήχημα

ιε

ο γα ψάλλεται ως νη

↑ τετράχορδο γα-ζω' (ως νη-γα)

γα γα δι γα γα

Θε ος Κυ ρι ος

τετράχορδο νη-γα (ως δι-νη)

γα γα γα γα δι γα γα → κατάληξη
και ε πε φα α νεν η η μιν στον γα (ως νη)

τετράχορδο γα-ζω' (ως νη-γα)

γα δι δι δι

ευ λο γη με νος ο ερ χο με νος → κατάληξη
στον δι (ως πα)

τετράχορδο γα-ζω' (ως νη-γα) τετράχορδο νη-γα (ως δι-νη)

δι δι δι δι γα γα

εν ο νο μα τι Κυ υ ρι ου → τελική κατάληξη
στον γα (ως νη)

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\lambda \delta \alpha$ γα

1. 2

δι η μας γεν νη θεις εκ παρ θε νου και σταυ ρω σιν υ πο

μει νά ας α γά α θε ο θα νά τώ τον θα νά τον σκυ λε ευ σας

και ε γερ σιν δει ξας ως Θε ος μη πα ρι δης ους ε πλα σας τη χει ει

ρι σου δει ξον την φι λαν θρω πι αν σου ε λε η μον δε ξαι την

τε κου σαν σε Θε ο το ο κον πρε σβευ ου σαν υ περ η μων

και σω σον σω τηρ η μων λα ον α πε γνω σμε ε νο ο ο ον

Ήχος $\lambda \delta \alpha$ γα

2. 2

Τ αις τών δα κρυ ων σου ρο αις της ε ρη μου το α γο νον ε

γε ε ωρ γη η σας και τοις εκ βα θους στε ναγ μοις εις ε κά τον

τους πο νους ε καρ πο ο φο ρη η σας και γε γο νας φω στηρ τη

οι κου με νη λαμ πων τοις θαν μα σι Σαβ βα πα τηρ η μω ων Ο σι

ι ε πρε σβευ ε Χρι στω τω Θε ω σω θη ναι τας ψυ υ χας

η η μων

13.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Η ΠΑΡΘΕΝΟΣ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΟΝ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟΝ ΤΙΚΤΕΙ

Κοντάκιον Χριστουγέννων

Ἦχος γ'

Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκτει,
καὶ ἡ γῆ τὸ Σπήλαιον, τῷ ἀπροσίτῳ προσάγει.
Ἄγγελοι μετὰ Ποιμένων δοξολογοῦσι.
Μάγοι δὲ μετὰ ἀστέρος ὁδοιποροῦσι·
δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγεννήθη, Παιδίον νέον, ὁ πρὸ αἰώνων Θεός.

Κριτήρια που πρέπει να πληροί ένας εκκλησιαστικός μουσικός χορός, σύμφωνα με την Έκθεση της πατριαρχικής Μουσικής Επιτροπής (27/01 /1 888):

- Η σύνθεση του χορού πρέπει να αποτελείται από ιεροψάλτες, που είναι κοντά ως προς την ποιότητα της φωνής και ως προς την τέχνη.
- Σε κάθε χορό (δεξιό και αριστερό) θα πρέπει να υπάρχουν τουλάχιστον τρεις ισοκράτες και κανονάρχες, οι οποίοι πρέπει να κάνουν δύο ή τρεις πρόβες τη βδομάδα.
- Θα πρέπει να ορίζονται τα μέλη που θα ψαλούν και να γίνονται οι σχετικές πρόβες.
- Όλα τα μέλη του χορού συστήνεται να ψάλλουν με σεμνότητα και ιεροπρέπεια και θα πρέπει να αποφεύγεται το «επιτηδευμένο» και «εκλελυμένο».
- Όλα τα μέλη του χορού συστήνεται να ψάλλουν με καθαρή άρθρωση, ώστε το ακροατήριο όχι μόνο να ακούει αλλά και να κατανοεί τα ψαλλόμενα, ούτως ώστε να γεννώνται στις καρδιές των εκκλησιαζομένων τα ανάλογα αισθήματα.
- Θα πρέπει να ορίζεται εκ των προτέρων η κατάλληλη χρονική αγωγή για κάθε εκκλησιαστικό μέλος καθώς και ο ρυθμός και να σημειώνονται πάνω στο μουσικό κείμενο.
- Θα πρέπει να σημειώνεται σε ιδιαίτερη γραμμή το μέρος των ισοκρατών, πάνω στο μουσικό κείμενο.

Πηγή: Εφημερίδα Εκκλησιαστική Αλήθεια. Έτος Η',
Αρ. 15. 24/02/1 988, Κωνσταντινούπολη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ύμνο της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. δ' ήχου εκ του γα (σύντομου ειρμολογικού).
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 2 και 3 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

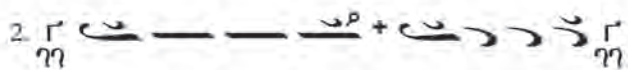
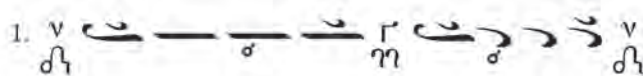
ΕΝΟΤΗΤΑ 14

14.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΕΝΑΡΜΟΝΙΟ ΓΕΝΟΣ, ΕΝΑΡΜΟΝΙΟΣ ΦΘΟΡΑ, ΕΝΑΡΜΟΝΙΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ, ΜΕΛΗ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΕΝΑΡΜΟΝΙΟ ΓΕΝΟΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί στο **εναρμόνιο γένος** ανήκουν οι ήχοι τρίτος (γ') και βαρύς. Χαρακτηριστικό του εναρμονίου γένους είναι ότι συναντάμε τόνους μείζονες και ημιτόνια. Για να καταλάβουμε τα εναρμόνια διαστήματα μπορούμε να ψάλουμε τα διατονικά ψάλλοντας όμως τον βου πιο ψηλά (με δέση) και τους ζω' και βου' πιο χαμηλά (με ύφεση).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

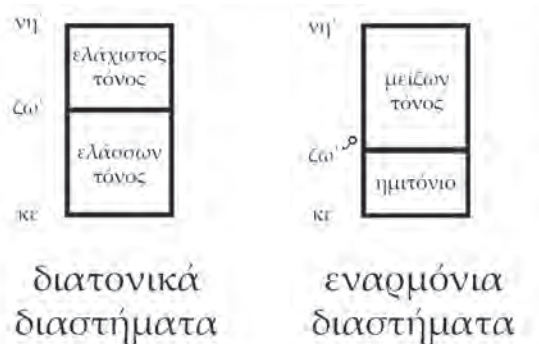
Ας δούμε όμως πιο συγκεκριμένα τα εναρμόνια διαστήματα καθώς και τις εναρμόνιες μαρτυρίες.

δ	ημιτόνιο
π	μείζων τόνος
γ'	μείζων τόνος
ζω'	ημιτόνιο
ε	μείζων τόνος
δ	ημιτόνιο
π	μείζων τόνος
γ'	μείζων τόνος
ζω'	ημιτόνιο
ε	μείζων τόνος
δ	ημιτόνιο

ΕΝΑΡΜΟΝΙΟΣ ΦΘΟΡΑ

Η εναρμόνιος φθορά ζητά να ψάλουμε εναρμόνια διαστήματα και χρησιμοποιείται σε τρεις περιπτώσεις:

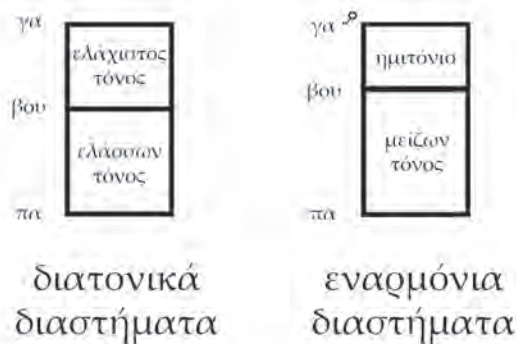
α. Γράφεται στον ζω και **ζητά να ψάλουμε τον ζω με ύφεση** μέχρι να συναντήσουμε κάποια άλλη φθορά.

Ας ακούσουμε τώρα το δάσκαλό μας να ψάλλει το παρακάτω παράδειγμα κι ας επαναλάβουμε και εμείς.

Παράδειγμα:

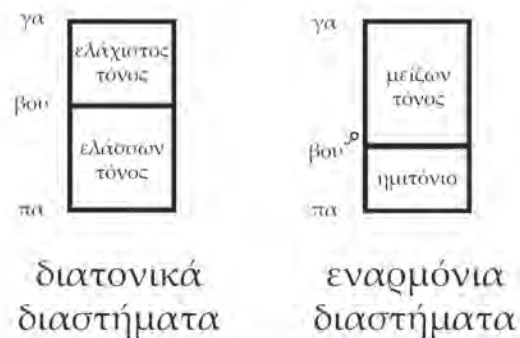

β. Γράφεται στον γα και **ζητά να ψάλουμε τον βου με δίεση** μέχρι να συναντήσουμε κάποια άλλη φθορά.

Ας ακούσουμε τώρα τον δάσκαλό μας να ψάλλει το παρακάτω παράδειγμα κι ας επαναλάβουμε.

γ. Γράφεται στον βου και **ζητά να ψάλουμε τον βου με ύφεση** μέχρι να συναντήσουμε κάποια άλλη φθορά.

Ας ακούσουμε τώρα το δάσκαλό μας να ψάλλει το παρακάτω παράδειγμα κι ας επαναλάβουμε και εμείς.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τα εναρμόνια διαστήματα αλλά και τον τρόπο λειτουργίας της εναρμονίου φθοράς, θα ψάλουμε ύμνους σε ήχο βαρύ, σε σύντομο ειρμολογικό μέλος ενώ στην επόμενη ενότητα θα διδαχθούμε πιο αναλυτικά τη θεωρία του βαρέως ήχου.

Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους, η βάση –όπως φαίνεται και από τη μαρτυρία– είναι ο φθόγγος γα.

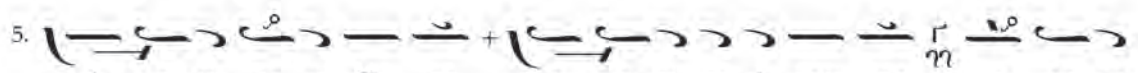
ΥΜΝΟΙ

1.
 Θε ος Κυ ρι ος
 και ε πε φα νεν η μιν
 ευ λο γη με
 νος ο ερ χο με νος
 εν ο νο μα τι Κυ ρι ι ου
 γη

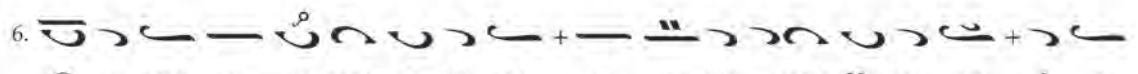
2.
 Δο ξα σοι τω δει ξα ντι το φως δο ξα εν υ ψι ι στοις Θε ω
 και ε πι γης ει ρη η νη εν αν θρω ποις ευ δο κι ι α
 γη

3.
 Κα τα ξι ω σον Κυ ρι ε εν τη η με ρα τα αυ τη α να
 μαρ τη τους φυ λα χθη η ναι η μας
 γη

4. Γη
 Πα ρα τει νόν το ε λε ος σου ου τοις γι νω σκου σι ι σε

5. Γη
 Α α γι ος ο Θε ος α α γι ος Ι σχυ ρος α γι ος

 Γη
 Α θα να τος ε λε η σον η μας

6. Γη
 Ο τι συ ει μο νος α γι ος συ ει μα νος Κυ ρι ος Ι η

 Γη
 σους Χρι στος εις δο ο ξαν Θε ου πα τρος α μην

14.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΤΑΥΡΟΝ ΧΑΡΑΞΑΣ ΜΩΣΗΣ, ΤΙΜΙΩΤΕΡΑ (πλ. δ' ήχου, γα)

Εἰς τὴν Ὑψώσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Ὁ Εἰρμός τῆς Α' Ὡδῆς
 Ἦχος πλ. δ'

Σταυρὸν χαράξας Μωσῆς, ἐπ' εὐθείας ράβδῳ, τὴν Ἐρυθρὰν διέτεμε,
 τῷ Ἰσραὴλ πεζεύσαντι, τὴν δὲ ἐπιστρεπτικῶς, Φαραὼ τοῖς ἄρμασι κροτήσας ἤγνωσεν·
 ἐπ' εὗρους διαγράψας, τὸ ἀήττητον ὄπλον, διὸ Χριστῷ ᾔσωμεν·
 τῷ Θεῷ ἡμῶν, ὅτι δεδόξασται.

Ἡ Τιμιωτέρα

(Ὡδή Θ' τῆς Θεοτόκου)
 Ἦχος πλ. δ'

Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ, καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεὶμ,
 τὴν ἀδιαφθόρως, Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν,
 τὴν ὄντως Θεοτόκον, Σὲ μεγαλύνομεν.

Στίχ.: Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον καὶ ἡγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ
 τῷ Σωτῆρι μου.

Πρωτοψάλτης

Στο αξίωμα του Πρωτοψάλτη φθάνουν κατόπιν πατριαρχικής χειροθεσίας όσοι υπηρέτησαν με επιτυχία στη θέση του Λαμπαδαρίου, αφού προηγουμένως πέρασαν και από τις θέσεις του δευτέρου και πρώτου Δομεστίκου. Η πρόσληψη του Πρωτοψάλτη αποφασιζόταν από τον Πατριάρχη, έπειτα από προηγούμενη υπόδειξη και έγκριση από τον (εν ενεργεία) Πρωτοψάλτη και Λαμπαδάριο, που θα φρόντιζαν και για την εκπαίδευσή του. Εννοείται ότι ο υποψήφιος -ο οποίος θα είχε ισόβια καθήκοντα- θα έπρεπε να συγκεντρώνει ιδιαίτερα προσόντα ψαλτικά καθώς και σωστό παρουσιαστικό.

Οι ψάλτες οι πατριαρχικού ναού ήταν εκκλησιαστικοί λειτουργοί που όφειλαν να ζουν «σώφρονα βίον», ευπρεπή και σύμφωνο με το πατριαρχικό περιβάλλον, να υπακούν στην ανώτερή τους εκκλησιαστική αρχή, δηλαδή στον Πατριάρχη καθώς και να συμμορφώνονται με τη μουσική παράδοση που έβρισκαν όταν αναλάμβαναν τα καθήκοντά τους. Πάντοτε διακρίνονταν οι μουσικοί του ναού για την αφοσίωσή τους στην παράδοση. Και σε αυτούς χρωστά η μεταγενέστερη εποχή, ότι θεωρούμε ως Παράδοση. Διότι οι Πατριάρχες άλλαζαν. Οι κληρικοί του ναού, επίσης, έπαιρναν προαγωγή και έφευγαν στις νέες τους θέσεις. Οι μουσικοδιδάσκαλοι όμως του ναού έμεναν σταθεροί στις θέσεις τους, αμετάθετοι. Ήταν υπεύθυνοι να φυλάξουν το παρελθόν μαζί με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Αυτοί ήταν οι φύλακες και οι ακοίμητοι φρουροί της παραδόσεως και της αρχαίας Τάξης. Έτσι λοιπόν ο Πρωτοψάλτης είναι ο πιστός τηρητής της Τάξης στο ναό, καθοδηγώντας τον εκάστοτε Πατριάρχη στα καθήκοντά του. Για το λόγο αυτό μάλιστα, εκτός του μισθού του αμοίβεται και «διὰ τὴν φροντίδα καὶ ἐπιστασίαν τοῦ Τυπικοῦ» [...]. Είναι δηλαδή ο Τυπικάριος και ο Εκκλησιάρχης, ο οποίος καθοδηγεί όλους όσοι λαμβάνουν μέρος στις ακολουθίες: πατριάρχες, αρχιερείς, κληρικούς, οφφικιάλους, ψάλτες, πριμικηρίους, κτλ. Είναι η ψυχή θα λέγαμε του οικουμενικού πατριάρχου σε ζητήματα εθιμοταξίας, τελετών και εκκλησιαστικής τάξεως.

Ο Πρωτοψάλτης ήταν η πηγή του βυζαντινού εκκλησιαστικού μέλους, το οποίο κληρονόμησε από τους προκατόχους του. Ήταν ο μύστης της μουσικής. [...] Αυτός γνώριζε την απαγγελία του μέλους όπως έπρεπε. Ήταν φυσικό λοιπόν να είναι δάσκαλος των υπόλοιπων ψαλτών του πατριαρχικού ναού. Αυτός ήταν ο συνεχιστής της μουσικής παράδοσης και ο μεταλαμπαδευτής του βυζαντινού εκκλησιαστικού μουσικού φωτός στους άλλους. Αυτός μούσε στην τέχνη τους υπολοίπους. Και αυτοί -με τη σειρά τους- υποχρεούνταν να μιμηθούν το δάσκαλο. Ο Πρωτοψάλτης ήταν αυστηρός, αρχαιότροπος, φανατικός, μισόκαινος (=μισούσε τις καινοτομίες). Δεν επέτρεπε στους νεότερους καινοτομίες και νεοτερισμούς. Έπρεπε να διατηρηθούν τα αρχαία μέλη αμετάβλητα από σεβασμό στους δημιουργούς τους αλλά και για να υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ τους. Ο Πρωτοψάλτης «ἐξώρκιζε» τους διαδόχους του στην τήρηση της παραδόσεως του μέλους. Για το λόγο αυτό επαγρυπνούσε και επανέφερε στην τάξη το Λαμπαδάριο και τους Δομéstικους, εάν κατά την εκτέλεση παρέκκλιναν από τα καθιερωμένα.

Ο Πρωτοψάλτης δίδασκε τη μουσική στην πατριαρχική μουσική σχολή μαζί με έναν από τους Δομεστίκους ενώ επίσης δίδασκε και όλους τους ψάλτες της Κων-

σταντινούπολης ψάλλοντας μαζί τους δύο φορές κάθε μήνα, ώστε να επικρατεί παντού ομοιόμορφος τρόπος ψαλσίματος.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Άγγελος Βουδούρης. Α΄ Δομέστικος
της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (+1951).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Μαθαίνουμε να γράφουμε «απ' έξω» τις εναρμόνιες μαρτυρίες.
2. Αντιγράφουμε τους τρεις πρώτους ύμνους της Ενότητας.
3. Χωριζόμαστε σε δύο χορούς και ψάλλουμε τον ύμνο «Τὴν Τιμιωτέραν τῶν Χερουβεὶμ», σε ἴχο πλ. δ' ἐκ του γα, μαζί με το στίχο, χωρίς μουσικό κείμενο. Οι στίχοι ψάλλονται μονωδικά. Ο δάσκαλος διδάσκει τον τρόπο και ορίζει ποιοι μαθητές θα ψάλουν τους στίχους (μπορούμε να βρούμε και τους υπόλοιπους από τα βιβλία του ναού). Και τους δύο χορούς τους διευθύνει ο δάσκαλος.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 3 και 4 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 15

15.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (σύντομος ειρμολογικός)

Ο **βαρύς** ήχος ανήκει στο εναρμόνιο γένος και κατά βάση τα διαστήματά του είναι τα εναρμόνια. Επειδή όμως χρησιμοποιεί τις διατονικές μαρτυρίες, ως υπενθύμιση των εναρμονιών διαστημάτων του, σημειώνουμε συχνά την εναρμόνιο φθορά .

Μαρτυρία ήχου: Ἦχος Ϟ γα

Μαρτυρίες: οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: $\frac{\pi}{q}$, $\frac{r}{n}$, $\frac{\Delta}{\delta}$

Φθορές: η εναρμόνιος: ♪

Βάση: γα

Γ Ξ
 η μ

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον γα.

Δεσπίζοντες φθόγγοι: γα, δι, ζω΄

Καταλήξεις: στα ενδιαμέσα του ύμνου γίνονται στον γα και στον δι και κάποιες φορές στον πα, ενώ στο τέλος του ύμνου στον γα.

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

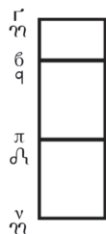
$\begin{array}{c} \mathbb{Z}_6 \\ \mathbb{F}_7 \\ \mathbb{K} \\ \mathbb{Q} \\ \Delta \\ \mathbb{R} \\ \mathbb{F}^* \\ \mathbb{F}_1 \end{array}$

τετράχορδο γα-ζω'

Ας το ψάλουμε:

Γ ω — ω ω' ω ω ω Γ
 η η η η η η

β.

τετράχορδο νη-γα

Ας το ψάλουμε:

γ.

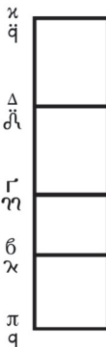
πεντάχορδο γα-νη

Ας το ψάλουμε:

Κάποιες θέσεις όμως κινούνται στο πεντάχορδο πα – κε και μπορούν να ψαλούν και με διατονικά διαστήματα.

δ.

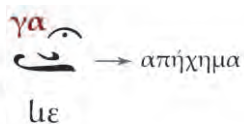

πεντάχορδο πα-κε

Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος Γα → μαρτυρία ήχου,
βάση ο γα

τετράχορδο γα-ζω'

γα ζω' ζω' ζω' δι ζω' δι

Α κου σο νται τα ρη μα τα α μου

Δ δλ → κατάληξη στον δι

πεντάχορδο πα-κε

δι δι δι γα

ο τι η δυν θη σαν

π q → κατάληξη στον πα

πεντάχορδο πα-κε

γα δι δι

ω σει πα χος γης ερ ρα γη ε πι της γης

πεντάχορδο γα-νη'

δι ζω' δι γα δι

Δ δλ → κατάληξη στον δι

τετράχορδο γα-ζω'

γα δι ζω' δι δι δι γα

δι ε σκορ πι σθη τα ο στα αυ των πα ρα τον α α δην

τετράχορδο νη-γα

γα γα

Γ η → τελική κατάληξη στον γα

ΥΜΝΟΙ

Ήχος Ϯ γα

1. Π λου σι οι ε πτω ω χευ σαν και ε πει να σαν οι δε εκ ζη

του ντες τον Κυ ρι ον

Δ δλ ουκ ε λατ τω θη σο νται πα ντο ος α γα θου

Ήχος Ϯ γα

2. Α γι οι μαρ τυ ρες

Δ δλ οι κα λως α θλη σα ντε ες και στε φα

νω θε ε ντες

Γ η πρε σβευ σα τε προς Κυ ρι ον

Δ δλ ε λε η θη ναι

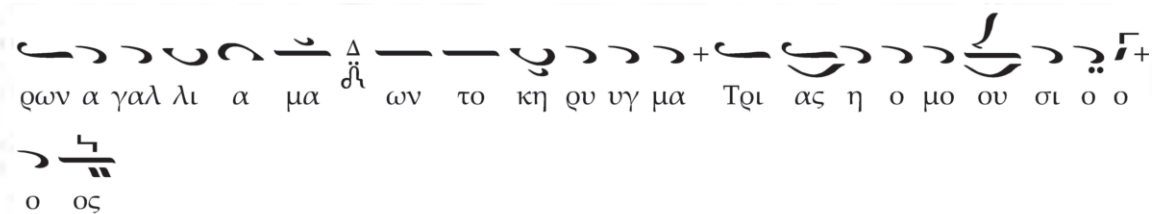
τας ψυ χα ας η η μων

Ήχος Ϯ γα

3. Δ ο ξα σοι Χρι στε ο Θε ος

Δ δλ α πο στο λων καυ χη μα

Γ η μαρ τυ

Ἦχος Ϙ γα

15.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΞ' ΥΨΟΥΣ ΚΑΤΗΛΘΕΣ Ο ΕΥΣΠΛΑΓΧΝΟΣ

Ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος πλ. δ'

Ἐξ ὕψους κατήλθες ὁ εὐσπλαγχνος, ταφήν καταδέξω τριήμερον,
ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσης τῶν παθῶν, ἡ ζωὴ καὶ ἡ Ἀνάστασις ἡμῶν, Κύριε δόξα σοι.

Λαμπαδάριος

Από τη θέση του πρώτου Δομεστικού προερχόταν ο εκάστοτε Λαμπαδάριος. Σε σπάνιες περιπτώσεις συνέβη ο Λαμπαδάριος να λάβει τη θέση του απευθείας από τη θέση του δευτέρου Δομεστικού. Το θέμα είχε μεγάλη δυσκολία από την άποψη του καταρτισμού του Δομεστικού για την επόμενη – ανώτερη θέση. Τα μουσικά κείμενα, εξαιτίας της αρχαίας, συνεπτυγμένης και πολύ δύσκολης -στην εκμάθησή της- γραφής, απαιτούσαν πολυχρόνια διακονία στο ναό. Συνεπώς, δεν κρινόταν άξιος ο δεύτερος δομέστικός ώστε να αναλάβει τη θέση του Λαμπαδαρίου. Άλλωστε, θα λέγαμε ότι και ο Λαμπαδάριος ήταν πάντοτε μαθητευόμενος του Πρωτοψάλτη, με τη μόνη διαφορά ότι ήταν πολύ πιο προχωρημένος από τους Δομεστικούς στα μουσικά. Ο Λαμπαδάριος ως προς την μουσική εκτέλεση ήταν αναγκασμένος να ακολουθεί ακριβώς τον Πρωτοψάλτη. Χρησιμοποιούσε και αυτός

στη μελέτη του τα μουσικά κείμενα του δασκάλου – πρωτοψάλτη, απομνημονεύοντάς τα. Διότι ο Λαμπαδάριος -όπως και ο Πρωτοψάλτης- ήταν υποχρεωμένοι να ψάλλουν όλα τα εκκλησιαστικά μέλη απ' έξω, χωρίς κείμενο! Αυτό απαιτούσε η θέση τους. Για το λόγο αυτό δεν ήταν εύκολο πράγμα για τον καθένα να χειροθετηθεί Πρωτοψάλτης ή Λαμπαδάριος απ' τη μία μέρα στην άλλη. Τα αξιώματα αυτά βάρυναν τους κατόχους τους με βάρη δυσβάσταχτα και καθήκοντα σοβαρά. [...]

Ο Λαμπαδάριος ήταν ο επίδοξος Πρωτοψάλτης. Έπρεπε να ασχολείται με τη μουσική περισσότερο και από το δάσκαλό του (τον Πρωτοψάλτη). Συνήθως τον αντέγραφε σε όλα: στη στάση, στον τρόπο απαγγελίας του εκκλησιαστικού μέλους, στις συνήθειές του γενικότερα. [...]

Ο Λαμπαδάριος ήταν υπεύθυνος για την παράδοση της μουσικής στους Δομεστικούς του ναού. Έπρεπε οι Δομεστικοί, χάρη στην επίμονη προσπάθεια του Λαμπαδαρίου και του Πρωτοψάλτη, να παρακάμψουν τη δυσκολία εκμάθησης της μουσικής σημειογραφίας. Για το λόγο αυτό ο Λαμπαδάριος εκτός του μισθού του αμοιβόταν και «ἐπὶ τῷ διδάσκειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν δύο δομεστικῶν, καὶ παραδίδειν μετ' ἀκριβείας δις τῆς ἐβδομάδος τὰ μαθήματα ὥστε τελείουσ καὶ τούτους ἀναδεῖξαι εἰς ὀλίγου καιροῦ διάστημα».

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Ο Άρχων Λαμπαδάριος Θρασ. Στανίτσας, στο αριστερό αναλόγιο του πατριαρχικού ναού του Αγ. Γεωργίου, στο Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του βαρέος ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 4 και 5 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

16.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του βαρέος ήχου σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α) β_{χ} γ π_q
Κυ ρι ον

β) $\Delta_{\delta\lambda}$ γ π_q
Κυ ρι ον

γ) β_{χ} γ π_q
υ υ μνον

Θέσεις στον γα:

α) Γ_{η} γ δ Γ_{η}
α στρα και το φως

β) $\Delta_{\delta\lambda}$ γ Γ_{η}
Κυ ρι ε

γ) $\Delta_{\delta\lambda}$ γ δ Γ_{η}
ε ε λε ε ος

δ) $\nu_{\delta\lambda}$ γ Γ_{η}
υ υ μνον

ε) κ_{η} γ Γ_{+} γ Γ_{η}
μα α α ας

Θέσεις στον ιδι:

α) $\overset{\Delta}{\underset{\text{δλ}}{\text{Σ}}} \text{ } \overset{\text{Σ}}{\text{Ξ}} \text{ } \text{---} \text{ } \overset{\text{Σ}}{\text{Φ}} \text{ } \overset{\Delta}{\underset{\text{δλ}}{\text{Σ}}}$
 δει ξα ντι το φως

β) ζ' η π α ν τ ω ν η μ ω ν Δ δ

$$\gamma) \quad \overset{\Delta}{\underset{\delta}{\ddot{\eta}}} \quad \underset{Kv}{\cup} \quad \underset{\rho i}{\cup} \quad \underset{\varepsilon}{\cup} \quad \overset{\Delta}{\underset{\delta}{\ddot{\eta}}}$$
$$\delta) \quad \Delta \quad \cup \quad \cap \quad \xrightarrow{\quad} \quad \Delta$$

$$\ddot{\mathfrak{A}} \quad \text{Ku} \quad \text{qi} \quad \varepsilon \quad \ddot{\mathfrak{A}}$$
$$\varepsilon) \quad \Delta \begin{array}{c} \Gamma \\ \hline \end{array} \rightarrow \rightarrow \Delta$$

$\nu \quad \nu \quad \mu \nu \nu$

στ) $\Gamma \xrightarrow{\quad} \Sigma$ Δ
 $\eta \quad \nu \quad \mu \nu \nu \quad \delta \lambda$

YMNOI

Ἡχος $\overline{\omega}$ γα

1. υριεεκεκραξαπροςσεεισακουσοονμου Δδὴ

ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ει σα κου σο ον μου Δι

εν τω κε κοα γε ναι με προς σε

ει σα κου σον μου Κυ υ ρι ι ε ἡ

2. $\text{K} \overset{\curvearrowright}{\alpha} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{τεν}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{θυν}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{θη}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{τω}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{η}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{προ}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{σευ}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{χη}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{μου}} \overset{\Delta}{\text{δῆ}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{ως}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{θν}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{μι}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\alpha} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{μα}} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\epsilon} \text{---} \text{---} \text{---} \overset{\curvearrowright}{\text{νω}}$

 πι ο υν σου ε παρ σις των χει ρω ων μου θυ σι α ε σπε

 ρι νη ει σα κουν σον μου Κυ υ ρι ι ε

Ἡχος $\overline{\omega}$ γα

3. Π α $\sigma\alpha$ $\pi\nu\omicron$ η $\alpha\iota$ $\nu\epsilon$ $\sigma\alpha$ α $\tau\omega$ $\tau\omicron\nu$ Κυ $\rho\iota$ $\omicron\nu$ η $\alpha\iota$ $\nu\epsilon\iota$ $\tau\epsilon$ $\tau\omicron\nu$

Κυ ρι ον εκ των ου ρα νων ^Δ αι νει ει τε αυ το ον εν
 τοις υ ψι ι ι στοις σοι προ πει υ μνος τω ω Θε ε ω
 4. Α ι νει τε αυ τον πα ντες οι α αγ γε λοι αυ του αι νει
 τε αυ τον πα σαι αι δυ να α μεις αυ του ^Δ σοι προ πει υ μνος
 τω ω Θε ε ω

Ἦχος Ϙ γα

5. πο την σην Δε σποι να σκε ε πην ^Δ πα ντες οι γη
 γε νεις ^Δ προ σπε φευ γο ο ο τες ^Δ βο ω με εν σοι Θε ο
 το κε η ελ πις η μων ρυσαι η μας εξ α με ε τρων πται
 σμα α των και σω σον τας ψυ χας η μω ω ω ω ν

16.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΚΑΤΕΛΥΣΑΣ ΤΩ ΣΤΑΥΡΩ ΣΟΥ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ

Ἀναστάσιμον Ἀπολυτίκιον

Ἦχος βαρύς

Κατέλυσας τῷ Σταυρῷ σου τὸν θάνατον, ἠγέωξας τῷ Ληστῇ τὸν Παράδεισον,
 τῶν Μυροφόρων τὸν θρῆνον μετέβαλες, καὶ τοῖς σοῖς Ἀποστόλοις κηρύττειν ἐπέταξας,
 ὅτι ἀνέστης Χριστὲ ὁ Θεός, παρέχων τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος.

Φωνητικά χαρακτηριστικά ψαλτών πατριαρχικού ναού

Η λαμπαδαρεία ήταν έργο επίπονο όσες φορές ο Πρωτοψάλτης ήταν προικισμένος με το χάρισμα της μεγαλοφωνίας. Και κατά κανόνα επιδιωκόταν να είναι μεγαλόφωνος και ο μελλοντικός Πρωτοψάλτης, ώστε να ανταποκρίνεται και εις το αξίωμά του αλλά και στις ανάγκες του πατριαρχικού ναού. Κατά την πρόσληψη δε των δομεστίκων, επιδιωκόταν αυτοί (που θα προσληφθούν) να έχουν πλούσια, μεγάλη, εύστροφη και μελωδική φωνή καθώς και στηθική αντοχή. Για το λόγο αυτό ο Πρωτοψάλτης και ο Λαμπαδάριος είχαν το ίδιο φωνητικό όργανο, την ίδια αντοχή, την ίδια παραστατικότητα του μέλους, τον ίδιο ζήλο για τη διακονία τους.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο βαρύ και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 6 και 7 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

17.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΑΡΚΗΣ ΥΦΕΣΗ, ΔΙΑΡΚΗΣ ΔΙΕΣΗ, ΜΕΛΗ Γ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

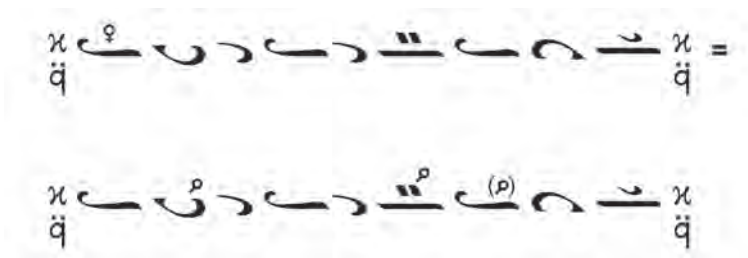
Όπως ξέρουμε, η ύφεση (p) και η δίοση (σ) ενεργούν μόνο στον χαρακτήρα στον οποίο γράφονται και όχι στους επόμενους. Τί κάνουμε όμως αν χρειαστεί για ένα μεγάλο μέρος του μουσικού κειμένου να ψάλλουμε μονίμως έναν φθόγγο με ύφεση ή με δίοση; Για να μην γράφουμε συνέχεια υφέσεις και διέσεις, υπάρχουν δύο σημάδια που λειτουργούν όπως οι φθορές.

ΔΙΑΡΚΗΣ ΥΦΕΣΗ

Διαρκής ύφεση: q

Γράφεται στον φθόγγο κε και ζητά από εκεί και μετά να ψάλλουμε με ύφεση κάθε φθόγγο ζω' που συναντάμε. Για να «λυθεί» χρειάζεται να γραφεί φθορά.

Παράδειγμα:

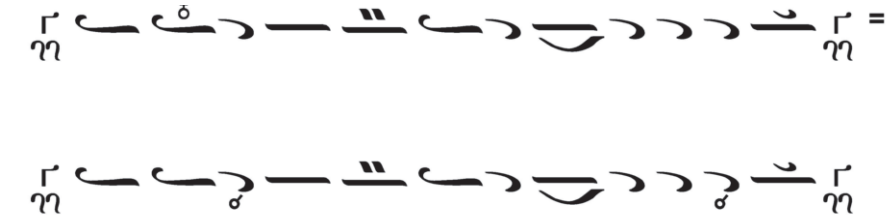

ΔΙΑΡΚΗΣ ΔΙΕΣΗ

Διαρκής δίοση: d

Γράφεται στον φθόγγο γα και ζητά από εκεί και μετά να ψάλλουμε με δίοση κάθε φθόγγο βου που συναντάμε. Για να «λυθεί» χρειάζεται να γραφεί φθορά.

Παράδειγμα:

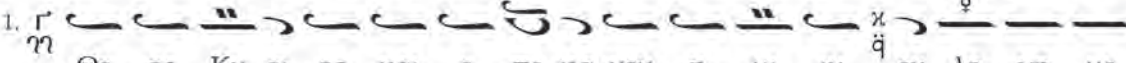
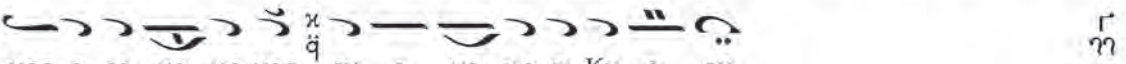

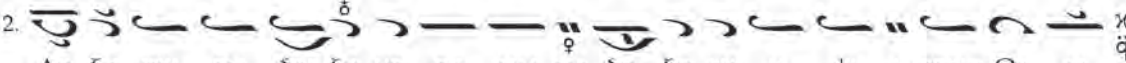

Σημείωση: Η διαρκής ύφεση δεν «λύνει» τη διαρκή δίοση, ούτε το αντίστροφο.

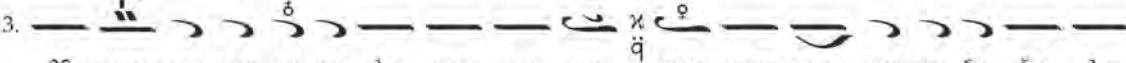

Σε αυτήν την ενότητα διδαχθήκαμε τη διαρκή ύφεση και τη διαρκή δέση προκειμένου να μπορέσουμε να ψάλουμε ύμνους σε ήχο τρίτο (γ'), σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Στην επόμενη ενότητα θα διδαχθούμε πιο αναλυτικά τη θεωρία του γ' ήχου.

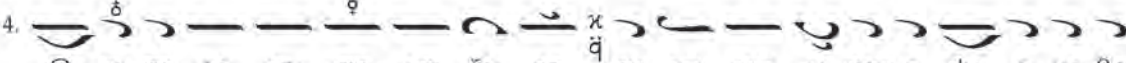

Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους η βάση, όπως φαίνεται και από τη μαρτυρία, είναι ο φθόγγος γα.

ΥΜΝΟΙ

1.
 Θε ος Κυ ρι ος και ε πε φα νεν η μι ιν ευ λο γη με
 νος ο ερ χο με νος εν ο νο μα τι Κυ ρι ου

2.
 Δο ξα σοι τω δει ξα ντι το φω ως δο ξα εν υ ψι ι στοις Θε ω
 και ε πι γης ει ρη η νη εν αν θρω ποις ευ δο κι α

3.
 Υ μνου ου μεν σε ευ λο γου μεν σε προ σκυ νουν μεν σε δο ξο λο
 γου μεν σε ευ χα ρι στου μεν σοι δι α την με γα α λην σου δο ξαν

4.
 Ο τι πα ρα σοι πη γη ζω ης εν τω φω τι σου ο ψο ο με θα
 φως

5.
 Α γι ος ο θε ο ος α γι ος ι σχυ ρος α γι ος α θα να
 τος ε λε η σον η μας

δράσει κατά βούληση. Η πρωτοβουλία ανήκει στο διδάσκαλο, χωρίς την άδεια του οποίου δεν μπορεί να κάνει τίποτα.

Για ό,τι ψάλλει η ευθύνη ανήκει στον άρχοντα του χορού. Για το λόγο αυτό ο ίδιος ο Πρωτοψάλτης κανονίζει τα ίσα (τις βάσεις) και ξεκινά τα μέλη δίνοντας στη συνέχεια τα τροπάρια στο Δομέστικο να τα ψάλλει μέχρι τέλους. Αλλά και τότε παρακολουθείται στενά από τον Πρωτοψάλτη. Ο λόγος είναι ότι για κάθε παρέκκλιση από τα κανονισμένα, κάθε χασμωδία, κάθε αποτυχία, υπεύθυνος είναι ο διδάσκαλος (Πρωτοψάλτης) και όχι ο ψάλλων (Δομέστικός).

Όταν ο Πρωτοψάλτης ψάλλει απ' έξω τα μεγάλα κλασικά μουσικά μέλη, ο Δομέστικός παρακολουθεί από το βιβλίο, συμπάλλοντας όπου χρειάζεται και υποβοηθώντας τη μνήμη του διδασκάλου.

Για τον πιο ηλικιωμένο Πρωτοψάλτη ο Δομέστικός είναι η μουσική ράβδος, πάνω στην οποία στηρίζεται ψάλλοντας τα διάφορα μαθήματα με το κουρασμένο στήθος του. Έτσι ο γέροντας Πρωτοψάλτης δεν ανησυχεί για το κατάντημά του ενώ, παράλληλα, η νεότητα και το σφρίγος του μαθητή ζωντανεύουν τις μουσικές γραμμές και διατηρούν την πειθαρχία και τη θρησκευτική προσήλωση στο εκκλησίασμα του ναού. Ο Δομέστικός, με θάρρος και αυτοπεποίθηση επιτελεί το έργο του. Άλλωστε ήδη γνωρίζει και κατέχει σε αρκετά ικανοποιητικό βαθμό την υπέροχη τέχνη του Πρωτοψάλτη του. Η παρουσία μάλιστα του διδασκάλου γιγαντώνει το Δομέστικο, του οποίου ο ψαλτικός ενθουσιασμός κορυφώνεται όταν αναλογίζεται ότι εξυπηρετεί τον δάσκαλό του, τον οποίο μάλιστα μία μέρα θα αντικαταστήσει.

Τα καθήκοντα του Δομεστικού δεν είναι λίγα. Εργάζεται αδιάκοπα. Μελετά τη μουσική. Χοροστατεί πάντα στο ναό, όλες τις εορτάσιμες ημέρες, συμμετέχει στις ιεροπραξίες (βαπτίσεις, κηδείες, κτλ.), αναπληροί τον Πρωτοψάλτη -όταν αυτός απουσιάζει [...]. Έτσι σιγά σιγά αποκτά συνείδηση της αποστολής του και τότε εισέρχεται στη χορεία των Δομεστικών, που τίμησαν επάξια τη θέση αυτή.

Είναι επίσης βοηθός του Πρωτοψάλτη στη διδασκαλία [...] ενώ καθήκον του είναι και να διδάσκει τα καλλίφωνα παιδιά του χορού και να τα προετοιμάζει για τα ψαλλόμενα. Επαγρυπνεί μάλιστα ώστε οι μικροί εκείνοι βοηθοί να τηρούν πάντοτε την πρέπουσα στάση στο αναλόγιο, εκτελώντας ευπρεπώς τα καθήκοντά τους.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.

Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Μιας και έγινε λόγος για τον ρόλο του Α' Δομεστικού, ακούμε τον Αναστάσιο Μιχαηλίδη (†1970 περίπου), που διακόνησε στον πατριαρχικό ναό για τριάντα (περίπου) χρόνια, να ψάλλει την Α' Στάση των Τυπικών σε ήχο πλ. δ'.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 7 και 8 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 18

18.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Γ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Γ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ ΤΡΙΤΟΣ (σύντομος ειρμολογικός)

Ο **τρίτος** (γ') ανήκει στο εναρμόνιο γένος. Εντούτοις, τα διαστήματά του είναι άλλες φορές εναρμόνια και άλλες διατονικά.

Μαρτυρία ήχου: Ἦχος ᾠ' γα ή Ἦχος γα και εάν ο στίχος που προηγείται του ύμνου καταλήγει στον πα, τότε η μαρτυρία του ήχου είναι: Ἦχος ᾠ' πα ή Ἦχος   πα .

Μαρτυρίες: οι διατονικές, με εξαίρεση τη μαρτυρία του ζω' που είναι η εναρμόνια (). Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: , , .

Φθορές: χρησιμοποιεί την εναρμόνιο φθορά () , η οποία γράφεται είτε στον γα (ζητά τον βου με δίεση) είτε στον ζω' (ζητά τον ζω' με ύφεση). Επίσης, συχνά χρησιμοποιεί και τη διαρκή ύφεση () , η οποία γράφεται στον κε και ζητά τον ζω' με ύφεση.

Βάση: Ο φθόγγος γα

Απήχημα:
λιε

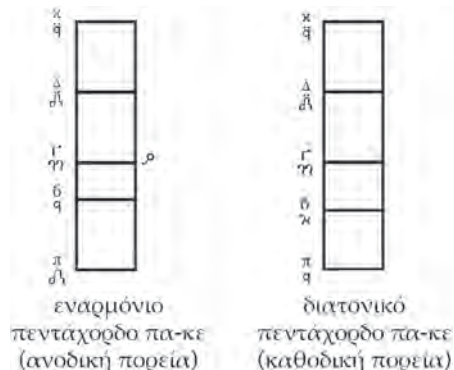
Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον γα.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: κε, γα, πα

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον κε, στον πα και σπανίως στον νη, ενώ στο τέλος του ύμνου στον γα.

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

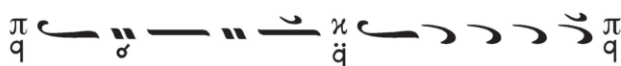
Όπως παρατηρούμε, τα διαστήματα του πενταχόρδου εξαρτώνται από τη μελωδική πορεία των θέσεων, δηλαδή από το αν η μελωδία ανεβαίνει προς πιο ψηλούς φθόγγους ή αν κατεβαίνει προς πιο χαμηλούς.

Όταν η μελωδία κινείται προς τα πάνω και καταλήγει στον κε, τότε ο βου ψάλλεται με δίεση (δηλαδή πιο ψηλά από τον διατονικό βου). Συνεπώς, τα διαστήματα γίνονται εναρμόνια.

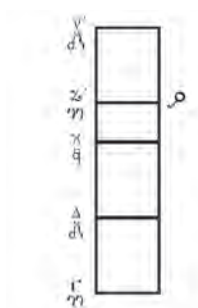
Από την άλλη, όταν η μελωδία κινείται προς τα κάτω και καταλήγει στον πα, τότε ο βου δεν ψάλλεται με δίεση. Συνεπώς, τα διαστήματα παραμένουν τα διατονικά.

Ας το ψάλλουμε

(Προσοχή! μόνο στην άνοδο ψάλλουμε βου δίεση):

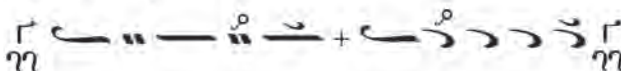

β.

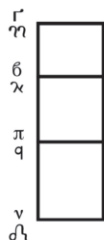

εναρμόνιο πεντάχορδο γ-α-ν-η

Ας το ψάλλουμε:

γ.

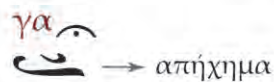
διατονικό τετράχορδο γ-α-ν-η (καθοδική πορεία)

Ας το ψάλλουμε:

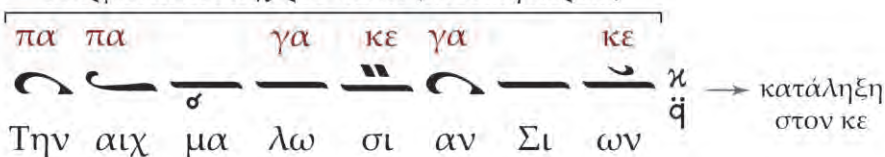
Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος ἰγῖ γα → μαρτυρία ήχου,
βάση ο γα

λε

εναρμόνιο πεντάχορδο πα-κε (ανοδική πορεία)

διατονικό πεντάχορδο κε-πα (καθοδική πορεία)

κε κε γα γα πα π_q → κατάληξη στον πα

συ ε ξει λου εκ Βα βυ λω ω νος

εναρμόνιο πεντάχορδο γα-νη'

κε κε κε $\kappa_{\dot{q}}$ → κατάληξη στον κε

κα με εκ των πα θων

ενρμόνιο πεντάχορδο γα-νη'

γα κε κε γα κε γα Γ_{η} → τελική κατάληξη στον γα

προς ζω ην ελ κυ σον λο γε

ΥΜΝΟΙ

Ήχος ᾠή γα

1. Ο τω πα θει σου Χρι στε α μαυ ρω ω σας τον η λι ι ον και

τω φω τι της σης α να στα σε ως φαι δρυ νας τα συμ πα ντα α

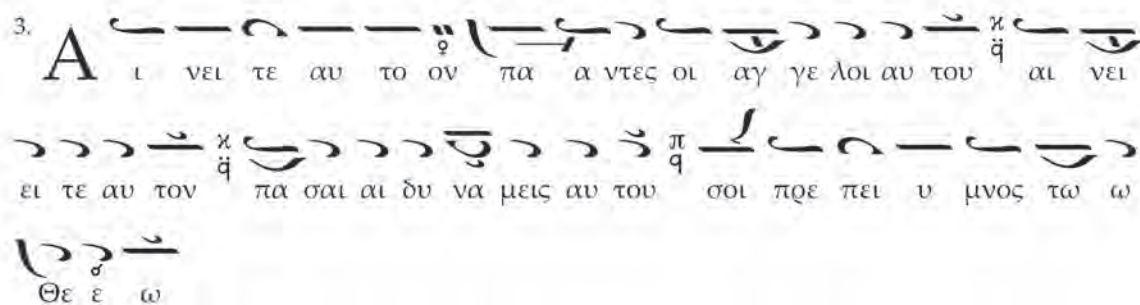
προσ δε ξαι η μων τον ε σπε ρι νον υ μνον φι λα αν θρω ω πε

Ήχος ᾠή γα

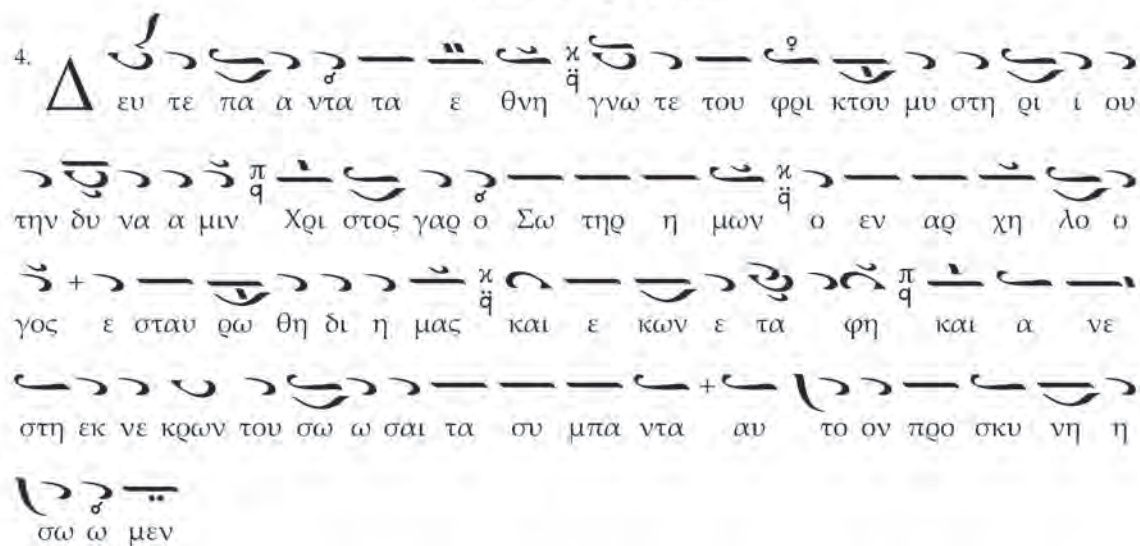
2. Π α σα πνο η αι νε σα α τω το ον Κυ ρι ι ον αι νει τε

τον Κυ ρι ον εκ των ου ρα νων αι νει τε αυ τον εν τοις υ ψι

ι στοις σοι πρε πει υ μνος τω ω Θε ε ω Γ_{η}

3.

Ἦχος ᾠή πα

4.

18.2. ΜΕΛΗ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΕΙ ΘΕΟΤΟΚΕ ΠΑΡΑΔΕΙΣΟΣ

Εἰς τὴν Ὑψωσιν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

Ὁ Εἰρμὸς τῆς Θ' Ὠδῆς

Ἦχος πλ. δ'

Μυστικὸς εἶ Θεοτόκε παράδεισος,
ἀγεωργήτως βλαστήσασα Χριστόν,
ὕψ' οὗ τὸ τοῦ Σταυροῦ, ζωφόρον ἐν γῇ, πεφυτούργηται δένδρον·
δὶ' οὗ νῦν ὑψουμένου, προσκυνοῦντες Αὐτόν, Σὲ μεγαλύνομεν.

Β' Δομέστικος

Για την κάλυψη της θέσεως του Β' Δομεστικού τα παλιότερα χρόνια προτιμούσαν αυτόν που -εφόσον έχει τα απαραίτητα προσόντα- μαθήτευσε κοντά στον Πρωτο-

ψάλτη ή το Λαμπαδάριο. Πολλές φορές τη θέση αυτή ανέλαβαν όσοι αναδείχτηκαν και από τη θέση του κανονάρχου. Για τη συγκεκριμένη θέση προσλάμβαναν κάποιον από τους καλύτερους ψάλτες της αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως. Ο βασικότερος και σημαντικότερος όρος για την επιτυχία του υποψηφίου ήταν η καλλιφωνία. Το χαμηλό μουσικό επίπεδο δεν λαμβανόταν υπόψη αφού ο μουσικός καταρτισμός του Δομεστίκου θα ήταν καρπός της συμμετοχής του στον πατριαρχικό ναό.

Μετά τη γνωμοδότηση του Πρωτοψάλτου και του Λαμπαδαρίου ο Πατριάρχης έδινε την έγκριση ώστε να προσληφθεί αυτός ο οποίος συγκέντρωνε τα κατάλληλα προσόντα ώστε να μπορέσει να υπηρετήσει επάξια μέχρι και τη θέση του Πρωτοψάλτη. Εντούτοις, η θέση είχε πάντα προσωρινό χαρακτήρα και οι νεοπροσλαμβανόμενοι τελούσαν υπό δοκιμασία. Έπειτα από εύλογο χρονικό διάστημα χειροθετούνταν επίσημα από τον Πατριάρχη και ήταν πλέον μόνιμοι και ισόβιοι διάκονοι του πατριαρχικού ναού.

Από την πρώτη μέρα που αναλαμβάνει καθήκοντα ο Δομέστικος είναι -πλέον- μαθητευόμενος του Διδασκαλείου αυτού της μουσικής. Τα πάντα γι' αυτόν είναι άγνωστα, τα τελούμενα και τα ψαλλόμενα. Έχει πολλά να μάθει. Και εξαρτάται από την αντιληπτικότητά του η καλή μάθηση και εκπαίδευσή του. Βρισκόμενος δίπλα στο Λαμπαδάριο παρακολουθεί τη μουσική ερμηνεία των ψαλλομένων, την οποία την ακούει διαφορετικά από ό,τι είχε μάθει από τους (εξωτερικούς από το πατριαρχείο) δασκάλους του και όχι όπως την έψαλε ο ίδιος έξω, στους ενοριακούς ναούς. Εκεί η μουσική ήταν διαφορετική. Εδώ εκπλήσσεται ο Δομέστικος γι' αυτό το οποίο ακούει από τους πατριαρχικούς ψάλτες. Τους θαυμάζει για τον υπέροχο τρόπο της εκτελέσεως. Ενθουσιάζεται από αυτή τη μουσική, την οποία μέχρι πριν λίγο αγνοούσε. Γοητεύεται από τους ανωτέρους του και ονειρεύεται και αυτός όνειρα μελλοντικά.

Με τον καιρό τα καθήκοντα τον κυριεύουν. Καθήκοντα για τα οποία οφείλει να δείξει τεράστιο ενδιαφέρον και επιμέλεια. Πρέπει να πολλαπλασιάσει το τάλαντο διότι αλλιώς, αλίμονο, το όνειρο θα σβήσει... Και ο Δομέστικος εργάζεται. Άμεσος καθοδηγητής και διδάσκαλός του είναι ο Λαμπαδάριος. Από αυτόν αντλεί τη μουσική μάθηση και αυτόν μιμείται στη μουσική τέχνη. Διδάσκεται πάντοτε, γιατί θα έρθει ο καιρός και γι' αυτόν να διδάξει. Στο πρόσωπό του θα συνεχιστεί αύριο η μουσική αφού θα διαδεχθεί -θέση προς θέση- τους ανωτέρους του στα πατριαρχικά αναλόγια.

Και τότε η ευθύνη θα ανήκει ολοκληρωτικά σε αυτόν, αν δεν σταθεί στο ύψος της θέσεώς του και δεν εξυπηρετήσει τη μουσική της Εκκλησίας, της οποίας τάχθηκε φρουρός ακοίμητος και στρατιώτης υπέρμαχος κατά την ημέρα της χειροθεσίας του. Αυτός είναι ο ρόλος του δευτέρου Δομεστίκου. Και σιγά σιγά, μέσω των χοροστασιών του στον πατριαρχικό ναό, ο Δομέστικος μετασχηματίζεται σε πατριαρχικό ψάλτη. Το σπουδαιότερο έργο του Δομεστίκου είναι η μίμηση του τρόπου ψαλίσματος των διδασκάλων του. Και αυτή η μίμηση του εξασφαλίζει το να ψάλλει κατά το ύψος της Μεγάλης Εκκλησίας.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Ο Πρωτοψάλτης του Πρωτάτου, διακο-Διονύσης Φιρφιρίης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του γ' ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
3. Από τον διακο-Διονύση Φιρφιρή (†1990) ακούμε το Απολυτίκιο του Αγίου Αθανασίου του Αθωνίτου σε ήχο γ'. Παρατηρούμε το ιδιαίτερο ύφος του και συζητάμε γι' αυτό με τον δάσκαλό μας.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 8 και 9 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 19

19.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Γ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Γ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του γ' ήχου σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον νη:

α) $\begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \nu \\ \delta \lambda \end{array}$
κυ ρι ε

Θέσεις στον πα:

α) $\begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \pi \\ \rho \end{array}$
Κυ ρι ι ε

β) $\begin{array}{c} \Delta \\ \delta \lambda \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \pi \\ \rho \end{array}$
υ υ μνον

Θέσεις στον γα:

α) $\begin{array}{c} \Delta \\ \delta \lambda \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array}$
πα α ντων η μων

β) $\begin{array}{c} \Delta \\ \delta \lambda \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array}$
κυ υ ρι ι ε

γ) $\begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \quad \curvearrowright \quad \curvearrowright \quad \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array}$
υ μνον

Θέσεις στον κε:

α) ζ' η α σ τ ρ α κ α ι τ \omicron φ ω ς κ η

β) θ κ ϵ κ ϵ κ ρ α ξ α κ η

γ) κ η κ υ ρ ι \omicron ν κ η

δ) ζ' η σ υ μ ρ α ν τ α κ η

ε) Γ η υ μ ν \omicron ν κ η

ΥΜΝΟΙ

Ήχος ᾠή γα

1. κ υ ρ ι ϵ ϵ κ ϵ κ ρ α ξ α π ρ \omicron ς κ η

σ ϵ ϵ ι σ α κ \omicron υ σ \omicron ν μ \omicron υ π ρ ς κ η

ϵ ι σ α κ \omicron υ σ \omicron ν μ \omicron υ κ υ ρ ι ϵ ν ρ ς κ η

κ υ ρ ι ϵ ϵ κ ϵ κ ρ α ξ α κ η

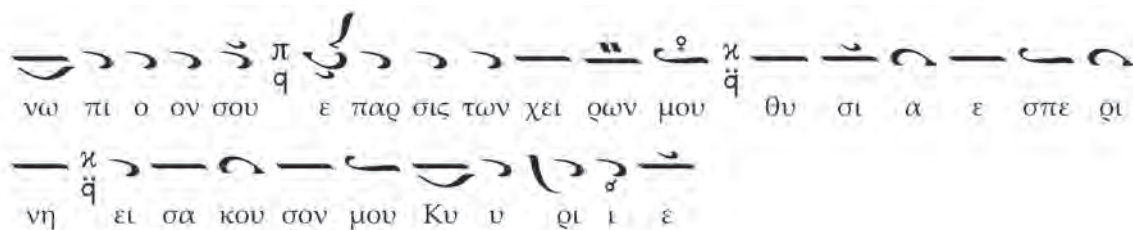
π ρ \omicron ς σ ϵ ϵ ι σ α κ \omicron υ σ \omicron ν μ \omicron υ π ρ ς κ η

π ρ \omicron ς χ ϵ ς τ η φ ω ν η τ η ς δ ϵ η σ ϵ ω ς μ \omicron υ κ η

ϵ ν τ ω κ ϵ κ ρ α γ ϵ ν α ι μ ϵ π ρ \omicron ς σ ϵ κ η

ϵ ι σ α κ \omicron υ σ \omicron ν μ \omicron υ κ υ ρ ι ϵ Γ η

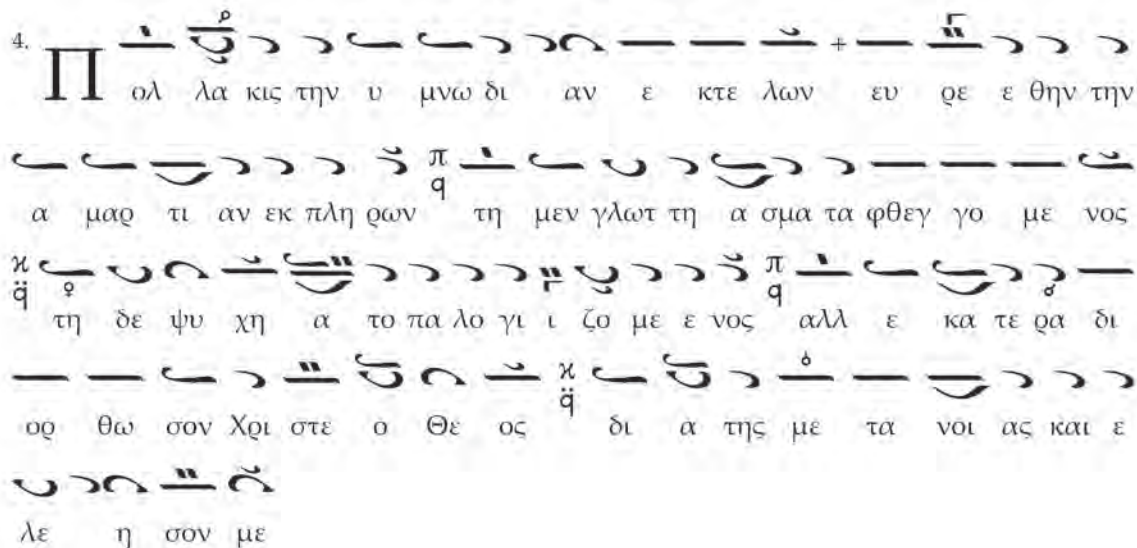
2. κ α τ ϵ υ θ υ ν θ η τ ω η π ρ \omicron ς σ ϵ υ χ η μ \omicron υ ω ς θ υ μ ι α μ α ϵ κ η

Ἦχος ᾠή πα

Ἦχος ᾠή πα

19.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΥΝΤΟΜΗ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ (πλ. δ'). ΜΕΡΟΣ Α'

Μεγάλη Δοξολογία

Ἦχος πλ. δ'

Δόξα σοι τῷ δείξαντι τὸ φῶς, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,
καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ὑμνοῦμέν σε, εὐλογοῦμέν σε, προσκυνοῦμέν σε, δοξολογοῦμέν σε,
εὐχαριστοῦμέν σοι, διὰ τὴν μεγάλην σου δόξαν.

Κύριε βασιλεῦ, ἐπουράνιε Θεέ, Πάτερ παντοκράτορ,
Κύριε Υἱὲ μονογενές, Ἰησοῦ Χριστέ, καὶ Ἅγιον Πνεῦμα.

Κύριε ὁ Θεός, ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου,
ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

Πρόσδεξαι τὴν δέησιν ἡμῶν,
ὁ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐλέησον ἡμᾶς.

Ὅτι σὺ εἶ ὁ μόνος Ἅγιος, σὺ εἶ ὁ μόνος Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Ἀμήν.

Καθ' ἐκάστην ἡμέραν εὐλογῶ σε, καὶ αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα,
καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

Καταξίωσον, Κύριε, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ, ἀναμαρτήτους φυλαχθῆναι ἡμᾶς.

Πρωτοκανονάρχης

Από τα παλιά χρόνια οι χοροί του πατριαρχικού ναού είχαν δύο κανονάρχες για τις ανάγκες τους, από τους οποίους ο πρώτος κανοναρχούσε στον Πρωτοψάλτη και ο δεύτερος στο Λαμπαδάριο (υπήρχαν και άλλοι κανονάρχες αλλά σε κάθε χορό ένας ήταν ο βασικός υπεύθυνος).

Οι Πρωτοκανονάρχες ανελάμβαναν τα καθήκοντά τους έπειτα από χειροθεσία του Πατριάρχη. Υποχρεούνταν να έχουν μακριά μαλλιά και φορούσαν και αυτοί -όπως οι διδάσκαλοί τους (Πρωτοψάλτης, Λαμπαδάριος και Δομέστικοι)- τον «τζουμπέν» (φέσι).

Ο Πρωτοκανονάρχης κατέχει εξέχουσα θέση στο μουσικό χορό. Αυτός γνωρίζει πότε θα ψάλει ο Πρωτοψάλτης και πότε ο Δομέστικος, ποια μέλη θα ψάλει ο Πρωτοψάλτης σήμερα και ποια αύριο. Τα καθήκοντα αυτά είναι περισσότερο από σοβαρά. Εκ των προτέρων ετοιμάζει το Τυπικό που θα ακολουθήσει στην ψαλμωδία, κανοναρχώντας τον Πρωτοψάλτη. Αυτός αλλάζει τα ίσα σε κάθε τροπάριο, ανάλογα με την ήχο που θα πρέπει να το ψάλει ο Πρωτοψάλτης. Κατά την ψαλμωδία είναι ο οφθαλμός του Πρωτοψάλτη. Ότι του κανοναρχήσει, αυτό θα ψάλει. Αυτός τον προειδοποιεί για την αλλαγή του ήχου, για το αν το τροπάριο που ακολουθεί είναι ιδιόμελο στιχηρό ή απόστιχο, κάθισμα ή ειρμός, Κοντάκιο, αυτόμελο ή προσόμοιο, πρόλογος, απολυτίκιο, κτλ. Ο Πρωτοψάλτης, προσηλωμένος στο έργο του, αφήνεται στην καθοδήγηση του Πρωτοκανονάρχου. Ακούει το ρυθμικό του κανονάρχημα και ψάλλει. Έχει δε ο κανονάρχης και χαρακτηριστικό τρόπο απαγγελίας οπότε ο Πρωτοψάλτης δεν χρειάζεται να δεσμεύεται και να βλέπει από το βιβλίο τα κείμενα των ύμνων. Λόγω της πολυετούς του πείρας γνωρίζει και

θυμάται τις λέξεις των τροπαρίων, απλά ο κανονάρχης του τις υπενθυμίζει. Άρα ο πρωτοκανονάρχης θα λέγαμε ότι είναι ο υποβολέας του χορού για τον Πρωτοψάλτη. Άρα είναι απαραίτητος. Το κανονάρχημα προϋποθέτει ιδιαίτερο τρόπο απαγγελίας, τον οποίο κατέχει ο Πρωτοκανονάρχης. Αυτός καθοδηγεί και το βοηθό κανονάρχη στα καθήκοντά του. Όσες φορές δεν κανοναρχεί, διευθύνει τους ισοκράτες. Ο Πρωτοκανονάρχης παίζει σπουδαίο ρόλο και προσωπικά για τον Πρωτοψάλτη αλλά και γενικότερα για το μουσικό χορό. Η θέση και το αξίωμά του είναι αξιοζήλευτα. Η τιμή είναι μεγάλη και οι κατώτεροι παρακαλούν να αξιωθούν μία μέρα να κανοναρχήσουν. Ο Πρωτοψάλτης συνεννοείται μόνο με τον Πρωτοκανονάρχη και μόνο σε αυτόν έχει εμπιστοσύνη, επειδή αυτός γνωρίζει τα καθήκοντά του και τα εκτελεί στην εντέλεια. Ο Πρωτοψάλτης υπερηφανεύεται για την αξιωσύνη και τη μάθηση του Τυπικού από τον Πρωτοκανονάρχη, τον οποίο -συνήθως- προορίζει για τη θέση του Β' Δομεστικού.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Ακολουθία Αναστάσεως, Άγιον Όρος.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τα στιχηρά αναστάσιμα ιδιόμελα του γ' ήχου από τον αγιορείτη μοναχό Δοσίθεο τον αόμματο (†1991). Με ποιον από τους ιεροψάλτες (από όσους έχουμε ακούσει έως τώρα) θα μπορούσαμε να βρούμε ομοιότητες ως προς τον τρόπο ψαλσίματος;
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι 0 και Ι 1 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 20

20.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ, ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ – ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ – ΦΘΟΡΕΣ Β' ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στο **χρωματικό γένος** ανήκουν οι ήχοι δεύτερος (β') και πλάγιος του δευτέρου (πλ. β').

Εφόσον οι δύο αυτοί ήχοι ανήκουν στο ίδιο γένος, θα περιμέναμε να έχουν κοινά διαστήματα, κοινές μαρτυρίες και κοινές φθορές. Εν τούτοις, αν και το άκουσμα των δύο ήχων μοιάζει πολύ, τα διαστήματα, οι μαρτυρίες και οι φθορές τους δεν είναι ίδια.

Σε αυτήν την ενότητα θα ασχοληθούμε μόνο με τον β' ήχο ενώ τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του πλ. β' θα τα εξετάσουμε στο μέλλον.

ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ, ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΚΑΙ ΦΘΟΡΕΣ Β' ΗΧΟΥ

Για να καταλάβουμε καλύτερα τα διαστήματα του β' ήχου, μπορούμε να ψάλουμε τα διατονικά διαστήματα από τον νη μέχρι τον νη' και στη συνέχεια να τα επαναλάβουμε ψάλλοντας τον πα και τον κε λίγο πιο χαμηλά (δηλαδή, με μια μικρή ύφεση).

Τις παρακάτω ασκήσεις τις ψάλλουμε αφού πρώτα τις ακούσουμε προσεκτικά από το δάσκαλό μας.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1)

νη πα βου γα δι δι γα βου πα νη

νη πα βου γα δι

2)

δι δι κε ζω νη νη νη ζω κε δι δι δι κε ζω νη

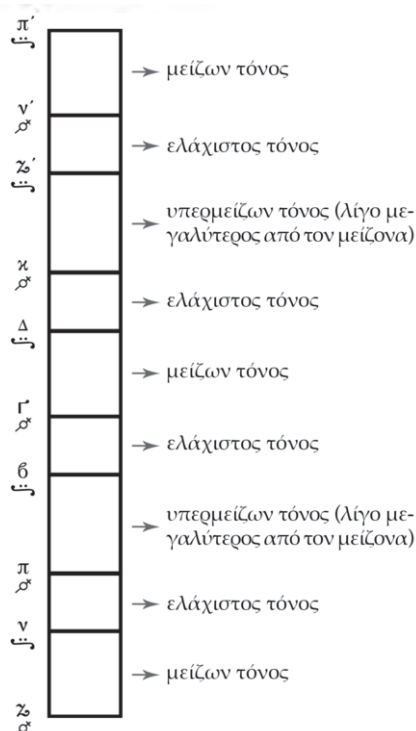
νη νη ζω κε δι

3)

νη πα βου γα δι κε ζω νη νη ζω κε δι γα βου πα νη

πα βου γα δι κε ζω νη νη ζω κε δι γα βου πα νη

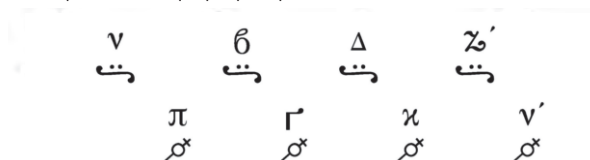
Ας δούμε όμως και θεωρητικά ποια είναι τα διαστήματα.

Βέβαια, όλα όσα αναφέραμε περί διαστημάτων δεν θα μας απασχολήσουν πολύ. Τα διαστήματα θα τα διδαχθούμε πρακτικά από τον δάσκαλό μας, ακούγοντάς τον κατά τη διάρκεια των μαθημάτων.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ Β' ΗΧΟΥ

Για να θυμόμαστε καλύτερα τις **μαρτυρίες** των φθόγγων αρκεί να μάθουμε τα εξής δύο μαρτυρικά σημεία: και . Αυτά γράφονται εναλλάξ κάτω από τα αρχικά γράμματα των φθόγγων. Έτσι λοιπόν έχουμε τις εξής μαρτυρίες:

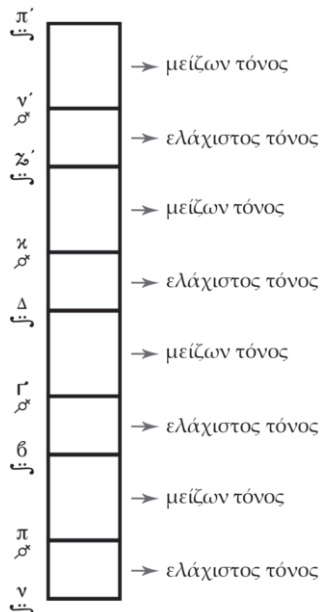
ΦΘΟΡΕΣ Β' ΗΧΟΥ

Το ίδιο ακριβώς γίνεται και με τις **φθορές**. Είναι κι αυτές δύο και χρησιμοποιούνται εναλλάξ. Έτσι λοιπόν η φθορά χρησιμοποιείται για τους φθόγγους νη, βου, δι, ζω' κ.ο.κ., ενώ η φθορά χρησιμοποιείται για τους φθόγγους πα, γα, κε, νη' κ.ο.κ.

Αν η φθορά γραφεί σε άλλον φθόγγο από αυτούς που προβλέπεται, τότε αυτόν τον φθόγγο τον ονομάζουμε δι ενώ αν η φθορά γραφεί σε άλλον φθόγγο από αυτούς που προβλέπεται, τότε αυτόν τον φθόγγο τον ονομάζουμε νη'.

Όπως υπάρχουν μόνο δύο μαρτυρικά σημεία και δύο φθορές, έτσι και πολλοί ψάλτες ψάλλοντας τον β' ήχο χρησιμοποιούν μόνο δύο είδη τόνων (ελάχιστο και μείζονα), όπως άλλωστε προβλέπει και το πρώτο θεωρητικό της Νέας Μεθόδου¹.

Ας δούμε λοιπόν και αυτά τα διαστήματα ώστε να έχουμε μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα.

ΑΣΚΗΣΗ

Την παρακάτω άσκηση μπορούμε να την επαναλαμβάνουμε κάθε φορά που θέλουμε να ψάλλουμε έναν ύμνο σε β' ήχο. Είναι σαν μία μικρή εισαγωγή που θα μας βοηθή να ψάλλουμε τα σωστά διαστήματα.

Στη συνέχεια θα ψάλλουμε ύμνους με τα χρωματικά διαστήματα του β' ήχου.

Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους η βάση -όπως φαίνεται και από τη μαρτυρία- είναι ο φθόγγος δι.

ΥΜΝΟΙ

1) Ε πι την α σα λευ τον Χρι στε πε τρα των ε ντο λων σου στε

ρε ω σόν μου την δι α νοι οι αν

¹ Για τη Νέα Μέθοδο βλ. Ενότητα Ι, Α' Γυμνασίου.

2)
Ε λε η σον η μας τους ε ξου θε νη με νους κα ταρ τι ζων

ευ χρη στα σκευ η η σου Λο γε

3)
Εν τω ου ρα νω τους ο φθαλ μους μου αι ρω προς σε Λο ο γε

οι κτι ρον με ι ι να ζω σοι

4)
Εν α νο μι αις χει ρας αυ των ο των δι και ων κλη ρος

ε πι κου ρον σε ε χων σω τερ ου ουκ ε κτει νει

5)
Οι πε ποι θο τες ε πι Κυ ρι ον εχ θροις φο βε ροις και πα σι

θαυ μα στι κοι α νω γα αρ ο ρω σιν

6)
Θε ος Κυ ρι ος και ε πε φα νεν η μιν ευ λο γη με ε νος

ο ερ χο με νος εν ο νο μα τι ι Κυ ρι ου

20.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΣΥΝΤΟΜΗ ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ (Ήχος πλ. δ'). ΜΕΡΟΣ Β'

Μεγάλη Δοξολογία (2)

Ήχος πλ. δ'

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, ὁ Θεὸς τῶν Πατέρων ἡμῶν,
καὶ αἰνετὸν καὶ δεδοξασμένον τὸ ὄνομά σου εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπίσαμεν ἐπὶ σέ.

Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε. δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου (γ').

Κύριε, καταφυγὴ ἐγενήθης ἡμῖν, ἐν γενεᾷ καὶ γενεᾷ,
Ἐγὼ εἶπα· Κύριε, ἐλέησόν με, ἴασαι τὴν ψυχὴν μου, ὅτι ἥμαρτόν σοι.

Κύριε, πρὸς σὲ κατέφυγον, δίδαξόν με τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημά σου, ὅτι σὺ εἶ ὁ Θεός μου.

Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς, ἐν τῷ φωτί σου ὁψόμεθα φῶς.
Παράτεινον τὸ ἔλεός σου τοῖς γινώσκουσί σε.

Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς (γ').

Δόξα... Καὶ νῦν... Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Ισοκράτης

Ειδική τάξη στους μουσικούς χορούς του Πατριαρχείου αποτελούν οι ισοκράτες, το έργο των οποίων είναι από τα δυσκολότερα. Γιατί για την ισοκράτηση απαιτείται, πρώτον, εξοικείωση του αυτιού με το εκκλησιαστικό μέλος και ιδιαίτερα με τις μελωδίες κάθε ήχου και, δεύτερον, μεγάλη εμπειρία. Είναι ιδιαίτερη τέχνη η ισοκράτηση. Προϋποθέτει εκμάθηση της μουσικής πρακτικά και θεωρητικά. Όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η μάθηση, τόσο καλύτερα εκτελεί το έργο του ο Ισοκράτης. Αν δεν γνωρίζει πού κάνει καταλήξεις κάθε ήχος, αν δε γνωρίζει ποια βάση έχει και σε ποια θα καταλήξει κάθε μουσική γραμμή, αδυνατεί να βοηθήσει τον ψάλλοντα. Για πολλά χρόνια εκπαιδεύονται τα παιδιά στα πατριαρχικά αναλόγια και εξοικειώνονται με το ισοκρατείν. Έτσι, μόλις ο διδάσκαλος ξεκινήσει τη μελωδία, ο Ισοκράτης γνωρίζει αμέσως ποιο ίσο θα κρατήσει και αν είναι απαραίτητο ή όχι. Υπάρχουν δηλαδή σημεία κατά τα οποία ο Ισοκράτης δεν ακούγεται ή ακούγεται ελάχιστα και σημεία κατά τα οποία το ισοκράτημα είναι πιο δυνατό.

Οι μουσικοδιδάσκαλοι της Μεγάλης Εκκλησίας έδιναν μεγάλη προσοχή στην ισοκράτηση. Γιατί, το ισοκράτημα που κάνει ο Ισοκράτης, αναμφίβολα διακοσμεί το εκκλησιαστικό μέλος και το αναδεικνύει με την ποικιλία με την οποία παρουσιάζεται στην ακοή. Ακόμα και τα κορυφαία μουσικά έργα, ψαλλόμενα χωρίς τη συνοδεία κατάλληλου ισοκρατήματος ακούγονται με διαφορετική εντύπωση και καταντούν πολύ μονότονα. Το ισοκράτημα προσδίδει άλλο χρωματισμό στη μελωδία. Αυτό που επιδιώκει ο Πρωτοψάλτης, τη μουσική εντύπωση δηλαδή, σε κάποια μέλη το επιτυγχάνει με τη βοήθεια του ισοκρατήματος. Για το λόγο αυτό ακριβώς χρησιμοποιούνται και οι Ισοκράτες, για την ποικιλία δηλαδή και την ανάδειξη του μουσικού μέλους.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Μαθαίνουμε να γράφουμε «απ' έξω» τις φθορές και μαρτυρίες του β' ήχου.
3. Από τον πατριαρχικό ναό, στο Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως, ακούμε δύο διαφορετικές εκδοχές της σύντομης δοξολογίας του πλ. δ' ήχου. Στην πρώτη ψάλλουν οι Κωνσταντίνος Πρίγγος και Θρασύβουλος Στανίτσας ενώ στη δεύτερη, λίγα χρόνια αργότερα, οι Θρασύβουλος Στανίτσας και Νικόλαος Δανιηλίδης. Συζητάμε με το δάσκαλό μας ομοιότητες και διαφορές ανάμεσα στις δύο ηχογραφήσεις.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι έως 4 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 21

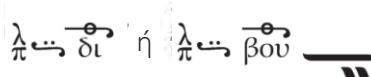
21.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) - ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ ΠΛ. Β' (σύντομος ειρμολογικός)

Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, ο **πλάγιος του δευτέρου** (πλ. β') ανήκει στο χρωματικό γένος.

Παρόλο που θα περιμέναμε να χρησιμοποιεί πάντα τα διαστήματα, τις φθορές και τις μαρτυρίες του πλ. β', στα περισσότερα σύντομα ειρμολογικά μέλη τα δανειζεται από τον β'. Άλλωστε, τα μέλη που ψάλαμε στην προηγούμενη ενότητα ήταν σύντομα ειρμολογικά μέλη του πλ. β'.

Μαρτυρία ήχου:

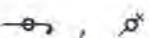
Μαρτυρίες:

οι χρωματικές του β' ήχου. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής:

Φθορές:

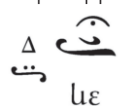
οι χρωματικές του β' ήχου:

Βάση:

ο φθόγγος δι

Απήχημα:

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον δι.

Δεσπόζοντες φθόγγοι: βου, δι

Κατάληξεις:

στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον δι, στον βου και σπανίως στον νη. Στο τέλος του ύμνου γίνονται στον βου, εκτός αν είναι ο τελευταίος ύμνος πριν από εκφώνηση του ιερέα οπότε η κατάληξη γίνεται είτε στον δι είτε στον βου.

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

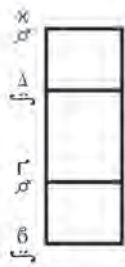

τρίχορδο βου-δι

Ας το ψάλλουμε:

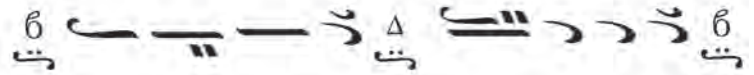

β.

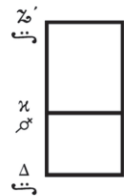

τετράχορδο βου-κε

Ας το ψάλουμε:

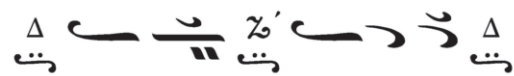

γ.

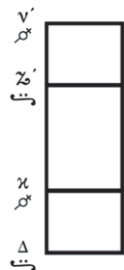

τρίχορδο δι-ζω'

Ας το ψάλουμε:

δ.

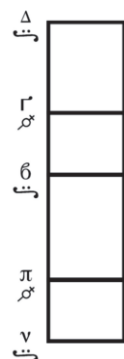

τετράχορδο δι-νη'

Ας το ψάλουμε:

ε.

πεντάχορδο νη-δι

Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος λ δι → μαρτυρία ήχου,
βάση ο δι

δι → απήχημα

λε

τρίχορδο βου-δι

δι δι δι δι βου δι

Ουκ ε στιν α γι ος ως συ Δ → κατάληξη
στον δι

τρίχορδο δι-ζω'

δι δι

Κυ ρι ε ο Θε ος μου Δ → κατάληξη
στον δι

τρίχορδο βου-δι

δι βου βου δι δι

ο υ ψω σας το κε ε ρας Δ → κατάληξη
στον δι

τετράχορδο βου-κε

δι δι βου

των πι στων σου α γα θε β → κατάληξη
στον βου

τετράχορδο δι-νη'

δι δι δι

και στε ρε ω σας η μας Δ → κατάληξη
στον δι

τετράχορδο βου-κε

δι δι βου δι δι βου

εν τη πε τρα της ο μο λο γι α ας σου β → τελική κατάληξη
στον βου

21.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΗΜΕΡΑ ΛΑΜΠΡΥΝΘΩΜΕΝ ΛΑΟΙ

Τῇ Ἁγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα
Ὁ Εἰρμός τῆς Ἀ΄ Ὠδῆς
ᾠχος α΄

Ἀναστάσεως ἡμέρα λαμπρυνθῶμεν Λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα·
ἐκ γὰρ θανάτου πρὸς ζωὴν, καὶ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν, Χριστὸς ὁ Θεός,
ἡμᾶς διεβίβασεν, ἐπινίκιον ᾄδοντας.

Βοηθητικοί

Τελευταία Τάξη είναι των βοηθών, των λεγομένων κανοναρχών. Πρόκειται για καλλίφωνα παιδιά, τα οποία διαλέγονται και προσλαμβάνονται για τις ανάγκες των μουσικών χορών του πατριαρχικού ναού. Τα παιδιά αυτά εκπαιδεύονται και προετοιμάζονται στο ναό από πολύ μικρή ηλικία. Διδάσκονται τα εκκλησιαστικά μέλη από τους Δομεστικούς. Το πόσο απαραίτητα είναι για τους μουσικούς χορούς φαίνεται από την αρμονία που σχηματίζει η μίξη των παιδικών φωνών με τις ανδρικές των ψαλτών. Για την καλύτερη λοιπόν ανάδειξη του εκκλησιαστικού μέλους, οι καλλίφωνοι πατριαρχικοί ψάλτες συνοδεύονται και από καλά εκπαιδευμένα παιδιά. Ο πατριαρχικός ναός δονείται από ήχους ανδρικών και παιδικών φωνών. Οι βοηθητικοί αυτοί μικροί ψάλτες, σε ορισμένα μέλη είναι «αντίγραφα» των διδασκάλων τους. Ο ενθουσιασμός τους μάλιστα διογκώνεται όσες φορές συμψάλλουν με τους ενθουσιασμένους δασκάλους τους. Στα καθήκοντά τους είναι σοβαροί. Καθένας τους έχει κατά νου ότι συντελεί στην επιτυχή εκτέλεση του ψαλλομένου. Όταν έλθει η ώρα να βοηθήσουν, ξεκινούν με απίστευτο ενθουσιασμό και θάρρος και ψάλλουν παρασυρόμενοι από το ρυθμό που δίνει ο Πρωτοψάλτης ή ο Δομέστικος. Με τη συμμετοχή των βοηθητικών αυτών «ψαλτίσκων», οι εκκλησιαστικές μελωδίες λαμβάνουν άλλη εξωτερίκευση και προσενούν άλλη εντύπωση στους ακροατές. Οι βαριές φωνές ενώνονται με τις λεπτές των παιδιών και γλυκαίνουν τα αυτιά του εκκλησιάσματος του ναού της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, όπου η εκκλησιαστική μας ψαλμωδία έχει το ιδιαίτερο ύφος της ως ψαλμωδία θρησκευτική.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Ο Άρχων Λαμπαδάριος της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας
Ευστ. Βιγγόπουλος με τους προσφιλείς του κανονάρχες.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. β' ήχου (σύντομου ειρμολογικού).
3. Μιας και έγινε λόγος για το ρόλο των κανοναρχών, ακούμε δύο ακόμα ηχογραφήσεις από τον πατριαρχικό ναό, όπου οι μικροί κανονάρχες συμπάλλουν με τους Άρχοντες των αναλογίων. Ακούμε λοιπόν και συγκρίνουμε τις δύο ερμηνείες. Την πρώτη από τους Κωνσταντίνο Πρίγγο και Θρασύβουλο Στανίτσα και τη δεύτερη από τους Θρασύβουλο Στανίτσα και Νικόλαο Δανιηλίδη.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τη φράση 5 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 22

22.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

Ο πλ. β´ έχει λίγο πιο δύσκολα διαστήματα από τους άλλους ήχους. Για τον λόγο αυτό θα επιμείνουμε λίγο περισσότερο ψάλλοντας αρκετούς ακόμα ύμνους στον ήχο αυτό και προσπαθώντας να αποδώσουμε με ακρίβεια τα διαστήματά του.

YMNOI

$$\text{H}\chi\text{OC} \frac{\lambda}{\pi} \rightarrow \delta\text{C}$$

1. Η το χαι ρε δι αγ γε λου δε ε ξα με νη και τε κου ου
ου σα τον κτι στην τον ι δι ον παρ θε νε σω ω ζε τους σε
ε με γα λυ νο ο ντας

$$\text{H}\chi\text{o}\varsigma \frac{\lambda}{\pi} \rightarrow \delta i$$

2. **B** ο η θος και σκε πα στης ε γε νε το ο μοι εις σω τη
ρι ι αν ου τος μου Θε ος και δο ξα σω αυ τον Θε ος του πα
τρο ος μου και υ ψω σω αυ τον εν δο ξωσ γα ρ δε δο ξα α σται

$${}^{\tau}\mathrm{H}\chi_{\mathrm{OS}} \frac{\lambda}{\pi} \rightleftharpoons \delta_{\mathrm{I}}^{-}$$

3.
 ην τι μι ω τε ραν των Χε ρου βιμ και εν δο ξο τε ραν

α συ γκρι πως των Σε ρα φιμ^β την α δι α φθο ο ρως^Δ Θε ον Λο
 γο ον τε κου σαν^β την ο ντως Θε ο το κον σε με γα λυ νο ο μεν
 Ήχος λ^β δι

4. ε ον αν θρω ποις ι δειν α δυ να τον^β ον ου τολ μα αγ γε λων
 α τε νι ι σαι τα ταγ μα τα^ν δι α σου δε πα να γνε ω ρα θη
 βρο τοις^Δ Λο γος σε σαρ κω με νος ον με γα λυ νο ντες^Δ συν ταις ου
 ρα νι αις στρα τι αις σε μα κα ρι ζο ο μεν^β

22.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Ο ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΒΟΑ... ΦΩΤΙΖΟΥ, ΦΩΤΙΖΟΥ Η ΝΕΑ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ

Τῇ Ἁγίᾳ καὶ Μεγάλῃ Κυριακῇ τοῦ Πάσχα

Ἦ Θ' Ὡδὴ

Ἦχος α'

Ὁ ἄγγελος ἐβόα τῇ κεχαριτωμένῃ· Ἀγνή Παρθένε, χαῖρε, καὶ πάλιν ἐρῶ· Χαῖρε·
 ὁ σὸς υἱὸς ἀνέστη τριήμερος ἐκ τάφου.
 Φωτίζου, φωτίζου ἡ νέα Ἱερουσαλήμ·
 ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε.
 Χόρευε νῦν, καὶ ἀγάλλου Σιών·
 οὐ δὲ ἀγνή, τέρπου, Θεοτόκε, ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου.

Πως λαμβάνουν τη θέση τους στο αναλόγιο οι πατριαρχικοί χοροί

Σε κάθε Εσπερινό Σαββάτου ή άλλης εορτής, είτε οι χοροί είναι πλήρεις είτε παρίστανται μόνο οι Δομέστικοι, τηρείται η εξής εθιμοτυπία, κατ' αρχαία συνήθεια.

Οι κανονάρχες, ισοκράτες και βοηθητικοί των δύο χορών, φορώντας το ράσο τους εξέρχονται ταυτόχρονα από το ιερό βήμα, ο καθένας από την πύλη του ανα-

λογίου του και με απόλυτη ησυχία καταλαμβάνουν τη θέση τους στο αναλόγιο. Κατόπιν, εξέρχονται από το ιερό βήμα -και πάλι από την πλευρά του ο καθένας- οι δύο Δομέστικοι. Αφού έλθουν στη θέση τους, σταυροκοπούνται στραμμένοι προς το εικονοστάσιον, έπειτα στρέφονται ο ένας προς τον άλλο και κάνουν «σχήμα» (υπόκλιση), με τον Β' Δομέστικο να υποκλίνεται πρώτος. Έπειτα από λίγο εξέρχονται ο Λαμπαδάριος και ο Πρωτοψάλτης (ο καθένας από την πλευρά του) ενώ οι υπόλοιποι τους υποδέχονται σε στάση προσοχής και κάνοντας προς αυτούς υπόκλιση και σχήμα. Αυτοί επαναλαμβάνουν ό,τι έγινε και με τους δύο Δομεστικούς. Στρέφονται ο ένας προς τον άλλο και κάνουν σχήμα, με το Λαμπαδάριο να υποκλίνεται πρώτος.

Έπειτα από αυτή την ετοιμασία, οι χοροί στέκονται έξω από τη θέση τους, αναμένοντας τον Πατριάρχη ή τον Μέγα Πρωτοσύγκελλο.

Κατά τη διάρκεια της ακολουθίας απαγορεύεται να αφήσουν τη θέση τους ενώ μετά την απόλυση κάνουν σχήμα ο ένας προς τον άλλο και αποχωρούν -πάλι- ιεραρχικά προς το Άγιο Βήμα, όπου και βγάζουν τα ράσα τους.

Στον Όρθρο τηρείται ακριβώς η ίδια Τάξη με τον Εσπερινό, με τη διαφορά ότι ο Λαμπαδάριος και ο Πρωτοψάλτης εξέρχονται από το Ιερό Βήμα κατά την ώρα που οι Δομέστικοι ψάλλουν το «Δόξα» των αναστασίμων ευλογηταρίων -εάν είναι Κυριακή- ή το «Δόξα» του Α' αντιφώνου του Δ' ήχου («Έκνεότητός μου») -εάν είναι άλλη εορτή αγίου.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε πλ. β' και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Από τον Θρασύβουλο Στανίτσα ακούμε τον Ειρμό «Ό άγγελος έβόα τῇ κεχαριτωμένη... Φωτίζου, φωτίζου ή νέα Ίερουσαλήμ» σε ήχο α'. Εμείς μάθαμε να ψάλλουμε το σύντομο. Εδώ ο Άρχων ψάλλει τον Ειρμό σε αργό μέλος, όπως συνηθίζεται να ψάλλεται την περίοδο του Πεντηκοσταρίου αντί του «Άξιον έστί».
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 6 έως 9 από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Άρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας,
Θρασύβουλος Στανίτσας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

23.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του πλ. β' ήχου σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον βου:

α) υ μνος τω Θε ω

γ) σω σον η μας

ε) κυ ρι ι ον

ζ) γη ης ει ρη νη

θ) τω ω κυ ρι ω

β) των ου ρα νων

δ) κυ ρι ι ον

στ) του αγ γε λου

η) τω ω κυ ρι ω

Θέσεις στον δι:

α) α στρα και το φως

γ) Α γι ος ο Θε ος

ε) κυ ρι ον

ζ) τω κυ ρι ω

θ) υ υ μνον

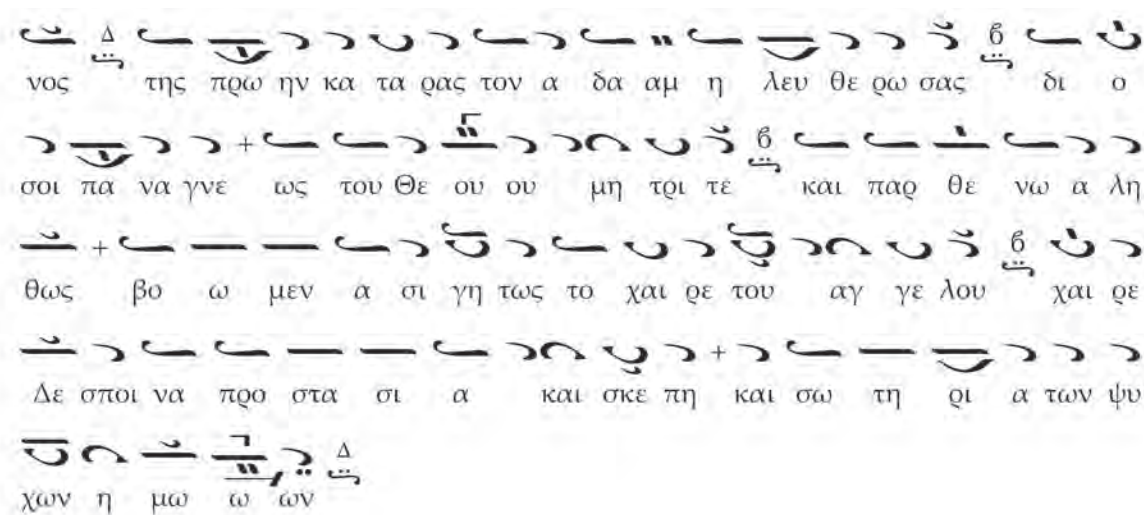
β) χει ρας αυ των

δ) κυ ρι ον

στ) κυ ρι ον

η) τω ω κυ ρι ω

ι) υ υ υ μνον

23.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΕΙ ΤΗΝ ΠΑΡΘΕΝΙΑΝ ΕΦΥΛΑΞΑΣ

Εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου

Ἀπολυτίκιον

Ἦχος α΄

Ἐν τῇ Γεννήσει τὴν παρθενίαν ἐφύλαξας, ἐν τῇ Κοιμήσει τὸν κόσμον οὐ κατέλιπες Θεοτόκε.
 Μετέστης πρὸς τὴν ζωὴν, μήτηρ ὑπάρχουσα τῆς ζωῆς,
 καὶ ταῖς πρεσβεαῖαις ταῖς σαῖς λυτρουμένη, ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Σε κάθε πατριαρχική χοροστασία, στον Εσπερινό, αφού εισέλθει ο Πατριάρχης, αμέσως μόλις ξεκινήσει να σταυροκοπιέται, ο Πρωτοψάλτης ακολουθούμενος από τους δύο χορούς ψάλλει το «Εἰς πολλὰ ἔτη Δέσποτα» αργά και μετά μέλους, μέχρι να λάβουν «καιρό» (ευχή από τον Πατριάρχη) όλοι οι κληρικοί. Ἐπειτα και οι δύο χοροί κάνουν βαθιά υπόκλιση στον Πατριάρχη και, αφού τους ευλογήσει, ανεβαίνουν με ησυχία στα στασίδια τους.

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.

Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε πλ. β΄ και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι 0 και Ι Ι από το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

24.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΜΕΛΗ

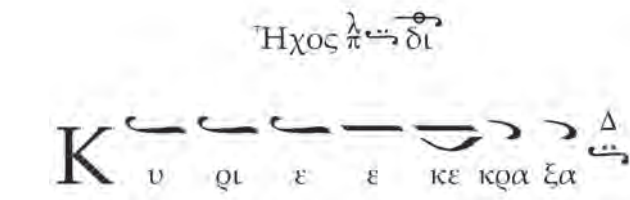
Όπως διαπιστώσαμε στις προηγούμενες ενότητες, τα περισσότερα σύντομα ειρμολογικά μέλη του πλ. β' ήχου ψάλλονται με τα διαστήματα του β'.

Στο μέλλον θα δούμε ότι συμβαίνει και το αντίστροφο. Ότι δηλαδή, τα περισσότερα σύντομα ειρμολογικά μέλη του β' ήχου ψάλλονται με τα διαστήματα του πλ. β'.

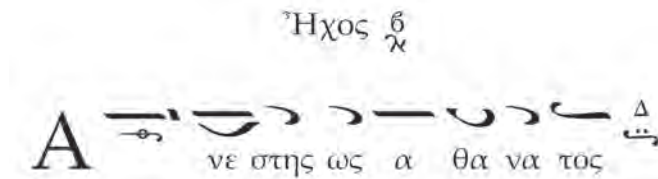
Υπάρχουν όμως και άλλες περιπτώσεις που συμβαίνει κάτι παρόμοιο. Ένας ύμνος δηλαδή να μην ψάλλεται στον ήχο που κανονικά ανήκει αλλά να δανείζεται τα διαστήματα κάποιου άλλου.

Αυτή η αλλαγή των διαστημάτων συνήθως επισημαίνεται με δύο τρόπους:

α. Με φθορά που γράφεται στη μαρτυρία του ήχου.

β. Με φθορά που γράφεται στην αρχή του μουσικού κειμένου.

Τα μέλη αυτά, που δανείζονται τα διαστήματά τους από άλλον ήχο, οι νεότεροι δάσκαλοι τα ονομάζουν **επείσακτα**.

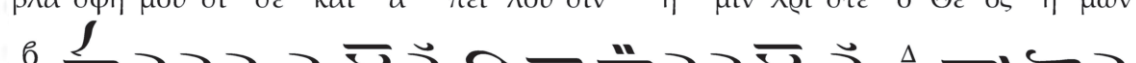
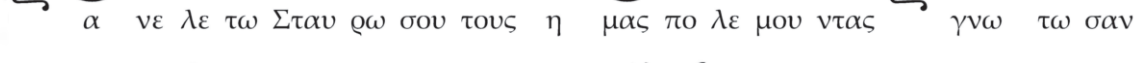
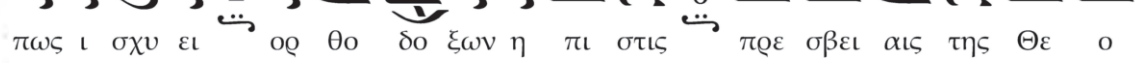
Θα εξετάσουμε λοιπόν παρακάτω κάποιες τέτοιες περιπτώσεις ύμνων, που ψάλλονται σε διαφορετικό ήχο από αυτόν στον οποίο κανονικά ανήκουν.

ΥΜΝΟΣ

Το κάθισμα του δ' ήχου «Ταχύ προκατάλαβε» ψάλλεται με διαστήματα β' ήχου, αφού στον δι του δ' ήχου γράφεται η φθορά του δι του β' ήχου.

Hχος λ

 βλα σφη μου σι σε και α πει λου σιν η μιν Χρι στε ο Θε ος η μων

 α νε λε τω Σταυ ρω σου τους η μας πο λε μου ντας γνω τω σαν

 πωσ ι σχυ ει ορ θο δο ξων η πι στις πρε σβει αις της Θε ο

 το κου μο νε φι λαν θρω πε

Κατά τον ίδιο τρόπο ψάλλονται και αρκετά άλλα καθίσματα και απολυτίκια του δ' ήχου.

Ας ψάλουμε το απολυτίκιο των Αγίων Αποστόλων Πέτρου και Παύλου καθώς και το απολυτίκιο του Προφήτη Ηλία.

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\frac{6}{\chi}$

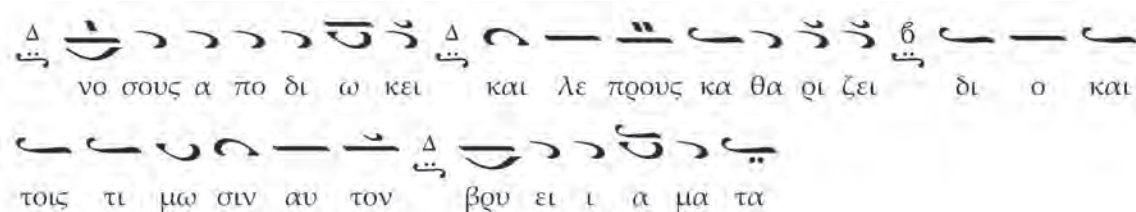
2.
 ι των Α πο στο λων πρω το ο θρο νοι και της οι κου

 με νης δι δα σκα λοι τω Δε σπο τη των ο λων πρε σβε ευ σα

 τε ει ρη νην τη οι κου με νη δω ρη σα σθαι και ταις ψυ

 χαις η μων το με γα ε λε ος

Ήχος $\frac{6}{\chi}$

3.
 εν σαρ κος Αγ γε λος των προ φη των η κρη πιας ο

 δευ τε ρος προ δρο μος της πα ρου ου σιας Χρι στου Η λι ας

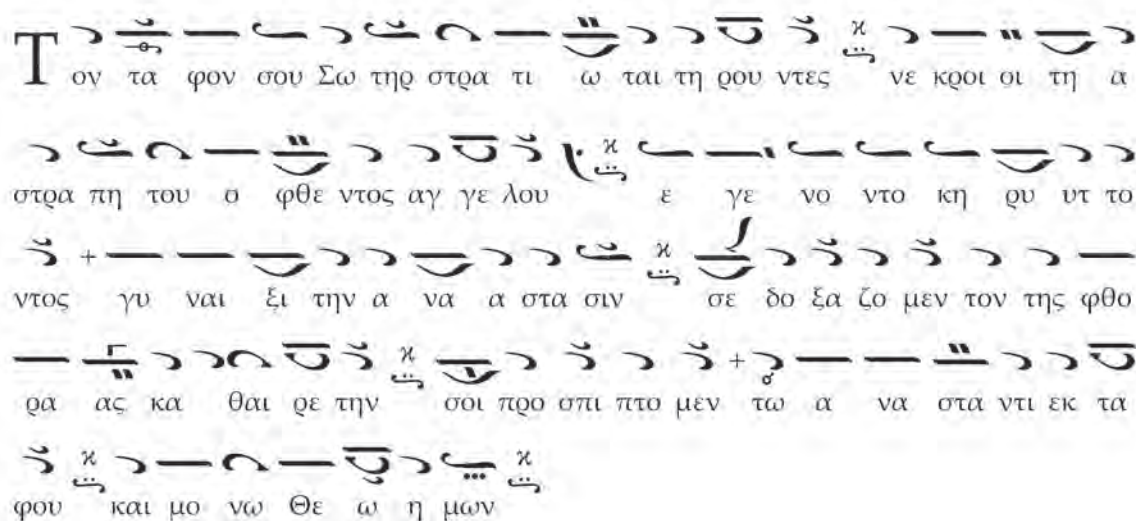
 ο εν δο ξος α νω θεν κα τα πεμ ψας Ε λισ σαι ω την χα ριν

Άλλο ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι και το κάθισμα του α' ήχου «Τὸν τάφον Σου Σωτήρ», στο οποίο υπάρχει και παραχορδή (βλ. διδακτική Ενότητα 2, Β' Γυμνασίου). Στην περίπτωση αυτή, στον κε του α' ήχου γράφεται η φθορά του δι του β' ήχου. Συνεπώς, ο κε μετονομάζεται σε δι και το κάθισμα ψάλλεται με τα ανάλογα διαστήματα, δηλαδή με τα διαστήματα του β' ήχου.

ΥΜΝΟΣ

Ήχος 4^{ος} κε

Υπάρχουν κι άλλες περιπτώσεις, οι οποίες δεν θα μας απασχολήσουν. Από αυτές αξίζει απλά να αναφέρουμε το κάθισμα «Κατεπλάγη Ίωσήφ», που ψάλλεται με διαστήματα πλ. β' ήχου ενώ κανονικά ανήκει στον δ'.

24.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΜΕΤΕΜΟΡΦΩΘΗΣ ΕΝ ΤΩ ΟΡΕΙ ΧΡΙΣΤΕ Ο ΘΕΟΣ

Τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κυρίου

Ἀπολυτίκιον

Ἦχος βαρύς

Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστὲ ὁ Θεός,
δείξας τοῖς Μαθηταῖς σου τὴν δόξαν σου, καθὼς ἠδυναντο.

Λάμπσον καὶ ἡμῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, τὸ φῶς σου τὸ αἶδιον,
πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου, φωτοδότα δόξα σοι.

Διαγωνισμός Μελοποιίας

Επειδή ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ (1819) παρατήρησε ότι στους ναούς της αρχιεπισκοπής είχε επικρατήσει η συνήθεια κάθε ιεροψάλτης να ψάλλει όποιο «Ἄξιόν ἐστίν» ήθελε, για να θεραπεύσει αυτήν την απρέπεια προκήρυξε Διαγωνισμό μεταξύ των μουσικοδιδασκάλων της Κωνσταντινούπολης, εκ των οποίων ο καθένας θα έπρεπε να υποβάλει -ανώνυμα- το δικό του «Ἄξιόν ἐστίν». Κατόπιν μελέτης όλων των νέων μελοποιημάτων, ο Πατριάρχης και η Ιερά Σύνοδος προέκρινε κατάλληλο το «Ἄξιόν ἐστίν» του Γρηγορίου Πρωτοψάλτου σε ήχο δεύτερο. Έτσι, απαγορεύθηκαν όλα τα υπόλοιπα και έκτοτε επικράτησε να ψάλλεται μόνον αυτό, τόσο στον πατριαρχικό ναό όσο και στους υπόλοιπους ναούς της αρχιεπισκοπής. Το μέλος παρέμεινε ανεπίγραφο με τον απλό τίτλο «το συνηθισμένον».

Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*.
Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

«Ο Αρχιερέας Χριστός», Ι. Μ. Αγ. Βαρβάρας Ρουσάνου, Μετέωρα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Επιλέγουμε δύο ύμνους της Ενότητας 24 και τους ξαναγράφουμε χρησιμοποιώντας διαφορετικό τρόπο επισήμανσης της αλλαγής των διαστημάτων του ήχου.
2. Ακούμε τον Κωνσταντίνο Πρίγγο να ψάλλει το Απολυτίκιο της εορτής της Μεταμορφώσεως «Μεταμορφώθης ἐν τῷ ὄρει Χριστὲ ὁ Θεός» σε ήχο βαρύ.
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, ψάλλοντας ολόκληρο το Κοινωνικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

1.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ, ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ - ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ – ΦΘΟΡΕΣ ΠΛ. Β΄ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Β΄ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

Όπως ήδη ξέρουμε, στο χρωματικό γένος ανήκουν οι ήχοι δεύτερος (β΄) και πλάγιος του δευτέρου (πλ. β΄). Παρόλο που το άκουσμα των δύο ήχων μοιάζει πολύ, τα διαστήματα, οι μαρτυρίες και οι φθορές τους δεν είναι ίδια.

Στην 20ή ενότητα της Β΄ Γυμνασίου ασχοληθήκαμε με τα χαρακτηριστικά του β΄ ήχου. Σήμερα θα ασχοληθούμε με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά του πλ. β΄.

ΔΙΑΣΤΗΜΑΤΑ ΠΛ. Β΄ ΗΧΟΥ

Για να καταλάβουμε καλύτερα τα διαστήματα του πλ. β΄ μπορούμε να ψάλουμε τα διατονικά διαστήματα από τον πα μέχρι τον πα΄ και στη συνέχεια να τα επαναλάβουμε ψάλλοντας τους βου και ζω΄ με ύφεση και τους γα και νη΄ με δέση.

Τις παρακάτω ασκήσεις τις ψάλλουμε αφού πρώτα τις ακούσουμε προσεκτικά από τον δασκαλό μας.

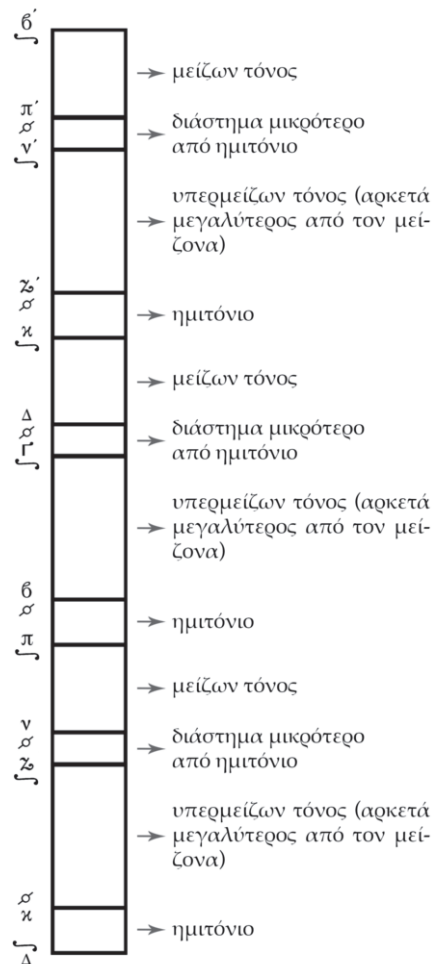
ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. π_q — — — — — $\Delta_{\text{πλ.β}}$ π_q — — — — — $\Delta_{\text{πλ.β}}$ π_q
πα βου γα δι δι γα βου πα πα βου γα δι δι γα βου πα

2. $\kappa_{\text{πλ.β}}$ — — — — — π'_q — — — — — $\kappa_{\text{πλ.β}}$ — — — — — π'_q $\kappa_{\text{πλ.β}}$
κε ζω νη πα πα νη ζω κε κε ζω νη πα πα νη ζω κε

3. π_q — — — — — π'_q — — — — — π_q
πα βου γα δι και ζω νη πα πα νη ζω κε δι γα βου πα
 π_q — — — — — π'_q — — — — — π_q
πα βου γα δι και ζω νη πα πα νη ζω κε δι γα βου πα

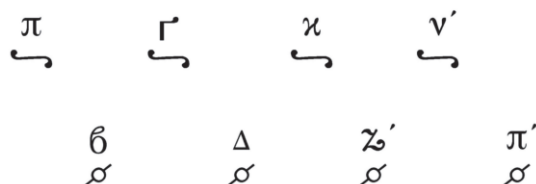
Ας δούμε όμως και θεωρητικά ποια είναι τα διαστήματα του πλ. β'.

Βέβαια, όλα όσα αναφέραμε περί διαστημάτων δεν θα μας απασχολήσουν πολύ. Τα διαστήματα θα τα διδαχθούμε πρακτικά από τον δάσκαλό μας, ακούγοντάς τον κατά τη διάρκεια των μαθημάτων.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ

Για να θυμόμαστε καλύτερα τις **μαρτυρίες** των φθόγγων αρκεί να θυμόμαστε τα δύο μαρτυρικά σημεία και . Αυτά γράφονται εναλλάξ κάτω από τα αρχικά γράμματα των φθόγγων. Έτσι λοιπόν έχουμε τις εξής μαρτυρίες:

ΦΘΟΡΕΣ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ

Το ίδιο ακριβώς γίνεται και με τις **φθορές**. Είναι κι αυτές δύο και χρησιμοποιούνται εναλ-

λάξ. Έτσι λοιπόν η φθορά χρησιμοποιείται για τους φθόγγους πα, γα, κε, νη', κτλ., ενώ η φθορά χρησιμοποιείται για τους φθόγγους νη, βου, δι, ζω', κτλ.

Αν η φθορά γραφεί σε άλλο φθόγγο από αυτούς που προβλέπεται, τότε αυτόν τον φθόγγο τον ονομάζουμε πα ενώ αν η φθορά γραφεί σε άλλον φθόγγο από αυτούς που προβλέπεται, τότε αυτόν τον φθόγγο τον ονομάζουμε δι

ΑΣΚΗΣΗ

Την παρακάτω άσκηση μπορούμε να την επαναλαμβάνουμε κάθε φορά που πρόκειται να ψάλλουμε έναν ύμνο σε πλ. β' ήχο. Είναι σαν μία μικρή εισαγωγή, που θα μας βοηθά να ψάλλουμε τα σωστά διαστήματα.

Στη συνέχεια θα ψάλλουμε ύμνους με τα χρωματικά διαστήματα του πλ. β'.

Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους η βάση –όπως φαίνεται και από τη μαρτυρία– είναι ο φθόγγος πα.

ΥΜΝΟΙ

1. **E** ν τώ ου ρα νώ τα ομ μα τα εκ πε ε μπω μου της
καρ δι ας προς σε σω τηρ σω σον με ση ε πι λαμ ψει

2. **T** ο ξον συ νε τρι βη δυ να στων τώ κρα τει σου Χρι στε
και δυ να μιν α σθε νεις σε πε ρι ε ζω σα ντα

3. **A** κη η κο α Κυ ρι ε την εν δο ξο ον σου οι κο
νο μι αν και ε δο ξα σα φι λαν θρω πε την α κα τα λη πτον
σου δυ να μιν

4. Ε ξε γερ θη τι Κυ ρι ε ο Θε ος μου εν προ στα
γμα τι ω ε νε τει λω και συ να γω γη λα ων κυ κλω σει
σε

5. Ε ν α νο μι αις χει ρας αυ των μη εκ τει να τω σαν
οι θει ως ζω ντες ου γαρ ε α Χρι στος τη ρα βδω τον κλη
ρον αυ του

1.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟ ΦΑΙΔΡΟΝ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΗΡΥΓΜΑ,
ΤΟ ΑΠ' ΑΙΩΝΟΣ ΑΠΟΚΡΥΦΟΝ

Ἀναστάσιμο ἀπολυτίκιο

ἵππος δ'

Τὸ φαιδρὸν τῆς Ἀναστάσεως κήρυγμα, ἐκ τοῦ Ἀγγέλου μαθοῦσαι αἱ τοῦ Κυρίου Μαθήτριά, καὶ τὴν προγονικὴν ἀπόφασιν ἀπορρίψασαι, τοῖς Ἀποστόλοις καυχώμεναι ἔλεγον· Ἐσκύλευται ὁ θάνατος, ἡγέρθη Χριστὸς ὁ Θεός, δωρούμενος τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἀπολυτίκιο Θεοδοκίου

ἥχος δ'

Τὸ ἀπ' αἰῶνος ἀπόκρυφον, καὶ Ἀγγέλοις ἄγνωστον μυστήριον,
διὰ σοῦ Θεοτόκε τοῖς ἐπὶ γῆς πεφανέρωται·
Θεὸς ἐν ἀσυγχύτῳ ἐνώσει σαρκούμενος, καὶ Σταυρὸν ἐκουσίως ὑπὲρ ἡμῶν καταδεξάμενος·
δι' οὗ ἁναστήσας τὸν πρωτόπλαστον, ἔσωσεν ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Πρώτοι υμνωδοί της Εκκλησίας θεωρούνται οι Άγιοι Απόστολοι : «ἤσαν διὰ παντός ἐν τῷ ἱερῷ αἰνοῦντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν» (Λουκά κδ´, 53). Επώνυμα ως πρώτοι υμνωδοί αναφέρονται ο Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης και ο Άγιος Ιερόθεος, επίσκοπος Αθηνών.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ύμνους της Ενότητας.
2. Μαθαίνουμε να γράφουμε «απ' έξω» τις φθορές και τις μαρτυρίες του πλ. β'.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Λεωνίδα Αστέρη ακούμε το Ιδιόμελο της Εορτής της Αποτομής της τιμίας κεφαλής του Αγ. Ιωάννη του Προδρόμου «Γενεθλίων τε-λουμένων» σε ήχο πλ. β'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 5 και Ι 2 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

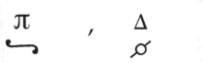

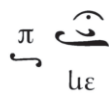

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

2.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΗΧΟΣ Β' (σύντομος ειρμολογικός)

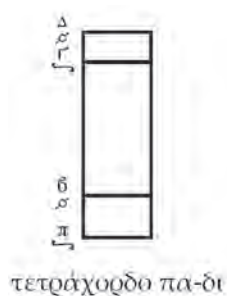
Όπως είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα, ο **δεύτερος** ήχος (β') ανήκει στο χρωματικό γένος.

Παρόλο που θα περιμέναμε να χρησιμοποιεί πάντα τα διαστήματα, τις φθορές και τις μαρτυρίες του β' ήχου, δεν συμβαίνει κάτι τέτοιο. Έτσι, στα περισσότερα σύντομα ειρμολογικά μέλη δανείζεται τα διαστήματα, τις φθορές και τις μαρτυρίες από τον πλ. β' ήχο.

Μαρτυρία ήχου:	Ἦχος πα
Μαρτυρίες:	οι χρωματικές του πλ. β' ήχου. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής:
Φθορές:	οι χρωματικές του πλ. β' ήχου:
Βάση:	ο φθόγγος πα
Απήχημα:	 λε Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον πα.
Δεσπόζοντες φθόγγοι:	πα, δι
Καταλήξεις:	στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα και στον δι ενώ στο τέλος του ύμνου γίνονται στον πα.

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

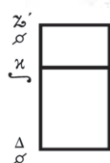
α.

Ας το ψάλλουμε:

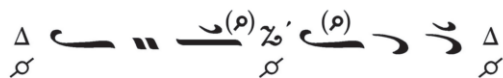

β.

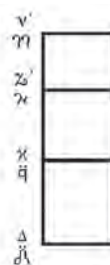

τρίχορδο δι-ζω'

Ας το ψάλλουμε:

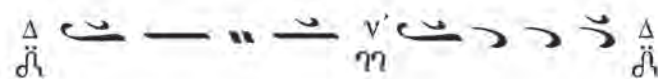

γ.

τετράχορδο δι-νη'

Ας το ψάλλουμε:

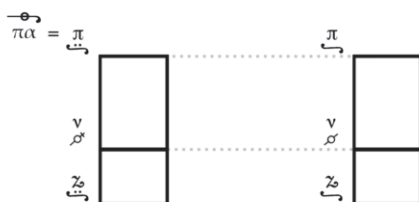
Προσοχή! Όταν η μελωδία κινείται από τον πα μέχρι τον γα, τότε (κατά παράδοσιν) τα διαστήματα που ψάλλουμε μοιάζουν με τα διαστήματα που ψάλλουμε στους φθόγγους δι – κε – ζω' του β' ήχου. Έτσι λοιπόν, τον βου θα τον ψάλλουμε λίγο πιο ψηλά απ' ότι συνήθως και τον γα λίγο πιο χαμηλά. Στην περίπτωση αυτή θα δούμε -κάποιες φορές- να γράφεται η αντίστοιχη φθορά του β' ήχου.

τρίχορδο πα-γα
(με φθορά)τρίχορδο πα-γα
(χωρίς φθορά)

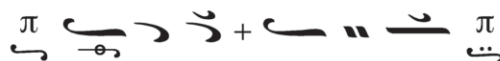
Ας το ψάλλουμε:

Προσοχή! Όταν η μελωδία κινείται από τον πα μέχρι τον ζω, τότε (κατά παράδοσιν) τα διαστήματα που ψάλλουμε μοιάζουν με τα διαστήματα που ψάλλουμε στους φθόγγους δι – γα – βου του β' ήχου. Έτσι λοιπόν, τον ζω θα τον ψάλλουμε λίγο πιο χαμηλά απ' ότι συνήθως. Στην περίπτωση αυτή θα δούμε -κάποιες φορές- να γράφεται η αντίστοιχη φθορά του β' ήχου.

τρίχορδο ζω-πα
(με φθορά)τρίχορδο ζω-πα
(χωρίς φθορά)

Ας το ψάλλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος πα → μαρτυρία ἡχου,
βάση ο πα

παύση → απήχημα

 $\mu\varepsilon$

τετράχορδο πα-δι

$\overbrace{\begin{array}{ccccccc} \textcolor{red}{\pi\alpha} & & & \textcolor{red}{\delta\iota} & & & \textcolor{red}{\delta\iota} \\ \curvearrowright & - & - & \curvearrowright & \curvearrowright & - & \curvearrowright \\ \text{Tov} & \epsilon\nu & \tau\eta & \beta\alpha & \tau\omega & \text{M}\omega & \sigma\epsilon\iota \end{array}}^{\Delta} \rightarrow \text{κατάληξη στον } \delta\iota$

τετράχορδο πα-δι

$\overbrace{\text{δι} \quad \text{δι} \quad \text{πα}}^{\text{πατρις}}$
 της Πατρ ε νου το θαν μα $\pi \rightarrow$ κατάληξη στον πα

τρίχορδο πα-γα

τρίχορδο ζω-πα

τετράχορδο πα-δι

$\overbrace{\begin{array}{c} \text{πα} \quad \text{πα} \quad \text{—} \quad \text{—} \quad \text{δι} \quad \text{δι} \\ \text{υ} \quad \text{μνει} \quad \text{τε} \quad \text{ευ} \quad \text{λο} \quad \text{γει} \quad \text{τε} \end{array}}^{\Delta} \rightarrow \text{κατάληξη στον δι}$

τρίχορδο δι-ζω

τετράχορδο πα-δι

YMNOI

ἦχος πα

1. Τ ῆν φῶ νην σοι προ σά γο μεν του λη στου και βο ω μεν

σοι μνησθητι ἡμῶν Σωτηρ ἐν τῇ βασιλείᾳ σου

Ἦχος πᾶ

2. Η α να στα σι ις σου Χρι στε Σω τηρ α πα σαν ε φω
 τι σε τη ην οι κου με νην και α νε κα λε σω το ι δι ι
 ον πλα σμα πᾶν το δυ να με Κυ υ ρι ε δο ξα σοι

Ἦχος πᾶ

3. Τ ην Μω σε ε ως ω δην α να λα βου σα βο η σον
 ψυ χη βο ο η θος και σκε πα στης ε γε νε το ο μοι εις
 σω τη ρι αν ου τος μου Θε ος και δο ξα σω αυ τον

Ἦχος πᾶ

4. Ε ν βυ θω κα τε στρω σε πο τε την Φα ρα ω νι τι δα
 παν στρα τι αν η υ πε ρο πλος δυ να μισ σαρ κω θεις
 ο λο γος δε την παμ μο ο χθη ρον α μαρ τι ι αν ε
 ξη λει ψεν ο δε δο ξα σμε νος Κυ ρι ος εν δο ξως γαρ δε
 δο ξα σται

2.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΟΤΕ ΚΑΤΗΛΘΕΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ

Ἀναστάσιμο ἀπολυτίκιο

Ἦχος β΄

“Ὅτε κατήλθες πρὸς τὸν θάνατον, ἡ ζωὴ ἡ ἀθάνατος,
τότε τὸν Ἄδην ἐνέκρωσας, τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος·
ὅτε δὲ καὶ τοὺς τεθνεῶτας ἐκ τῶν καταχθονίων ἀνέστησας,
πᾶσαι αἱ Δυνάμεις τῶν ἐπουρανίων ἐκραύγαζον·
Ζωοδότα Χριστέ, ὁ Θεὸς ἡμῶν, δόξα σοι.

Ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐπίσκοπος Μεδιολάνων (†397 μ. Χ.): Διαμόρφωσε το λεγόμενο «αμβροσιανό μέλος» και θεωρεῖται ὁ θεμελιωτὴς τῆς δυτικῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ὕμνους τῆς Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τὴ Θεωρία τοῦ β΄ ἤχου (σύντομου εἰρμολογικοῦ).
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο Στανίτσα ἀκούμε τὸ Δοξαστικὸ τῆς Εορτῆς τῆς Ἀποτομῆς τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ Ἀγ. Ἰωάννη τοῦ Προδρόμου «Πάλιν Ἡρωδιὰς μαίνεται» σε ἦχο πλ. β΄.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 6, 7 καὶ 10 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

3.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΙΡΜΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Β' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του β' ήχου σε σύντομο ειρμολογικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α)
κλη ρον αυ του

β)
α στρα και το φως

γ)
Κυ ρι ον

δ)
Κυ ρι ον

ε)
Κυ ρι ον

στ)
Κυ ρι ον

ζ)
τω ω Κυ ρι ω

η)
τω Κυ ρι ω

θ)
η μαρ τον σοι

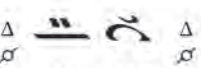
Θέσεις στον δι:

α)
ου ρα νω

β)
γει ναι με προς σε

γ)
χει ρας αυ των

δ)
οι μα τα

ε)
υ μνον

στ)
υ μνον

ζ)
ευ λο γει τε

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος πᾶ

1. Κ υ ρ ι ε ε κε κρα ξα

π ρ ος σε ει σα α κου σον μου

ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

Κυ ρι ε ε κε κρα ξα

π ρ ος σε ει σα α κου σον μου

π ρ ος σε ει σα α κου σον μου

εν τω κε κρα γε ναι με π ρ ος σε

ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

2. Κ α τευ θυν θη τω η π ρ ο ο σευ χη μου ως θυ μι α μα

ε νω πι ον σου ε ε πα ρ σις των χει ρων μου θυ σι ι α ε

σπε ρι νη ει σα κου σον μου Κυ ρι ε

Ἦχος πᾶ

3. Π α σα πνο η αι νε σα α τω ω τον Κυ ρι ον αι νει τε τον

Κυ ρι ον εκ των ου ρα νων αι νει τε αυ τον εν τοις υ

ψιστοις σοι πρε πει υ μνοςτω Θε ω

4. A ι νει τε αυ τον πα ντες οι αγ γε λοι αυ του αι
 νει ει τε αυ τον πασαι αι δυ να α μεις αυ του σοι πρε
 πει υ μνοςτω Θε ω

Ἦχος πλ. πα

5. T ην τι μι ω τε ε ραντων Χε ρου βιμ και εν δο ξο
 τε ραν α συ γκοι ι τως των Σε ρα φιμ την α δι α φθο ρως Θε ον
 Λο γον τε κουσαν την ον τως Θε ο το κον σε με γα λυ νο μεν

3.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΑΓΓΕΛΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΕΠΙ ΤΟ ΜΝΗΜΑ ΣΟΥ

Ἀναστάσιμο ἀπολυτίκιο

Ἦχος πλ. β΄

Ἀγγελικαὶ δυνάμεις ἐπὶ τὸ μνημῆμά σου, καὶ οἱ φυλάσσοντες, ἀπενεκρώθησαν·
 καὶ ἴστατο Μαρία ἐν τῷ τάφῳ, ζητοῦσα τὸ ἄχραντόν σου σῶμα.

Ἐσκύλευσας τὸν Ἄδην, μὴ πειρασθεὶς ὑπ’ αὐτοῦ·
 ὑπήντησας τῇ Παρθένῳ, δωρούμενος τὴν ζωὴν.

Ὁ ἀναστὰς ἐκ τῶν νεκρῶν, Κύριε, δόξα σοι.

Ἅγιος Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς (6ος αἰώνας μ. Χ.): Ὑμνογράφος, που συνέγραψε πάνω ἀπὸ χίλια κοντάκια μεταξύ των οποίων εἶναι καὶ τὸ περίφημο Κοντάκιο τῆς εορτῆς των Χριστουγέννων «Ἡ Παρθένος σήμερον, τὸν ὑπερούσιον τίκει...».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο β´ (σύντομο ειρμολογικό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Δημήτριο Μαγούρη (†2001), ακούμε το Στιχηρό Αναστάσιμο Ιδιόμελο «Σὲ Κύριε τὸν ὄντα ἐν πάσῃ τῇ κτίσει» σε ήχο πλ. β´.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τις φράσεις 8 και 2 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

4.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ – ΣΥΝΤΟΜΟ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ, ΜΕΛΗ Α΄ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΕΙΔΗ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ (επανάληψη)

Όπως είχαμε πει και στην Α΄ Γυμνασίου, οι ιεροψάλτες έχουν χωρίσει τα μέλη σε πέντε κατηγορίες:

- α. σύντομα ειρμολογικά
- β. αργά ειρμολογικά
- γ. σύντομα στιχηραρικά
- δ. αργά στιχηραρικά
- ε. παπαδικά

Οι κατηγορίες αυτές ονομάζονται **είδη μελοποιίας**.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ

Με ποιο τρόπο μπορούμε να καταλάβουμε σε ποιο είδος μελοποιίας ανήκει ένας ύμνος; Αν υποθέσουμε ότι γνωρίζουμε τον ήχο του ύμνου, τότε υπάρχουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που μας βοηθούν να κατανοήσουμε σε ποιο είδος μελοποιίας ανήκει. Αυτά είναι:

A. Οι δεσπόζοντες φθόγγοι

Μπορεί στον ίδιο ήχο να υπάρχουν διαφορετικοί δεσπόζοντες φθόγγοι για κάθε είδος μελοποιίας. Για παράδειγμα, στα σύντομα ειρμολογικά μέλη του πρώτου ήχου δεσπόζοντες φθόγγοι είναι οι πα και δι ενώ στα σύντομα στιχηραρικά μέλη του ίδιου ήχου δεσπόζοντες φθόγγοι είναι οι πα και γα.

B. Οι καταλήξεις

Όπως συμβαίνει και με τους δεσπόζοντες φθόγγους, έτσι και στις καταλήξεις μπορεί στον ίδιο ήχο οι μουσικές καταλήξεις να γίνονται σε διαφορετικό φθόγγο, ανάλογα με το είδος μελοποιίας. Για παράδειγμα, στα σύντομα ειρμολογικά μέλη του πρώτου ήχου οι καταλήξεις γίνονται στους πα και δι ενώ στα σύντομα στιχηραρικά μέλη του ίδιου ήχου οι καταλήξεις γίνονται στους πα και γα.

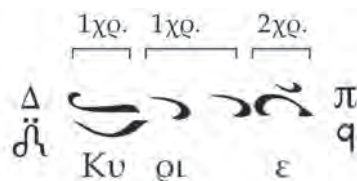
Γ. Οι χρόνοι που καταλαμβάνει κάθε συλλαβή του ποιητικού κειμένου

Ανάλογα με το είδος μελοποιίας, μία συλλαβή του ύμνου μπορεί να ψάλλεται σε έναν ή και σε

περισσότερους χρόνους. Για παράδειγμα, ας δούμε τη μελοποίηση της λέξης «Κύριε» σε τρία διαφορετικά είδη μελοποιίας στον α' ήχο.

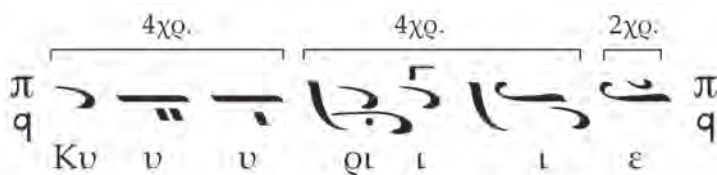
α. Σύντομο ειρμολογικό είδος μελοποιίας:

Παράδειγμα:

β. Σύντομο στιχηρικό είδος μελοποιίας:

Παράδειγμα:

γ. Παπαδικό είδος μελοποιίας:

Παράδειγμα:

Δ. Οι κλασικές θέσεις

Όλοι οι ήχοι σε κάθε είδος μελοποιίας έχουν κάποιες χαρακτηριστικές θέσεις που χρησιμοποιούνται πολύ συχνά. Στο παρελθόν μάλιστα είδαμε κάποιες από τις βασικότερες θέσεις των σύντομων ειρμολογικών μελών κάθε ήχου ενώ στη Γ' Γυμνασίου θα γνωρίσουμε και τις αντίστοιχες των σύντομων στιχηρικών μελών κάθε ήχου.

ΣΥΝΤΟΜΟ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟ ΕΙΔΟΣ ΜΕΛΟΠΟΙΙΑΣ

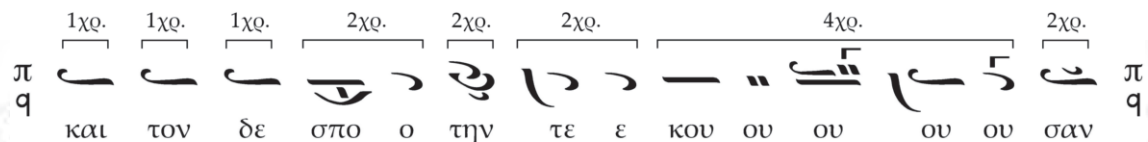
Μέχρι τώρα σχεδόν όλοι οι ύμνοι που ψάλαμε ανήκαν στο πιο απλό είδος μελοποιίας, το σύντομο ειρμολογικό. Το σύντομο ειρμολογικό είδος μάλιστα είναι και αυτό το οποίο χρησιμοποιούμε συχνότερα στις ιερές μας ακολουθίες.

Σε αυτήν την ενότητα θα ασχοληθούμε με το σύντομο στιχηρικό είδος μελοποιίας, το οποίο ονομάζεται αλλιώς και νέο στιχηρικό.

Οι δεσπόζοντες φθόγγοι, οι φθόγγοι των καταλήξεων καθώς και οι κλασικές θέσεις αυτού του είδους θα παρουσιάζονται -ανά ήχο-στις ενότητες που ακολουθούν. Το κοινό όμως χαρακτηριστικό που θα συναντήσουμε σε όλους τους ήχους σε αυτό το είδος μελοποιίας είναι οι χρόνοι που καταλαμβάνει κάθε συλλαβή του ποιητικού κειμένου.

Αμέσως μετά από κάθε μαρτυρία, οι πρώτες συλλαβές του ποιητικού κειμένου ψάλλονται -συνήθως- σε έναν χρόνο (όπως στα σύντομα ειρμολογικά) ενώ, καθώς πλησιάζουμε στην κατάληξη, δηλαδή στην επόμενη μαρτυρία, κάθε συλλαβή ψάλλεται σε περισσότερους χρόνους (από δύο μέχρι και τέσσερις).

Παράδειγμα:

Υπάρχουν δύο μουσικά έργα (βιβλία) που θεωρούνται πολύ σημαντικά για όποιον θέλει να μάθει καλά το σύντομο στιχηρικό είδος μελοποιίας. Αυτά είναι το αργοσύντομο «Αναστασιματάριον» και το «Δοξαστάριον», που συνέθεσε ο Πέτρος Λαμπαδάριος ή Πελοποννήσιος (18ος αιώνας).

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το σύντομο στιχηρικό είδος μελοποιίας θα ψάλουμε ορισμένους ύμνους σε α' ήχο ενώ στην επόμενη ενότητα θα διδαχθούμε πιο αναλυτικά τη θεωρία του α' ήχου για αυτά τα μέλη.

Προσοχή! Στους παρακάτω ύμνους η βάση -όπως φαίνεται και από τη μαρτυρία- είναι ο φθόγγος πα και τα διαστήματα είναι τα διατονικά, ίδια με αυτά που διδαχθήκαμε στα σύντομα ειρμολογικά μέλη του α' ήχου.

ΕΞΗΓΗΣΗ ΔΥΣΚΟΛΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ

$$1) \begin{array}{c} \Delta \\ \delta\lambda \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array} = \begin{array}{c} \Delta \\ \delta\lambda \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array}$$

γα δι γα βουπαα γα δι γα βου πα α

$$2) \begin{array}{c} \Delta \\ \delta\lambda \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array} = \begin{array}{c} \Delta \\ \delta\lambda \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array}$$

γαα βουπαα γα α βου πα α

$$3) \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} = \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array}$$

βου γα δι γα βου γα δι ι γα

$$4) \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array} =$$

γαα βουπα βου πα πααα

$$\begin{array}{c} \Gamma \\ \eta \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \text{neume} \\ \text{neume} \end{array} \begin{array}{c} \pi \\ q \end{array}$$

γα α βου πα βου πα πα α α

ΥΜΝΟΙ

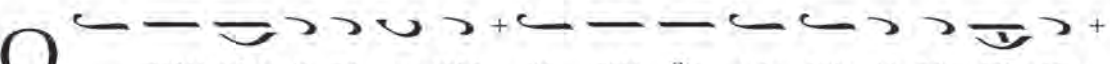

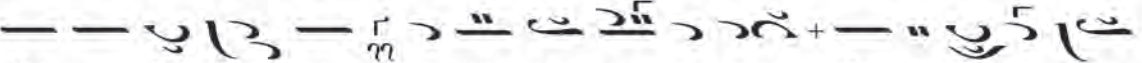

Ήχος $\frac{4}{9}$ πα

1.
 ω πα θει σου Χρι στε πα θων η λευ θε ρω θη η μεν και

 τη α να στα σει σου εκ φθο ρας ε λυ τρω θη η με εν Κυ ρι ι

 ε δο ο ο ο ο ξα α α α σοι

Ήχος $\frac{4}{9}$ πα

2.
 σταυ ρον υ πο μει νας και τον θα να τον κα ταρ γη σας

 και α να στα ας ε εκ των νε εκρων ει ρη νευ σον η μων την

 ζω ην Κυ ρι ε ως μο νος πα α ντο δυ υ υ υ να

 α α α μος

3.
 τον α δην σκυ λε ευ σας και τον αν θρω πον α να στη

 σας τη α να στα α σει ει σου Χρι ι στε α ξι ω σον η μας

 εν κα θα ρα α κα αρ δι ι α υ μνειν και δο ξα α

 α α ζει ει ει ει ν σε

4.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟΙΣ ΜΑΘΗΤΑΙΣ ΣΥΝΕΛΘΩΜΕΝ

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν. Ἐξαποστειλᾶριο

Ἦχος β΄

Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν ἐν ὄρει Γαλιλαίας,
πίστει Χριστὸν θεάσασθαι, λέγοντα ἐξουσίαν
λαβεῖν τῶν ἄνω καὶ κάτω· μάθωμεν πῶς διδάσκει,
βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἔθνη πάντα καὶ τοῦ Υἱοῦ
καὶ ἁγίου Πνεύματος καὶ συνεῖναι
τοῖς μύσταις, ὡς ὑπέσχετο, ἕως τῆς συντελείας.

Ἅγιος Ανδρέας, ἐπίσκοπος Κρήτης (7ος αἰώνας μ. Χ.): Ὑμνογράφος, που συνέγραψε πληθώρα ὕμνων. Σπουδαιότερο ἔργο του θεωρεῖται ὁ Μεγάλος Κανόνας, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ διακόσια ογδόντα τροπάρια καὶ ψάλλεται τὴν πέμπτη εβδομάδα τῆς Μεγ. Τεσσαρακοστῆς.

Ὁ Ἄρχων Πρωτοψάλτης τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Εκκλησίας,
Βασίλειος Νικολαΐδης (†1985).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους δύο πρώτους ὕμνους τῆς Ενότητος.
2. Ὁ δάσκαλός μας μάς ψάλλει κάποιες μουσικές φράσεις καὶ εμεῖς προσπαθοῦμε νὰ καταλάβουμε σε ποιο εἶδος μελοποιίας ἀνήκει καθεμία ἀπὸ αὐτές (σύντομο εἰρημολογικὸ ἢ σύντομο στιχηρarikό).
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τὸν Βασίλειο Νικολαΐδη (†1985) ἀκούμε τὸ Ἰδιόμελο τῆς Μ. Τετάρτης «Ὅτε ἡ ἀμαρτωλός» σε ἦχο α΄.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὴ φράση 3 ἀπὸ τὸ Χερουβικόν, που βρίσκεται στο Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

5.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Μέχρι τώρα είχαμε μάθει να ψάλλουμε σύντομα ειρμολογικά μέλη σε όλους τους ήχους. Μόλις στην προηγούμενη ενότητα ψάλαμε για πρώτη φορά ύμνους στον α' ήχο του σύντομου στιχηραρικού είδους.

Σήμερα θα γνωρίσουμε αναλυτικά και τη Θεωρία του α' στο είδος αυτό.

ΗΧΟΣ Α' (σύντομος στιχηραρικός)

Ο α' ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Μαρτυρία ήχου: Ήχος $\frac{4}{q}$ πα

Μαρτυρίες: οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: $\frac{\pi}{q}$, $\frac{\Gamma}{\eta}$

Φθορές: νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

Φθορές: οι διατονικές:

Βάση: ο φθόγγος πα $\frac{\rho}{\eta}$ $\frac{\phi}{\eta}$ $\frac{\alpha}{\eta}$ $\frac{\delta}{\eta}$ $\frac{\xi}{\eta}$ $\frac{\rho}{\eta}$

Απήχημα: $\frac{\pi}{q} \rightarrow \frac{\Gamma}{\eta} \xrightarrow{\text{λιε}} \frac{\pi}{q}$ ή $\frac{\pi}{q} \rightarrow \frac{\Gamma}{\eta} \xrightarrow{\text{λιε}} \frac{\pi}{q}$. Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε ως εξής:

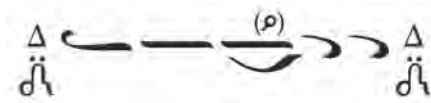
$\frac{\pi}{q} \xrightarrow{\text{Α}} \frac{\pi}{q}$ μην

Δεσπόζοντες φθόγγοι: πα, γα

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα, στον γα και σπανίως στον κάτω δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον πα.

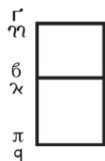
Ιδιαιτερότητα στα διαστήματα: Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί.

Παράδειγμα:

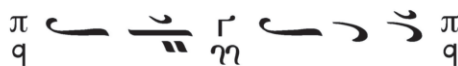
Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

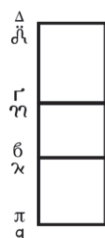

τρίχορδο πα-γα

Ας το ψάλουμε:

β.

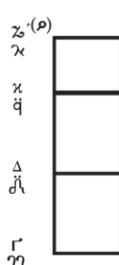

τετράχορδο πα-δι

Ας το ψάλουμε:

γ.

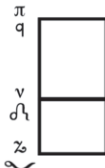
τετράχορδο γα-ζω'

συνήθως αυτός ο ζω' ψάλλεται με ύφεση διότι ακολουθεί κατάβαση

Ας το ψάλουμε:

δ.

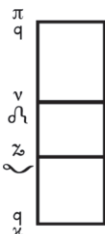

τρίχορδο ζω-πα

Ας το ψάλουμε:

ε.

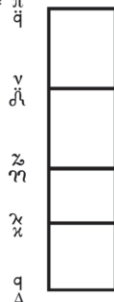

τετράχορδο χαμηλό κε-πα

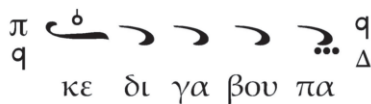
Ας το ψάλουμε:

ΟΤ.

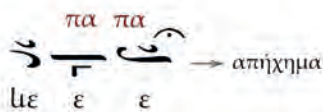
 $\overset{\circ}{\pi\alpha} = \frac{\pi}{q}$

Ας το ψάλουμε:

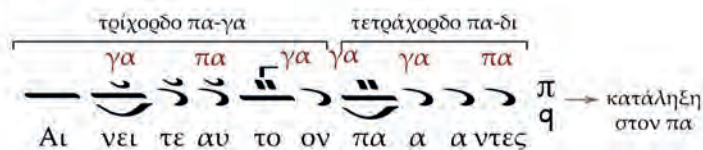

πεντάχορδο πα-χαμηλό δι (με παραχορδή)

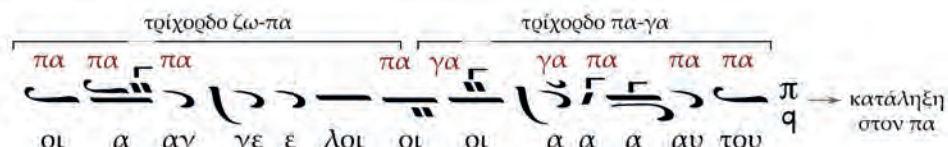
Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος $\frac{4}{q}$ πα → μαρτυρία ήχου, βάση ο πα

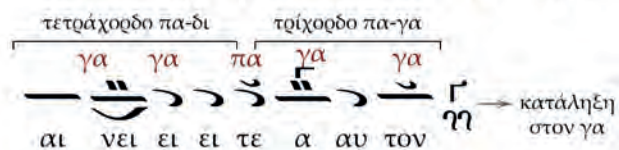
→ απήχημα

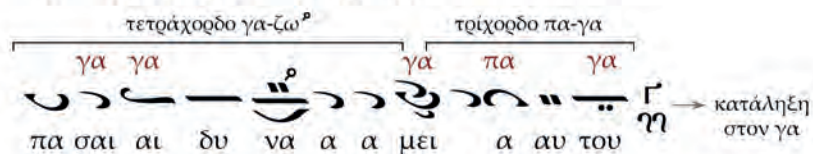
→ κατάληξη στον πα

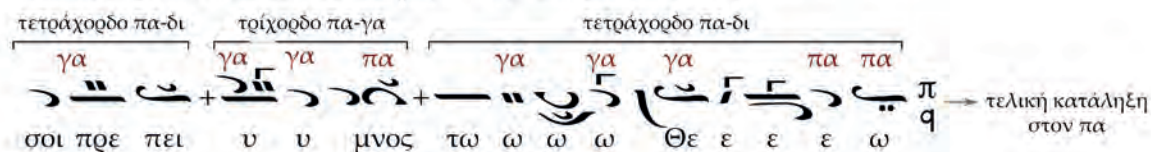
→ κατάληξη στον πα

→ κατάληξη στον γα

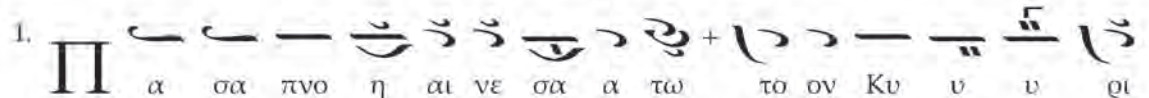

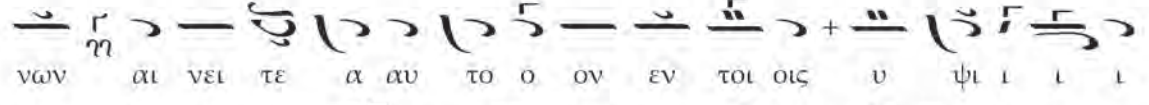
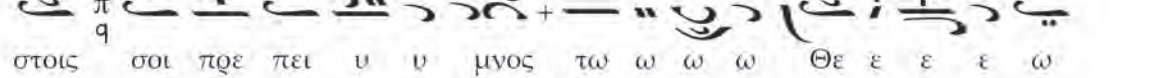
→ κατάληξη στον γα

→ τελική κατάληξη στον πα

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

1.
 α σα πνο η αι νε σα α τω το ον Κυ υ υ ρι

 ι ι ι ον αι νει τε τον Κυ ρι ον εκ των ου ρα α

 νων αι νει τε α αυ το ο ον εν τοι οis υ ψι ι ι ι

 στοis σοι προ πει υ υ μνος τω ω ω ω Θε ε ε ε ω

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

2.
 Κ α τευ θυν θη η η τω η προ σευ χη η η η η μου

 π ως θυ μι α α μα α α ε νω ω πι ο ο σ ον σου

 ε παρ σis των χει ει ρω ων μου θυ σι α ε ε ε σπε

 ρι ι νη η ει σα κου σο ον μου Κυ υ υ υ ρι ι ι ι

 ε

5.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ ΑΚΑΤΑΙΣΧΥΝΤΕ

Προστασία τῶν Χριστιανῶν. Κοντάκιον

Ἦχος β'

Προστασία τῶν Χριστιανῶν ἀκαταίσχυντε, μεσιτεία πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀμετάθετε,
 μὴ παρίδης ἀμαρτωλῶν δεήσεων φωνάς·
 ἀλλὰ πρόφθασον ὡς ἀγαθή, εἰς τὴν βοήθειαν ἡμῶν, τῶν πιστῶς κραυγαζόντων σοι·

τάχυνον εἰς πρεσβείαν, καὶ σπεῦσον εἰς ἱκεσίαν,
ἢ προστατεύουσα ἀεὶ, Θεοτόκε τῶν τιμώντων σε.

Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός (†749 μ.Χ.): Σπουδαῖος φιλόσοφος, μουσικός καὶ θεολόγος, ἀπὸ τοὺς κορυφαίους μελωδοὺς καὶ ὑμνογράφους τῆς Ἐκκλησίας. Συνέθεσε πάνω ἀπὸ ἐξήντα κανόνες γιὰ τὶς κυριότερες γιορτὲς τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔγραψε μέρος τῆς Ὁκτωήχου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τοὺς ὕμνους τῆς Ἑνότητος.
2. Χωρίζομαστε σὲ ομάδες τῶν δύο ατόμων καὶ ἀναλαμβάνουμε νὰ παρουσιάσουμε στοὺς ὑπόλοιπους τὴ Θεωρία τοῦ α΄ ἤχου (σύντομου στιχηρικοῦ).
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τὸν διακο-Διονύση Φιρφιρὴ ἀκούμε τὸ Ἰδιόμελο τῆς ἑορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου «Λέγε Συμεών» σὲ ἦχο α΄.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὴ φράση I ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Οἱ προστάτες τῶν ἱεροψαλτῶν, Ἅγιοι Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός καὶ Ἰωάννης Κουκουζέλης.
Χειρόγραφο 663, I. Μ. Ἰβήρων, Ἅγιον Ὅρος, 18ος αἰώνας.

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

6.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Α' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του α' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
α στρα α και το ο φως

β) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
α α στρα α και το ο φως

γ) $\beta_q \text{ — } \text{—} \text{—} \pi_q$
κυ ρι ε

δ) $\beta_q \text{ — } \text{—} \text{—} \pi_q$
κυ ρι ι ε

ε) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
κυ ρι ι ε

στ) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε

ζ) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
τον Κυ υ υ ρι ι ι ι ον

η) $\pi_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
τε κου ου ου ου ου σαν

θ) $\beta_q \text{ — } \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \text{—} \pi_q$
ε ε ε θνη η η μετ ε ευ φορ ου υ υ υ νης

Ας ψάλουμε λοιπόν το πεντάχορδο πα – νη – ζω – κε - δι χωρίς την παραχορδή και μετά με την παραχορδή, για να ακούσουμε τη διαφορά.

Μετά την παραχορδή και ενώ έχουμε καταλήξει στον κάτω δι (που λόγω της παραχορδής ψάλλεται ως πα), υπάρχει ανάβαση έξι φωνών. Έτσι λοιπόν από τον πα ανεβαίνουμε έξι φωνές και βρισκόμαστε στον νη', τον οποίο θα ονομάσουμε γα, λόγω της διατονικής φθοράς του γα που είναι γραμμένη πάνω στην εξάφωνα ανάβαση.

Ας ψάλουμε και τη «λύση» της φθοράς, ώστε να το κατανοήσουμε καλύτερα.

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

2. Κ υ κλω σα τε λα α οι σι ι ων και πε ρι λα βε τε

ε ε ε α α α αυ την και δο τε δο ξαν εν αυ τη τω α

να στα ντι ι εκ νε ε κρων ο τι αυ τος ε στι ι ι ιν ο Θε

+ ο ο ος η η η μω ων ο λυ τρω σα με νο ος η η

μα α ας εκ των α νο ο μι ω ω ω ων η η η η

μωων

3. Δ ευ τε λα οι υ μνη σω ω μεν και προ σκυ νη σω ω μεν Χρι

6.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΡΙΣΑΓΙΟ (ΑΡΓΟ), ΤΟΝ ΣΤΑΥΡΟΝ ΣΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΜΕΝ ΔΕΣΠΟΤΑ

Τρισάγιος Ὑμνος Ἦχος β΄

Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος Ἰσχυρός, Ἅγιος Ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς.

Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν Ἦχος β΄

Τὸν Σταυρόν σου προσκυνοῦμεν, Δέσποτα,
καὶ τὴν ἀγίαν σου ἀνάστασιν δοξάζομεν.

Ἅγιος Κοσμάς ο Μελωδός (8ος αἰώνας μ. Χ.): Υπήρξε ἐπίσκοπος Μαΐουμά της Γάζας (Παλαιστίνη). Συνέγραψε πολλούς κανόνες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ σπουδαιότεροι εἶναι τῆς εορτῆς τῶν Χριστουγέννων, τῆς Μεταμορφώσεως, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς Υψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τὸν ὕμνο «Κύριε ἐκέκραξα» καὶ σημειώνουμε με ἀγκύλες ὅλες τὶς γνωστὲς θέσεις τοῦ ἤχου ποὺ μποροῦμε νὰ βροῦμε. Σημειώνουμε ἐπίσης τὰ πολύχορδα ποὺ βρίσκουμε.
2. Ακούμε τὸν δάσκαλο νὰ ψάλλει μία μικρὴ μουσικὴ φράση σὲ ἦχο α΄ (σύντομο στιχηρarikό) καὶ προσπαθοῦμε νὰ τὴ γράψουμε με μουσικὴ σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Απὸ τὸν Ἀθανάσιο Παναγιωτίδη († 1989) ἀκούμε τὸ ἰδιόμελο τῆς Εορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς «Πεντηκοστὴν ἐορτάζομεν» σὲ ἦχο α΄.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὴ φράση Ι 3 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7

7.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Στις προηγούμενες ενότητες γνωρίσαμε το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας και ψάλαμε ύμνους του α' ήχου. Ένας από τους ήχους που είναι αρκετά συγγενής με τον α' είναι ο δ', τον οποίο θα γνωρίσουμε σήμερα.

Πριν όμως γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του δ', ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον δ'.

Ήχος δ' πα

Π α σα πνο η αι νε σα τω ω το ον Κυ υ υ ρι

ι ι ι ον π αι νει τε τον Κυ ρι ον εκ των ου ρα α νων δ'

αι νει ει ει τε α α αυ το ον εν τοι οις υ υ υ ψι

ι ι ι ι στοις σοι πρε ε πει υ μνος τω Θε ε ω ω

ΗΧΟΣ Δ' (σύντομος στιχηραρικός)

Ο δ' ήχος ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Μαρτυρία ήχου:

Ήχος δ' πα

Μαρτυρίες:

οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: π q , θ λ , Δ δ'

Φθορές:

οι διατονικές:

νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

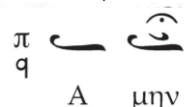
ρ ρ ξ ρ ρ ρ ξ ρ

Βάση: ο φθόγγος πα

Απήχημα: Συνήθως **δεν ψάλλουμε** απήχημα στον τέταρτο ήχο αλλά, σε περίπτωση

που χρειαστεί, ψάλλεται ως εξής:

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε

ως εξής:

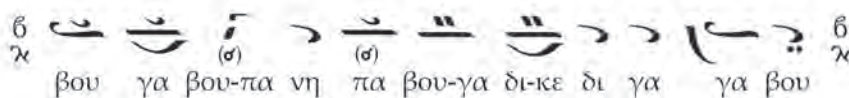
Δεσπόζοντες φθόγγοι: πα, βου, δι

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα, στον βου και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον πα ή στον βου.

Ιδιαιτερότητες στα διαστήματα:

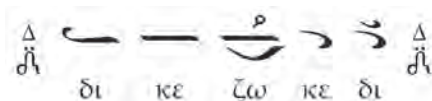
α. Τις περισσότερες φορές που μία θέση καταλήγει στον βου ή στον δι, η θέση αυτή ψάλλεται σε λέγέτο, δηλαδή θεωρούμε ότι έχουμε δ' ήχο με βάση τον βου. Στις περιπτώσεις αυτές, όπως και στα σύντομα ειρμολογικά μέλη του δ' ήχου, ψάλλουμε τον πα λίγο πιο ψηλά, δηλαδή με δίεση.

Παράδειγμα:

β. Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους, τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί.

Παράδειγμα:

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

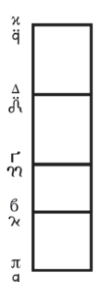

τετράχορδο πα-δι

Ας το ψάλλουμε:

β.

πεντάχορδο πα-κε (συνήθως σε κάθοδο)

Ας το ψάλλουμε:

τρίχορδο βου-δι
 πα βου βου βου δι δι δι βου δι δι
 αι νει τε τον Κυ ρι ον εκ των ου ρα α νων
 Δ
 αλ → κατάληξη στον δι

τετράχορδο δι-νη
 δι βου βου βου δι
 αι νει ει ει τε α α αυ το ον
 +

τριχορδο βου-δι
 δι βου βου βου δι
 αι νει ει ει τε α α αυ το ον
 +

τετράχορδο πα-δι
 δι δι βου δι βου πα βου πα πα
 εν τοι οις υ υ υ ψι ι ι ι ι στοις
 π
 ρ → κατάληξη στον πα

πεντάχορδο νη-δι
 βου βου πα πα βου δι δι βου
 σοι προ ε πει υ μνος τω θε ε ω ω
 +

τετράχορδο βου-κε
 δι δι βου
 σοι προ ε πει υ μνος τω θε ε ω ω
 β
 χ → τελική κατάληξη στον βου

Σημείωση: Όταν υπάρχει αντικένωμα με απλή κάτω από κεντήματα και ολίγον θεωρούμε ότι το αντικένωμα ενεργεί στο ολίγον με την απλή και τον χαρακτήρα ποσότητας που ακολουθεί και όχι στο ολίγον και τα κεντήματα.

$$\frac{\pi}{q} - \frac{\pi}{2} = \frac{\pi}{q} - \frac{\pi}{2}$$

ΕΞΗΓΗΣΗ ΔΥΣΚΟΛΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ ΤΩΝ ΥΜΝΩΝ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΟΥΝ

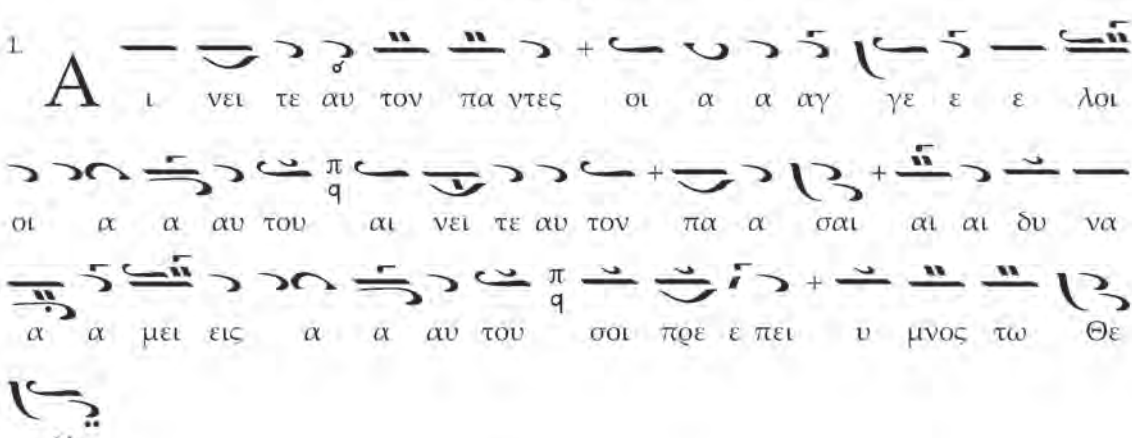
1. $\frac{\pi}{q} - \frac{\pi}{q} \frac{1}{\eta} = \frac{\pi}{q} - \frac{\pi}{q} \frac{1}{\eta}$
 βου γα δι ι γα

2. $\frac{\Gamma}{\eta} \xrightarrow{\text{γ}} \xrightarrow{\text{α}} \xrightarrow{\text{β}} \xrightarrow{\text{π}} = \frac{\Gamma}{\eta} \xrightarrow{\text{γ}} \xrightarrow{\text{α}} \xrightarrow{\text{β}} \xrightarrow{\text{π}}$
 γαδι γαβουπα βου πα παα γα δι γαβουπα βου πα πα α

3. $\frac{\delta}{\kappa} \xrightarrow{\gamma\alpha} \tau \rightarrow \nu_{\alpha} = \frac{\delta}{\kappa} \xrightarrow{\gamma\alpha} \tau \rightarrow \nu_{\alpha}$
 $\gamma\alpha \quad \text{βουπα νη} \qquad \qquad \gamma\alpha \quad \alpha \quad \text{βουπα νη}$

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

1.

 Α ἰ νει τε αὐ τὸν πα ντες οἱ α α αγ γε ε ε λοι
 οἱ α α αὐ τοῦ αἰ νει τε αὐ τὸν πα α σαι αἰ αἰ δυ να
 α α μει εις α α αὐ τοῦ σοι προ ε πει υ μνος τω Θε
 ω

Ἦχος $\frac{4}{4}$ πα

2.

 Ο σταυ ρον υ πο μει νας και θα α α να α α α τον
 και α α να α στας ε εκ των νε ε κρων πα ντο δυ να με Κυ ρι
 ι ε δο ξα ζο με ενσου την α να στα α σιν

7.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΡΙΣΑΓΙΟ ΝΕΚΡΩΣΙΜΟ

Ὑμνοι Τρισαγίου

Ἦχος δ'

Μετὰ πνευμάτων δικαίων τετελειωμένων,
 τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, Σῶτερ, ἀνάπαυσον,
 φυλάττων αὐτὴν εἰς τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν παρὰ σοί, φιλάνθρωπε.

Εἰς τὴν κατάπαυσίν σου, Κύριε, ὅπου πάντες οἱ Ἅγιοί σου ἀναπαύονται,
 ἀνάπαυσον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, ὅτι μόνος ὑπάρχεις ἀθάνατος.

Δόξα Πατρί, καὶ Υἱῷ, καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι.
 Σὺ εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταβάς εἰς Ἄδην,
 καὶ τὰς ὁδύνας λύσας τῶν πεπεδημένων,

αὐτὸς καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου, Σῶτερ, ἀνάπαυσον.

Καὶ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἡ μόνη ἀγνή καὶ ἄχραντος Παρθένος,

ἡ Θεὸν ἀσπύρως κυήσασα,

πρέσβευε ὑπὲρ τοῦ ἐλεηθῆναι καὶ συγκωρηθῆναι τὴν ψυχὴν τοῦ δούλου σου.

Ἅγιος Θεόδωρος ο Στουδίτης (†826 μ.Χ.): Ἐξοχος θεολόγος καὶ υμνογράφος. Δάσκαλος των στουδιτῶν πατέρων. Ανάμεσα στο πλούσιο ἔργο του ξεχωρίζουν οἱ κανόνες στὴν Θεοτόκο καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ τῶν ἡχῶν.

Παράσταση Δευτέρας Παρουσίας, Ι. Μ. Αγ. Βαρβάρας Ρουσάνου, Μετέωρα.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τους ὕμνους τῆς Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων καὶ ἀναλαμβάνουμε νὰ παρουσιάσουμε στους ὑπόλοιπους τὴ Θεωρία τοῦ δ' ἡχου (σύντομου στιχηρικοῦ).
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τοὺς Θρασύβουλο Στανίτσα καὶ Νικόλαο Δανιηλίδη ἀκούμε τὰ Στιχηρὰ Ἀναστάσιμα Ἰδιόμελα τοῦ δ' ἡχου καθὼς καὶ τὸ Δογματικὸ Θεοτοκίο «Ὁ διὰ σὲ Θεοπάτωρ Προφῆτης Δαυὶδ».
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὶς φράσεις 9 καὶ 4 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 8

8.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΜΟΥΣΙΚΟΣ ΤΟΝΙΣΜΟΣ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ), ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Στη Β΄ Γυμνασίου μιλήσαμε για τον μουσικό τονισμό. Είπαμε ότι συχνά χρειάζεται να τονίσουμε κάποιους φθόγγους περισσότερο, για παράδειγμα, όταν βλέπουμε χαρακτήρες ποιότητας (βαρεία, ψηφιστόν, κτλ.). Επίσης είπαμε ότι στα σύντομα ειρμολογικά μέλη ψάλλουμε πιο ζωντανά και τονισμένα όλες σχεδόν τις τονιζόμενες συλλαβές του ποιητικού κειμένου, είτε υπάρχει κάποιος χαρακτήρας που να δείχνει τονισμό είτε όχι.

Στα σύντομα στιχηραρικά μέλη όμως τί ισχύει;

Εδώ πρέπει να λάβουμε υπόψη το είδος των θέσεων που συναντάμε:

- Υπάρχουν θέσεις που συνήθως εμφανίζονται αμέσως μετά τις μαρτυρίες. Σε αυτές κάθε συλλαβή του ποιητικού ψάλλεται σε έναν χρόνο. Στις περιπτώσεις αυτές ισχύει ότι και στα σύντομα ειρμολογικά μέλη, δηλαδή ψάλλουμε πιο ζωηρά και τονισμένα όλες σχεδόν τις τονιζόμενες συλλαβές του ποιητικού κειμένου, είτε υπάρχει κάποιος χαρακτήρας που να δείχνει τονισμό είτε όχι.

- Υπάρχουν θέσεις που μας οδηγούν στην κατάληξη. Σε αυτές κάθε συλλαβή του ποιητικού κειμένου διαρκεί από έναν έως και τέσσερις χρόνους. Σε αυτήν την κατηγορία θέσεων (που είναι και πιο αργές) τονίζουμε συνήθως κάθε δύο χρόνους, είτε υπάρχει κάποια συλλαβή είτε όχι. Σε αυτήν την περίπτωση βέβαια ο τονισμός μπορεί να διαφέρει και να είναι άλλες φορές πιο ισχυρός και άλλες λιγότερο. Εκεί, προκειμένου να τονίζουμε σωστά, χρειαζόμαστε την καθοδήγηση του δασκάλου μας.

Στο παρακάτω παράδειγμα, πριν από κάθε φθόγγο που θα πρέπει να τονίσουμε υπάρχει μία κάθετη γραμμή, η οποία ονομάζεται **διαστολή**.

Παράδειγμα:

Ἦχος $\frac{4}{\text{A}}$ πα

Π α σα πνο η αι νε → Μέχρι εδώ κάθε συλλαβή του κειμένου καταλαμβάνει έναν χρόνο.

σα τω ω το ον → Από εδώ και πέρα κάθε συλλαβή καταλαμβάνει 2 ή 4 χρόνους.

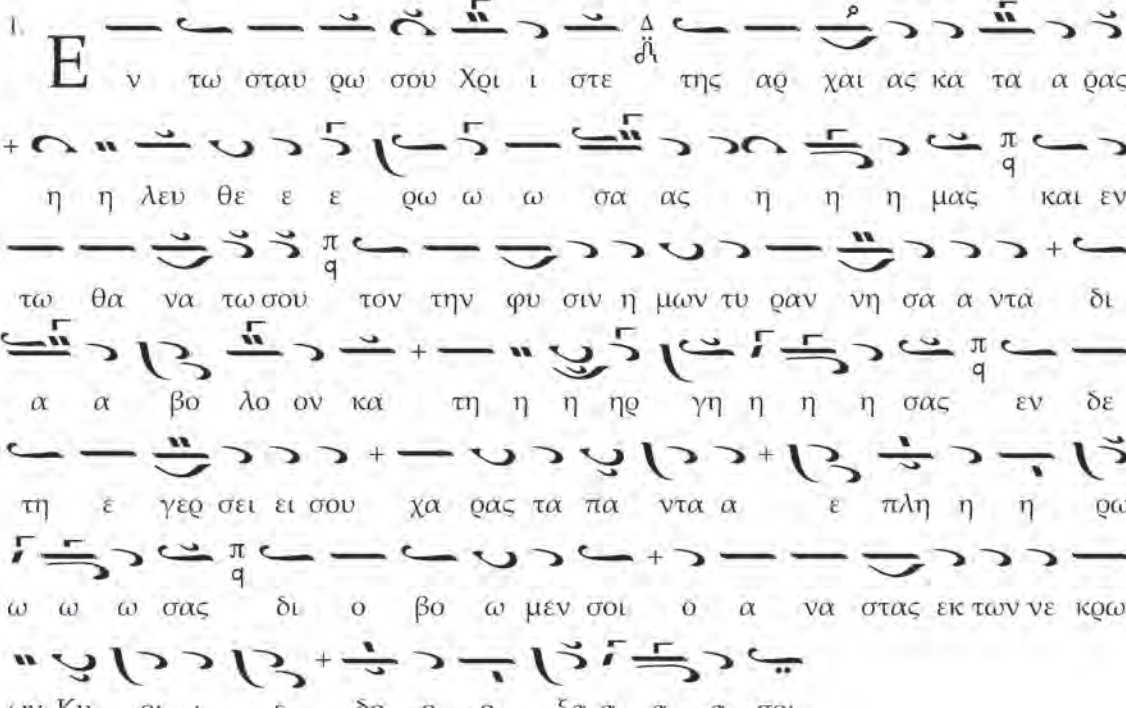
Κυ υ υ ρι ι ι ον π q

ο τονισμός είναι πιο ασθενής ο τονισμός είναι πιο ασθενής

Προσοχή! Από εδώ και πέρα όταν ψάλλουμε προσπαθούμε να τονίζουμε με τον τρόπο που μάθαμε προηγουμένως.

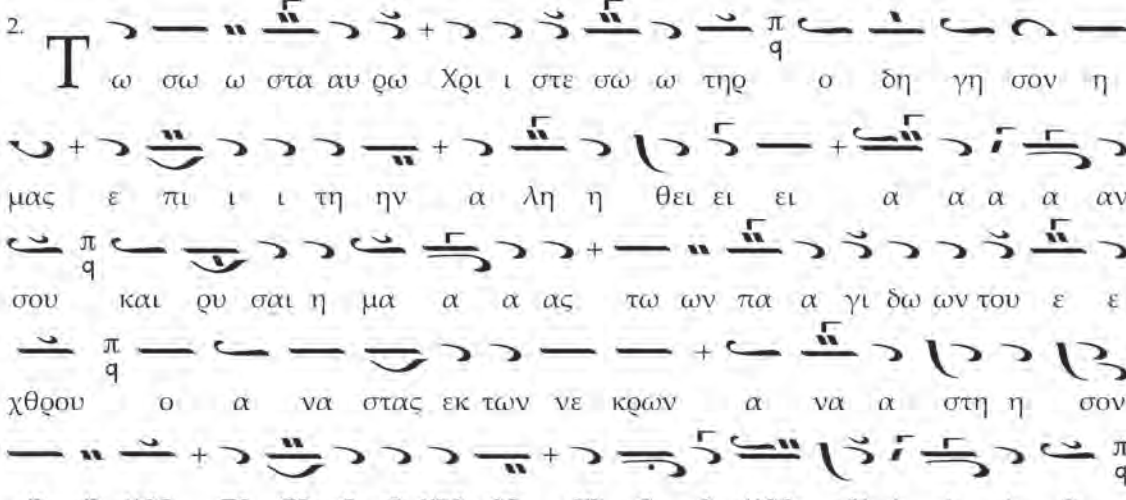
ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

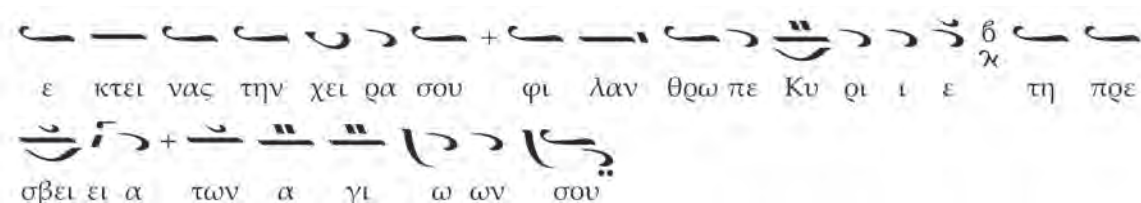
1.

Ε ν τω σταυ ρω σου Χρι ι στε της αθ χαι ας κα τα α ρας
 η η λευ θε ε ε ρω ω ω σα ας η η η μας και εν
 τω θα να τω σου τον την φυ σιν η μων τυ ραν νη σα α ντα δι
 α α βο λο ον κα τη η η ηρ γη η η η σας εν δε
 τη ε γερ σει ει σου χα ρας τα πα ντα α ε πλη η η ρω
 ω ω ω σας δι ο βο ω μεν σοι ο α να στας εκ των νε κρω
 ων Κυ ρι ι ε δο ο ο ξα α α α σοι

Ήχος $\frac{4}{4}$ πα

2.

Τ ω σω ω στα αυ ρω Χρι ι στε σω ω τηρ ο δη γη σον η
 μας ε πι ι ι τη ην α λη η θει ει ει α α α α αν
 σου και ρυσαι η μα α α ας τω ων πα α γι δω ων του ε ε
 χθρου ο α να στας εκ των νε κρων α να α στη η σον
 η η μας πε σο ο ο ντα ας τη α α μαρ τι ι ι ι α

8.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΟΙΚΟΣ ΤΟΥ ΕΥΦΡΑΘΑ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ Ἦχος β΄

(Πρόλογος)

Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ,

ἡ Πόλις ἡ ἁγία, τῶν Προφητῶν ἡ δόξα,
εὐτρέπισον τὸν οἶκον, ἐν ᾧ τὸ θεῖον τίκτεται.

(Προσόμοιο)

Εἶδον ἐν τῷ Θαβώρ,

Μωσῆς τε καὶ Ἡλίας, τὸν ἐκ Παρθένου Κόρης,
Θεὸν σεσαρκωμένον, βροτῶν εἰς ἀπολύτρωσιν.

Ἅγιος Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος (9ος αἰώνας μ. Χ.): Καταγόταν ἀπὸ τὴ Σικελία καὶ ἦταν ιερομόναχος στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ παραγωγικὸς στὴ συγγραφή κανόνων. Ἐχει γράψει διακόσιους ἕως τριακόσιους κανόνες ἐνῶ εἶναι ποιητὴς τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν κανόνων τοῦ Τριωδίου, μεγάλου μέρους τῆς Παρακλητικῆς καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου. Δικὸς τοῦ θεωρεῖται καὶ ὁ κανόνας τοῦ Ακαθίστου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τὸν πρῶτο ὕμνο τῆς Ενότητος.
2. Στους ὕμνους τῆς Ενότητος βάζουμε τὶς διαστολές πρὶν ἀπὸ κάθε φθόγγο ποὺ πρέπει νὰ το-νίσουμε, ὅπως στὸ παράδειγμα τοῦ βιβλίου.
3. Ακούμε τὸν δάσκαλο νὰ μας ψάλλει τὴν ἴδια μουσικὴ φράση με διαφορετικὸ κάθε φορὰ το-νισμό καὶ συζητάμε ποια ἐκδοχὴ μας ἀρέσει περισσότερο καὶ γιατί.

4. Γνωριμία με τοὺς ιεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Πετρό-χειλο (†2010) ἀκούμε τὸ Δοξαστικὸ τῆς Εορτῆς τοῦ Ἀγ. Δημητρίου «Τὸν λόγχοις κληρωσάμενον» σὲ ἦχο δ΄.

5. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τὴ φράση 15 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Διακρίνονται οἱ Ἄρχοντες τῶν πατριαρχικῶν ἀναλογίων Θρασ. Στανίτσας, Νικ. Δανιηλίδης καὶ Ἀνδρ. Πετρόχειλος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 9

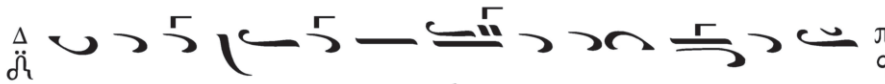
9.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Δ' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του δ' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α)
α α να α στας ε εκ των νε ε κρων

β)
α α αγ γε ε ε λοι οι α α αυ του

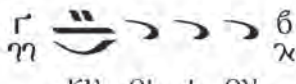
γ)
Κυ υ υ υ ρι ι ε δο ο ο ο ξα α α α σοι

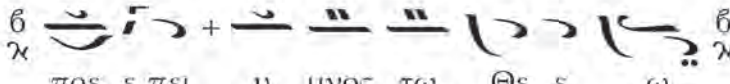
δ)
τη θε ο ο ο τη η η η τι

ε)
υ υ υ ψι ι ι ι ι στοις

στ)
τω Κυ υ ρι ι ι ι ω

Θέσεις στον βου:

α)
κυ ρι ι ον

β)
πρε ε πει υ μνος τω Θε ε ω

[illegible]

Ἦχος ᾠπα

3. Π υ υ λας χα αλ κα ας συ νε ε ε ε τρι ι ι ι ψας
και μο χλουςυ νε θλα σα ας Χρι ι στε ε ε ο ο Θε ε
ε ος και γε νος αν θρω ω πων πε πτω ω κο ος α νε ε
ε ε σπη η η η σας δι α του το συ υ υμ φω ω ω
νω ως βο ο ω ω ω ω ω ω μεν ο α να στας εκ των νε
κρω ων Κυ ρι ε δο ο ο ξα α α α σοι

9.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΣΟΥ ΣΩΤΗΡ

Τὸν τάφον σου, Σωτήρ
ἦχος α΄

(Πρόλογος)

Τὸν τάφον σου, Σωτήρ, στρατιῶται τηροῦντες,
νεκροὶ τῇ ἀστραπῇ τοῦ ὀφθέντος ἀγγέλου
ἐγένοντο κηρύττοντος γυναιξὶ τὴν Ἀνάστασιν.
Σὲ δοξάζομεν, τὸν τῆς φθορᾶς καθαιρέτην·
σοὶ προσπίπτομεν τῷ ἀναστάντι ἐκ τάφου
καὶ μόνῳ Θεῷ ἡμῶν.

Άγιος Ιωάννης Παπαδόπουλος, ο Κουκουζέλης (14ος αιώνας): Περίφημος μελοποιός και γλυκύτατος πρωτοψάλτης, ο αρχιμουσικός του παλατιού που έγινε καλόγερος στην Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας, στο Άγιον Όρος. Συνέγραψε το «Μέγα Ίσον» της Παπαδικής (μέθοδος εκμάθησης της σημειογραφίας του) και σχεδίασε τον «Τροχό» (σχήμα για τη θεωρητική εκμάθηση των ήχων). Συνέθεσε πολυάριθμα μέλη. Από τις συνθέσεις του σήμερα ψάλλονται συχνά τα αργά Ανοιξαντάρια (στις πανηγύρεις των Ιερών Μονών) καθώς και το περίφημο Μάθημα «Ἐνῶθεν οἱ Προφῆται».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο δ' (σύντομο στιχηραρικό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Μιας και έγινε λόγος για τον Αγ. Ιωάννη Κουκουζέλη, ακούμε από τον Γέροντα Γαβριήλ Μα(γ)καβό (†1993) τον πρώτο στίχο των αργών Ανοιξανταρίων «Ἀνοιξαντός σου τὴν χεῖρα» σε σύνθεση του Αγ. Ιωάννη του Κουκουζέλη (σύντμηση Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος) και ήχο πλ. δ'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση Ι 4 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 10

10.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του πλ. δ' για το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ἦχος λ̣ δ̣ νη

Ὁ ξα α σοι χρι ι στε σω ω τη ηρ υι ε ε θε ε ου ου
μο νο γε νε εξ ο προ σπα γεις ε εν τω στα αυ ρω και α
να α στας εκ τα α α φουτρι η η η η με ε ε ε ρος

ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (σύντομος στιχηραρικός)

Ο πλ. δ' ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά.

Μαρτυρία ήχου: Ἦχος λ̣ δ̣ νη

Μαρτυρίες: οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: $\lambdạ$, $\deltạ$, $\nu\eta$

Φθορές: νη πα βου γα δι κε ζω' νη'

Βάση: ο φθόγγος νη

Απήχημα: $\lambdạ$ $\deltạ$ $\nu\eta$

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν»,

το ψάλλουμε ως εξής: $\lambdạ$ $\deltạ$ $\nu\eta$
Α μην

Δεσπόζοντες φθόγγοι: νη, βου, δι

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον νη, στον βου και στον δι, ενώ στο τέλος του ύμνου στον νη.

Ιδιαιτερότητα στα διαστήματα:

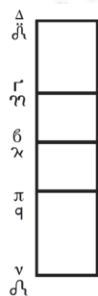
Όταν η μελωδία ανεβαίνει μέχρι τον ζω' και επιστρέφει σε χαμηλότερους φθόγγους τότε ο ζω' ψάλλεται με ύφεση, χωρίς αυτή να είναι απαραίτητο να σημειωθεί.

Παράδειγμα:

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

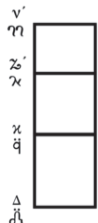
πεντάχορδο νη-δι

Ας το ψάλουμε:

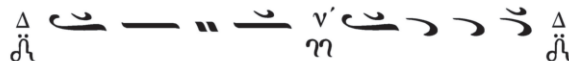
→ ο πα συνήθως ψάλλεται λίγο πιο ψηλά

β.

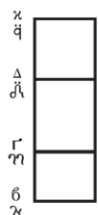

τετράχορδο δι-νη'

Ας το ψάλουμε:

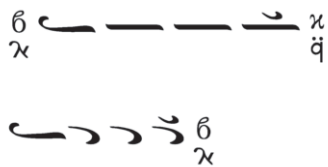
γ.

τετράχορδο βου-κε

→ συνήθως ο κε ψάλλεται λίγο πιο χαμηλά

Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος λ δὴ νη → μαρτυρία ήχου,
βάση ο νη

νη
→ απήχημα

λιε

τετράχορδο δι-νη'

Δο ξα α σοι Χρι ι στε σω ω τη ηρ
κατάληξη στον δι

πεντάχορδο νη-δι

υι ε ε Θε ε ου ου μο νο γε νε ες
κατάληξη στον νη

τετράχορδο βου-κε

ο προ σπα γεις ε εν τω στα αυ ρω
κατάληξη στον δι

πεντάχορδο νη-δι

και α να α στας

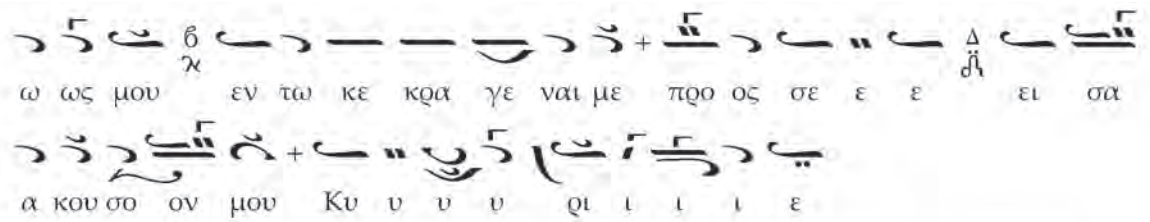
πεντάχορδο νη-δι

εκ τα α α φουτρι η η η η με ε ε ε ρος
τελική κατάληξη στον νη

ΥΜΝΟΙ

Ήχος λ δὴ νη

1. Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προςσε ε ει σα κου ου ου
σο ο ο ον μου ει σα κου ου σο ον μου Κυ ρι ε ε Κυ
ρι ε ε κε κρα ξα προ ος σε ε ει σα κου ου ου σο
ο ο ον μου προ σχες τη φω ω νη της δε η σε ε ω

10.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΣΟΥ ΣΩΤΗΡ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Τὸν τάφον σου, Σωτήρ

Ἦχος α΄

(Πρόλογος)

Τὸν τάφον σου, Σωτήρ, στρατιῶται τηροῦντες,
νεκροὶ τῇ ἀστραπῇ τοῦ ὀφθέντος ἀγγέλου
ἐγένοντο κηρύττοντος γυναιξὶ τὴν Ἀνάστασιν.
Σὲ δοξάζομεν, τὸν τῆς φθορᾶς καθαιρέτην·
σοὶ προσπίπτομεν τῷ ἀναστάντι ἐκ τάφου
καὶ μόνῳ Θεῷ ἡμῶν.

(Προσόμοιο)

Σταυρῷ προσηλωθεὶς, ἐκουσίως Οἰκτίρμον,
ἐν μνήματι τεθεὶς, ὡς θνητὸς Ζωοδότα,
τὸ κράτος συνέτριψας, Δυνατὲ τῷ θανάτῳ σου.
Σὲ γὰρ ἔφριξαν, οἱ πυλωροὶ οἱ τοῦ ἔδου·
σὺ συνήγειρας, τοὺς ἀπ' αἰῶνος θανόντας,
ὡς μόνος φιλόνητος.

Ιωάννης Κλαδάς ο Λαμπαδάριος (γύρω στα 1400): Λαμπαδάριος του «ευαγούς βασιλικού κλήρου» (Αγία Σοφία) στις αρχές του 15ου αιώνα. Συνέθεσε σημαντικό αριθμό μελών του Εσπερινού, του Όρθρου και της Θείας Λειτουργίας. Από τις συνθέσεις του σήμερα ψάλλεται συχνά το Κοινωνικό των προηγιασμένων «Γεύσασθε», σε ἦχο α΄ τετράφωνο.

Μανουήλ Χρυσάφης (ο παλαιός) (15ος αιώνας): Τελευταίος Λαμπαδάριος του «ευαγούς βασιλικού κλήρου» (Αγία Σοφία), πριν από την άλωση της Κωνσταντι-

νούπολης. Συνέγραψε θεωρητικό έργο με τίτλο «Περὶ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ ψαλτικῇ τέχνῃ καὶ ὧν φρουνοῦσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν». Από το μεγάλο συνθετικό του έργο στις μέρες ξεχωρίζει το νεκρώσιμο στιχηρό «Θρηνῶ καὶ ὁδύρομαι».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ύμνο της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. δ' ήχου (σύντομου στιχηρικού).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Μιας και έγινε λόγος για τον Ιωάννη Κλαδά ακούμε από τον Δημοσθένη Παϊκόπουλο το Κοινωνικό της Προηγιασμένης Θείας Λειτουργίας «Γεύσασθε καὶ ἴδετε» σε σύνθεση του Ιωάννη Κλαδά και ήχο α'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση ΙΙ από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

11.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΑΠΟΣΤΡΟΦΟΣ ΜΕ ΓΟΡΓΟΝ ΚΑΙ ΑΠΛΗ, ΗΧΟΣ ΠΛ. Δ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

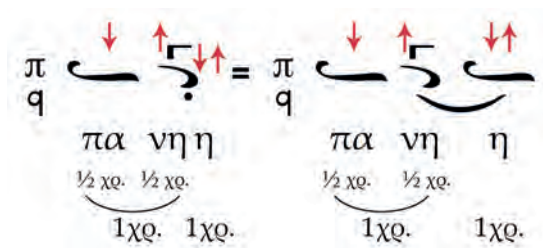
ΑΠΟΣΤΡΟΦΟΣ ΜΕ ΓΟΡΓΟΝ ΚΑΙ ΑΠΛΗ

Απόστροφος με γοργόν και απλή:

Όταν πάνω στην απόστροφο γράφεται γοργόν και από κάτω απλή, τότε ψάλλουμε την απόστροφο μαζί με τον προηγούμενο χαρακτήρα σε έναν χρόνο και στη συνέχεια κρατάμε έναν ακόμα χρόνο για την απλή.

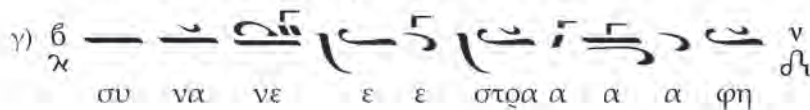
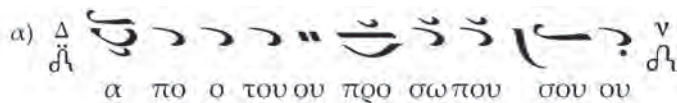
Παράδειγμα:

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΠΛ. Δ' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλλουμε ύμνους του πλ. δ' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον νη:

2. A

ι νει ει τε α αυ τον πα αντες οι αγ γε λοι οι οι οι

α α α αυ του αι νει ει ει ει ει τε α αυ τον πα α σαι

αι δυ να α μεις α αυ του ου ου σοι οι πρεπει υ υμνος τω ω

ω ω Θε ε ε ε ω

Ἥχος $\frac{\lambda}{\pi} \ddot{\alpha} \nu \eta$

3. K υ ρι ε ε ε Ky ρι ι ε β μ η α πο ο ορ
ρι ι ι ι ψ ης η η μας α πο ο του ου προ σω που σου
ν αλ λα ε ε ευ δο κη η σον του ε λε η η η η η
σαι η η μα α ας δι ι α της α α να στα α α α
σε ε ε ε ως

Ἦχος λ̣ α̣ νη

4. $\sum_{\varepsilon} \frac{1}{\varepsilon} - \frac{1}{\varepsilon} + \frac{1}{\varepsilon} = 0$

ε δο ξα ζο με ε εν Κυ ρι ι ε τον ε κου σι

ω ως δι η η μας σταυ ρο ο ο ον υ υ πο μει ει να

να α και σε προ ο ο ο σκυ νου ου ου μεν πα ντο

δυ να α με σω ω τηρ μη α πορ ρι ι ψης η η μας α

11.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΑΧΥ ΠΡΟΚΑΤΑΛΑΒΕ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Ταχὺ προκατάλαβε

ᾠχος δ΄

(Πρόλογος)

Ταχὺ προκατάλαβε, πρὶν δουλωθῆναι ἡμᾶς,
ἐχθροῖς βλασφημοῦσί σε, καὶ ἀπειλοῦσιν ἡμῖν,

Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν,

ἄνελε τῷ Σταυρῷ σου, τοὺς ἡμᾶς πολεμοῦντας,
γνώτωσαν πῶς ἰσχύει, Ὁρθοδόξων ἢ πίστις,
πρεσβεΐαις τῆς Θεοτόκου μόνε Φιλάνθρωπε.

(Προσόμοιο)

Πιστῶν ἰλαστήριον, σὺ ἀνεδείχθης Ἀγνή,
κοινὸν καταφύγιον, καὶ μεσιτεία θερμή,

Παρθένε Θεόνυμφε·

ὅθεν καὶ τῶν ἐν πίστει, πρὸς Θεὸν μεταστάντων,
φάνηθι νῦν μεσῖτις, καὶ σωτήριος πύλη,
πρὸς πλάτος τοῦ Παραδείσου, τούτους εἰσάγουσα.

Παναγιώτης Χρυσάφης (ο Νέος) (Ι 7ος αἰώνας): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας στα μέσα του Ι 7ου αἰώνας. Υπήρξε δάσκαλος της Μουσικής με σπουδαίους μαθητές. Διακρίθηκε ιδίως για την ενασχόλησή του με το στιχηρарικό είδος μελοποιίας. Από τις συνθέσεις του ιδιαίτερα αγαπητό είναι το δοξαστικό του Πάσχα «Ἀναστάσεως ἡμέρα».

Γερμανός Νέων Πατρών (Ι 7ος αἰώνας): Επίσκοπος Νέων Πατρών (σημερινής Υπάτης Φθιώτιδας), ἑξοχος μελοποιός με πλούσιο μουσικό ἔργο, μαθητής του Νέου Χρυσάφη. Ὅπως και ο δάσκαλός του, διακρίθηκε στο στιχηρарικό είδος μελοποιίας. Από τις συνθέσεις του σήμερα είναι ιδιαίτερα δημοφιλής ο ὕμνος «Τὸν ἥλιον κρύψαντα».

Παναγιώτης ο Νέος Χρυσάφης, Πέτρος Μπερεκέτης, Πέτρος Πελοποννήσιος, Μανουήλ Χρυσάφης. Χειρόγραφο Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας, Αγ. Όρους, 1815.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Πᾶσα πνοή» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε το δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο πλ. δ' (σύντομο στιχηραρικό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από το Βασίλειο Εμμανουηλίδη ακούμε το Δοξαστικό της Εορτής των Αγ. Πατέρων «Τῶν Ἁγίων Πατέρων ὁ χορός» σε ήχο πλ. δ'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, μαθαίνοντας τη φράση Ι 6 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12

12.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του βαρέος για το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ἦχος βαρὺς γα

λε

Σ ταυ ρον υ πε μει ει νας σω τηρ και τα φη η ην δι ι
η η η μας θα να τω δε ως Θε ε ος θα α να τον ε ε
νε ε ε ε κρω ω ω σας δι ο προ σκυ υ νου ου ου με εν
την τρι η με ρον σου α να στα α σιν Κυ υ υ ρι ε ε δο ο
ο ο ξα α α σοι

ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (σύντομος στιχηραρικός)

Ο βαρύς ήχος ανήκει στο εναρμόνιο γένος και κατά βάση τα διαστήματά του είναι τα εναρμόνια. Επειδή όμως χρησιμοποιεί τις διατονικές μαρτυρίες, ως υπενθύμιση των εναρμονιών διαστημάτων του, σημειώνουμε συχνά την εναρμόνιο φθορά: π .

Μαρτυρία ήχου:

Ἦχος βαρὺς γα και γα .

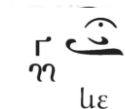
Μαρτυρίες:

οι διατονικές. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής: π , η , δ

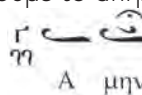
Φθορές: η εναρμόνιος: ρ

Βάση: ο φθόγγος γα

Απήχημα:

Όταν παραλείψουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον γα ως εξής:

Δεσπόζοντες φθόγγοι: γα, δι, ζω'

Καταλήξεις:

στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον γα και στον δι και κάποιες φορές στον πα, ενώ στο τέλος του ύμνου στον γα.

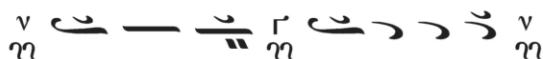
Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

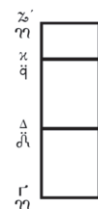

τετράχορδο νη-γα

Ας το ψάλλουμε:

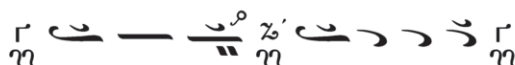

β.

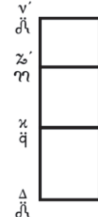

τετράχορδο γα-ζω'

Ας το ψάλλουμε:

γ.

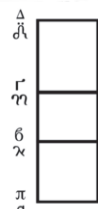
τετράχορδο δι-νη'

Ας το ψάλλουμε:

Κάποιες θέσεις όμως κινούνται στο τετράχορδο πα-δι ή στο πεντάχορδο πα – κε και μπορούν να ψαλούν και με διατονικά διαστήματα.

δ.

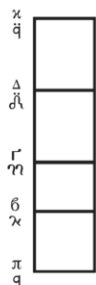

τετράχορδο πα-δι

Ας το ψάλλουμε:

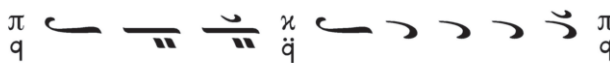

Ε.

πεντάχορδο πα-κε

Ας το ψάλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος Ξ γα → μαρτυρία ήχου, βάση ο γα

γα → απήχημα

με

τετράχορδο γα-ζω' τετράχορδο δι-νη'

γα ζω' ζω' ζω' δι

Σταυ ρον υ πε μει ει νας Δ → κατάληξη στον δι

τετράχορδο γα-ζω' τετράχορδο δι-νη'

δι δι γα δι ζω' ζω' δι γα δι γα γα

σω τηρ και τα φη η ην δι ι η η η μας Γ → κατάληξη στον γα

τετράχορδο γα-ζω' πεντάχορδο πα-κε

γα ζω' δι γα δι γα δι

θα να τω δε ως Θε ε ος Δ → κατάληξη στον δι

πεντάχορδο πα-κε

δι γα γα γα δι γα γα γα

θα α να τον ε ε νε ε ε ε κρω ω ω σας Γ → κατάληξη στον γα

πεντάχορδο πα-κε

δι δι γα γα δι γα

δι ο προ σκυ υ νου ου ου με εν π → κατάληξη στον πα

τετράχορδο πα-δι τετράχορδο δι-νη'

γα δι δι ζω' ζω' δι

την τρι η με ρον σου α να στα α σιν Δ → κατάληξη στον δι

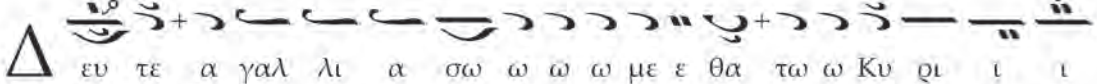
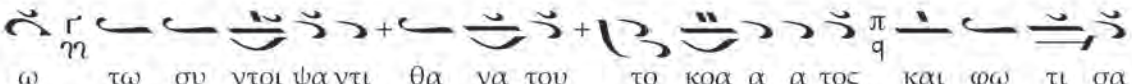
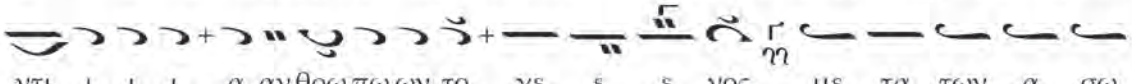

τετράχορδο πα-δι

δι δι γα γα δι γα γα γα

Κυ υ υ ρι ε ε δο ο ο ο ξα α α σοι Γ → τελική κατάληξη στον γα

ΥΜΝΟΙ

Ήχος Ϝ γα

1.
 ευ τε α γαλ λι α σω ω ω ω με ε θα τω ω Κυ ρι ι ι

 ω τω συ ντρι ψαντι θα να του το κρα α α τος και φω τι σα

 ντι ι ι ι α ανθρωπων το γε ε ε νος με τα των α σω

 μα α α α τω ων κραυγα ζο ντε ες δη μι ουρ γε καισω τη ηρ

 η μων δο ο ο ξα α α σοι

2.
 πο στολοι ι δο ο ον τεσ την ε γερσιν του δη η μι

 ου ουρ γου ε θαν μασαν βο ω ω ω ντεσ την αι νεσιν την αγ

 γε λι ι κην α αυ τη η δο ο ο ο ξα α της Ε εκ κλη σι

 ι ι ας ου τος ο πλουουτος της βα σι λει ει ει ας ο πα θων δι

 η η μας Κυ υ υ ρι ε ε δο ο ο ξα α α σοι

12.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΘΕΙΑΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Θείας πίστεως

Ἦχος γ΄

(Πρόλογος)

Θείας πίστεως ὁμολογία,
ἄλλον Παῦλόν σε τῇ Ἐκκλησίᾳ,
ζηλωτὴν ἐν ἱερεῦσιν ἀνέδειξε.
Συνεκβοᾷ σοι καὶ Ἄβελ πρὸς Κύριον,
καὶ Ζαχαρίου τὸ αἷμα τὸ δίκαιον.
Πάτερ Ὅσιε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἰκέτευε,
δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

(Προσόμοιο)

Θρόνος πάγχρυσος, τοῦ Βασιλέως,
καὶ Παράδεισος, διηνητισμένος,
ἀνεδείχθης Θεοτόκε Πανάχραντε·
τὸν γὰρ Θεὸν ἐν γαστρὶ σου βαστάσασα,
εὐωδιάζεις ἡμᾶς θεαίαις χάρισιν·
ὅθεν ἅπαντες, Θεοῦ ἀληθῶς Μητέρα σε,
κηρύττομεν ἀεὶ καὶ μεγαλύνομεν.

Μπαλάσιος (ἢ Βαλάσιος) ἱερεὺς καὶ Νομοφύλαξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας (17ος αἰώνας): Μουσικοδιδάσκαλος καὶ μελοποιός, μαθητὴς τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν. Διέπρεψε ἰδιαίτερα στο εἰρμολογικὸ εἶδος μελοποιΐας καὶ ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ συνέθεσε οκτῶ ἀργές Δοξολογίες στους οκτῶ ἴχους. Ἀπὸ τις συνθέσεις τοῦ σήμερα ψάλλεται συχνά, τὴν περίοδο των Χριστουγέννων, ὁ καλοφωνικὸς εἰρμός «Ἄστρον ἤδη ἀνατέταλκεν».

Πέτρος Μπερεκέτης (17ος - 18ος αἰώνας): Ἐμεινε στὴν ἱστορία ὡς «Γλυκύς» καὶ ὡς «πατὴρ των καλοφωνικῶν εἰρμῶν». Στις μέρες μας, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς καλοφωνικοὺς εἰρμούς τοῦ, ψάλλεται καὶ τὸ δίχορο οκτάηχο Μάθημα «Θεοτόκε Παρθένε».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τὸν πρῶτο ὕμνο τῆς Εὐχολογίας.
2. Χωριζόμαστε σὲ ομάδες των δύο ατόμων καὶ ἀναλαμβάνουμε νὰ παρουσιάσουμε στους ὑπόλοιπους τὴ Θεωρία τοῦ βαρέος ἴχου (σύντομου στιχηρικοῦ).
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Μίας καὶ ἐγίνε λόγος γιὰ τὸν Πέτρο Μπερεκέτη, ἀκούμε ἀπὸ τὸν Χαρίλαο Ταλιαδῶρο τὸν τέταρτο πόδα ἀπὸ τὸ οκτάηχο Μάθημα «Θεοτόκε Παρθένη» («Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί») σὲ σύνθεση τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη καὶ ἴχο δ΄.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, ἐπαναλαμβάνοντας τὶς φράσεις 1 καὶ 2 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στο Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Αγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Αγ. Ἰωάννης Κουκουζέλης, Μπαλάσιος ἱερέας καὶ νομοφύλαξ, Γερμανὸς Ἀρχιερέας Νέων Πατρῶν.
Χειρόγραφο Ἰ. Μ. Μεγίστης Λαύρας, Αγ. Ὁρους, 1815.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

13.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΒΑΡΥΣ (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ
ΤΟΥ ΒΑΡΕΟΣ ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του βαρέος ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α) $\frac{\delta}{\kappa} \xrightarrow{v} v \xrightarrow{v} \mu\nu \pi$

Θέσεις στον γα:

α) Γ — Π — Σ — Ξ — Ω — Π — Ο — Ο — Η Γ

πα α α σα α πνο ο ο η

β) $\Gamma_{\eta} - \epsilon \epsilon \xi \epsilon \kappa \alpha \lambda \upsilon \psi \alpha \nu \Gamma_{\eta}$

γ) $\frac{\delta}{\kappa}$ $\frac{\equiv}{\sim}$ \hookrightarrow \hookrightarrow \hookrightarrow $\frac{\equiv}{\sim}$ \rightarrow_{σ} $\frac{\equiv}{\sim}$ $\frac{\Gamma}{\eta}$
 $\delta\sigma$ σ σ $\xi\alpha$ α α $\sigma\sigma\iota$

δ) $\frac{\delta}{\kappa} \frac{\rho}{\rho} \frac{\Gamma}{\rho} \rho \rho \frac{\rho}{\rho} \frac{\rho}{\rho} \frac{\rho}{\rho} \frac{\rho}{\rho} \frac{\rho}{\rho}$
 δο ο ο ο ξα α α σοι

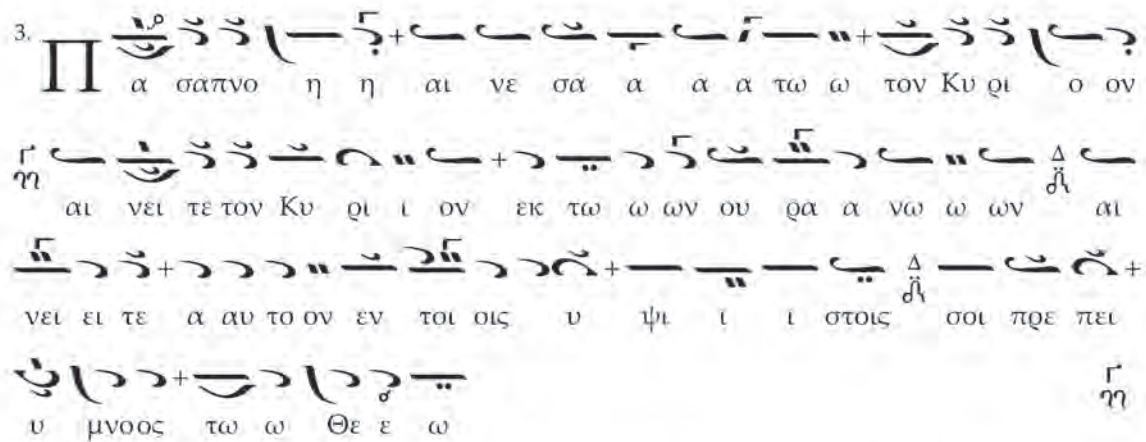
[illegible]

στ) $\frac{\Gamma}{\eta} \rightarrow \rightarrow \rightarrow - \frac{\Gamma}{\eta} \frac{\Gamma}{\eta} \rightarrow \frac{\Gamma}{\eta}$
 τω ω Κυ ρι ι ι ω

ζ ρ ω ω Κ υ ρ ι ι ι ω

2. **Κ** α τευθυν θη η τω η η προ σευ χη η η μου ως
 θυ μι ι α α μα α ε νω ω πι ο ο ον σου ε παρ σι
 ις των χει ρω ω ων μου θυ σι ι α ε ε σπε ρι ι νη ει
 σα ακουσον μου Κυ υ υ υ ρι ι ι ε

Ἦχος ᾠγα

3. **Π** α σαπνο η η αι νε σα α α α τω ω τον Κυ ρι ο ον
 αι νει τε τον Κυ ρι ι ον εκ τω ω ων ου ρα α νω ω ων αι
 νει ει τε α αυ τον εν τοι οις υ ψι ι ι στοις σοι πρε πει
 υ μνος τω ω Θε ε ω

4. **Α** ι νει τε αυ το ον πα α ντες οι α αγ γε ε ε λοι
 οι α α αυ του αι νει ει ει τε α αυ τον πα σαι αι δυ
 να α α μεις α α αυ του ου σοι πρε πει υ μνος τω ω Θε ε
 ω

13.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΙΩΝ ΤΑΓΜΑΤΩΝ

Τῶν οὐρανίων ταγμάτων

Ἦχος α΄

(Πρόλογος)

Τῶν οὐρανίων ταγμάτων τὸ ἀγαλλίαμα,
τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, κραταιὰ προστασία,
ἄχραντε Παρθέने, σῶσον ἡμᾶς, τοὺς εἰς σὲ καταφεύγοντας,
ὅτι ἐν σοὶ τὰς ἐλπίδας μετὰ Θεόν, Θεοτόκε ἀνεθέμεθα.

Δανιήλ πρωτοψάλτης (†1789): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας, ἀριστος γνώστης της εκκλησιαστικής και της κοσμικής μουσικής και συνθέτης πολλῶν ὕμνων. Ὡς συνθέτης καινοτόμος και ανοικτός στην εξωτερική μουσική, επιχειρήσε να εισαγάγει εξωτερικά στοιχεία στα εκκλησιαστικά μέλη. Ἐτσι, σε πολλές ἀπό τις εκκλησιαστικές συνθέσεις του κάποιος ἐμπειρος μουσικός μπορεῖ να διακρίνει μουσικές φράσεις ἀπὸ την κοσμική μουσική της εποχής, οι οποίες ὁμως εἶναι ἀριστοτεχνικά συντεθειμένες, κατὰ τρόπο που να συνάδει με το πνεῦμα και το ὕφος της εκκλησιαστικής μουσικής.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ὕμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με ἀγκύλες ὅλες τις γνωστές θέσεις του ἤχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε ἐπίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ἤχο βαρύ (σύντομο στιχηραρικό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20οῦ αἰῶνα: Μιας και ἐγινε λόγος για τον Δανιήλ Πρωτοψάλτη, ἀκούμε ἀπὸ τον Σπυρίδωνα Μαϊδανόγλου (†1975) στίχους ἀπὸ την ἀργή Δοξολογία σε σύνθεση του Δανιήλ Πρωτοψάλτου και ἤχο βαρύ.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, ἐπαναλαμβάνοντας τη φράση 3 ἀπὸ το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Πέτρος ο Βυζάντιος, Δανιήλ Πρωτοψάλτης, Ιωάννης Πρωτοψάλτης, Ιάκωβος Πρωτοψάλτης. Χειρόγραφο
Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας, Αγ. Όρους, 1815.

ΕΝΟΤΗΤΑ 14

14.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Γ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Γ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του γ' για το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ήχος γ' πα

Π ε φω τι ι σται αι τα συ υ υ μπα ντα τη η α να στα
α α σεισους Κυ υ υ ρι ι ι ε και ο πα α ρα δεισος
πα α α λι ιν η νε ωκται πα σα α δε ε η κτι σις α α α νευ
φη η μου ου ου σα α α σε υ μονοσσι καθ ε κα στη η ην προ
σφε ρει ει

ΗΧΟΣ ΤΡΙΤΟΣ (σύντομος στιχηραρικός)

Ο **τρίτος** (γ') ανήκει στο εναρμόνιο γένος. Εντούτοις, τα διαστήματά του είναι άλλες φορές εναρμόνια και άλλες διατονικά.

Μαρτυρία ήχου:

Ήχος γ' γα ή Ήχος γ' γα και αν ο στίχος που προηγείται του ύμνου καταλήγει στον πα τότε η μαρτυρία του ήχου είναι:

Ήχος γ' πα ή Ήχος γ' πα .

Μαρτυρίες:

οι διατονικές, με εξαίρεση τη μαρτυρία του ζω' που είναι η εναρμόνια:

ζω'. Πιο συχνά συναντάμε τις εξής: π γ , γ γ , γ γ

Φθορές: χρησιμοποιεί την εναρμόνιο φθορά: , η οποία γράφεται είτε στον γα (ζητά τον βου με δίεση) είτε στον ζω' (ζητά τον ζω με ύφεση). Συχνά χρησιμοποιεί και τη διαρκή ύφεση: , η οποία γράφεται στον κε και ζητά τον ζω' με ύφεση.

Βάση: ο φθόγγος γα

Απήχημα:

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν», το ψάλλουμε στον γα ως εξής:

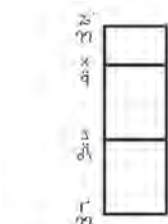

Δεσπόζοντες φθόγγοι: κε, γα, πα

Καταλήξεις: στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον κε, στον πα και σπανίως στον νη, ενώ στο τέλος του ύμνου στον γα.

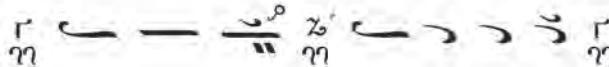
Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

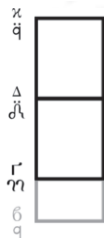

εναρμόνιο τετράχορδο γα-ζα'

Ας το ψάλλουμε:

β.

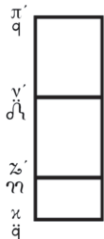
εναρμόνιο τρίχορδο γα-κε

Ας το ψάλλουμε:

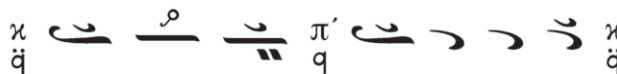
→ Συνήθως, όταν ψάλλουμε το τρίχορδο γα-κε «ακουμπάμε» και το φθόγγο βου, που ψάλλεται με δίεση.

γ.

εναρμόνιο τετράχορδο κε-πα'

Ας το ψάλλουμε:

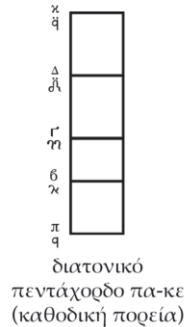
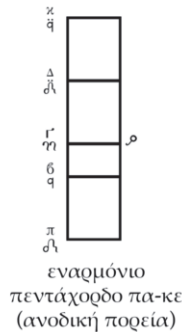

Παρατηρούμε ότι τα διαστήματα του πενταχόρδου εξαρτώνται από τη μελωδική πορεία των θέσεων, δηλαδή από το αν η μελωδία ανεβαίνει προς πιο ψηλούς φθόγγους ή αν κατεβαίνει προς πιο χαμηλούς.

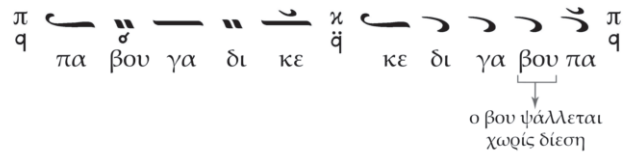
Όταν η μελωδία κινείται προς τα πάνω και καταλήγει στον κε, τότε ο βου ψάλλεται με δίεση, πιο ψηλά δηλαδή από τον διατονικό βου. Συνεπώς, τα διαστήματα γίνονται εναρμόνια.

Από την άλλη, όταν η μελωδία κινείται προς τα κάτω και καταλήγει στον πα τότε ο βου δεν ψάλλεται με δίεση αλλά διατονικά. Αυτές οι αλλαγές των διαστημάτων συμβαίνουν είτε σημειωθεί κάποια φθορά είτε όχι.

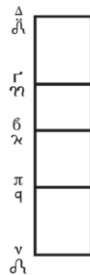
δ.

Ας το ψάλλουμε:

ε.

Ας το ψάλλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος ᾠή πα → μαρτυρία ήχου, που δείχνει ως αφετηρία τον πα διότι προηγείται στίχος

τριχορδο γα-κε

κε γα γα γα γα κε κε

Πε φω τι ι σται αι τα συ υ υ μπα ντα

κατάληξη στον κε

πεντάχορδο πα-κε (καθοδική πορεία)

κε κε κε κε κε γα γα γα κε γα γα πα

τη η α να στα α α σειςου Κυ υ υ ρι ι ι ε

κατάληξη στον πα

τετράχορδο γα-ζω'

κε κε κε

και ο πα α ρα δεισος

πεντάχορδο νη-δι

γα πα γα πα

πα α α λι ιν η νε ωκται

κατάληξη στον νη

τριχορδο γα-κε

κε γα γα γα κε κε

πα σα α δε ε η κτι σις

κατάληξη στον κε

πεντάχορδο πα-κε (καθοδική πορεία)

κε κε γα γα γα κε γα γα πα
 α α α νευ φη η μου ου ου σα α α σε π → κατάληξη στον πα

τετράχορδο κε-πα' τετράχορδο γα-ζω'

κε κε κε γα κε γα
 υ μνονσοι καθ ε κα στη η ην προσφε ρει ει η → τελική κατάληξη στον γα

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος ᾠή πα

1. Τ ον σταυ ρον σου ου τον τι μι ον προσκυ νου ου ου
 με εν Χρι ι στε ε και την α να στα σι ι ν σου υ μνου ου
 μεν και αι δο ο ξα α α ζο ο ο με εν τω γα αρ μω ω ω
 λω ω πι ι ι σου η μεις οι πα α αν τες ι α α α θη
 η η μεν

Ἦχος ᾠή πα

2. Υ μνου με εν το όν σω τη η η η ρα τον εκ της παρ
 θε ε ε νου σα αρ κω θε ε ε εν τα α δι η μας
 γαρ ε ε ε ε ε στα αυ ρω ω ω θη και τη τρι ι τη η
 με ε ε ε ρα α α νε ε ε στη η δω ω ρου με νος
 η η η μιν το με γα ε ε ε ε λε ε ος

14.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΩΝ ΟΥΡΑΝΙΩΝ ΤΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Τῶν οὐρανίων ταγμάτων

Ἦχος α΄

(Πρόλογος)

Τῶν οὐρανίων ταγμάτων τὸ ἀγαλλίαμα,
τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, κραταῖα προστασία,
ἄκραντε Παρθένε, σῶσον ἡμᾶς,
τοὺς εἰς σὲ καταφεύγοντας,
ὅτι ἐν σοὶ τὰς ἐλπίδας μετὰ Θεόν,
Θεοτόκε ἀνεθέμεθα.

(Προσόμοιο)

Τῶν ἀθεάτων τὰ κάλλη περιερχόμενος,
τὴν φοβερὰν ἀγίῳ, κατενόησας δόξαν,
Ἅγιε ἐκείνην· ὅθεν ἡμῖν,
τὰ οὐράνια λόγι-α,
τῶν ἀειζῶν ἐκείνων θεωριῶν,
ἐμφανίζεις ἱερώτατε.

Πέτρος Πελοποννήσιος, Λαμπαδάριος (†1777): Ἴσως ο μεγαλύτερος δάσκαλος των τελευταίων αἰώνων στην ιστορία της εκκλησιαστικής μουσικής, παρά το σύντομο του βίου του (πέθανε σε ηλικία περίπου σαράντα ετών). Συνέβαλε ιδιαίτερα στην εξέλιξη της μουσικής σημειογραφίας και είναι ο πρώτος που κατέγραψε σε μουσικό κείμενο σύντομα μέλη. Σχεδόν όλες οι συνθέσεις του καθιερώθηκαν και ψάλλονται μέχρι και τις μέρες μας, ενώ πολλές από αυτές χρησιμοποιούνται ως πρότυπο από τους σύγχρονους μελοποιούς. Διέπρεψε και ως συνθέτης κοσμικής μουσικής ενώ συνέβαλε και στην ανάπτυξη της μουσικής των Αρμενίων. Η ιστορία μας διασώζει αρκετά περιστατικά, τα οποία καταδεικνύουν την οξυμένη μουσική αντίληψη και την έντονη προσωπικότητά του. Το μουσικό του έργο, με το σεμνό εκκλησιαστικό ύφος, παραμένει πάντοτε πολύτιμος οδηγός των σημερινών ιεροψαλτών.

Χειρόγραφο 341, Ι. Μ. Λειμώνος Λέσβου. Παπαδική (Έτος 1790-1793), σύνθεση Π. Πελοποννησίου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ύμνο της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του γ΄ ήχου (σύντομου στιχηρικού).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Μιας και έγινε λόγος για τον Πέτρο Πελοποννήσιο, ακούμε από τη χορωδία του Θρασυβούλου Στανίτσα στίχους από τον Πολυέλεο «Δούλοι Κύριον» σε σύνθεση του Πέτρου Λαμπαδαρίου και ήχο πλ. α΄.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 4 και 5 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 15

15.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Γ' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Γ' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Γ' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του γ' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέση στον νη:

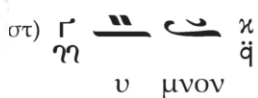
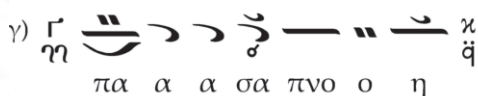
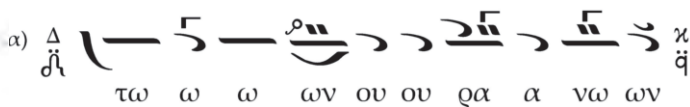
Θέσεις στον πα:

Θέσεις στον γα:

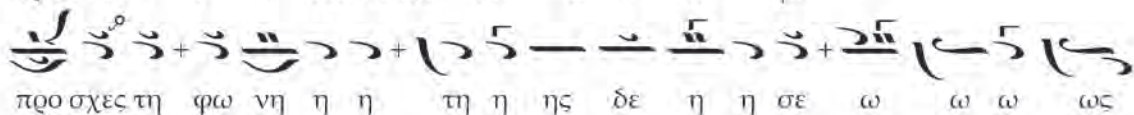
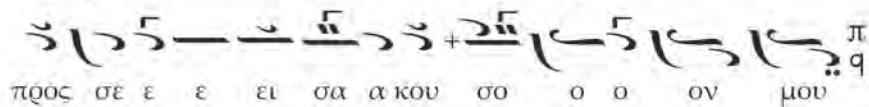
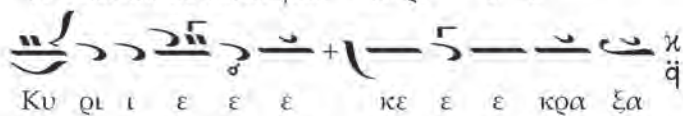
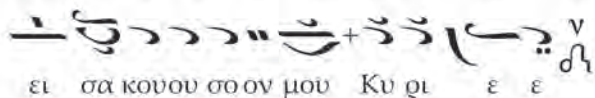
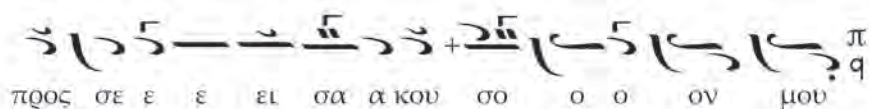
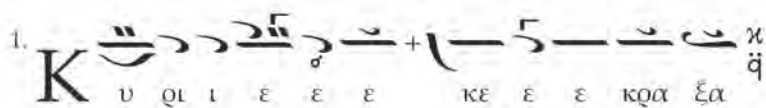

Θέση στον κε:

ΥΜΝΟΙ

Ήχος ᾠή γα

εν τω κε ε κρα γε ε ε ναι αι με ε προ ο ος σε

ει σα κου σον μου Κυ υ υ υ υ υ ρι ι ε

2.
 Κ α τευ θυν θη η τω η η προ ο σευ χη η η η μου ως

θυ μι ι α α μα α α ε νω ω πι ο ο ο ον σου ε

παρ σις τω ων χει ρω ω ω ων μου θυ σι α ε σπε ρι ι ι νη

ει σα κου σον μου Κυ υ υ υ υ υ ρι ι ε

Ήχος ᾠή γα

3.
 Π α α α σα πνο ο η αι νε σα α α τω τον Κυ υ υ ρι ι

ι ον αι νει τε τον Κυ υ υ ρι ον εκ τω ω ω

ων ου ου ρα α α νων αι νει ει τε αυ το ο ον εν τοι οις υ

ψι ι ι στοις σοι προ ε πει υ μνοος τω ω Θε ε ω

4.
 Α ι νει ει ει τε α αυ το ον πα α αντες οι αγ γε ε λοι οι οι

α α α αυ του ου αι νει ει ει ει τε α αυ τον πα α σαι αι

αι δυ να α μειεις α αυ του σοι προ ε πει υ μνοος τω ω

Θε ε ω

15.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΠΑΝΕΥΦΗΜΟΙ ΜΑΡΤΥΡΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Πανεύφημοι μάρτυρες ὑμᾶς

Ἦχος α΄

(Πρόλογος)

Πανεύφημοι μάρτυρες ὑμᾶς, οὐκ ἡ γῆ κατέκρυσεν,
ἀλλ' οὐρανὸς ὑπεδέξατο, ἠνοίγησαν ὑμῖν,
Παραδείσου πύλαι, καὶ ἐντὸς γενόμενοι,
τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀπολαύετε,
Χριστῷ πρεσβεύσατε,
δωρηθῆναι ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν,
τὴν εἰρήνην καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

(Προσόμοιο)

Ὡς θέλεις ψηλάφησον Χριστὸς, τῷ Θωμᾷ ἐβόησε·
βάλε τὴν χεῖρα καὶ γνῶθί με ὅστέα ἔχοντα,
καὶ γεῶδες σῶμα, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος,
ἐπίσης δὲ τοῖς ἄλλοις πιστώθητι,
ὁ δὲ ἐβόησεν·
ὁ Θεὸς μου καὶ ὁ Κύριος,
οὐ ὑπάρχεις, δόξα τῇ Ἐγέρσει σου.

Ιάκωβος Πρωτοψάλτης (†1800): Λόγιος μουσικός, υμνογράφος και εξαίρετος μελοποιός. Διετέλεσε Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας με Λαμπαδάριο τον Πέτρο Πελοποννήσιο. Ο Ιάκωβος φύλαξε πιστά το σεμνοπρεπές εκκλησιαστικό μουσικό ύφος. Μελοποίησε το αργό Δοξαστάριο, διασώζοντας πολλές αρχαίες μουσικές θέσεις. Τόσο το Δοξαστάριό του όσο και ένας μεγάλος αριθμός άλλων συνθέσεών του ψάλλονται συχνά στις μέρες μας.

Χειρόγραφο Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας, Αγ. Όρους. Σύνθεση Ιακώβου Πρωτοψάλτου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε ήχο γ΄ (σύντομο στιχηρарικό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Μιας και έγινε λόγος για τον Ιάκωβο Πρωτοψάλτη, ακούμε από την Ιερά Αδελφότητα των Θωμάδων το αργό Κεκραγάριο «Κύριε ἐκέκραξα» σε σύνθεση του Ιακώβου Πρωτοψάλτου και ήχο α΄.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 6 και 7 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

16.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του πλ. α΄ για το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ἦχος λ̣ π̣α

 $\mu\epsilon$

Τον α ρχη γον της σω τη ρι ας η μων Χρι στο ον δο ξο ο

120 + — = $\frac{5}{11}$ 157525 x $\frac{1}{q}$ 100 — — 555
 λ ο ο γ η η σ ω ω ω μ ε ν α υ τ ο υ γ α ρ ε κ ν ε κ ρ ω ν α ν α α

$$\overline{\psi} \gamma_5 \psi \stackrel{\Delta}{=} \overline{\psi} \gamma_5 \psi + \epsilon \overline{\psi} \gamma_5 \psi = 2 \overline{\psi} \gamma_5 \psi \quad \pi_q$$

στα α α ντος κο ο σμος εκ πλα α α νης σε ε σω ω ω σται

$\frac{\alpha}{\chi} \frac{1}{\alpha\iota} \frac{\omega}{\rho\epsilon\iota} + \frac{\omega}{\chi\omicron} \frac{\omega}{\rho\omicron} \frac{\omega}{\omicron\varsigma} \frac{\omega}{\alpha} \frac{\omega}{\alpha\gamma} \frac{\omega}{\gamma\epsilon} \frac{\omega}{\epsilon} \frac{\omega}{\epsilon} \frac{\omega}{\lambda\omega\nu} \frac{\omega}{\varphi\epsilon} \frac{\omega}{\epsilon} \frac{\omega}{\epsilon\upsilon} \frac{\omega}{\gamma\epsilon\iota} \frac{\omega}{\epsilon\iota} \frac{\omega}{\delta\alpha\iota}$

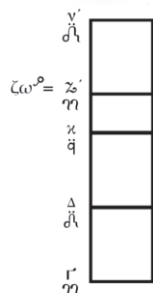
$\cup \cap \subseteq + \setminus \cap \subseteq \pi_q \subseteq \subseteq \subseteq + \subseteq \subseteq \cap \cap$
 μο ο ο νων πλαα α α νη α δαμ πε σων α νι ι στα α

ε^κ_α δι α α βο λο ος κα τη ηρ γη η ται

ΗΧΟΣ ΠΛ Α' (σύντομος στιχηρατικός)

Ο πλ. α΄ ανήκει στο διατονικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα διατονικά. Κάποιες φορές χρησιμοποιεί και εναρμόνια διαστήματα αφού προηγουμένως γραφεί η εναρμόνιος φθορά (♭).

δ.

Ας το ψάλουμε:

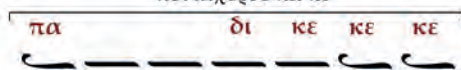
εναρμόνιο τετράχορδο δι-νη'

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος λ' πα → μαρτυρία ήχου,
βάση ο πα

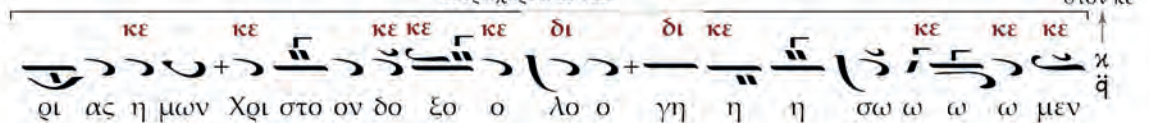
πα → απήχημα
λε

πεντάχορδο πα-κε

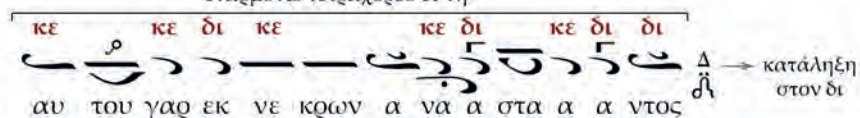

Τον αρ χη γον της σω τη

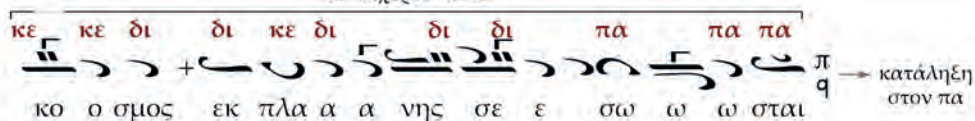
τετράχορδο κε-πα'

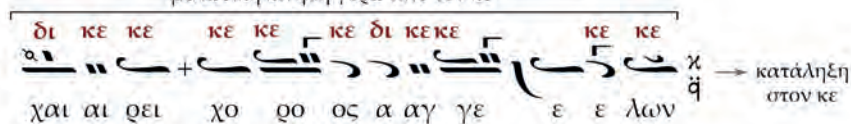
εναρμόνιο τετράχορδο δι-νη'

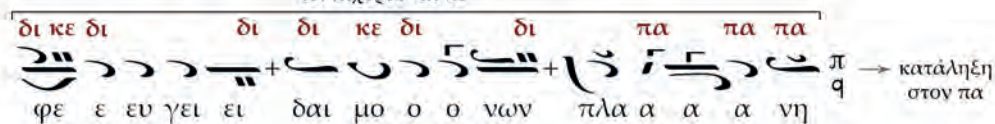
πεντάχορδο πα-κε

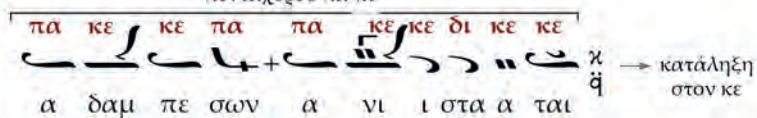
μελωδική κίνηση γύρω από τον κε

πεντάχορδο πα-κε

πεντάχορδο πα-κε

Πέτρος Βυζάντιος ο Φυγάς (†1808): Μαθητής του Πέτρου του Πελοποννησίου και συνεχιστής του έργου του. Διετέλεσε Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας. Συνέθεσε πολλά μέλη, τα περισσότερα από τα οποία ψάλλονται και στις μέρες μας. Ιδιαίτερα αγαπητή είναι η δοξολογία του σε ήχο πλ. α', η λεγόμενη «μπακάλικη».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. α' ήχου (σύντομου στιχηραρικού).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Αθανάσιο Καραμάνη (†2012) ακούμε το Θ' Εωθινό Δοξαστικό «Ὡς ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων» σε ήχο πλ. α'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 8 και 9 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 17

17.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΔΙΓΟΡΓΟΝ, ΤΡΙΓΟΡΓΟΝ, ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΘΕΣΕΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΙΚΑ)

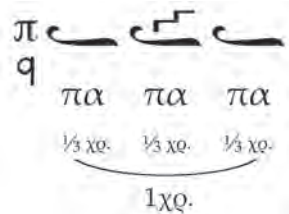
Μέχρι τώρα έχουμε χρησιμοποιήσει πολλές φορές το γοργόν, το οποίο ζητά να ψάλουμε δύο φθόγγους σε έναν χρόνο. Σε αυτήν την ενότητα θα μάθουμε πώς να ψάλλουμε τρεις ή τέσσερις φθόγγους σε έναν χρόνο.

ΔΙΓΟΡΓΟΝ

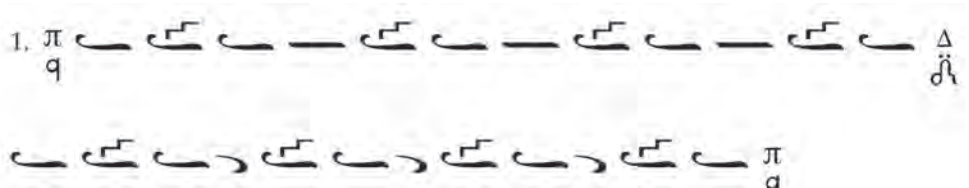
Δίγοργον:

Γράφεται πάνω από έναν χαρακτήρα ποσότητας. Ζητά να ψάλουμε αυτόν, τον προηγούμενο και τον επόμενο χαρακτήρα σε έναν χρόνο.

Παράδειγμα:

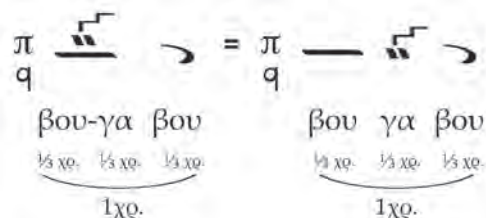

ΑΣΚΗΣΗ

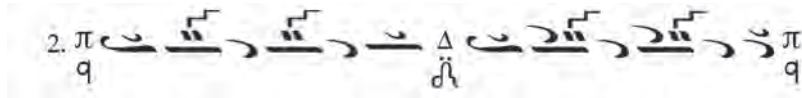

Σε αυτήν την περίπτωση, όπως συμβαίνει και με το γοργόν, θεωρούμε ότι το δίγοργον ανήκει στα κεντήματα, όπου και γράφεται. Έτσι λοιπόν θα ψάλλουμε σε έναν χρόνο τα κεντήματα, το ολίγον που προηγείται και τον χαρακτήρα που ακολουθεί.

Παράδειγμα:

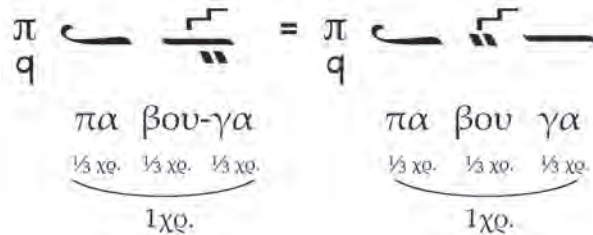

ΑΣΚΗΣΗ

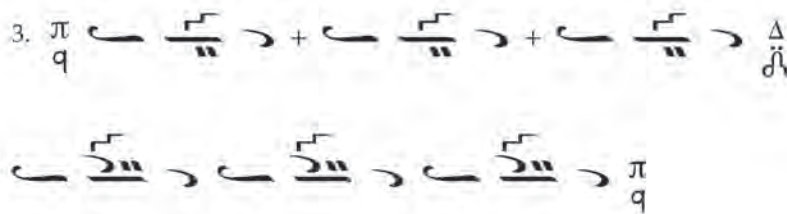

Σε αυτήν την περίπτωση, όπως συμβαίνει και με το γοργόν, παρά το γεγονός ότι το δίγοργον γράφεται στο ολίγον, θεωρούμε ότι ανήκει στα κεντήματα. Επομένως, θα ψάλουμε σε έναν χρόνο τα κεντήματα, τον προηγούμενο χαρακτήρα και το ολίγον.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

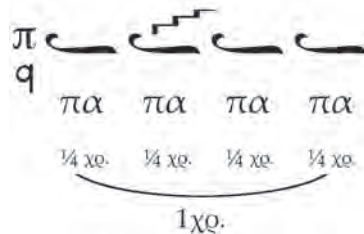

ΤΡΙΓΟΡΓΟΝ

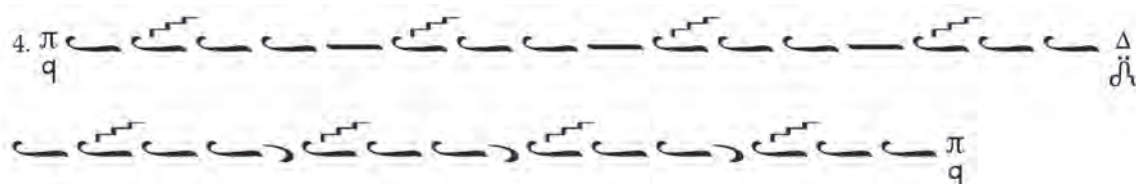
Τρίγοργον:

Γράφεται πάνω από έναν χαρακτήρα ποσότητας. Ζητά να ψάλουμε αυτόν, τον προηγούμενο και τους δύο επόμενους χαρακτήρες σε έναν χρόνο.

Παράδειγμα:

ΑΣΚΗΣΗ

17.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΩΣ ΓΕΝΝΑΙΟΝ ΕΝ ΜΑΡΤΥΣΙΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσιν

Ἦχος δ΄

(Πρόλογος)

Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσιν, ἀθλοφόρε Γεώργιε,
 συνελθόντες σήμερον, εὐφημοῦμέν σε,
 ὅτι τὸν δρόμον τετέλεκας,
 τὴν πίστιν τετήρηκας, καὶ ἐδέξω ἐκ Θεοῦ,
 τὸν τῆς νίκης σου στέφανον, ὃν ἰκέτευε,
 ἐκ φθορᾶς καὶ κινδύνων λυτρωθῆναι,
 τοὺς ἐν πίστει ἐκτελοῦντας,
 τὴν ἀεισέβαστον μνήμην σου.

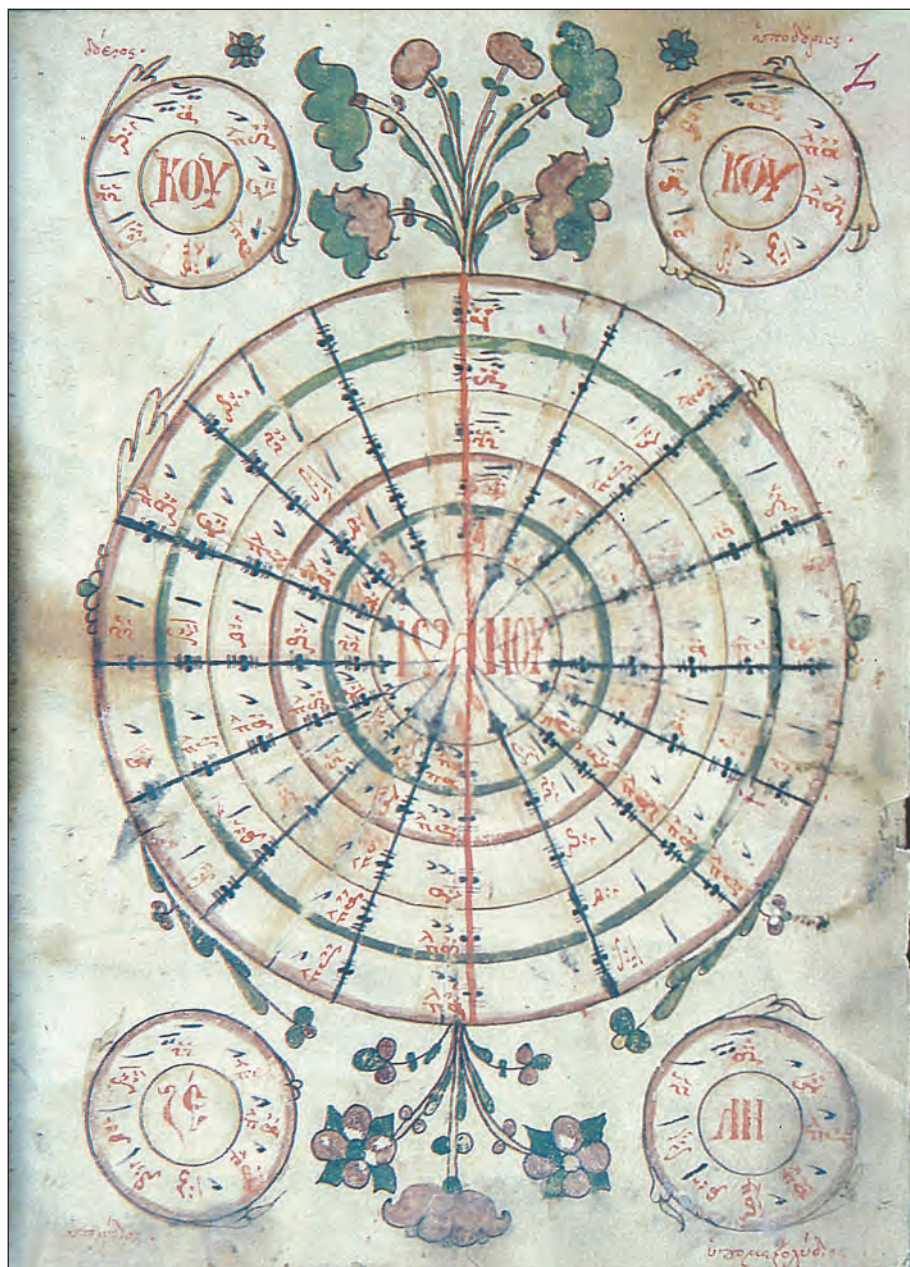
(Προσόμοιο)

Ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ τε, ὁ ἐχθρὸς ὁ παμπόνηρος,
 πολεμῶν οὐ παύεται δελεάσαι με,
 καὶ πρὸς ἀπώλειαν ἔλκει με,
 κακίας πρὸς βάραθρα, ἀλλ' ὡς μόνος ἀγαθός,
 τῆς αὐτοῦ τυραννίδος με ἀπολύτρωσαι,
 καὶ παντοίας ἀνάγκης, Ἰησοῦ μου,
 ὑπεράγαθε καὶ σῶσον,
 ἐκ πολυτρόπων κολάσεων.

Γεώργιος ο Κρης (Ι 8ος-Ι 9ος αιώνας): Μαθητὴς τοῦ Ἰακώβου Πρωτοψάλτου. Ὁ Γεώργιος δεν διακρίθηκε ὡς ψάλτης ἀλλὰ ὡς μελοποιὸς καὶ δάσκαλος τῆς μουσικῆς. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους μουσικοὺς τοῦ Ι 9ου αἰώνα ἦταν μαθητὲς τοῦ ἐνὼ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς Νέας Μεθόδου, ὄντας δάσκαλος τῶν δύο ἐκ τῶν τριῶν διδασκάλων. Ἀπὸ τῆς συνθέσεως τοῦ, μεταξύ τῶν ψαλτῶν εἶναι ἰδιαιτέρα δημοφιλὲς τὸ ἐντεχνο «Δύναμις... Ἅγιος ὁ Θεὸς» σε ἦχο β΄.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τῆς ασκήσεις τῆς Ενότητας.
2. Ψάλλουμε τὸ «Πᾶσα πνοή» στῆς ἐκδοχές τῶν ὕμνων 2 καὶ 3. Παρατηροῦμε ὅτι εἶναι γραμμένοι με λίγο διαφορετικὸ τρόπο. Συζητᾶμε ποῖος μας φαίνεται πιο αναλυτικός. Ἀλλάζει ἡ οὐσία τῆς μελωδίας;
3. Στὸ σπῆτι μας ακοῦμε στὸ διαδίκτυο τὸν ὕμνο «Πᾶσα πνοή» σε ἦχο πλ. α΄ (ἀπὸ τοὺς: Σουρ-λantzή Δημήτριο, Ταλιαδῶρο Χαρίλαο, Τσαμκιράνη Ματθαῖο, Πετρίδη Λυκούργο, Πασχαλίδη Ζαχαρία) καὶ προσπαθοῦμε νὰ καταλάβουμε ποῖος ἱεροψάλτης κάνει περισσότερα ποικίλματα με τὴ φωνή του.
4. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰώνα: Μίας καὶ ἐγίνε λόγος γιὰ τὸν Γεώργιο Κρήτα, ακοῦμε ἀπὸ τοὺς Ἰακώβο Ναυπλιώτη καὶ Κωνσταντῖνο Πρίγγο τὸ «Δύναμις» σε σύνθεση τοῦ Γεωργίου Κρητός καὶ ἦχο β΄.
5. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, ἐπαναλαμβάνοντας τῆς φράσεις 9 καὶ 10 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, που βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

Ο τροχός του Ι. Κουκουζέλη. Χειρόγραφο 97, Ι. Μ. Αγίου Παύλου, Άγιον Όρος, 1727.

ΕΝΟΤΗΤΑ 18

18.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Α' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΠΛ. Α' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του πλ. α' ήχου, σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α)
Κυ υ υ υ υ ρι ι ι ι ον

β)
α α αγ γε λοι οι α α αυ του

γ)
με ε ε γα θα α α αυ μα

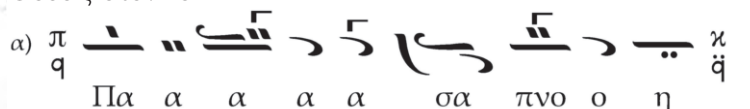
Θέσεις στον δι:

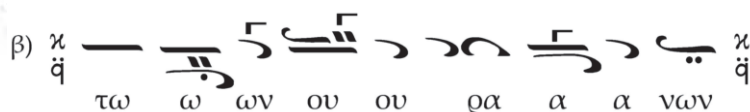
α)
υ υ υ μνον

β)
Κυ υ ρι ι ον

γ)
Κυ υ ρι ον

Θέσεις στον κε

α)
Πα α α α α σα πνο ο η

β)
τω ω ων ου ου ρα α α νων

γ) γ
 α στρα και αι το ο ο φως $\kappa \dot{\alpha}$

δ) $\kappa \dot{\alpha}$
 το ον Κυ υ υ ρι ι ι ι ον $\kappa \dot{\alpha}$

ε) $\kappa \dot{\alpha}$
 Κυ υ ρι ι ον $\kappa \dot{\alpha}$

στ) $\kappa \dot{\alpha}$
 το ον υ υ υ μνον $\kappa \dot{\alpha}$

ζ) γ
 α αυ το ο ον εν τοι οις υ ψι ι ι ι στοις $\kappa \dot{\alpha}$

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος $\lambda \dot{\alpha}$ πα

1. $\kappa \dot{\alpha}$
 υ ρι ι ε ε κε ε κρα α α ξα α προ ος σε $\kappa \dot{\alpha}$

Δ
 ει σα κου ου σο ο ον μου $\delta \lambda$

π
 ει σα κου σο ο ον μου Κυ υ ρι ι ι ε q

$\kappa \dot{\alpha}$
 Κυ ρι ε ε κε κρα ξα

$\kappa \dot{\alpha}$
 προς σε ει σα κου ου σο ο ον μου $\kappa \dot{\alpha}$

π
 προ σχεις τη φω νη η η τη ης δε η η η σε ω ω ω ως μου q

$\kappa \dot{\alpha}$
 εν τω κε κρα γε ναι με ε προ ο ος σε $\kappa \dot{\alpha}$

Δ
 ει σα α κου σο ον μου Κυ υ ρι ε $\delta \lambda$

ταῖς ἀρεταῖς δέ, τὴν ψυχὴν κατελάμπρυνας,
καὶ πρὸς ἔνθεον, ἀνεπτέρωσας ἔρωτα.
Ὅθεν τὴν παναγίαν σου, κυκλοῦντες πανεύφημε,
λάρνακα Σάββα τῆς θείας, φιланθρωπίας αἰτούμεθα,
τυχεῖν σαῖς πρεσβεΐαις, καὶ τῷ κόσμῳ δωρηθῆναι τὸ μέγα ἔλεος.

Μεταρρύθμιση 1814: Το 1814 ολοκληρώθηκε μία διαδικασία, η οποία κράτησε πολλούς αιώνες. Η προσπάθεια απλοποίησης και ανάλυσης της γραφής έφτασε σε πέρας με τη μεταρρύθμιση του 1814. Οι τρεις οι οποίοι ανέλαβαν το έργο της μεταρρύθμισης είναι οι:

α. Γρηγόριος ο Πρωτοψάλτης, ο Λευΐτης (†1821): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας. «Εξήγησε», δηλαδή μετέφρασε στη νέα γραφή μεγάλο μέρος των παλαιών μαθημάτων. Ως μελοποιός είχε πλούσιο συνθετικό έργο. Ιδιαίτερα αγαπητά στις μέρες μας είναι το σύντομο χερουβικό σε γ' ήχο και η αργή δοξολογία που συνδυάζει δύο ήχους, τον πλ. δ' και τον β'.

β. Χουρμούζιος Γεωργίου, ο Χαρτοφύλαξ (†1840): Συστηματοποίησε την ορθογραφία της μουσικής και εξήγησε έναν τεράστιο όγκο παλαιών και νέων Μαθημάτων. Οι συνθέσεις του είναι ιδιαίτερα τεχνικές και απαιτητικές. Από αυτές στις μέρες μας πιο αγαπητές θεωρούνται η δοξολογία σε ήχο βαρύ εναρμόνιο και ο πολυέλεος «Δούλοι Κύριον» σε ήχο πλ. δ'. Εκοιμήθη πάμπτωχος στο νησί της Χάλκης.

γ. Χρύσανθος Προύσης ο εκ Μαδύτων: Μελοποιός, μουσικοδιδάσκαλος και μουσικολόγος, γνώστης και της δυτικής κοσμικής μουσικής. Υπήρξε ο κατ' εξοχήν Θεωρητικός της Νέας Μεθόδου. Έγραψε τα μνημειώδη έργα «Εἰσαγωγή εἰς τὸ Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικὸν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς» και «Θεωρητικὸν Μέγα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ακούμε τον δάσκαλο να ψάλλει μία μικρή μουσική φράση σε πλ. α' (σύντομο στιχηρarikό) και προσπαθούμε να τη γράψουμε με μουσική σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Ματθαίο Τσαμκιράνη (†2006), ακούμε το Ιδιόμελο της Κυριακής της Τυρινής «Τὸ στάδιον τῶν ἀρετῶν ἡνέψκται» σε ήχο πλ. α'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις 11 και 12 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

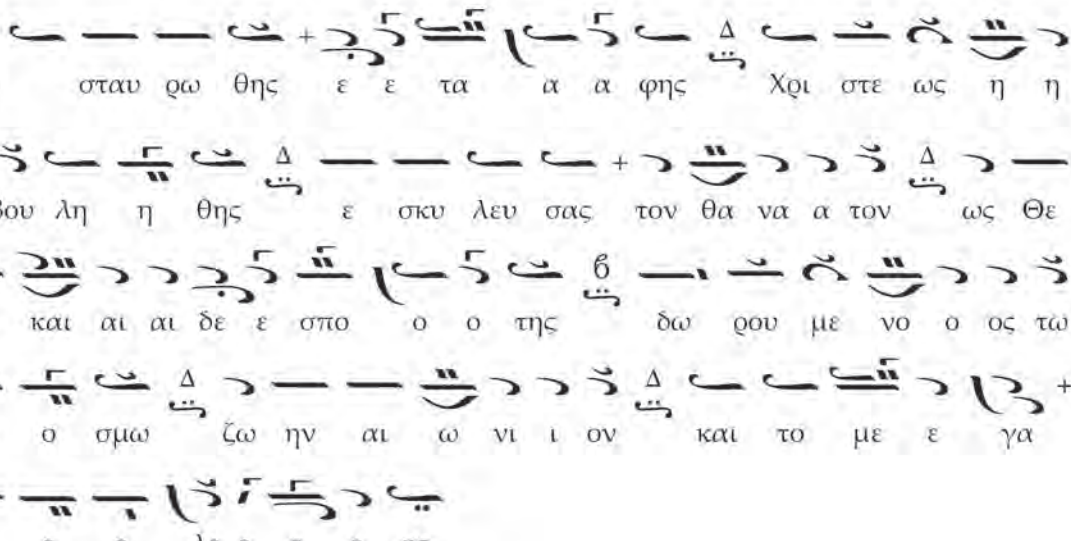
ΕΝΟΤΗΤΑ 19

19.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του β' για το σύντομο στιχηραρικό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ήχος δι

λε

 Ε
σταυ ρω θης ε ε τα α α φης Χρι στε ως η η
η βου λη η θης ε σκυ λευ σας τον θα να α τον ως Θε
ος και αι αι δε ε σπο ο ο της δω ρου με νο ο ος τω
κο ο σμω ζω ην αι ω νι ι ον και το με ε γα
ε ε ε λε ε ε ε ος

ΗΧΟΣ Β' (σύντομος στιχηραρικός)

Ο β' ήχος ανήκει στο χρωματικό γένος, συνεπώς τα διαστήματα που χρησιμοποιεί είναι τα χρωματικά του β' ήχου.

Μαρτυρία ήχου:

Ήχος δι

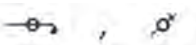
Μαρτυρίες:

οι χρωματικές του β' ήχου. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής:

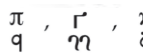
Φθορές:

οι χρωματικές του β' ήχου:

Βάση:

ο φθόγγος δι

Απήχημα:

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν»,

το ψάλλουμε ως εξής:

Δεσπόζοντες φθόγγοι: βου, δι

Καταλήξεις:

στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον βου, στον δι και σπανίως στον νη, ενώ στο τέλος του ύμνου στον δι.

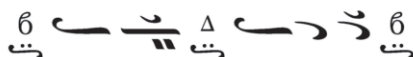
Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

τρίχορδο βου-δι

Ας το ψάλλουμε:

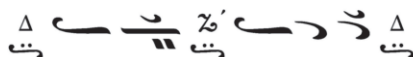

β.

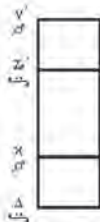

τρίχορδο δι-ζω'

Ας το ψάλλουμε:

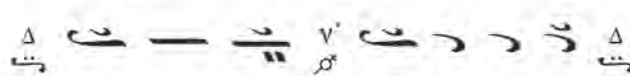

γ.

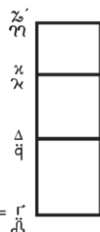
τετράχορδο δι-νη

Ας το ψάλλουμε:

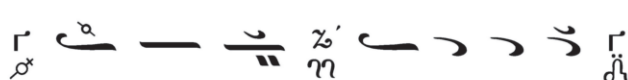
Σπανιότερα χρησιμοποιούνται και τα παρακάτω πολύχορδα, τα οποία θυμίζουν τον πλ. β', τον οποίο θα παρουσιάσουμε αναλυτικά σε επόμενες ενότητες:

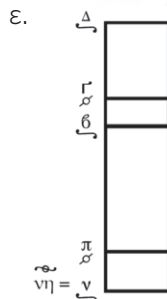
δ.

τετράχορδο γα-ζω' (σαν διατονικό τετράχορδο δι-νη')

Ας το ψάλλουμε:

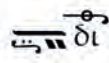

Ας το ψάλουμε:

πεντάχορδο νη-δι (σαν χρωματικό πεντάχορδο πλαγίου δευτέρου πα-κε)

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ήχος δι → μαρτυρία ήχου, βάση ο δι

 δι → απήχημα
λε

τρίχορδο δι-ζω'

 δι — — — δι δι + δι δι δι δι Δ → κατάληξη στον δι

Ε σταυ ρω θης ε ε τα α α φης

τετράχορδο βου-κε

 δι — δι δι βου βου δι δι Δ → κατάληξη στον δι

Χρι στε ως η η η βου λη η θης

τρίχορδο δι-ζω' τετράχορδο δι-νη'

— — — — — + δι Δ → κατάληξη στον δι

ε σκυ λευ σας τον θα να α τον

τετράχορδο βου-κε

 δι — δι δι βου βου βου βου βου βου β Δ → κατάληξη στον βου

ως Θε ος και αι αι δε ε σπο ο ο της

τετράχορδο βου-κε

 δι — δι δι βου βου δι δι Δ → κατάληξη στον δι

δω ρου με νο ο ος τω κο ο σμω

τετράχορδο δι-νη'

 δι — — — δι Δ → κατάληξη στον δι

ζω ην αι ω νι ι ον

$\overbrace{\text{δί} \text{ δί} \text{ δί} \text{ δί} \text{ βου} \text{ δί}}^{\text{τρίχορδο βου-δί}} \quad \overbrace{\text{δί} \text{ δί} \text{ δί} \text{ δί}}^{\text{τετράχορδο δι-νη}}$

ΥΜΝΟΙ

Ήχος $\overline{\text{δί}}$

H

Ήχος $\overline{\text{δί}}$

E

19.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΧΑΙΡΟΙΣ ΑΣΚΗΤΙΚΩΝ ΑΛΗΘΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς

Ἦχος πλ. α΄

(Πρόλογος)

Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς,
ἀγωνισμάτων τὸ εὐῶδες κειμήλιον·
σταυρὸν γὰρ ἐπ' ὧμων ἄρας,
καὶ τῷ Δεσπότη Χριστῷ,
σεαυτὸν Παμμάρκαρ ἀναθέμενος,
σαρκὸς κατεπάτησας,
τὸ χαμαίζηλον φρόνημα,
ταῖς ἀρεταῖς δέ, τὴν ψυχὴν κατελάμπρυνας,
καὶ πρὸς ἔνθεον, ἀνεπτέρωσας ἔρωτα.
Ὅθεν τὴν παναγίαν σου,
κυκλοῦντες πανεύφημε,
λάρνακα Σάββα τῆς θείας,
φιланθρωπίας αἰτούμεθα,
τυχεῖν σαῖς πρεσβείαις,
καὶ τῷ κόσμῳ δωρηθῆναι τὸ μέγα ἔλεος.

(Προσόμοιο)

Ἄνθραξ θεοφεγγῆς τῷ πυρί,
προσομιλήσας θεοφόρε τοῦ Πνεύματος,
ἐδείχθης ἐν κόσμῳ Σάββα,
καταλαμπρύνων ψυχάς,
τῶν πιστῶς θεόφρον προσιόντων σοι,
πρὸς φῶς ὁδηγῶν αὐτούς,
τὸ ἀνέσπερον Ὅσιε,
ἐρημικοὺς δέ, δροσιζόμενος ἄνωθεν,
θεῖα χάριτι κατεμάρανας ἄνθρακας.
Ὅθεν καὶ τὸν τῆς νίκης σοι,
προδήλως δεδώρηται
στέφανον Πάτερ τῆς θείας,
δικαιοσύνης ὁ πρύτανις,
Χριστός, ὃν δυσώπει,
ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Κωνσταντῖνος Πρωτοψάλτης (†1862): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας. Οπαδός της Παλαιάς Μεθόδου και σπουδαίος μελοποιός. Ἐμεινε στην ιστορία για τον υπέροχο τρόπο με τον οποίο ἔψαλλε. Μάλιστα, ο τρόπος αυτός ονομάστηκε ὕφος «κωνσταντιανικό». Στις μέρες μας εἶναι ιδιαίτερα αγαπητή μία αριστουργηματική σύντμηση του Κωνσταντίνου στο «Ἄνωθεν οἱ προφηταὶ» του Κουκουζέλη.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ὕμνο της Ενότητας.
2. Χωριζόμαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του β΄ ἤχου (σύντομου στιχηραρικού).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20οῦ αἰῶνα: Από τη χορωδία του Θρασυβούλου Στανίτσα,

ακούμε το Δοξαστικό του Εσπερινού της Κυριακής του Ασώτου «Ὡ πόσων ἀγαθῶν» σε ἦχο β΄.

4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι3 και Ι4 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Ο Θρασ. Στανίτσας και η χορωδία του Συνδέσμου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως στη συναυλία που έγινε προς τιμήν του Κων. Πρίγγου (Ιωβηλαίο). Κωνσταντινούπολη, 1962.

ΕΝΟΤΗΤΑ 20

20.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΣΥΣΤΗΜΑ, ΜΕΛΗ Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

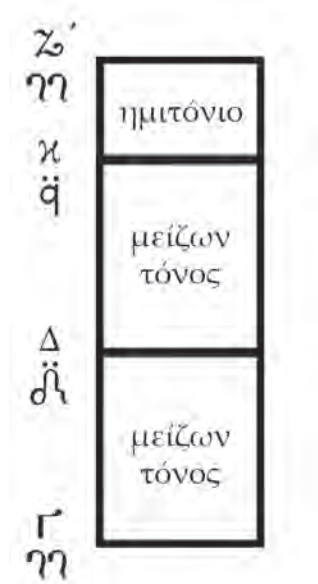
ΣΥΣΤΗΜΑ

Ένα από τα σημαντικότερα στοιχεία στην ερμηνεία της εκκλησιαστικής μουσικής είναι η ορθή απόδοση των διαστημάτων. Πόσο ψηλά ή χαμηλά θα ψάλουμε για παράδειγμα τον βου σε σχέση με τον πα κτλ. Τα διαστήματα βέβαια τα διδασκόμαστε κυρίως ακούγοντας τον δάσκαλό μας. Ωστόσο από πολύ παλιά, ακόμα και στην αρχαία Ελλάδα, υπήρχε συστηματική ενασχόληση με τη θεωρία των διαστημάτων. Έτσι λοιπόν αρκετά πράγματα συστηματοποιήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν αργότερα και κατά τους βυζαντινούς χρόνους.

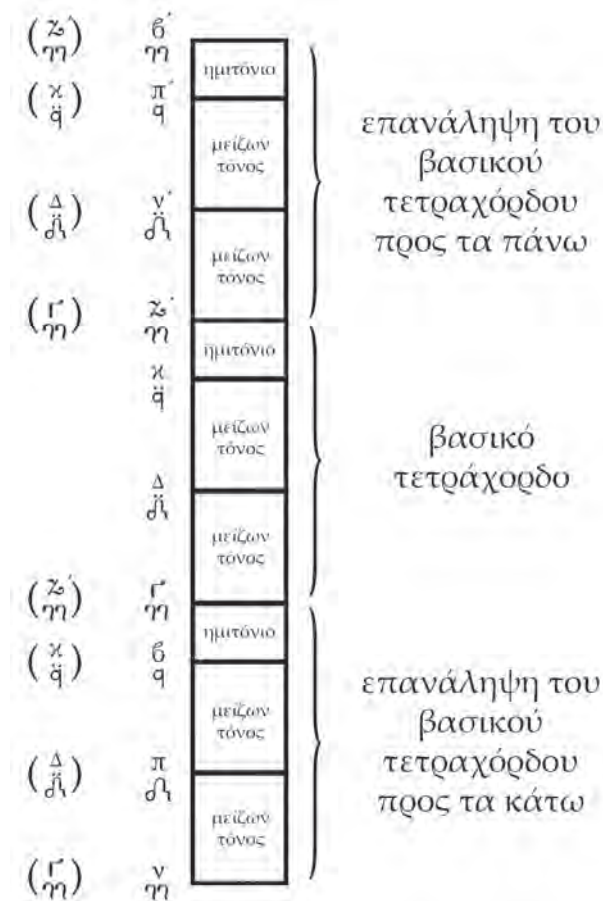
Σε αυτήν την ενότητα θα μιλήσουμε για την έννοια του συστήματος καθώς ανέκαθεν ήταν μία από τις βασικότερες έννοιες στη θεωρία της εκκλησιαστικής μουσικής. Τα συστήματα θα μας βοηθήσουν επίσης να κατανοήσουμε καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν τα διάφορα πολύχορδα σε έναν ήχο.

Γνωρίσαμε σε προηγούμενες ενότητες τα διάφορα είδη πολυχόρδων (τρίχορδο, τετράχορδο, πεντάχορδο και οκτάχορδο). Κάθε πολύχορδο αποτελείται από μία συγκεκριμένη σειρά φθόγγων και διαστημάτων.

Για παράδειγμα, το τετράχορδο αποτελείται από μια σειρά τεσσάρων φθόγγων, που περιλαμβάνουν τρία διαστήματα:

Η ίδια σειρά των διαστημάτων θα μπορούσε να επαναληφθεί προς τα πάνω ή προς τα κάτω ως εξής:

Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν προκύπτει αυτό που ονομάζουμε **σύστημα**.

Σύστημα είναι μια σειρά διαστημάτων που επαναλαμβάνεται με ίδιο τρόπο προς τα πάνω ή προς τα κάτω.

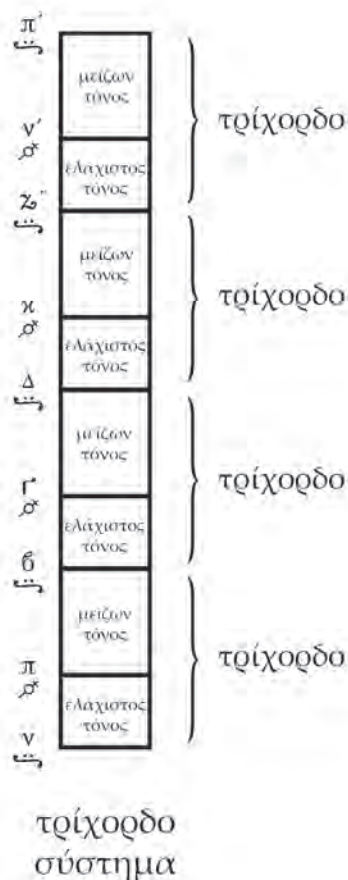
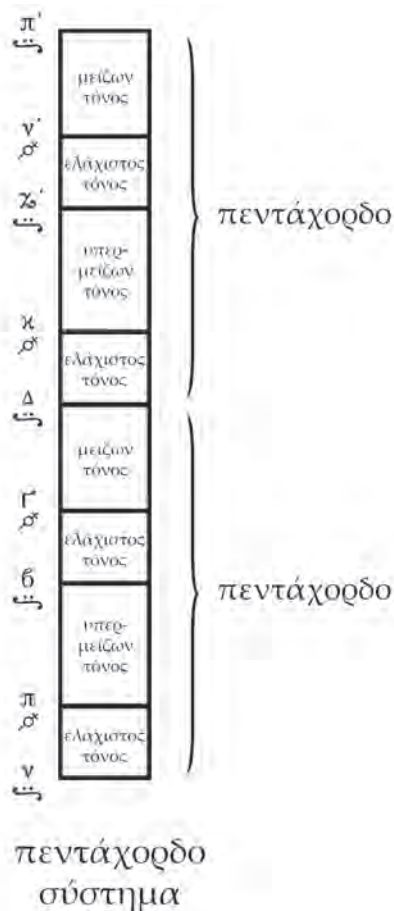
Στην εκκλησιαστική μουσική χρησιμοποιούνται τέσσερα συστήματα:

- α) Οκτάχορδο ή διαπασών: είναι μία σειρά επτά διαστημάτων που επαναλαμβάνεται προς τα πάνω και προς τα κάτω με τον ίδιο τρόπο. Στα σύντομα στιχηραρικά και στα σύντομα ειρμολογικά μέλη το οκτάχορδο σύστημα το χρησιμοποιούν οι ήχοι α', δ', πλ. α' και πλ. δ'.
- β) Πεντάχορδο ή τροχός: είναι μία σειρά τεσσάρων διαστημάτων που επαναλαμβάνεται προς τα πάνω και προς τα κάτω με τον ίδιο τρόπο. Στα σύντομα ειρμολογικά μέλη το πεντάχορδο σύστημα το χρησιμοποιεί ο β' ήχος. Στα σύντομα στιχηραρικά μέλη το πεντάχορδο σύστημα το χρησιμοποιούν οι ήχοι α', β', και πλ. β'.
- γ) Τετράχορδο: είναι μία σειρά τριών διαστημάτων που επαναλαμβάνεται προς τα πάνω και προς τα κάτω με τον ίδιο τρόπο. Στα σύντομα ειρμολογικά μέλη το τετράχορδο σύστημα το χρησιμοποιούν οι ήχοι γ', βαρύς και πλ. δ' με βάση τον γα. Στα σύντομα στιχηραρικά μέλη το τετράχορδο σύστημα το χρησιμοποιούν οι ήχοι γ' και βαρύς.
- δ) Τρίχορδο: είναι μία σειρά δύο διαστημάτων που επαναλαμβάνεται προς τα πάνω και προς

τα κάτω με τον ίδιο τρόπο. Στα σύντομα ειρμολογικά μέλη το τρίχορδο σύστημα το χρησιμοποιεί ο πλ. β' ήχος, Στα σύντομα στιχηραρικά μέλη το τρίχορδο σύστημα το χρησιμοποιεί ο β' ήχος.

Στη συνέχεια θα ψάλουμε ύμνους του β' ήχου οι οποίοι -σύμφωνα με όσα διδαχθήκαμε στην 20ή ενότητα της Β' Γυμνασίου- ψάλλονται είτε με το πεντάχορδο είτε με το τ

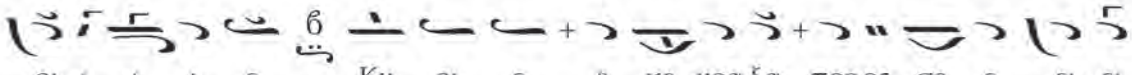
Ας δούμε λοιπόν με ποια διαστήματα θα ψάλλαμε τον β' ήχο αν χρησιμοποιούσαμε το πεντάχορδο σύστημα και με ποια αν χρησιμοποιούσαμε το τρίχορδο,ρίχορδο σύστημα.

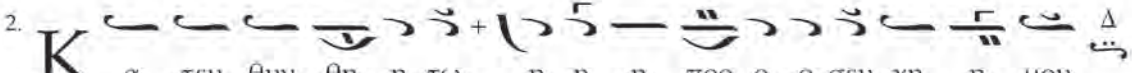

YMNOI

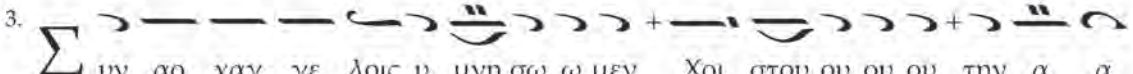
ἦχος δι

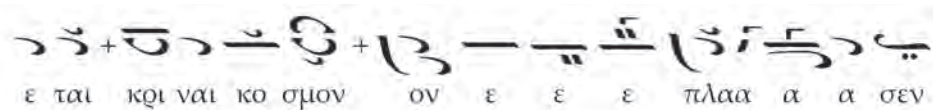
1. Κ υ υ ρι ε ε ε κε κρ α ξ α πρ ο ος σε ε ει ει ει σα
α α κου σο ον μου ει ει σα κου ου ου σον μου ου Κυ υ υ

 ρι ι ι ι ε Κυ ρι ε ε κε κρα ξα προς σε ε ει ει
 ει σα α α κου σο ον μου προσχεστη φω νη η της δε ε ε
 η η η σε ω ω ως μου εν τω κε κρα γε ναι αι με προ ος
 σε ε ε ει ει σα α κου σον μου Κυ υ υ ρι ι ι ι
 ε

2.
 Κ α τευ θυν θη η τω η η η προ ο ο σευ χη η μου
 ως θυ μι α μα ε ε ε νω ω ω πι ι ο ο ον σου ε
 ε παρσις τω ω ων χει ρω ων μου θυ υ σι ι ι ι α ε ε
 σπε ε ε ρι ι ι ι νη ει σα α κου σον μου Κυ υ υ
 ρι ι ι ι ε

Ἦχος δὲ

3.
 Σ υν αρ χαγ γε λοις υ μνη σω ω μεν Χρι στου ου ου την α α
 να α α στα α α α σιν αυ τος γαρ λυ τρω τη ης ε ε στι
 και σω τη ηρω των ψυ χω ω ων η μων και εν δο ξη φο βε
 ε ρα α και κρα ται α δυ υ υ να α α μει πα λιν ερ χε

20.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Ω ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΞΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΣ (πλ. δ')

Ὦ τοῦ παραδόξου θαύματος

Ἦχος πλ. δ'

(Πρόλογος)

Ὦ τοῦ παραδόξου θαύματος! ὦ μυστηρίου φρικτοῦ!
ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος, πῶς ἐν ξύλῳ κρέμαται;
πῶς θανάτου νῦν γεύεται;
πῶς κατακρίνεται ὁ ἀνεύθυνος;
Κρῦψον τὸ φῶς σου, καὶ φρῖξον ἥλιε,
βλέπων τὸ τόλμημα, ἡ Παρθένος ἔλεγεν ἐν τῷ Σταυρῷ
βλέπουσα κρεμάμενον, Χριστὸν ὃν ἔτεκε.

Θεόδωρος Παπαράσχου Φωκαεύς (†1851): Περίφημος μουσικοδιδάσκαλος, πρωτοψάλτης και ἴσως ο πιο γνωστός εκδότης μουσικῶν βιβλίων. Ασχολήθηκε με την εκκλησιαστική αλλά και την εξωτερική μουσική. Πολλές ἀπὸ τις συνθέσεις του εἶναι στις μέρες μας ἀγαπητές ἀπὸ τους ιεροψάλτες. Ξεχωρίζουν τα ἀνοιξαντάρια, τα οκτῶ σύντομα χερουβικά και η ἐκλογή «Λόγον ἀγαθόν».

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ὕμνο της Ενότητας.
2. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20οῦ αἰῶνα: Ἀπὸ τον Εμμανουήλ Χατζημάρκο (†2013) ἀκούμε το Δογματικὸ Θεοτοκίο του β' ἤχου «Παρήλθεν ἡ σκιά τοῦ νόμου».
3. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολικὴ Θεία Λειτουργία, ἐπαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι 4 και Ι 5 ἀπὸ το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Θεόδωρος Φωκαεύς (†1851).

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. Π. ΦΩΚΑΕΥΣ.
ἰ Μουσικοδιδάσκαλος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 21

21.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ Β' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του β' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον βου:

α)
Κυ υ υ ρι ι ι ι ον

β)
τω ω ω Κυ υ ρι ι ι ω

Θέσεις του δι:

α)
πα ντε ες οι λα α οι

β)
στο ο ο μα α αυ των

γ)
τω ω ω Κυ ρι ι ω

δ)
Θε ο ο ον η μων

ε)
στο ο ο μα α α α αυ των

στ)
 Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ον

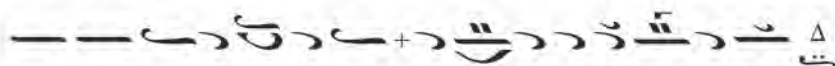
ζ)
 Κυ ρι ι ον

η)
 με γα ε ε ε λε ε ε ε ος

ΥΜΝΟΙ

Ήχος δι

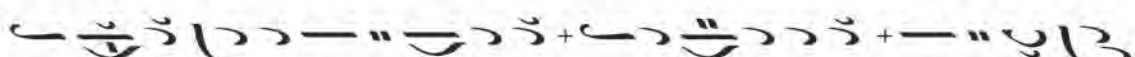
1.
 Πα α σα πνοο η αι νε σα α τω τον Κυ υ υ υ ρι ον

 αι νει τε τον Κυ ρι ον εκ τω ω ων ου ρα α νων

 αι αι νει ει ει τε α αυ τον εν τοι οι οις υ ψι ι στοις

 σοι οι προ ε πει υ μνος τω ω ω Θε ε ε ε ω

2.
 Α ι νει τε α αυ το ον πα αντες οι αγ γε ε λοι α αυ του

 αι νει τε α αυ το ον πα ασαι αι δυ να α αμεις α αυ του ου

 ου σοι οι προ ε πει υ μνοος τω ω ω Θε ε ε ε ω

ΕΞΗΓΗΣΗ ΔΥΣΚΟΛΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ

Στον παρακάτω ύμνο, στη φράση «καὶ ἐν τῷ ᾄδῃ τριημερεύσαντα» γίνεται παραχορδή: στον γα τίθεται η χρωματική φθορά του φθόγγου δι του πλ. β', συνεπώς ψάλλουμε τους φθόγγους γα – βου – πα – νη του β' ήχου σαν δι – γα – βου – πα του πλ. β'. Πριν όμως ψάλλουμε τον ύμνο, ας ψάλλουμε το παρακάτω παράδειγμα, για να καταλάβουμε καλύτερα την παραχορδή.

21.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: Ω ΤΟΥ ΠΑΡΑΔΟΞΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΣ (πλ. δ') ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος

Ἦχος πλ. δ'

(Πρόλογος)

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος!

ὦ μυστηρίου φρικτοῦ!

ὁ τῇ φύσει ἀθάνατος, πῶς ἐν ξύλῳ κρέμαται;

πῶς θανάτου νῦν γεύεται;

πῶς κατακρίνεται ὁ ἀνεύθυνος;

Κρυψὸν τὸ φῶς σου, καὶ φρίξον ἥλιε,

βλέπων τὸ τόλμημα,

ἡ Παρθένης ἔλεγεν ἐν τῷ Σταυρῷ

βλέπουσα κρεμáμενον, Χριστὸν ὃν ἔτεκε.

(Προσόμοιο)

Ὡ τοῦ παραδόξου θαύματος!

ὦ μυστηρίου καινοῦ!

ὦ φρικτῆς ἐγχειρήσεως! ἡ Παρθένης ἔλεγεν,

ἐν Σταυρῷ σε ὡς ἔβλεπεν,

ἐν μέσῳ δύο ληστῶν κρεμáμενον,

ὃν ἀνωδίνως, φρικτῶς ἐκύησεν,

ἔκλαιε κράζουσα·

Οἶμοι Τέκνον φίλτατον! πῶς σε δεινός,

δῆμος καὶ ἀχάριστος, Σταυρῷ προσήλωσεν.

Νικόλαος Γεωργίου, πρωτοψάλτης Σμύρνης (†1887): Ἐντονη καὶ ἀμφιλεγόμενη μουσικὴ προσωπικότητα. Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ἐρμήνευε ἀλλὰ καὶ συνέθετε τὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη δημιούργησε τὸ «Σμυρναῖικο ὅφος» ψαλμωδίας. Εξέδωσε πολλὰ βιβλία με δικά του «μαθήματα», τὰ ὁποῖα ἀγαπήθηκαν ἀπὸ πολλοὺς ἱεροψάλτες. Πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ψάλλονται στὶς μέρες μας, ἰδιáίτερα στὸ Ἅγιον Ὄρος. Ἡ πιο διαδεδομένη σύνθεσή του εἶναι ὁ καλοφωνικὸς εἰρμός «Τὸ ὄμμα τῆς καρδίας μου» σε ἦχο πλ. β'.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τὸν ὕμνο «Πᾶσα πνοή» καὶ σημειώνουμε με ἀγκύλες ὅλες τὶς γνωστὲς θέσεις τοῦ ἤχου ποὺ μπορούμε νὰ βρούμε. Σημειώνουμε ἐπίσης τὰ πολὺχορδα ποὺ βρίσκουμε.
2. Ακούμε τὸν δάσκαλο νὰ ψάλλει μία μικρὴ μουσικὴ φράση σε ἦχο β' (σύντομο στιχηραρικό) καὶ προσπαθοῦμε νὰ τὴ γράψουμε με μουσικὴ σημειογραφία.
3. Γνωριμία με τοὺς ἱεροψάλτες τοῦ 20οῦ αἰῶνα: Μίας καὶ ἐγίνε λόγος γιὰ τὸν Νικόλαο, Πρωτοψάλτη Σμύρνης, ἀκούμε ἀπὸ τὸν Θρασύβουλο Στανίτσα τὸν Καλοφωνικὸ Εἰρμό «Τὸ ὄμμα τῆς καρδίας μου» σε σύνθεση τοῦ Νικολάου Σμύρνης καὶ ἦχο πλ. β'.
4. Με τὴ βοήθεια τοῦ δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε γιὰ τὴ σχολικὴ Θεία Λειτουργία, ἐπαναλαμβάνοντας τὶς φράσεις Ι 5 καὶ Ι 6 ἀπὸ τὸ Χερουβικό, ποὺ βρίσκεται στὸ Παράρτημα τοῦ βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 22

22.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΗΧΟΥ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ)

Πριν γνωρίσουμε αναλυτικά τη Θεωρία του πλ. β' για το σύντομο στιχηρारिकό είδος μελοποιίας, ας ακούσουμε τον δάσκαλό μας να ψάλλει έναν ύμνο στον ήχο αυτό.

Ἦχος λ π πα

λιε

Α ι αι νει ει ει τε α αυ τον πα α ντες οι α αγ γε λοι
 οι α α αυ του αι νει τε α αυ τον πα σαι αι δυ να
 α α μει εις α α αυ του σοι πρε ε πει υ υ μνος τω
 ω ω Θε ε ε ε ω

ΗΧΟΣ ΠΛ Β' (σύντομος στιχηρарिकός)

Ο πλ. β' ανήκει στο χρωματικό γένος, συνεπώς τα διαστήματά του είναι τα χρωματικά του πλ. β'. Κάποιες φορές χρησιμοποιεί και διατονικά διαστήματα αφού προηγουμένως γραφεί κάποια διατονική φθορά.

Μαρτυρία ήχου:

Ἦχος λ π πα

Μαρτυρίες:

οι χρωματικές του πλ. β' ήχου. Πιο συχνά συναντούμε τις εξής:

π , Δ , κ

Φθορές:

οι χρωματικές του πλ. β' ήχου: π , σ . Επίσης, σε

κάποιες περιπτώσεις οι διατονικές: συνήθως του δι (α) και του κε (δ).

Βάση: ο φθόγγος πα

Απήχημα:

Όταν παραλείπουμε το απήχημα και ψάλλουμε «ἀμήν»,
το ψάλλουμε ως εξής: Α μην

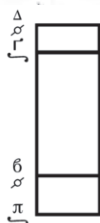
Δεσπόζοντες φθόγγοι: πα, δι, κε

Καταλήξεις:

στα ενδιάμεσα του ύμνου γίνονται στον πα, στον δι και στον κε. Στο τέλος του ύμνου γίνονται στον πα και κάποιες φορές στον δι (αν μετά το τέλος του ύμνου ακολουθεί αίτηση από τον ιερέα, ανάγνωσμα, κτλ.).

Οι περισσότερες θέσεις του ήχου κινούνται στα εξής πολύχορδα:

α.

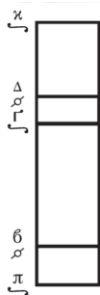

τετράχορδο πα-δι

Ας το ψάλλουμε:

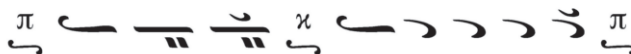

β.

πεντάχορδο πα-κε

Ας το ψάλλουμε:

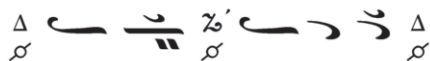

γ.

τρίχορδο δι-ζω'

Ας το ψάλλουμε:

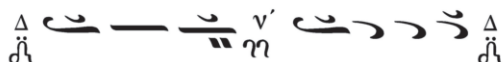

δ.

διατονικό τετράχορδο δι-νη'

Ας το ψάλλουμε:

Προσοχή! Όταν η μελωδία κινείται από τον πα μέχρι τον γα ή από τον κε μέχρι τον νη, τότε (κατά παράδοσιν) τα διαστήματα που ψάλλουμε μοιάζουν με τα διαστήματα που ψάλλουμε στους φθόγγους δι – κε – ζω΄ του β΄ ήχου, ακόμα και αν δεν σημειώνεται η φθορά του β΄ ήχου και συνεπώς οι βου και ζω΄ ψάλλονται πιο ψηλά ενώ οι γα και νη΄ ψάλλονται πιο χαμηλά.

Ε.

Ας το ψάλλουμε:

Ας δούμε όμως ένα παράδειγμα για να καταλάβουμε καλύτερα και τη θεωρία.

Ἦχος λ' π' πα → μαρτυρία ήχου, βάση ο πα

πα → απήχημα

λιε τετράχορδο πα-δι

πα δι πα δι Δ → κατάληξη στον δι

Αι αι νει ει ει τε α αυ τον

πεντάχορδο πα-κε

κε κε δι δι κε δι δι δι πα πα πα π → κατάληξη στον πα

πα α ντες οι α αγ γε λοι οι α α αυ του

τετράχορδο πα-δι

πα δι δι Δ → κατάληξη στον δι

αι νει τε α αυ τον

τρίχορδο δι-ζω΄ διατονικό τετράχορδο δι-νη΄

κε δι δι κε κε δι κε δι δι Δ → κατάληξη στον δι

πα σαι αι δυ να α α μει εις α α αυ του

πεντάχορδο πα-κε

δι δι κε δι πα πα δι πα πα πα π → τελική κατάληξη στον πα

σοι προ ε πει υ υ μνος τω ω ω Θε ε ε ε ω

ΥΜΝΟΣ

Ἦχος λ̣ π̣ πα̣

1. Ν̣ ε̣ ε̣ Πα̣ α̣ α̣ σα̣ πνο̣ ο̣ η̣ αι̣ νε̣ σα̣ α̣ τω̣ ω̣ ω̣ τον̣ Κυ̣
 υ̣ ρι̣ ι̣ ι̣ ι̣ ον̣ αι̣ νει̣ τε̣ τον̣ Κυ̣ ρι̣ ον̣ εκ̣ των̣ ου̣ ρα̣ α̣
 νων̣ αι̣ νει̣ τε̣ α̣ αυ̣ το̣ ον̣ εν̣ τοι̣ οις̣ υ̣ ψι̣ ι̣ ι̣ ι̣ στοις̣ σοι̣
 προ̣ ε̣ πει̣ υ̣ υμνος̣ τω̣ ω̣ ω̣ Θε̣ ε̣ ε̣ ε̣ ω̣

ΕΞΗΓΗΣΗ ΔΥΣΚΟΛΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ

Στην παρακάτω περίπτωση το ολίγον δεν δείχνει ανάβαση μίας φωνής. Γράφεται μαζί με το ψηφιστόν για να τονίσει την απόστροφο.

δι̣-ι̣ γα̣-βου̣ = δι̣ ι̣ γα̣ βου̣

ΥΜΝΟΣ

Ἦχος λ̣ π̣ πα̣

2. Η̣ τα̣ φη̣ η̣ σου̣ ου̣ Κυ̣ ρι̣ ι̣ ε̣ τα̣ δε̣ σμα̣ α̣ α̣ του̣ ου̣ α̣
 α̣ α̣ δου̣ συ̣ ντρι̣ ψα̣ σα̣ α̣ α̣ δι̣ ε̣ ερ̣ ρη̣ η̣ η̣ η̣ ξεν̣ η̣
 εκ̣ νε̣ κρων̣ α̣ α̣ να̣ στα̣ α̣ σις̣ τον̣ κο̣ σμον̣ ε̣ φω̣ ω̣ ω̣ ω̣
 τι̣ ι̣ ι̣ ι̣ σε̣ Κυ̣ ρι̣ ι̣ ε̣ δο̣ ο̣ ο̣ ξα̣ α̣ α̣ α̣ σοι̣

22.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗΝ ΣΟΦΙΑΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ ΕΝ ΣΗ ΓΑΣΤΡΙ

Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον

Ἦχος πλ. δ΄

(Πρόλογος)

Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον ἐν σῇ γαστρί,
συλλαβοῦσα ἀφράστως Μήτηρ Θεοῦ,
τῷ κόσμῳ ἐκύησας, τὸν τὸν κόσμον κατέχοντα,
καὶ ἐν ἀγκάλαις, ἔσχες τὸν πάντα συνέχοντα,
τὸν τροφοδότην πάντων, καὶ πλάστην καὶ Κύριον·
ὅθεν δυσωπῶ σε, Παναγία Παρθένε,
καὶ πίστει δοξάζω σε, τοῦ ῥυσθῆναι πταισμάτων μου,
ὅταν μέλλω παρίστασθαι,
[πρὸ προσώπου τοῦ Κτίστου μου,]
Δέσποινα Παρθένε ἀγνή, τὴν σὴν βοήθειαν τότε μοι δώρησαι·
καὶ γὰρ δύνασαι, ὅσα θέλεις Πανάμωμε.

Ιάκωβος Ναυπλιώτης (†1942): Γνήσιος εκφραστής του πατριαρχικού ύφους. Σε ηλικία δέκα ετών βρέθηκε στο Πατριαρχείο ως κανόναρχος και αποχώρησε ως Πρωτοψάλτης έπειτα από εξηνταπέντε χρόνια. Έμεινε στην ιστορία ως «Μεγαλοπρεπής» λόγω του εξαιρετικού φωνητικού ταλέντου του και της ηγεμονικής παρουσίας του στο αναλόγιο. Ανέδειξε σπουδαίους μαθητές. Η πρώτη ηχογράφηση εκκλησιαστικής μουσικής διασώζεται με τη φωνή του.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ύμνο της Ενότητας.
2. Χωρίζομαστε σε ομάδες των δύο ατόμων και αναλαμβάνουμε να παρουσιάσουμε στους υπόλοιπους τη Θεωρία του πλ. β΄ ήχου (σύντομου στιχηρικού).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Ιάκωβο Ναυπλιώτη ακούμε το Μέγα Προκείμενο της Μεγ. Τεσσαρακοστής «Μὴ ἀποστρέψης» σε ἦχο πλ. δ΄.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι έως ΙΘ από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

Ιάκωβος Ναυπλιώτης. Άρχων Πρωτοψάλτης
της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (†1942).

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

23.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΠΑΡΕΣΤΙΓΜΕΝΑ ΓΟΡΓΑ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΙΚΑ)

ΠΑΡΕΣΤΙΓΜΕΝΑ ΓΟΡΓΑ

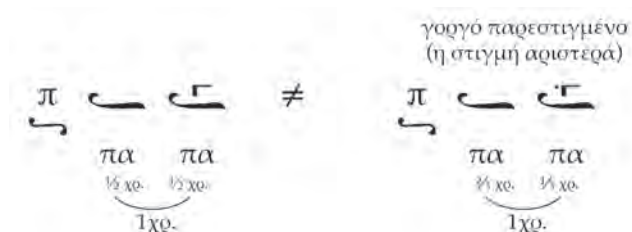
Όπως έχουμε μάθει, όταν έχουμε γοργόν ψάλλουμε δύο φθόγγους σε έναν χρόνο. Σε αυτήν την περίπτωση ο χρόνος μοιράζεται σε δύο ίσα μέρη και κάθε φθόγγος καταλαμβάνει από μισό χρόνο.

Υπάρχει όμως η περίπτωση να μην θέλουμε ίση διαίρεση του χρόνου. Να θέλουμε δηλαδή ο ένας από τους δύο φθόγγους του γοργού να έχει μεγαλύτερη διάρκεια από μισό χρόνο και ο άλλος μικρότερη από μισό. Σε μία τέτοια περίπτωση χρησιμοποιούμε τα **παρεστιγμένα γοργά**.

Παρεστιγμένα γοργά είναι τα γοργά που έχουν από τα δεξιά ή από τα αριστερά τους μία στιγμή (·) και διαιρούν το χρόνο άνισα. Αυτό γίνεται με τους παρακάτω τρόπους:

α. Όταν η στιγμή βρίσκεται αριστερά του γοργού, τότε ο πρώτος φθόγγος του καταλαμβάνει τα δύο τρίτα του χρόνου ενώ ο δεύτερος καταλαμβάνει το ένα τρίτο.

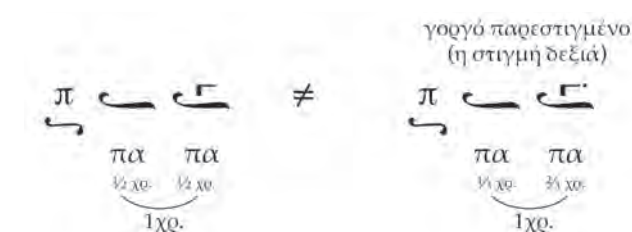
Παράδειγμα:

Παρατηρούμε λοιπόν ότι σε αυτήν την περίπτωση ο πρώτος φθόγγος διαρκεί λίγο περισσότερο από τον δεύτερο.

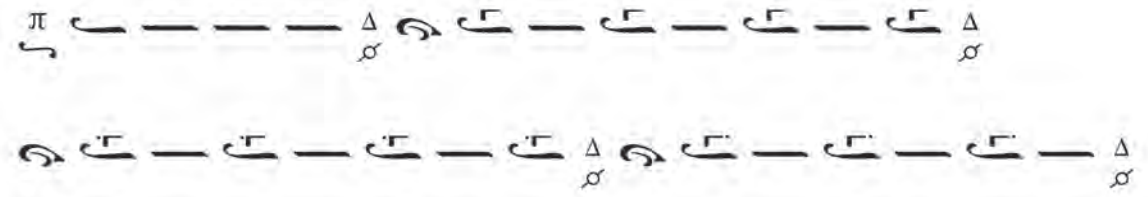
β. Όταν η στιγμή βρίσκεται δεξιά του γοργού, τότε ο πρώτος φθόγγος του καταλαμβάνει το ένα τρίτο του χρόνου ενώ ο δεύτερος καταλαμβάνει τα δύο τρίτα.

Παράδειγμα:

Παρατηρούμε λοιπόν ότι σε αυτήν την περίπτωση ο πρώτος φθόγγος διαρκεί λίγο λιγότερο από τον δεύτερο.

ΑΣΚΗΣΗ

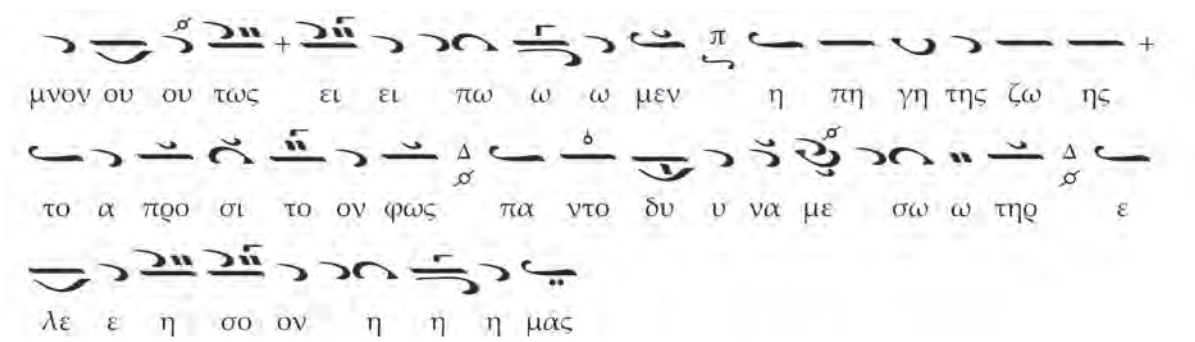

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος λ π πα

1. Ε ν τω σταυ ρω ω σου ου Χρι ι στε κα αυ χω ω με ε ε ε
θα και την α α α να α α στα σι ι ιν σου υ μνου μεν
και δο ο ξα α ζο ο ο ο μεν συ γαρ ει ει Θε ε ος η η
μω ων ε κτος σου αλ λο ον ουκ οι οι οι δα α α α μεν

2. Σ η με ρον ο Χρι στος θα να α α το ο ον πα α τη
η η σας κα θως ει ει ει πε εν α νε ε ε ε στη και
την α γα αλ λι α α α σιν τω ω κο σμω ω ω ε δω
ω ρη η σα α α α το ι να πα ντες κραυ γα ζο ο ντες τον υ

23.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΤΗΝ ΣΟΦΙΑΝ ΚΑΙ ΛΟΓΟΝ ΕΝ ΣΗ ΓΑΣΤΡΙ ΚΑΙ ΠΡΟΣΟΜΟΙΑ

Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον

Ἦχος πλ. δ΄

(Πρόλογος)

Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον ἐν σῇ γαστρί,
 συλλαβοῦσα ἀφράστως Μήτηρ Θεοῦ,
 τῷ κόσμῳ ἐκήσας, τὸν τὸν κόσμον κατέχοντα,
 καὶ ἐν ἀγκάλαις, ἔσχες τὸν πάντα συνέχοντα,
 τὸν τροφοδότην πάντων, καὶ πλάστην καὶ Κύριον·
 ὅθεν δυσωπῶ σε, Παναγία Παρθένε,
 καὶ πίστει δοξάζω σε, τοῦ ῥυσθῆναι πταισμάτων μου,
 ὅταν μέλλω παρίστασθαι,
 [πρὸ προσώπου τοῦ Κτίστου μου.]
 Δέσποινα Παρθένε ἀγνή,
 τὴν σὴν βοήθειαν τότε μοι δώρησαι·
 καὶ γὰρ δύνασαι, ὅσα θέλεις Πανάμωμε.

(Προσόμοιο)

Ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης, καὶ Ποιητής,
 ἐξ ἀχράντου σου μήτρας, σάρκα λαβών,
 προστάτιν σε ἔδειξε, τῶν ἀνθρώπων Πανάμωμε·
 διὰ τοῦτο πάντες, πρὸς σὲ καταφεύγομεν,
 ἰλασμὸν πταισμάτων, αἰτούμενοι Δέσποινα,
 καὶ αἰωνιζούσης, λυτρωθῆναι βασάνου,
 καὶ πάσης κολάσεως, τῆς ἐκεῖσε δεόμεθα,
 ἵνα πίστει βοῶμέν σοι·
 [Πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ,
 τοῦ δοθῆναι πᾶσι Κόρη ἄφεσιν,
 τοῖς πιστῶς προσιοῦσι τῇ σκέπῃ σου.

Κωνσταντῖνος Πρίγγος (†1964): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας. Ως Πρωτοψάλτης διαφύλαξε το ὄφος του Πατριαρχείου ενώ ἀπὸ πολλοὺς θεωρεῖται ὁ σπουδαιότερος μελοποιὸς τοῦ 20οῦ αἰῶνα. Ἐκτός ἀπὸ τις προσωπικὲς του συνθέσεις, ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι κατέγραψε ἓνα μεγάλο μέρος τῆς προφορικῆς πατριαρχικῆς παραδόσεως. Ἀνέδειξε πολλοὺς μαθητὲς καὶ στὶς μέρες μας ψάλλονται πάρα πολλές ἀπὸ τις συνθέσεις του.

Κωνσταντίνος Πρίγγος. Άρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (†1964).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον πρώτο ύμνο της Ενότητας.
2. Στους ύμνους 1 και 2 σημειώνουμε τα τρίχορδα που ψάλλονται με διαστήματα β' ήχου, παρόλο που αυτό δεν σημειώνεται με κάποια φθορά (βλ. Ενότητα 22).
3. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Μιας και έγινε λόγος για τον Κωνσταντίνο Πρίγγο, ακούμε από τους πατέρες της Ιεράς Αδελφότητας των Δανιηλαίων, Ακάκιο και Στέφανο, το «Δύναμις... Όσοι εις Χριστὸν» σε σύνθεση του Κωνσταντίνου Πρίγγου και ήχο α'.
4. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι1 και Ι2 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

24.1. ΣΗΜΕΙΟΓΡΑΦΙΑ: ΗΧΟΣ ΠΛ. Β' (ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΟΣ) – ΘΕΣΕΙΣ, ΜΕΛΗ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ (ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ), ΧΡΟΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΚΛΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΤΟΜΑ ΣΤΙΧΗΡΑΡΙΚΑ ΜΕΛΗ
ΤΟΥ ΠΛ. Β' ΗΧΟΥ

Αυτή η ενότητα είναι η τελευταία στην οποία θα ψάλουμε ύμνους του πλ. β' ήχου σε σύντομο στιχηραρικό μέλος. Ας δούμε λοιπόν κάποιες από τις κλασικές θέσεις αυτού του ήχου, ώστε να μπορούμε να τις αναγνωρίζουμε και να τις ψάλλουμε με μεγαλύτερη άνεση.

Θέσεις στον πα:

α) Δ

 α αγ γε λοι οι α α αυ του

$$\beta) \quad \Gamma \xrightarrow{Kv} \Gamma' \xrightarrow{v} \Gamma'' \xrightarrow{\rho_1} \Gamma''' \xrightarrow{\rho_2} \Gamma'''' \xrightarrow{\rho_3} \Gamma'''''$$

γ) Δ $\frac{1}{\sigma} \frac{\partial}{\partial x} (\psi_1^2)$

τοι οίς υ ψι ι ι ι στοις

8) $\pi \rightarrow \frac{\pi}{K^0} + \frac{1}{\nu} (\bar{\nu} \rightarrow \frac{1}{\mu}) \rightarrow \frac{1}{e} \pi$
 Kv v v qd l l l ov

Θέσεις στον δι:

α) $\frac{\delta}{\sigma} \frac{1}{\alpha} \rightarrow \rightarrow \rightarrow - = \frac{1}{\alpha} \Delta$
 Πα α α σα πνο ο η

$$\beta) \quad \begin{array}{ccccccc} \Delta & \text{C} & \text{E} & \text{C} & \text{C} & \Delta \\ \sigma & & & & & \sigma \\ \text{ou} & \text{pa} & \alpha & \text{vwv} & & \end{array}$$
$$\gamma) \int_{K_0} \frac{1}{\rho_1} \frac{1}{t} \frac{1}{\varepsilon} \Delta_{\rho}$$

δ)
 τω ω Θε ε ω

ε)
 τω ω ω Κυ υ ρι ι ι ω

στ)
 Κυ υ ρι ι ι ι ον

ζ)
 Κυ ρι ι ον

η)
 Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ον

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος λ̣α̣ πα̣

1.
 N ε ε Κυ ρι ι ε ε ε κε κρα ξα

προ ος σε ε ει σα α κου σο ο ο ον μου

ει σα κου σο ο ον μου Κυ υ ρι ι ι ι ε

Κυ ρι ε ε ε κε ε κρα ξα

προ ος σε ε ει σα α κου σο ο ο ον μου

προ σxes τη φω νη τη ης δε ε ε η η η σε ε ω ω ως μου

εν τω κε κρα γε ναι με ε προ ος σε

ει σα κου σο ο ον μου Κυ υ υ ρι ι ι ι ε

2.
 α τ' ε ν θ' υ ν θ' η τ' ω η η η π' ρ ο ο ο σ' ε ε ν χ' η η η μ' ο ν

 ω σ θ' υ μ' ι α α μ' α α ε ν' ω ω π' ι ο ο ο ο ν σ' ο υ ε π' α ρ

 σ' ι ι ι σ τ' ω ω ω ν χ' ε ι ε ι ρ' ω ω ω ν μ' ο υ θ' υ σ' ι α ε σ' π' ε ρ' ι ι

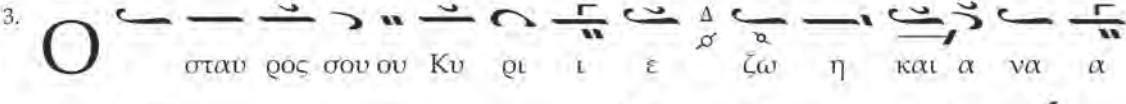
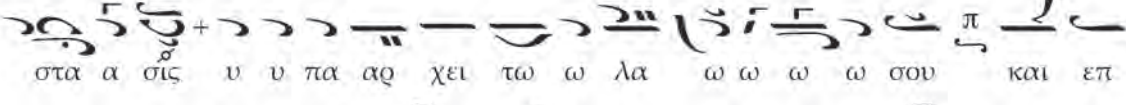
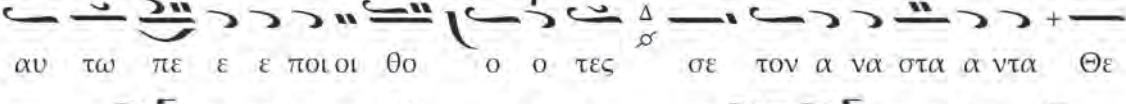
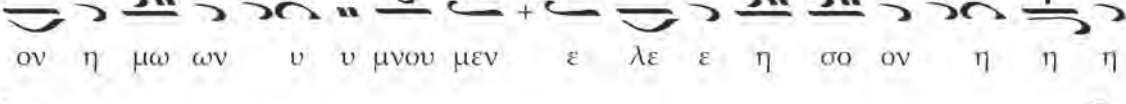

 ν' η ε ι σ' α κ' ο υ σ' ο ο ο ν μ' ο υ Κυ υ υ ρ' ι ι ι ι ε

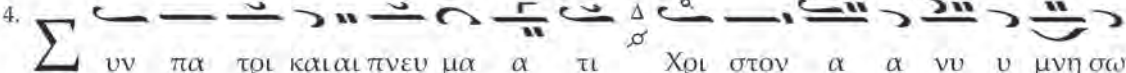
ΕΞΗΓΗΣΗ ΔΥΣΚΟΛΟΥ ΣΗΜΕΙΟΥ ΣΤΟΝ ΥΜΝΟ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ

Σ'
 η

ΥΜΝΟΙ

Ἦχος λ' π' πα

3.
 σ' τ' α ν ρ' ο σ' σ' ο υ ο υ Κυ ρ' ι ι ε ζ' ω η κ' α ι α ν' α α

 σ' τ' α α σ' ι σ υ υ π' α α ρ' χ' ε ι τ' ω ω λ' α ω ω ω ω σ' ο υ κ' α ι ε π'

 α ν τ' ω π' ε ε ε π' ο ι ο ι θ' ο ο ο τ' ε σ' σ' ε τ' ο ν α ν' α σ' τ' α α ν' τ' α θ' ε

 ο ν η μ' ω ω ν υ υ μ' ο υ μ' ε ν ε λ' ε ε η σ' ο ο ν η η η

 μ' α σ π

4.
 Σ υ ν π' α τ' ρ' ι κ' α ι α ι π' ν' ε υ μ' α α τ' ι Χ' ρ' ι σ' τ' ο ν α α ν' υ υ μ' ν' η σ' ω

ΧΡΟΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Όπως έχουμε μάθει, κάθε χαρακτήρας ποσότητος κανονικά καταλαμβάνει έναν χρόνο. Η διάρκεια όμως του ενός χρόνου δεν είναι πάντα η ίδια. Για παράδειγμα, τον έναν χρόνο μπορούμε να τον ψάλουμε σε ένα δευτερόλεπτο ή σε δύο ή και σε μισό. Επομένως, ένας ύμνος μπορεί να ψαλεί πιο αργά ή πιο γρήγορα ή ακόμα πιο γρήγορα.

Χρονική αγωγή ονομάζεται η ταχύτητα του χρόνου με την οποία ψάλλουμε ένα μέλος.

Υπάρχουν πέντε είδη χρονικής αγωγής:

- Η βραδεία: $\overline{\chi}$. Ψάλλουμε 56-80 χρόνους σε ένα λεπτό της ώρας.
- Η μέση: $\overline{\chi}$. Ψάλλουμε 80-1 00 χρόνους σε ένα λεπτό της ώρας.
- Η μετρία: $\overline{\chi}$. Ψάλλουμε 1 00-1 68 χρόνους σε ένα λεπτό της ώρας.
- Η ταχεία: $\overline{\chi}$. Ψάλλουμε 1 68-208 χρόνους σε ένα λεπτό της ώρας.
- Το χύμα: $\overline{\chi}$. Ψάλλουμε 208 χρόνους μέχρι το διπλάσιο της ταχείας σε ένα λεπτό της ώρας.

Οι παλαιοί ιεροψάλτες επέμεναν πολύ στο να ψάλλουμε τους ύμνους με τη σωστή χρονική αγωγή, καθώς θεωρούσαν ότι συμβάλλει σημαντικά στο να ακούγονται ευχάριστα. Παρόλα αυτά η χρονική αγωγή δεν σημειώνεται πάντοτε στους ύμνους. Είναι κι αυτό ένα από τα πολλά μυστικά που διδάσκονται στο αναλόγιο και αποκτώνται χωρίς ιδιαίτερο κόπο, απλά και μόνο με την τριβή και τη μαθητεία επί του αναλογίου, κοντά σε παραδοσιακούς δασκάλους της εκκλησιαστικής μας μουσικής.

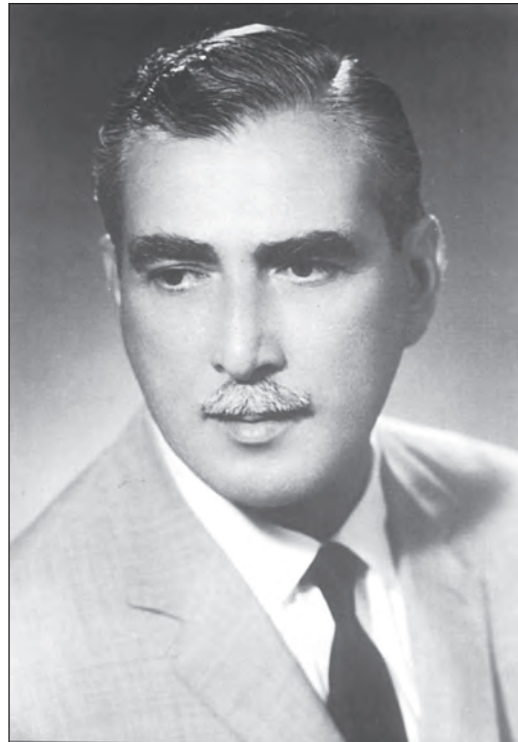
24.2. ΥΜΝΟΙ ΕΞ ΑΚΟΗΣ: ΕΠΕΦΑΝΗΣ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗ ΟΙΚΟΥΜΕΝΗ

Ἐπεφάνης σήμερον

Ἦχος δ΄

Ἐπεφάνης σήμερον τῇ οἰκουμένῃ,
καὶ τὸ φῶς σου Κύριε, ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς,
ἐν ἐπιγνώσει ὑμνοῦντας σε. Ἦλθες ἐφάνης
τὸ Φῶς τὸ ἀπρόσιτον.

Θρασύβουλος Στανίτσας (†1987): Πρωτοψάλτης της Μεγάλης Εκκλησίας. Από πολλούς θεωρείται ο πιο χαρισματικός ιεροψάλτης του 20ού αιώνα. Διέθετε τεράστιο φωνητικό τάλαντο, οξεία μουσική αντίληψη και μεγάλη μουσική φαντασία. Ξεχώρισε τόσο στη μονωδία όσο και στη διεύθυνση χορωδίας. Το 1964 απελάθηκε από τους Τούρκους. Η κάθοδός του στην Αθήνα σηματοδότησε την αναγέννηση της εκκλησιαστικής μουσικής στον ελλαδικό χώρο και με τον τρόπο του συνέβαλε σημαντικά στην αποδυνάμωση της δυτικής πολυφωνικής μουσικής, που εκείνη την περίοδο επικρατούσε στα αναλόγια των Αθηνών. Από τις συνθέσεις του ξεχωρίζει το «Δύναμις... Ἅγιος ὁ Θεὸς» σε ἦχο δ΄ φθορικό καθώς και οι συνθέσεις που συμπεριλαμβάνονται στο βιβλίο του «Μουσικό Τριώδιο».

Θρασύβουλος Στανίτσας, Ἄρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας (†1987).

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αντιγράφουμε τον ύμνο «Κύριε ἐκέκραξα» και σημειώνουμε με αγκύλες όλες τις γνωστές θέσεις του ήχου που μπορούμε να βρούμε. Σημειώνουμε επίσης τα πολύχορδα που βρίσκουμε.
2. Ψάλλουμε τον ίδιο ύμνο σε τρεις διαφορετικές χρονικές αγωγές και συζητάμε με τον δάσκαλό μας ποια είναι η καταλληλότερη.
3. Ακούμε ξανά τα ηχητικά παραδείγματα της Δραστηριότητας 3 της Ενότητας 17 και συζητάμε στην τάξη σχετικά με τη χρονική αγωγή που ψάλλει κάθε ιεροψάλτης.
4. Γνωριμία με τους ιεροψάλτες του 20ού αιώνα: Από τον Θρασύβουλο Στανίτσα ακούμε δύο διαφορετικές ερμηνείες του «Σέ ὕμνουῦμεν», σε ήχο πλ. α' και σε ήχο πλ. δ'.
5. Με τη βοήθεια του δασκάλου μας προετοιμαζόμαστε για τη σχολική Θεία Λειτουργία, επαναλαμβάνοντας τις φράσεις Ι 3 έως Ι 6 από το Χερουβικό, που βρίσκεται στο Παράρτημα του βιβλίου.

ΤΕΛΟΣ ΚΑΙ ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

$\text{π} \frac{7}{q}$ (Π) $\text{π} \frac{8}{q}$ (M) $\text{π} \frac{9}{q}$ (Δ) $\text{π} \frac{10}{q}$ (Π) $\text{π} \frac{11}{q}$ (M) $\text{π} \frac{12}{q}$ (Π) $\text{π} \frac{13}{q}$ (K) $\text{π} \frac{14}{q}$ (Π) $\text{π} \frac{15}{q}$

ο ον υ υ υ υ υ υ υ υ νο ο ο υ νο ον
 προ σα α α α δο ο ντε ε ε ες πα α α α
 α α α α α α σα αν την βι ο ο τι ι
 ι ι ι ι ι ι ι βι ο τι κη η η η η η η η
 ην α πο θω ω ω με θα α α με ε ε ε ρι
 ι μνα α α αν Ως τον Βα α α σι λε ε
 ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε Βα σι ι
 λε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε ε α α α
 α α α α α α α των ο ο λων υ πο ο δε ε
 ξο ο ο ο ο με ε ε ε νοι
 13. Ταις αγ γε ε λι ι ι αγ γε λι και αι αι αι αι αι
 αι αις α ο ρα α α α α α α α α α
 α τω ω ω ως δο ρυ φο ρου ου ου ου με νον τα

(M)

α α α α α α ξε ε ε ε ε ε σι ι ι ιν π q

(Π)

16. Α α αλ λη λου ου ι ι ι α α α α α α α

(M)

+ α α α α α α α π q

Λειτουργικά

Ήχος $\frac{6}{4}$ πα

1. $\overset{\delta\iota}{\text{K}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{υ ρι ε ε λε η σον}}$ π q

2. $\overset{\delta\iota}{\text{K}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{υ ρι ε ε λε η σον}}$ $\overset{\Delta}{\text{δλ}}$

3. $\overset{\delta\iota}{\text{K}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{υ ρι ε ε λε η σον}}$ $\overset{\Delta}{\text{δλ}}$

4. $\overset{\delta\iota}{\text{K}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{υ ρι ε ε λε η σον}}$ π q

5. $\overset{\delta\iota}{\text{Π}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{α ρα α σχου ου Κυ ρι ε}}$ π q

6. $\overset{\delta\iota}{\text{Π}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{α ρα α σχου ου Κυ ρι ε}}$ $\overset{\Delta}{\text{δλ}}$

7. $\overset{\delta\iota}{\text{Π}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{α ρα α σχου ου Κυ ρι ε}}$ $\overset{\Delta}{\text{δλ}}$

8. $\overset{\delta\iota}{\text{Π}}$ $\overset{\text{(Π)}}{\text{α ρα α σχου ου Κυ ρι ε}}$ π q

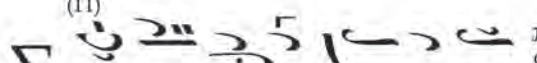
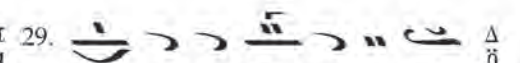
22. 23.
 ω σαν να α εν τοις υ ψι στοις Δ $\delta\lambda$ ευ λο γη με νος ο

 24. 25.
 ερ χο με νος Δ $\delta\lambda$ εν ο νο μα τι Κυ ρι ι ου Δ $\delta\lambda$ ω σαν να

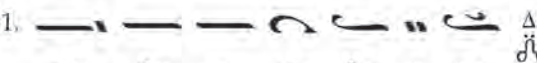

 π q
 α ο εν τοις υ ψι στοις

26. π q
 A μην

27. π q
 A μην

28. π q 29. Δ $\delta\lambda$
 Σ ε υ μνου ου ου ου μεν σε ε ευ λο γου ου μεν

30.
 σοι ευ χα ρι στου ου με εν Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε

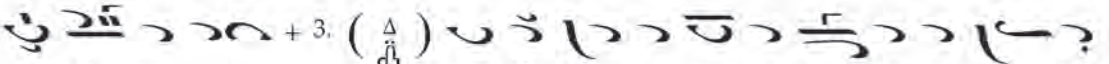

π q 31. Δ $\delta\lambda$ 32.
 και δε ο με θα α σου ο α Θε ε α α ο

 π q
 ο ος η η η η μων

Ἄξιόν ἐστιν

Γρηγορίου Πρωτοψάλτου (+1821)

1. 2.
 A ξι ον ε στι ιν ως α λη η θως Δ $\delta\lambda$ μα κα

 3.
 ρι ζει ει ν σε την Θε ο ο το ο ο ο ο ο κο ον

π_q 4. $\text{την } \alpha \text{ ει } \mu\alpha \text{ κα } \rho\iota \text{ ι } \sigma\tau\omicron\nu$ (Δ) $\text{και } \pi\alpha \text{ να}$
 Δ 6. $\text{μω } \mu\eta \text{ η } \tau\omicron\nu$ Δ $\text{και } \mu\eta \text{ τε } \epsilon \text{ ρα } \alpha \text{ του } \omicron\upsilon$ $\text{Θε } \omicron\upsilon \omicron\upsilon$ $\eta \text{ η}$
 π_q 7. $\text{μω } \omega\upsilon$ (Δ) $\text{την } \tau\iota \text{ μι } \omega \text{ τε } \rho\alpha\nu \text{ τω } \omega\upsilon\upsilon \text{ χε } \rho\omicron\upsilon \omicron\upsilon$ $\beta\iota\mu$ Δ 8. $\text{και } \epsilon\nu \text{ δο } \xi\omicron \text{ τε } \epsilon \text{ ε } \rho\alpha\nu$ $\alpha \text{ συ } \gamma\kappa\rho\iota \text{ ι } \text{ ι } \text{ τω } \omega\varsigma \text{ των}$
 Δ 10. $\text{σε } \epsilon$ (Π) $\text{ρα } \alpha \text{ α } \phi\iota\mu$ $\text{την } \alpha \text{ δι } \alpha \text{ α } \phi\theta\omicron \omicron \omicron \text{ ρως}$
 γ' 11. $\text{Θε } \omicron \omicron \omicron \omicron \text{ ον } \text{Λο } \omicron \omicron \text{ γον}$ $\text{τε } \epsilon \text{ κου } \omicron\upsilon$ (Δ) 13. $\text{ου } \sigma\alpha \text{ αν}$ $\text{την } \omicron \omicron \text{ ντως } \text{Θε } \omicron \text{ το } \omicron \text{ κο } \omicron\upsilon\upsilon$ $\Sigma\epsilon$ (M)
 π_q 15. $\text{με } \gamma\alpha \text{ α } \lambda\upsilon \text{ υ } \text{ υ } \text{ υ } \text{ υ } \text{ νο } \omicron \omicron \omicron \omicron$ $\text{με } \epsilon \text{ ε}$
 π_q
 $\epsilon\nu$

Κοινωνικόν τῆς Πέμπτης·
Πέτρου Μπερεκέτου (17ος-18ος αι)

Ἦχος λ̣ π̣α

1. (M)

π_q

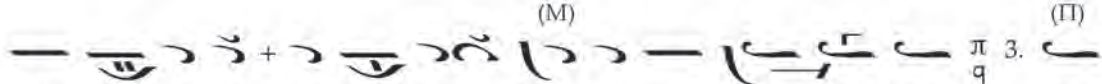
(II)

E

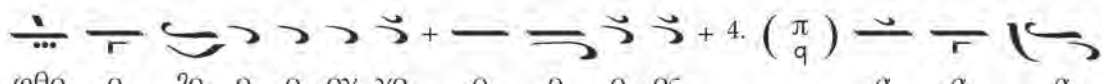
$\frac{1}{\epsilon} \left(\text{diagram} \right) + \dots$

$\frac{\pi_q}{q}$

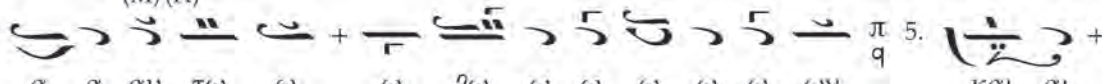
$\frac{1}{\epsilon} \left(\text{diagram} \right) + \dots$

 ξη η η η η ηλ θε ε ε ε ε ε εν ο (Π)

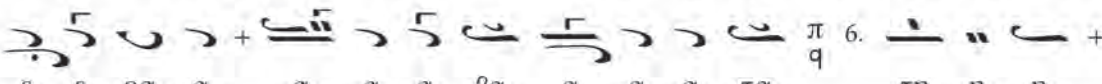
 φθο ο ο ο ο ογ γο ο ο ο ος α α α

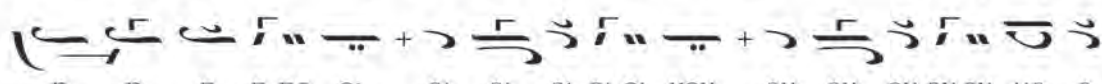
 α α αυ τω ω ω ω ω ω ω ων και αι

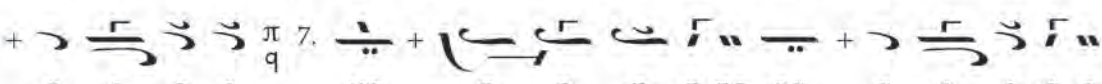
 ει ει ει ει ει εις τα α α α πε ε ε ε ε

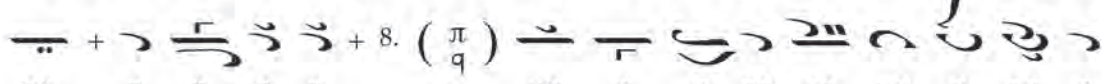
 ε ε ρα α α α α α α α τα τη η η

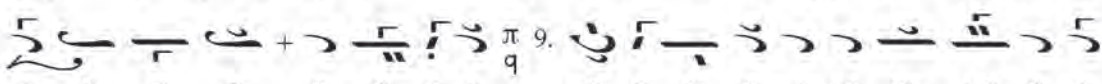
 η η η η ης οι οι οι οι οι οι κου ου ου ου ου με ε

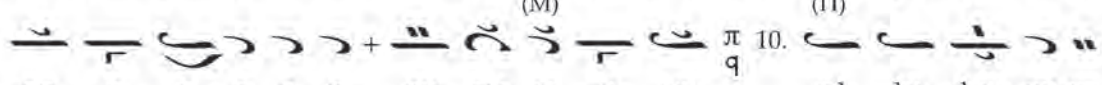
 ε ε ε ε νη η η η η ης τα α α α α α

 ρη η η η η μα α α τα ρη μα α τα α

 α α α α α α α α α α α α τα ρη μα α α

 τα α α α α α αυ τω ω ω ων αλ λη λου ου ου

 ου ου ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι ι

 α α α α α α α α α α α α α α α

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ- ΦΘΟΡΕΣ

ΔΙΑΤΟΝΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

ΜΑΡΤΥΡΙΑ: $\begin{matrix} \delta_1 & q & z & v & \pi & \bar{6} & \Gamma & \Delta & \kappa & z' & v' & \pi' & \bar{6}' & \Gamma' & \Delta' \\ \Delta & \kappa & \sim & \delta_1 & q & \kappa & \eta & \delta_1 & \bar{q} & \kappa & \eta & q & \kappa & \eta & \delta_1 \end{matrix}$

ΦΘΟΡΑ:

ΧΡΩΜΑΤΙΚΟ ΓΕΝΟΣ

ΗΧΟΣ ΠΛ.Β'

ΜΑΡΤΥΡΙΑ: π ϐ ϒ Δ κ ϗ' ν' π'

ΦΘΟΡΑ:

ΗΧΟΣ Β'

ΜΑΡΤΥΡΙΑ: ν π ϑ ρ Δ κ ζ' ν'

ΦΘΟΡΑ:

ΕΝΑΡΜΟΝΙΟ ΓΕΝΟΣ

MARTYRIA: ν π ϑ ρ Δ κ ζ' ν'π' ϑ'

 η ϝ ϣ ϛ ϣ κ η Ϟ̇ϥ̇ η

ΦΘΟΡΑ:

ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ ΙΣΟΤΗΤΟΣ

 0 ενεργεί μόνο τό ἴσον

 0 ενεργεί μόνο τό ἴσον

ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ ΑΝΑΒΑΣΕΩΣ

 1+1 ενεργεί πρώτα τό ὀλίγον καί ἔπειτα τά κεντήματα

 1+1 ενεργούν πρώτα τά κεντήματα καί ἔπειτα τό ὀλίγον

 2+1 ενεργεί πρώτα ἡ δίφωνη ἀνάβαση καί ἔπειτα τά κεντήματα

 4+1 ενεργεί πρώτα ἡ 4φωνη ἀνάβαση καί ἔπειτα τά κεντήματα

 5+1 ενεργεί πρώτα ἡ 5φωνη ἀνάβαση καί ἔπειτα τά κεντήματα

ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ ΚΑΤΑΒΑΣΕΩΣ

 1 ενεργεί μόνο ἡ ἀπόστροφος

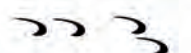
 2 ενεργεί μόνο τό ἐλαφρόν

 2 ενεργεί μόνο ἡ ὑπορροή

 3 ενεργεί μόνο ἡ 3φωνη κατάβαση

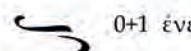
 4 ενεργεί μόνο ἡ 4φωνη κατάβαση

 1+1 ενεργεί μόνο τό συνεχές έλαφρόν

 1+1 ενεργούν διαδοχικά οί δύο άπόστροφοι

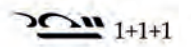
ΜΕΙΚΤΕΣ ΣΥΝΘΕΣΕΙΣ

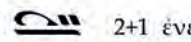
 0+1 ενεργεί πρώτα τό ίσον καί έπειτα τά κεντήματα

 0+1 ενεργεί πρώτα τό ίσον καί έπειτα ή άπόστροφος

 1+1 ενεργεί πρώτα ή άπόστροφος καί έπειτα τά κεντήματα

 1+1+1 ενεργεί πρώτα ή ύπορροή καί έπειτα τά κεντήματα

 1+1+1 ενεργεί πρώτα τό συνεχές έλαφρόν καί έπειτα τά κεντήματα

 2+1 ενεργεί πρώτα τό έλαφρόν καί έπειτα τά κεντήματα

 3+1 ενεργεί πρώτα ή 3φωνη κατάβαση καί έπειτα τά κεντήματα

 4+1 ενεργεί πρώτα ή 4φωνη κατάβαση καί έπειτα τά κεντήματα

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΑΝΑΒΑΣΕΙΣ

2	—	—	—
3	—	—	—
4	—	—	—
5	—	—	—
6	—	—	—
7	—	—	—
8	—	—	—
9	—	—	—
10	—	—	—
11	—	—	—
12	—	—	—
13	—	—	—
14	—	—	—
15	—	—	—

ΚΑΤΑΒΑΣΕΙΣ

[]
—
[]
—
—
—
—
—
—
—
—
—
—
—
—

ΠΙΝΑΚΑΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ ΠΟΙΟΤΗΤΟΣ ή ΑΧΡΟΝΕΣ ΥΠΟΣΤΑΣΕΙΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΤΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟ ΕΚ ΜΑΛΥΤΩΝ*

	ΒΑΡΕΙΑ	Δίνει βαρύτητα στόν φθόγγο τοῦ χαρακτήρα ποῦ ἀκολουθεῖ
	ΨΗΦΙΣΤΟΝ	Δίνει δύναμη καί ζωηρότητα στόν φθόγγο τοῦ χαρακτήρα κάτω ἀπό τόν ὁποῖο τίθεται
	ΟΜΑΛΟΝ	Προξενεῖ ἕναν ἐλαφρύ κυματισμό (προς τά πάνω) στόν φθόγγο τοῦ χαρακτήρα κάτω ἀπό τόν ὁποῖο τίθεται, ὁποῖος παράγεται ἀπό τάν λάρυγγα (ἐσωτερικά)
	ΑΝΤΙΚΕΝΩΜΑ	Ζητᾷ νά προφέρουμε τόν φθόγγο τοῦ χαρακτήρα κάτω ἀπό τόν ὁποῖο τίθεται, μέ κάποιο «πέταγμα»
	ΕΤΕΡΟΝ ἢ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ	Συνδέει δύο χαρακτήρες, τούς φθόγγους τῶν ὁποίων ζητᾷ νά προφέρουμε ἐνωμένους «λείως πως καί ἀδυνάτως»
	ΕΝΔΟΦΩΝΟΝ	Ζητᾷ νά προφέρουμε τόν φθόγγο τοῦ χαρακτήρα κάτω ἀπό τόν ὁποῖο τίθεται, μέ κλειστό τό στόμα
+	ΣΤΑΥΡΟΣ	Ζητᾷ νά παίρνουμε ἀνάσα.

*«Θεωρητικόν Μέγα τῆς Μουσικῆς», Χρυσάνθου, Κεφ.Γ΄

ΣΗΜΕΙΑ ΑΛΛΟΙΩΣΕΩΣ

ΔΙΕΣΕΙΣ

 $\sigma = 1/2$ του τόνου

 $\sigma = 1/4$ του τόνου

 $\sigma = 3/4$ του τόνου

ΥΦΕΣΕΙΣ

 $\rho = 1/2$ του τόνου

 $\rho = 1/4$ του τόνου

 $\rho = 3/4$ του τόνου

ΔΙΑΡΚΗΣ ΥΦΕΣΗ (ΦΘΟΡΑ)

 $\rho \rightarrow \zeta\omega \rightarrow \zeta\omega^{\rho}$
 $\rho \rightarrow \beta\omicron\upsilon \rightarrow \beta\omicron\upsilon^{\rho}$
 $\rho \rightarrow \beta\omicron\upsilon \rightarrow \beta\omicron\upsilon^{\sigma}$

ΓΕΝΙΚΗ ή ΔΙΑΡΚΗΣ ΔΙΕΣΗ

 $\delta \rightarrow \Gamma\alpha \rightarrow \beta\omicron\upsilon^{\sigma}$

ΓΕΝΙΚΗ ή ΔΙΑΡΚΗΣ ΥΦΕΣΗ

 $\varphi \rightarrow \kappa\epsilon \rightarrow \zeta\omega^{\rho}$

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Αναβαθμοί: Τροπάρια τα οποία έχουν πάρει το περιεχόμενο τους από τις ονομαζόμενες ωδές των αναβαθμών, δηλαδή τους ψαλμούς ΡΙΘ΄ (119) έως ΡΛΓ΄ (133), από το Ψαλτήρι. Διαιρούνται σε οκτώ μέρη, κατά τους οκτώ ήχους και ψάλλονται τμηματικά κατά τον Όρθρο κάθε Κυριακής.

Αναστάσιμα: Τροπάρια τα οποία αναφέρονται στην Ανάσταση του Κυρίου.

Αντίφωνα: Κατηγορία ύμνων που πήραν την ονομασία τους από το γεγονός ότι ψάλλονται κατ' εναλλαγή (αντιφωνικά) από τους δυο χορούς των ιεροψαλτών.

Απολυτίκιο: Το αρχαιότερο είδος τροπαρίων. Ονομάστηκε έτσι γιατί ψάλλεται κατά την απόλυση του εσπερινού και περιέχει συνοπτικά το νόημα της εορτής. Απολυτίκια ψάλλονται και στις ακολουθίες του Όρθρου και της Θ. Λειτουργίας.

Απόστιχα: Τροπάρια που ψάλλονται προς το τέλος του εσπερινού. Πριν από κάθε τροπάριο, εκτός του πρώτου, ψάλλουμε ένα στίχο. Απόστιχα ψάλλονται και στην ακολουθία του Όρθρου, όταν δεν ψάλλεται Μεγάλη Δοξολογία.

Αυτόμελα: Τροπάρια που έχουν συγκεκριμένη μελωδία και χρησιμεύουν ως πρότυπα για την μελωδία πολλών άλλων τροπαρίων.

Δοξαστικά: Τροπάρια στα οποία προηγείται η φράση «Δόξα Πατρί καί Υἱῷ καί Ἁγίῳ Πνεύματι».

Δοξολογία: Στίχοι διαφόρων ψαλμών που έχουν ως αποκλειστικό περιεχόμενο τη δοξολογία και την ευχαριστία προς τον Τριαδικό Θεό.

Ειρμός: Το πρώτο τροπάριο κάθε ωδής των κανόνων. Αποτελεί το ρυθμικό, μετρικό και μουσικό πρότυπο των τροπαρίων που ακολουθούν.

Εξαποστειλάρια: Τροπάρια τα οποία ψάλλονται στην ακολουθία του Όρθρου πριν από τους αίνους. Η ονομασία τους προέρχεται από τον στίχο «Ἐξαπόστειλον τό φῶς σου Χριστέ...» που προϋπήρχε αυτών των τροπαρίων καθώς και από το γεγονός ότι τα εξαποστειλάρια ψάλλονταν κατά το τέλος περίπου του Όρθρου, όταν «υπέφωσκε» το φως της ημέρας.

Επιλύχνιος ύμνος: Ο ύμνος «Φῶς ἱλαρόν» από την ακολουθία του εσπερινού.

Επινίκιος ύμνος: Ο ύμνος «Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, Κύριος Σαββᾶθ...» ο οποίος ψάλλεται κατά τη διάρκεια της Θ. Λειτουργίας. Το περιεχόμενό του προέρχεται από δυο οράματα που είχαν δει οι προφῆτες Ησαΐας και Ιεζεκιήλ.

Ευλογητάρια: Τροπάρια στα οποία προηγείται ο στίχος «Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, δίδαξόν με τὰ δικαιώματά σου». Ανάλογα με το περιεχόμενο τους διακρίνονται σε αναστάσιμα και νεκρώσιμα.

Εωθινά: Τα δοξαστικά (ποίημα Λέοντος Στ' του Σοφού) των αίνων των Κυριακών και τα εξαποστειλάρια (ποίημα Κωνσταντίνου Ζ' του Πορφυρογέννητου) των Κυριακών, τα οποία έχουν κοινό περιεχόμενο με τα II Ευαγγέλια, που λέγονται στην ακολουθία του Όρθρου.

Θεοτοκία: Τροπάρια τα οποία αναφέρονται στην Υπεραγία Θεοτόκο.

Ιδιόμελα: Τροπάρια που έχουν δική τους, ξεχωριστή μελωδία (ίδιον μέλος) και δεν χρησιμοποιούνται ως πρότυπο για τη μελωδία άλλων τροπαρίων.

Κανόνας: Ποιητικό σύστημα το οποίο αποτελείται από εννιά ωδές (σημ.: η β' ωδή ψάλλεται μόνο κατά την περίοδο του Τριωδίου). Κάθε ωδή περιλαμβάνει τον ειρμό (βλ. λ. «Ειρμός») και τα τροπάρια. Τα τροπάρια έχουν ως θέμα το εορταζόμενο γεγονός ή πρόσωπο, στα οποία είναι αφιερωμένος ο κανόνας.

Καταβασίες: Τα τροπάρια που ψάλλονται μετά το τέλος κάθε ωδής του κανόνα. Στις ενορίες συνηθίζεται να ψάλλονται όλα μαζί τα τροπάρια (συγκεντρωτικά), μετά την ανάγνωση του συναξαρίου της ημέρας.

Κεκραγάρια: Στίχοι ψαλμών (ψαλμός ρμ') οι οποίοι ψάλλονται στην αρχή του εσπερινού και αρχίζουν με τις λέξεις «Κύριε, ἐκέκραξα».

Κοινωνικό: Σύντομος ψαλμικός στίχος, ο οποίος ψάλλεται σε αργό μέλος στη Θεία Λειτουργία πριν από την μετάληψη των πιστών.

Κοντάκιο: Εκκλησιαστικός ύμνος, ο οποίος αποτελείται από μια στροφή (προοίμιο ή κουκούλιο) και από 20 με 30 περίπου τροπάρια, τα οποία καλούνται οίκοι. Περιέχει εν συντομία το ιστορικό εγκώμιο του εορταζομένου αγίου ή της εορτής της ημέρας.

Μάθημα: Καλοφωνική σύνθεση, η οποία για να μπορέσει να αποδοθεί σωστά, προϋποθέτει πολύμοχθη και πολυχρόνια μαθητεία κοντά σε έμπειρο δάσκαλο. Μεταξύ άλλων έχει ως σκοπό την τριβή και εξάσκηση του μαθητή σε μουσικές θέσεις. Επίσης σαν όρος χρησιμοποιείται συχνά από τους ψάλτες, χαρακτηρίζοντας οποιονδήποτε ύμνο.

Μακαρισμοί: Λόγοι του Κυρίου στην επί του όρους ομιλία οι οποίοι αρχίζουν με την λέξη «Μακάριοι» (Ματθ. Ε' 3-11). Οι Μακαρισμοί είναι 12. Όταν ψάλλονται στη Θεία Λειτουργία, μετά από κάθε στίχο των μακαρισμών ακολουθεί κάποιο τροπάριο. Αυτά τα τροπάρια ονομάζονται «τροπάρια των μακαρισμών» ή απλώς «μακαρισμοί».

Μαρτυρικά: Ύμνοι που ψάλλονται προς τιμήν των μαρτύρων, συνήθως σε σύντομο ειρμολογικό μέλος.

Μεγαλυνάρια: Τα τροπάρια που εγκωμιάζουν και μεγαλύνουν τον Κύριο ή την Παναγία ή τους

Αγίους. Συχνά προτάσσεται στίχος που ξεκινάει με τη λέξη «Μεγαλύνει...» ή «Μεγάλυνον...».

Μελοποιός ή μελωδός: Το πρόσωπο που έχει συνθέσει την μουσική ενός ποιητικού κειμένου. Σε ορισμένες περιπτώσεις (κυρίως πριν τον Ι΄ αιώνα) ο μελοποιός είναι εκείνος που έχει γράψει και το ποιητικό κείμενο.

Νέα μέθοδος: Η μεταρρύθμιση της Εκκλησιαστικής μουσικής, η οποία έγινε το έτος 1814 από τρεις σπουδαίους μουσικούς: α. τον Χρύσανθο από τα Μάδυτα, Αρχιεπίσκοπο Δυρραχίου, β. τον Γρηγόριο Πρωτοψάλτη και, γ. τον Χουρμούζιο Χαρτοφύλακα. Εκείνοι με γόνιμο και δημιουργικό τρόπο, πέτυχαν την αντιμετώπιση των δυσχερειών της παλαιάς μεθόδου διδασκαλίας και παρέδωσαν σε μας μια μέθοδο που την χαρακτηρίζει η απλότητα και η σαφήνεια.

Παρακλητική ή Οκτώηχος: Το βιβλίο το οποίο περιέχει τους ύμνους για τους Εσπερινούς, τους Όρθρους και τη Θ. Λειτουργία (Τυπικά και Μακαρισμούς) κάθε ημέρας της εβδομάδας, στους οκτώ ήχους της εκκλησιαστικής μουσικής.

Πεντηκοστάριο: Το βιβλίο το οποίο χρησιμοποιείται από την Κυριακή του Πάσχα, ως την εορτή της Πεντηκοστής και κατά την επόμενη εβδομάδα αυτής, δηλαδή από τη Δευτέρα του Αγίου Πνεύματος, ως την Κυριακή των Αγίων Πάντων. Με το κλείσιμο του Πεντηκοσταρίου, ολοκληρώνεται ο κύριος κύκλος του κινητού εορτολογίου, που άρχισε με το Τριώδιο (βλ. λ. παρακάτω).

Προκείμενον: Στίχοι από τους ψαλμούς, οι οποίοι λέγονται ή ψάλλονται πριν από τις προφητείες ή αμέσως μετά το «Φως ἰλαρόν...» στον εσπερινό ή όταν πρόκειται να αναγνωσθεί Ευαγγέλιο στον Όρθρο.

Προοιμιακός: Ο ργ΄ (103) ψαλμός, που αποτελεί το προοίμιο του εσπερινού. Στους πανηγυρικούς εσπερινούς και στις αγρυπνίες, οι τελευταίοι οκτώ στίχοι, που αρχίζουν από την φράση «Ἀνοιξαντός σου τὴν χεῖρα...» ψάλλονται. Είναι τα λεγόμενα «Ἀνοιξαντάρια».

Προσόμοια: Τροπάρια που έχουν γραφεί σύμφωνα με το μέτρο και την μελωδία ενός άλλου τροπαρίου, το οποίο ονομάζεται «αυτόμελο» (βλ. λ. παραπάνω).

Στιχηρά: Κατηγορία τροπαρίων που πήραν την ονομασία «στιχηρά» επειδή προηγείται στίχος. Στιχηρά ονομάζονται κυρίως τα πρώτα τροπάρια του εσπερινού και τα τροπάρια των αίνων του όρθρου.

Σύνθεση: Η μουσική επένδυση ενός ποιητικού κειμένου.

Τόνος: Η φωνητική απόσταση μεταξύ δύο διαδοχικών φθόγγων. Αυτή η απόσταση μετριέται σε ηχητικά μόρια. Η αντιστοιχία των τόνων σε ηχητικά μόρια είναι: α. Διάστημα μικρότερο του Ημιτονίου = 4 ηχητικά μόρια, β. Ημιτόνιο = 6 ηχητικά μόρια, γ. Ελάχιστος τόνος = 8 ηχητικά μόρια, δ. Ελάσσων τόνος = 10 ηχητικά μόρια, ε. Μείζων τόνος = 12 ηχητικά μόρια, στ. Υπερμείζων τόνος (β΄ ήχου) = 14 ηχητικά μόρια, και ζ. Υπερμείζων τόνος (πλ. β΄ ήχου) = 20 ηχητικά μόρια.

Τρισάγιος ύμνος: Ο ύμνος «Άγιος ὁ Θεός, Ἄγιος Ἰσχυρός, Ἄγιος Ἀθάνατος ἐλέησον ἡμᾶς», ο οποίος περιέχει τρεις φορές τη λέξη «Άγιος».

Τριώδιο: Ονομάζεται το εκκλησιαστικό βιβλίο, το οποίο περιλαμβάνει τους ύμνους που ψάλλονται στις εκκλησίες κατά την κινητή εκκλησιαστική περίοδο, η οποία ξεκινά την Κυριακή του Τελώνου και Φαρισαίου και τελειώνει το Μεγάλο Σάββατο.

Υμνογραφία: Τα ποιητικά κείμενα τα οποία χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια των ακολουθιών.

Υμνογράφος: Το πρόσωπο το οποίο συνθέτει ποιητικά κείμενα που χρησιμοποιούνται κατά τη διάρκεια των ακολουθιών.

Υμνωδός: Εκείνος ο οποίος ψάλλει ή συνθέτει ύμνους. Πολλές φορές ο υμνωδός μπορεί να έχει και τις δυο ιδιότητες, δηλαδή να συνθέτει και να ψάλλει ύμνους.

Υπακοή: Τροπάριο το οποίο διαβάζεται ή ψάλλεται στον όρθρο της Κυριακής, πριν τους αναβαθμούς. Σε δεσποτικές εορτές και σε εορτές ορισμένων Αγίων διαβάζεται ή ψάλλεται αντί καθίσματος στο τέλος της γ' ωδής του κανόνα.

Φωταγωγικά: Τροπάρια που ψάλλονται κατά τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή, αντί των εξαποστειλαρίων.

Χερουβικός Ύμνος: Αναφέρεται στα Χερουβείμ που υμνούν ακατάπαυστα τον Τριαδικό Θεό και ψάλλεται στη Θεία Λειτουργία πριν την Μεγάλη Είσοδο. Ξεκινάει με την φράση «Οἱ τὰ Χερουβείμ μυστικῶς εἰκονίζοντες...».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Θεωρητικά Εκκλησιαστικής Μουσικής

- Άγαθοκλέους Παναγιώτου, *Θεωρητικόν της εκκλησιαστικής μουσικής*, Αθήναι 1855.
- Αντωνέλλη Παναγιώτη, *Η Βυζαντινή Εκκλησιαστική Μουσική*, Αθήνα 1956.
- Αντωνίου Σπυρίδωνος, *Θεωρία και πράξη της ψαλτικής τέχνης*, Θεσσαλονίκη 2005.
- Αλυγιζάκη Αντωνίου, *Θέματα εκκλησιαστικής μουσικής*, Θεσσαλονίκη 1978.
- Βαμβουδάκη Εμμανουήλ, *Συμβολή εις την σπουδὴν της Παρασημαντικής της Βυζαντινής Μουσικής*, τόμος Α', Σάμος 1938.
- Του ιδίου, *Εισαγωγή εις τό θεωρητικόν καί πρακτικόν της εκκλησιαστικής μουσικής*, Έκδοσις Β', Αθήναι 1940.
- Βουδούρη Άγγελου, *Εισαγωγή εις την Βυζαντινήν Μουσικήν*, Έκδοση Ευρωπαϊκού Κέντρου Τέχνης, Τόμος 15, Αθήνα 1998.
- Γεωργιάδη Θεοδοσίου, *Νέα μέθοδος της καθ' ημάς Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήναι 1963.
- Γιαννόπουλου Εμμανουήλ, *Εισαγωγή εις το Θεωρητικόν και Πρακτικόν της Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, Έκδοση University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2002.
- Ευθυμιάδη Αβραάμ, *Μαθήματα βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής*, Θεσσαλονίκη 2018.
- Ηλιοπούλου Διονύσιου, *Μέθοδος Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Έκδοση Δ', Αθήνα 1995.
- Ιωακείμ Ανδρέα, *Θεωρία και Πράξη της Ψαλτικής Τέχνης*, Έκδοση Ι. Μ. Φθιώτιδος, Λαμία 2015.
- Ιωαννίδη Δημητρίου, *Η Θεωρία της Βυζαντινής Μουσικής στην πράξη*, Αθήνα 2005.
- Καρακατσάνη Χαραλάμπους, *Θεωρητικόν Βασιλείου Στεφανίδου του Βυζαντίου*, Βυζαντινή Ποταμής, Τόμος Στ', Αθήναι 1997.
- Κηλτζανίδη Παναγιώτη, *Μεθοδική διδασκαλία ελληνικής μουσικής*, Κωνσταντινούπολις 1881.
- Κώνστα Αποστόλου, *Θεωρητικό*, Ε.Β.Ε. χφ. 1867, ετος 1820.
- Μαργαριτόπουλου Γεωργίου, *Η Γραμματική της Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήνα 1998.
- Μισαηλίδη Μισαήλ, *Νέον θεωρητικόν συντομώτατον, ήτοι περί της καθ' ημάς εκκλησιαστικής και αρχαίας ελληνικής μουσικής*, Αθήναι 1902.
- Παναγιωτόπουλου Δημητρίου, *Θεωρία και Πράξις της Βυζαντινής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Εκδόσεις Ο Σωτήρ, Αθήνα 2008.
- Πανά Κωνσταντίνου, *Θεωρία, μέθοδος και ορθογραφία της βυζαντινής μουσικής*, Πάτραι 1970.
- Στάθη Γρηγορίου, *Φάκελος μαθήματος «Βυζαντινή Μουσική Ψαλτική Τέχνη»*, Αθήνα 1992.

Στοιχειώδης Διδασκαλία της Εκκλησιαστικής Μουσικής, εκπονηθείσα επί τη βάσει του Ψαλτηρίου, υπό της Μουσικής Επιτροπής του Οικουμενικού Πατριαρχείου, εν έτει 1883, Κωνσταντινούπολη 1888, εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου.

Σχολείον Ψαλτικής, Φάκελος Μαθήματος «Ασκήσεις», Αθήνα 2008.

Του ιδίου, Φάκελος Μαθήματος «Ασκήσεις», Αθήνα 2012.

Του ιδίου, Φάκελος Μαθήματος «Πατριαρχικές Καταγραφές», Αθήνα 2015.

Του ιδίου, Φάκελος Μαθήματος «Ασκήσεις», Αθήνα 2018.

Φιλοξένους Κυριάκου, Θεωρητικόν στοιχειώδες της μουσικής, Κωνσταντινούπολις 1859.

Χρυσάνθου Αρχιεπισκόπου Δυρραχίου του εκ Μαδύτων, Εισαγωγή και Μέγα Θεωρητικόν της Μουσικής, Εκδόσεις Κουλτούρα, Αθήνα 2003.

Ψάχου Κωνσταντίνου, Η παρασημαντική της Βυζαντινής Μουσικής, Αθήναι 1917.

B. Μουσικά βιβλία

Ιωάννου Πρωτοψάλτου, *Ειρμολόγιον*, Έκδοση Βασ. Ρηγόπουλου, Ε΄ Έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005.

Του ιδίου, *Αναστασιματάριον Αργόν και Σύντομον*, Εκδόσεις Ζωή, 2005.

Κυριαζίδου Αγαθαγγέλου, *Αι δύο μέλισσαι*, Κωνσταντινούπολις 1906.

Νικολαΐδου Βασιλείου, *Άπαντα*, Τόμος Α΄, Εσπερινός, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Του ιδίου, *Άπαντα*, Τόμος Γ΄, Καταβασίαι Σύντομοι, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Του ιδίου, *Άπαντα*, Τόμος Δ΄, Χερουβικά, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Του ιδίου, *Άπαντα*, Τόμος Ε΄, Ανθολογία Λειτουργικών, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Του ιδίου, *Άπαντα*, Τόμος Η΄, Κατανυκτικός Εσπερινός, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Πέτρου Βυζαντίου, *Ειρμολόγιον σύντομον*, Κωνσταντινούπολις 1825.

Πέτρου Λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου, *Αναστασιματάριον Νέον Αργόν και Σύντομον*, Κωνσταντινούπολις 1890.

Του ιδίου, *Αναστασιματάριον* (Βουκουρέστι 1820, Πέτρου Εφεσίου), Εκδόσεις Κουλτούρα.

Του ιδίου, *Δοξαστάριον* (Βουκουρέστι 1820, Πέτρου Εφεσίου), Εκδόσεις Κουλτούρα 2000.

Του ιδίου, *Ειρμολόγιον Καταβασιών και Ειρμολόγιον Σύντομον* (Κωνσταντινούπολη 1825), Εκδόσεις Κουλτούρα 2005.

Πρίγγου Κωνσταντίνου, *Η Αγία και Μεγάλη Εβδομάς*, Η Πατριαρχική Φόρμιγξ, Μουσική Κυψέλη, Έκδοσις Β΄, Αθήνα 1969.

Του ιδίου, *Αναστασιματάριον*, Η Πατριαρχική Φόρμιγξ, Μουσική Κυψέλη, Έκδοσις Β΄, Αθήνα Ι 974.

Του ιδίου, *Δοξαστάριον, Τόμος Α΄*, Η Πατριαρχική Φόρμιγξ, Μουσική Κυψέλη, Έκδοσις Γ΄, Αθήνα Ι 969.

Ταμείον Ανθολογίας (Θεοδώρου Φωκαέως), *Εσπερινός Α΄*, Έκδοση Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2006.

Του ιδίου, *Όρθρος Α΄*, Έκδοση Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2007.

Του ιδίου, *Λειτουργία Α΄*, Έκδοση Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 2005.

Γ. Κατάλογοι μουσικών χειρογράφων

Στάθη Γρηγορίου, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Α΄*, Αθήναι Ι 975.

Του ιδίου, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Β΄*, Αθήναι Ι 976.

Του ιδίου, *Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Γ΄*, Αθήναι Ι 993.

Χατζηγιακουμή Μανόλη, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820*, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα Ι 980.

Δ. Λειτουργικά Βιβλία

Ευχολόγιον το Μέγα, Εκδόσεις Αστήρ, Αθήνα 2008.

Παρακλητική, Εκδόσεις Φώς, Αθήνα 2006.

Ωρολόγιον το Μέγα, Έκδοση Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2007.

Ε. Πατερικά Έργα

Γρηγόριος ο Παλαμάς (Πατερικές Εκδόσεις), *Μ. Βασιλείου Έργα*, τ. 1-4, Σειρά: Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας (Μετάφραση: Σάκκος Ν. Στέργιος).

Ελληνικός Εκδοτικός Οργανισμός, *Ιωάννου Χρυσοστόμου Λόγοι* τ. 1-80, Βιβλιοθήκη των Ελλήνων, Άπαντα των Αγίων Πατέρων.

Στ. Φωτογραφικά άλμπουμ

Μπαλάφας Κώστας, *Μετέωρα*, Εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ, 2002.

Φωτογραφικό λεύκωμα, *Θησαυροί του Αγίου Όρους*, Ιερά Κοινότης Αγίου Όρους Άθω, Θεσσαλονίκη Ι 997.

Φωτογραφικό λεύκωμα, 365 Άγιον Όρος, Εκδόσεις Μίλητος, 2007.

Douglas Lyttle, *Miracle on the Monastery Mountain*, Pittsford, NY, 2002.

Ζ. Λεξικά

Παπαδοπούλου Γεωργίου, *Λεξικόν της Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήνα Ι 995.

Φιλοξένους Κυριάκου, *Λεξικόν της Ελληνικής Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Κωνσταντινούπολις Ι 868.

Η. Λοιπές μελέτες

Βιολάκη Γεωργίου, *Τυπικόν κατά την Τάξιν της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*, Έκδοση Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη Ι 888.

Βουδούρη Άγγελου, *Τυπικόν*, Έκδοση Ευρωπαϊκού Κέντρου Τέχνης, Τόμος Ι 3, Αθήνα Ι 997.

Του ιδίου, *Μουσικοκριτικά*, Έκδοση Ευρωπαϊκού Κέντρου Τέχνης, Τόμος Ι 7, Αθήνα Ι 998.

Του ιδίου, *Μουσικολογικά Απομνημονεύματα*, Έκδοση Ευρωπαϊκού Κέντρου Τέχνης, Τόμος Ι 8, Αθήνα Ι 998.

Δελιχρήστου π. Κ., *Τυπικόν (Ύμνολογία, Λειτουργική, Ιστορία εκκλ. Βυζ. Μουσικής)*, Έκδοση Β΄, Λάρισα 2002.

Δημοπούλου αρχιμ. Γεωργίου, ο *Φωστήρ της Καισαρείας*, Εκδόσεις Σωτήρ, Αθήνα Ι 979.

Ζαγκανά Δημητρίου, *Ευστάθιος Βιγγόπουλος, Άρχων Λαμπαδάριος της ΜΧΕ*, Αθήνα 2012.

Εκδοτική Αθηνών, *Μουσική*, Αθήνα 2007.

Ιερά Μονή Χρυσοπηγής, *Πορφύριου Κausοκαλυβίτου Αγίου, Βίος και Λόγοι*, 2015.

Ιερόν Ησυχαστήριον «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Παϊσίου Αγιορείτου Γέροντος, Λόγοι Α΄-Στ΄, Βασιλικά Θεσσαλονίκης.

Του ιδίου, *Ο Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης*, Βασιλικά Θεσσαλονίκης 2015.

Του ιδίου, *Γέροντος Παϊσίου Αγιορείτου, Επιστολές*, Σουρωτή Θεσσαλονίκης 2004.

Καδά Σωτήρη, *Το Άγιον Όρος*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα Ι 998.

Κέντρο Παραδοσιακών Μουσικών Εκδόσεων, *Άρθρα και Μελέτες για την Πατριαρχική Τάξη και Παράδοση*, Αθήνα 2007.

Κλείτου Ιωαννίδη, *Ο Γέρων Πορφύριος, Μαρτυρίες και Εμπειρίες*, Έκδοση Ιερού Γυναικείου Ησυχαστηρίου «Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος», Αθήνα Ι 994.

Κωστάκου Άννας, *Συνομιλώντας με τον Γέροντα Πορφύριο*, Εκδόσεις «Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος», Μήλεσι 2012.

Κωνσταντίνου Πρωτοψάλτου, *Τυπικόν Εκκλησιαστικόν, κατά το ύφος της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας*, Έκδοση Τυπογραφία Αδελφών Ιγνατιαδών, Κωνσταντινούπολη 1838.

Μητσάκη Κ., *Βυζαντινή Υμνογραφία*, Θεσσαλονίκη 1971.

Παπαδοπούλου Γεωργίου, *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν Εκκλησιαστικής Μουσικής*, Αθήνα 1977.

Παράρτημα Εκκλησιαστικής Αλήθειας, *Του εν τοις Πατριαρχείοις εδρεύοντος Εκκλησιαστικού Μουσικού Συλλόγου*, Τόμοι 4, 5 και 6, Έκδοση Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 2000-2001.

Στάθη Γρηγορίου, *Η εξήγησις της παλαιάς βυζαντινής σημειογραφίας*, IBM, Μελέται 2, Αθήναι 1978.

Του ιδίου, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποιίας*, IBM, Μελέται 3, Αθήνα 1979.

Του ιδίου, *Φάκελος Μαθήματος: Ιστορία της Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Ψαλτικής Τέχνης*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 2002.

Τάτση π. Διονυσίου, *Ο Γέροντας Παΐσιος*, Στ' έκδοση, Σεπτέμβριος 2002.

Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), *Αναμνήσεις και Αφηγήσεις*, Εκδόσεις Νεκτάριος Παναγόπουλος.

Φουντούλη Ιωάννου, *Λειτουργικά θέματα*, Τόμοι Α'-Η', Θεσσαλονίκη 1986.

Χατζηγιακουμή Μανόλη, *Η Εκκλησιαστική Μουσική του Ελληνισμού μετά την άλωση (1453-1820). Σχεδιάγραμμα Ιστορίας*, Κέντρο ερευνών και εκδόσεων, Ιούλιος 1999.

Ψάχου, *Το οκτάηχον σύστημα της Βυζαντινής Μουσικής*, Αθήνησι 1941.

Θ. Ιστότοποι:

e-kere.gr

users.sch.gr/aiasgr/Paterika_keimena/Eurethrio/Agios_Iwannhs_o_Xrusostomos_Apanta.htm

http://invenio.lib.auth.gr/record/I_26745/files/ (Αναστασιματάριον σύντομον κατά το ύφος της Μεγάλης Εκκλησίας, μελοποιηθέν παρά κυρ Πέτρου Λαμπαδαρίου του Πελοποννησίου, εξηγηθέν κατά τον νέον της μουσικής τρόπον παρά Γρηγορίου Πρωτοψάλτου).

<http://glt.goarch.org/> (Ελληνικά Λειτουργικά Κείμενα)

Ι. Πηγές Εικόνων

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ενότητα Ι: Δανιηλαίοι και Θωμάδες. Ι. Μ. Μεγ. Λαύρας, Άγιον Όρος (1997). Πηγή: Αρχείο Σχολείου Ψαλτικής.

Ενότητα 2: Χειρόγραφο 332 (Έτος 1764). Ι. Μ. Δοχειαρίου. Άγιον Όρος. «Άγιος Ιωάννης ο Δαμασκηνός ο μουσικότατος». Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 3: Μέγας Βασίλειος, Θεοφάνους του Έλληνο. Καθεδρικός Ναός Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, Κρεμλίνο, Μόσχα. Πηγή: Δημόπουλος Αρχιμ. Γεώργιος, Ο φωστήρ της Καισαρείας, Εκδόσεις Σωτήρ, Αθήνα 1979.

Ενότητα 4: Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος. Πηγή: Rossi Corinna, Μονή Αγίας Αικατερίνης, Εκδόσεις Καρακώτσογλου, 2006.

Ενότητα 5: Χορωδία Θρασυβούλου Στανίτσα. Συναυλία στη Λυρική Σκηνή, 1970. Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Αναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Ενότητα 7: Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης. Πηγή: Ιερών Ησυχαστήριον «Ευαγγελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Ο Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης, Βασιλικά Θεσσαλονίκης 2015.

Ενότητα 8: Όσιος Παΐσιος ο Αγιορείτης, Έργο των αγιογράφων Δημητρίου και Ιωάννη Πανουριά.

Ενότητα 10: Γερο-Δανιήλ (Δανιηλαίοι). Πηγή: Αρχείο Σχολείου Ψαλτικής.

Ενότητα 11: Μετεωρίτης μοναχός κατά τη διάρκεια της ακολουθίας. Πηγή: Κώστας Μπαλάφας, Μετέωρα, εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ, 2002.

Ενότητα 12: Ο Αναγνώστης κατά την διάρκεια της ακολουθίας. Άγιον Όρος. Πηγή: Douglas Lytle, Miracle on the Monastery Mountain, Pittsford, NY, 2002.

Ενότητα 15: Όσιος Πορφύριος ο Κausοκαλυβίτης. Πηγή: Ιερών Ησυχαστήριον Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος, Αθήνα 1994.

Ενότητα 16: Ο Όσιος Πορφύριος στα Καλλίσια. Πηγή: Ιερών Ησυχαστήριον Η Μεταμόρφωσις του Σωτήρος, Αθήνα 1994.

Ενότητα 17: Χειρόγραφο 1240. Ι. Μ. Δοχειαρίου. Αγ. Όρους. ΙΘ΄ αιώνας. Πηγή: Γρ. Θ. Στάθη, Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Α΄, Αθήναι 1975.

Ενότητα 19: Χριστός Μεγάλης Δείσεως, Ευφρόσυνος, 1542, Ι. Μ. Διονυσίου, Άγιον Όρος. Πηγή: Φωτογραφικό λεύκωμα, *Θησαυροί του Αγίου Όρους*, Ιερά Κοινότης Αγίου Όρους Άθω, Θεσσαλονίκη 1997.

Ενότητα 20: Χειρόγραφο 333. Ι.Μ. Ξηροποτάμου. Αγ. Όρος. ΙΗ΄ αιώνας. Ο τροχός της παραλλαγής του διατονικού γένους. Πηγή: Γρ. Θ. Στάθη, Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Α΄, Αθήναι 1975.

Ενότητα 21: Πάσχα στο Άγιον Όρος. Πηγή: Douglas Lytle, Miracle on the Monastery Mountain, Pittsford, NY, 2002.

Ενότητα 22: Στα αριστερά ο Γέρων Γρηγόριος και στα δεξιά ο μοναχός Στέφανος από την περίφημη συνοδεία των Δανιηλαίων. Πηγή: Ιερά Αδελφότης Δανιηλαίων. Άγιον Όρος.

Ενότητα 23: Οι Τρεις Ιεράρχες, 1552. Πηγή: Μανόλης Χατζηδάκης – Δημήτριος Σοφιανός, Το Μεγάλο Μετέωρο – Ιστορία και Τέχνη, Interamerican, Αθήνα 1990.

Ενότητα 24: Ο Όσιος Παΐσιος στην αυλή της Παναγούδας. Πηγή: Ιερών Ησυχαστήριον «Ευαγ-

γελιστής Ιωάννης ο Θεολόγος», Ο Άγιος Παΐσιος ο Αγιορείτης, Βασιλικά Θεσσαλονίκης 2015.

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ενότητα 1: Πατέρες των Δανιηλαίων και των Θωμάδων εισέρχονται ψάλλοντας στην Τράπεζα. Πηγή: Αρχείο Σχολείου Ψαλτικής.

Ενότητα 2: Χειρόγραφο 740. Ι.Μ. Ιβήρων. Άγιον Όρος. Αρχές 18ου αιώνα. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 4: Ψαλῶ τῷ Θεῷ μου ἕως ὑπάρχω. Πηγή: Κώστας Μπαλάφας, Μετέωρα, εκδόσεις ΠΟΤΑΜΟΣ, 2002.

Ενότητα 6: Χειρόγραφο 447. Ι.Μ. Κουτλουμουσίου. Άγιον Όρος. Μέσα 11^{ης} αιώνα. Το δέντρο της παραλλαγής. Πηγή: Γρ. Θ. Στάθη, Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Γ', Αθήναι 1993.

Ενότητα 8: Χειρόγραφο 1580. Μονή Σινά. Έτος 1720. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 10: Αγιορείτες ψάλτες. Πηγή: Καδά Σωτήρη, Το Άγιον Όρος, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1998.

Ενότητα 12: Εξ αριστερών καθήμενοι: Κ. Πρίγγος, στο μέσον ο κ. Οικονόμου (πρόεδρος Αρτοποιιών Θεσσαλονίκης) και ο Θρ. Στανίτσας, Εξ αριστερών όρθιοι: ο Ν. Δανιηλίδης Α' Δομέστικος, ο κ. Β. Ψαρρός Εισαγγελέας Πρωτοδικών Σερρών, ο κ. Όμηρος Χαλκίδης δικηγόρος και ο Α. Πετρόχειλος Β' Δομέστικος. (Αρχείο Ν. Μαλκότσογλου). Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Αναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Ενότητα 14: Άγγελος Βουδούρης. Πηγή: Βουδούρης Α. (1998). Μουσικολογικά Απομνημονεύματα. Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Τέχνης.

Ενότητα 15: Ο Άρχων Λαμπαδάριος Θρασ. Στανίτσας, στο αριστερό αναλόγιο του πατριαρχικού ναού του Αγ. Γεωργίου, στο Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως. Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Αναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Ενότητα 16: Αγιορείτες μοναχοί στο αναλόγιο. Πηγή: Douglas Lytle, Miracle on the Monastery Mountain, Pittsford, NY, 2002.

Ενότητα 18: Ο Πρωτοψάλτης του Πρωτάτου, διακο-Διονύσης Φιρφιρή. Πηγή: Μανόλη Χατζηγιακουμής, Μνημεία Εκκλησιαστικής Μουσικής (ψηφιακός δίσκος), Κέντρον Ερευνών και Εκδόσεων, Αθήνα 2010.

Ενότητα 19: Άγιον Όρος. Ακολουθία Αναστάσεως. Πηγή: Douglas Lytle, Miracle on the Monastery Mountain, Pittsford, NY, 2002.

Ενότητα 21: Αναμνηστική φωτογραφία του Ε. Βιγγόπουλου ως Λαμπαδαρίου της ΜΧΕ με τους προσφιλείς του κανονάρχες (-1931). Διακρίνονται από αριστερά οι: Φώτης (:), Λευτέρης Παλαμίδης Πρωτοκανονάρχης, Θέμης και Αχιλλέας Περιπατόπουλος (αδέλφια) και Τάκης Τσοκώνας.

(Αρχείο Κ. Μαφίδη). Πηγή: Ζαγκανά Δημητρίου, Ευστάθιος Βιγγόπουλος, Άρχων Λαμπαδάριος της ΜΧΕ, Αθήνα 2012.

Ενότητα 22: Άρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, Θρασύβουλος Στανίτσας. Πηγή: «Μουσικόν Τριώδιον» Θρασ. Στανίτσας, Αθήνα 1969.

Ενότητα 24: Ο Αρχιερέας Χριστός. Πηγή: Αρχείο Ι. Μ. Αγ. Βαρβάρας Ρουσάνου. Άγια Μετέωρα.

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ενότητα 4: Ο Άρχων Πρωτοψάλτης της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, Βασίλειος Νικολαΐδης (1985). Πηγή: Νικολαΐδου Βασιλείου, Άπαντα, Τόμος Α', Εσπερινός, Έκδοση του εν Αθήναις Συλλόγου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως, Αθήνα 2015.

Ενότητα 5: Χειρόγραφο 663. Ι. Μ. Ιβήρων. Άγιον Όρος. Ανθολογία. Αρχές 18ου αιώνα. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 7: Παράσταση Δευτέρας Παρουσίας. Καθολικό Ι. Μ. Αγ. Βαρβάρας Ρουσάνου. Άγια Μετέωρα. Πηγή: Ι. Μ. Αγ. Βαρβάρας Ρουσάνου, Μετέωρα.

Ενότητα 8: Εξ αριστερών Νικ. Δανιηλίδης - Θρ. Στανίτσας - Ανδρ. Πετρόχειλος. Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Αναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Ενότητα 11: Χειρόγραφο Θ178 (φ. 2β). Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας. Άγ. Όρος. Έτος 1815. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 12: Χειρόγραφο Θ178 (φ. 3α). Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας. Άγ. Όρος. Έτος 1815. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 13: Χειρόγραφο Θ178 (φ. 1β) Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας. Άγ. Όρος. Έτος 1815. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 14: Χειρόγραφο 341. Ι. Μ. Λειμώνος Λέσβου. Παπαδική (Έτος 1790-1793). Σύνθεση Π. Πελοποννησίου. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 15: Χειρόγραφο Ε125. Ι. Μ. Μεγίστης Λαύρας. Άγ. Όρος. Σύνθεση Ιακώβου Πρωτοψάλτου. Πηγή: Μανόλης Χατζηγιακουμής, Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1980.

Ενότητα 17: Χειρόγραφο 97. Ι. Μ. Αγίου Παύλου. Άγιον Όρος. Ο τροχός του Ι. Κουκουζέλη. Έτος 1727. Πηγή: Γρ. Θ. Στάθη, Τα χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής, Άγιον Όρος, Τόμος Γ', Αθήναι 1993.

Ενότητα 19: Ο Θρασ. Στανίτσας και η χορωδία του Συνδέσμου Μουσικοφίλων Κωνσταντινουπόλεως στη συναυλία που έγινε προς τιμήν του Κων. Πρίγγου (Ιωβηλαίο). Κωνσταντινούπολη, 1962.

Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Α ναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Ενότητα 20: Θεόδωρος Φωκαέας. Πηγή: Ταμείον Ανθολογίας. Τόμος Β΄. Κων/πολη 1863.

Ενότητα 22: Ιάκωβος Ναυπλιώτης. Πηγή: Κέντρο Παραδοσιακών Μουσικών Εκδόσεων, Άρθρα και Μελέτες για την Πατριαρχική Τάξη και Παράδοση, Αθήνα 2007.

Ενότητα 23: Κωνσταντίνος Πρίγγος. Πηγή: Κωνσταντίνου Πρίγγου, Αναστασιματάριον, Η Πατριαρχική Φόρμιγξ, Μουσική Κυψέλη, Έκδοσις Β΄, Αθήνα 1974.

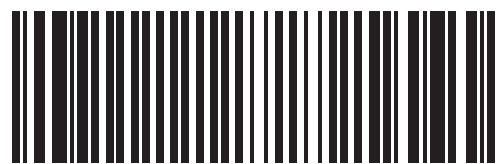
Ενότητα 24: Θρασύβουλος Στανίτσας. Πηγή: Τσιούνη Χρήστου, Θρασύβουλος Στανίτσας (Άρχων Πρωτοψάλτης της Μ.Χ.Ε. 1910-1987), Αναμνήσεις και Αφηγήσεις, Εκδόσεις Φανάριον, Αθήνα 2003.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 51 0005 7

Κωδικός Βιβλίου: 0-51-0005
ISBN 978-960-06-6219-1